

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Curs domèstic, matrimoni i herència al Priorat (s. XIX-XX)

Xavier Roigé

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Universitat de Barcelona

Estudi General de Lleida, 1988.

F. Xavier Roigé i Ventura

CURS DOMÈSTIC, MATRIMONI I HERÈNCIA

AL PRIORAT (s. XIX-XX)

Volum I.-

Tesi presentada per a l'obtenció
del grau de Doctor.

Directora: Dra. Josefina Roma

Tutor: Dr. Llorenç Prats

CURS DOMÈSTIC, MATRIMONI I HERÈNCIA
AL PRIORAT (S. XIX-XX)

Xavier Roigé i Ventura_

ESQUEMA

PRESENTACIÓ I OBJECTIUS

I. INTRODUCCIÓ: PROBLEMES TEÒRICS I METODOLÒGICS

1. REPENSAR EL PARENTIU: PROBLEMES TEÒRICS
2. METODOLOGIA I TÈCNiques D'INVESTIGACIÓ: UN DIÀLEG ENTRE LES FONTS

II. HOMES, DONES I VINYES

3. EL QUADRE DEMOGRÀFIC
4. ESTRUCTURA SOCIAL DE L'AGRICULTURA
5. ELS GRUPS SOCIALS

III. FORMES I MANERES DE VIURE

6. L'ESPai DOMÈSTIC: LA CASA COM A CONSTRUCCIÓ SOCIAL
7. FORMES DE RESIDÈNCIA
8. EL DESENVOLUPAMENT DEL CURS DOMÈSTIC

IV. MATRIMONI I ALIANÇA

9. NUPCIALITAT, BASE DE L'ALIANÇA
10. ENTRE EL PROPER I EL LLUNYÀ?. ESTRATÈGIES MATRIMONIALS I ALIANÇA
11. UNA GEOGRAFIA MATRIMONIAL
12. RECONÈIXER ELS PARENTS

V. REPRODUCCIÓ SOCIAL I TRANSMISSIÓ DE LA PROPIETAT

13. DEL MARC JURÍDIC A LA PRÀCTICA: CAPÍTOLS MATRIMONIALS I TESTAMENTS.
14. HERÈNCIA I SUCCESIÓ COM A ESTRATÈGIES SOCIOCULTURALS
15. QUAN EL PARENTIU ESDEVÉ CONFLICTIU

VI. CONCLUSIONS

BIBLIOGRAFIA

APÈNDIXS

- I. ELS ESTUDIS SOBRE LA FAMÍLIA CATALANA: DELS MODELS IDEOLÒGICS A LA CONTRASTACIÓ ETNOLÒGICA I HISTÒRICA
- II. ESQUEMES DELS DOCUMENTS
- III. QUADRES

ÍNDEX GENERAL

PRESENTACIÓ XII

I. INTRODUCCIÓ: PROBLEMES TEÒRICS I METODOLOGIA

1. REPENSAR EL PARENTIU: PROBLEMES TEÒRICS 2

- 1. Grup residencial, curs domèstic i família camperola ... 3
- 2. Aliança i reproducció social: les funcions de l'aliança en les societats complexes 20
- 3. Transmissió dels béns, herència i successió 26
- Notes 32

2. METODOLOGIA I TÈCNiques D'INVESTIGACIÓ: UN DIÀLEG ENTRE LES FONTS 36

- 1. Antropologia i història en l'àmbit local: la seva convergència en l'estudi de la família 37
- 2. Treball de camp i informació oral 39
- 3. Fonts. Documentació utilitzada 43
- 4. Elaboració de les fitxes dels cursos domèstics 45
- 5. Programa informàtic 54
- 6. Buidat dels registres de població 58
- 7. Buidat d'altres documents 60
- Notes 68

II. HOMES, DONES I VINYES

3. EL QUADRE DEMOGRÀFIC 76

- 1. Evolució demogràfica anterior al XIX 77
- 2. El moviment de la població als segles XIX i XX 83
- 3. D'una alta a una baixa natalitat 88
- 4. Una persistent alta mortalitat 94
- 5. Una població envellida: evolució de l'estructura de la població 98
- Notes 102

4. ESTRUCTURA SOCIAL DE L'AGRICULTURA 104

- 1. Utilització del sòl i producció 105
- 2. Estructura social de la producció 112
- 3. Tècniques de conreu i organització domèstica 119
- Notes 131

5. ELS GRUPS SOCIALS	135
1. La configuració de l'estructura social al XIX	138
2. La crisi de la fil·loxera i l'organització dels grups socials	144
3. Relacions contractuals entre propietaris i parcera: l'explotació de la terra mitjançant contractes de conreu	150
4. L'estructura social en el context econòmic actual (1960- 1986)	155
Notes	159

III. FORMES I MANERES DE VIURE

6. L'ESPÀI DOMÈSTIC: LA CASA COM A CONSTRUCCIÓ SOCIAL	163
1. L'espai domèstic: la casa com a "construcció social" ...	165
2. Els habitatges prioratins: descripció etnogràfica	171
3. La percepció de l'espai domèstic	188
Notes	198
7. FORMES DE RESIDÈNCIA	
1. Formes residencials durant la primera meitat del XIX ..	204
2. Formes residencials abans i després de la crisi fil·loxèrica	213
3. Els G.R. entre 1924-1986	221
4. Estructures residencials o estratègies residencials? Algunes conclusions i tendències generals	228
Notes	235
8. EL DESENVOLUPAMENT DEL CURS DOMÈSTIC	236
1. L'anàlisi del curs domèstic	237
2. El curs domèstic: dos processos de desenvolupament familiar	240
3. Mobilitat dels grups residencials	243
4. Forma de residència a l'inici i al final del cicle	247
5. Estructura dels cicles familiars	259
6. Diferents desenvolupaments dels grups residencials	267
7. Conclusions	281
Notes	284

IV. NUPCIALITAT I ALIANÇA

9. NUPCIALITAT, BASE DE L'ALIANÇA	288
1. L'evolució del nombre de matrimonis i les característiques de la nupcialitat	289
2. L'edat de casar-se	295
3. Moviment estacional dels matrimonis	299
4. Viudet i segones núpcies, o les diferències entre vidus i vídues	300
Notes	308

10. ENTRE EL PROPER I EL LLUNYÀ?. ESTRATÈGIES MATRIMONIALS I ALIANÇA	310
1. L'anàlisi de l'aliança al Priorat	311
2. Els matrimonis consanguinis a través de les dispenses matrimonials	313
3. Les estratègies matrimonials properes	320
4. Casar-se entre vidus	324
5. Els reencadenaments d'aliança al llarg de diverses generacions	329
6. Estratificació social i estratègies matrimonials	334
Notes	342
11. UNA GEOGRAFIA MATRIMONIAL	344
1. Una geografia matrimonial?	345
2. àrea geogràfica del matrimoni	349
3. L'univers espacial de l'aliança	360
4. Mobilitat, aliança i transmissió de la propietat	367
Notes	371
12. RECONÈIXER ELS PARENTS	374
1. La lògica del sistema de nominació	375
2. Qui és parent?	377
3. Els noms de les cases	387
4. El nom propi	393
5. El cognom, transmissió de la identitat	401
6. Sistemes terminològics, filiació i aliança	404
Notes	406

V. LA TRANSMISSIÓ DE LA PROPIETAT

13. DEL MARC JURÍDIC A LA PRÀCTICA: CAPÍTOLS MATRIMONIALS I TESTAMENTS	408
1. El marc institucional de la reproducció social: els Capítols Matrimonials	409
2. Els testaments: la mort com a acte social	424
3. L'elecció dels marmessors: una relació de parentiu espiritual	433
4. L'herència en els testaments	436
5. Les estratègies hereditàries a partir dels testaments ..	446
Notes	455
14. HERÈNCIA I SUCCESIÓ COM A ESTRATÈGIES SOCIOCULTURALS	460
1. Transmissió dels béns, herència i successió	461
2. La successió domèstica: del predomini de la primogenitura masculina a l'equilibri entre fills i filles	467
3. Formes d'herència	475
4. La lògica de la transmissió en els diferents grups socials ..	477
5. Curs domèstic i transmissió del patrimoni: anàlisi de dos casos.	477
Notes	507

15. QUAN EL PARENTIU ESDEVÉ CONFLICTIU	510
1. L'herència conflictiva	511
2. Causes i tipus de parents enfrontats	513
3. Anàlisi dels conflictes familiars	519
Notes	536

VI. CONCLUSIONS

CONCLUSIONS	538
-------------------	-----

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA GENERAL	548
BIBLIOGRAFIA SOBRE EL PRIORAT	582
FONTS	586

APÈNDIXS

APÈNDIX I.

ELS ESTUDIS SOBRE LA FAMÍLIA CATALANA: DELS MODELS IDEOLÒGICS A LA CONTRASTACIÓ ETNOLÒGICA I HISTÒRICA (UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ)	596
1. La família catalana com a ideologia	597
2. Què en sabem del parentiu a Catalunya	606
Notes	630

APÈNDIX II.

ESQUEMES SOBRE EL CONTINGUT DELS DOCUMENTS	634
1. Testaments	635
2. Capítols Matrimonials	638
3. Contractes de conreu	641

APÈNDIX III.-

QUADRES	643
---------------	-----

ÍNDEXS

ÍNDEX DELS QUADRES	695
ÍNDEX DE LES GRÀFIQUES, DIAGRAMES I FIGURES	700

PRESENTACIÓ

"El fet que les pràctiques per les quals els camperols tendeixin a assegurar la reproducció de la línia al mateix temps que la reproducció dels seus drets sobre els instruments de producció presentin regularitats evidents, no ens autoritza a veure-hi l'obediència a unes regles. Cal trencar, en efecte, amb el juridicisme que impregna encara avui tota la tradició etnològica que tendeix a tractar tota pràctica com a una execució: execució d'un ordre en el cas d'un juridicisme naif que fa com si les practiques fossin directament deduïbles de les regles jurídiques expressament constituïdes i legalment sancionades o de prescripcions del costum assortides de sancions morals o religioses; execució d'un model inconscient en el cas de l'estructuralisme, que reinstaura, en la perspectiva de l'inconscient, la teoria de la pràctica del juridicisme naif tot representant la relació entre la llengua i la paraula o entre l'estructura i la pràctica, a partir del model de relació entre la partitura musical i la seva execució." (Bourdieu, 1972:1105-1106)

Amb aquest treball ens proposem comprendre tres qüestions bàsiques sobre les pràctiques de la família rural, expressades en el seu títol: les formes residencials i el curs domèstic; el matrimoni i l'aliança; i l'herència i la successió. La investigació es situa en el context de la subcomarca del Priorat vinícola, sobre tot als pobles de Gratallops i Torroja, al llarg dels segles XIX i XX.

Contràriament als models teòrics i ideològics que pretenen explicar les estructures familiars mitjançant models homogenis, en aquest treball voldríem insistir en la diversitat de comportaments i estratègies familiars. Pretenem mostrar que el que sovint es presenta com a un conjunt de normes atemporals que regeixen les pràctiques de parentiu són sobre tot un sistema normatiu ideal, però que a la pràctica, el grup domèstic i els diferents aspectes de la vida familiar tenen una gran flexibilitat i capacitat d'adaptació; en cada moment històric, a les condicions econòmiques, socials i demogràfiques particulars. En aquest sentit, intentarem assenyalar la dificultat de construir models explicatius de les estructures familiars (ja siguin residencials, hereditàries o d'aliança), emfatitzant per contra les diferents estratègies familiars, variables segons la posició social, la conjuntura socio-econòmica, els condicionants demogràfics i els processos de desenvolupament del curs domèstic.

Lluny de representacions restringides i aïllades, entenem que el parentiu ha d'englobar-se en relació als altres nivells de la realitat social, dins d'un ampli context social, econòmic i cultu-

ral. En aquest sentit, tractarem de explicar aquestes estratègies a través de la diferenciació social. Les desigualtats en l'accés a la propietat i als recursos, i la posició en el procés de producció, provoquen diferents estratègies i possibilitats de desenvolupament familiar que, a curt i llarg termini, influencien directament l'organització del grup domèstic, les formes d'aliança i d'herència, sovint força allunyades dels patrons jurídics i ideològics. Només seccionant el camperolat en diferents grups socials podrem comprendre l'impacte dels canvis econòmics en les estratègies domèstiques.

Una bona part de la literatura sobre la família a Catalunya, tot partint dels estudis del Dret Civil de la Renaixença, ha construït un "model" domèstic, identificat sobre tot en la figura de l'hereu i la transmissió indivisa. Aquesta seria el resultat d'un sistema jurídic que es fonamenta en la casa, marc integrador de la propietat, la continuïtat de la qual justifica bona part de les pràctiques hereditàries i matrimonials, amb una constant mobilització dels seus membres per a la protecció del patrimoni familiar. Sovint, en els estudis antropològics i històrics al respecte, s'han analitzat les construccions culturals i les normes legals que sostenen la família troncal, destacant una correlació entre les formes residencials i les pautes hereditàries. A través de la constatació de la flexibilitat, mobilitat i heterogeneïtat de la família, pretenem mostrar com aquest és un model ideològic assimilable als grups socials benestants (i encara només parcialment), però difícilment generalitzable empíricament.

Intentarem analitzar la família prioratina des d'una perspectiva processual, tot estudiant com els constrenyiments demogràfics i econòmics afecten a la composició familiar, l'aliança i l'herència.

* * *

Amb aquests objectius, hem estructurat el nostre treball en cinc apartats que ara presentarem intentant clarificar-ne els principals propòsits.

La tesi s'inicia amb la presentació de les bases teòriques i metodològiques que han orientat la recerca. Per respondre als problemes plantejats, hem adoptat un enfoc "desdisciplinari", utilitzant fonts i mètodes d'investigació força diversos, amb un ampli buidat de les fonts de caràcter local disponibles, tractant-ne algunes a través d'un procés informàtic. El treball de camp, com a experiència fonamental de la recerca antropològica, ha permès orientar la investigació en conjunt i un major compromís amb els problemes i inquietuds de les persones de les comunitats estudiades.

La família no pot entendre's com a un element aïllat en si mateix, sinó dins d'un context de veïnatge i de relacions socials, dins dels aconteixements històrics de caràcter estructural i conjuntural. Per això, en el segon apartat (Homes, dones i vinyes), analitzem el context demogràfic, l'estructura de l'agricultura i l'evolució històrica de les relacions socials. Per conèixer l'agricultura prioratina als segles XIX i XX, ens caldrà estudiar sobre tot la vinya. Durant la major part del XIX, Gratallops i Torroja van conèixer una lenta però important expansió vitivinícola, que es convertí pràcticament en un monoconreu. Paral·lelament, la població va incrementar-se sensiblement (Gratallops i Torroja tenien, cadascuna, prop de mil habitants). Aquestes tendències van ser especialment notables els anys anteriors a la crisi fil·loxèrica (1893), durant els quals les bones possibilitats de comercialització del vi van estimular fortes plantacions de vinya i un creixement demogràfic. Amb la irrupció de la fil·loxera, totes aquestes tendències van invertir-se. Des de llavors, la disminució de la superfície cultivada i l'emigració ha estat constant. Avui, només queden al Priorat vinícola una de cada quatre persones de les que hi vivien abans de la fil·loxera: Gratallops ha passat de 984 a 301 habitants (1986) i Torroja de 980 a 179. La magnitud del fenomen no implica només una

despoblació, sinó que també incideix en la modificació de l'estructura comunitària, en la composició familiar i en la disminució dels conreus. Les condicions dels conreus, situats en terrenys de topografia accidentada i les deficiències dels processos d'elaboració, comporten un continu retrocés de la superfície de conreus: de cada 100 Ha. cultivades el 1900, avui només se'n cultiven 46 a Gratallops i 37 a Torroja. La disminució dels conreus continua i les possibilitats econòmiques de recuperació són molt febles.

El tercer apartat (Formes i maneres de viure) tracta d'analitzar les formes de residència, a través de l'estudi de la casa i l'espai domèstic, de la morfologia dels grups residencials i del desenvolupament del curs domèstic. Com a punt de partida, utilitzem el model classificatori proposat per Laslett (1972) per analitzar les formes de residència, però des d'una perspectiva processual, introduint-hi tres variables: evolució històrica, estatus socio-econòmic de les famílies i evolució del curs domèstic. La nostra hipòtesi, en aquest sentit, és que el G.R. és una institució molt flexible i sensible a les fluctuacions econòmiques i socials. L'estatus social i el procés de producció impliquen diverses estratègies que condicionen diferències en la composició, dimensió i desenvolupament del curs domèstic. Aquesta flexibilitat es manifesta en una elevada mobilitat de les persones i dels G.R. i, fins i tot, dels propis habitatges. A través de l'estudi de la seva arquitectura intentarem mostrar com aquests són ben diferents en funció dels diferents grups socials, no només en la seva estructura física, sinó sobre tot en la percepció de l'espai domèstic.

A l'apartat quart estudiem el matrimoni i l'aliança. Més que per rígids models estructuralistes, entenem que les aliances matrimonials del Priorat s'han organitzat també segons lògiques diferents pels diversos grups socials. Intentarem demostrar com, a mesura que ascendim socialment, les estratègies matrimonials es plantegen més a llarg termini i les properes s'integren en una lògica de formació de parenteles. Per contra, a menor posició social, els reencadenaments

en la perspectiva de diferents generacions són menys freqüents i s'orienten a solucionar un problema a curt termini (patrimonial, demogràfic, de força de treball o de supervivència). L'anàlisi de l'aliança (dispenses matrimonials, estratègies matrimonials properes i llunyanes, segones núpcies, etc.) es complementa amb l'estudi de la mobilitat geogràfica matrimonial, considerablement elevada a les comunitats estudiades, el que qüestiona en certa manera l'àmbit comunitari dels estudis sobre la família.

A la part final, amb l'estudi de l'herència i successió, intentarem mostrar també la diversitat d'estratègies al respecte. Darre- ra una determinada formulació jurídica que el dret imposa (per ex., el nomenament d'un hereu), poden haver-hi d'altres estratègies here- ditàries. En aquest sentit, creiem que les estratègies hereditàries observades al Priorat no sempre han tingut la finalitat de preservar els patrimonis durant generacions, afavorint la continuïtat de la fa- mília troncal. Ans al contrari, entenem que en forces herències hi ha hagut una dispersió patrimonial, i sovint el successor no ha estat el primogènit. La formalització de l'herència, en aquest sentit, depèn de la situació de cada grup domèstic, dels seus recursos econòmics i humans i de l'accés a la propietat. D'aquesta manera, les relacions de parentiu contribueixen a la fissió i diferenciació social.

La tesi es complementa, en forma d'apèndix, amb un estat de la qüestió sobre la família a Catalunya, des d'una perspectiva inter- disciplinària. Com a punt de partida, definirem el model ideològic que folkloristes, novel·listes i juristes -sobre tot- van construir, per després contrastar-lo amb una síntesi dels treballs recents d'antropòlegs i historiadors. En aquest sentit, revisarem crítica- ment les principals línies d'investigació desenvolupades i els re- sultats obtinguts d'una temàtica que, tot i els importants treballs realitzats se'ns mostra encara força desconeguda.

Durant els anys de realització d'aquesta recerca són moltes les persones i institucions que han contribuït, de molt diverses maneres, a la seva realització. Si habitualment, en el text he procurat distanciar-me amb la utilització d'un llenguatge impersonal, la satisfacció de reconèixer la seva aportació em fa utilitzar ara la primera persona, per una sola vegada.

En primer lloc he de referir-me, d'una manera forçosament genèrica, a totes les persones dels pobles estudiats que, molts sense saber-ho, han fet possible la realització d'aquest treball. Gràcies per la seva hospitalitat, acollida i -per què no?- paciència per suportar les meves preguntes i demandes constants de documentació aquest treball ha pogut realitzar-se. Sobre tot, haig d'agrair l'ajuda i amistat d'en Jaume Sabaté, secretari de l'Ajuntament de Lloà, de Gratallops i de Torroja, i a la seva muller, sense el qual no hagués estat possible arribar a trobar gran part de la documentació consultada. Molts d'altres contribuïren a fer que les meves estades a Gratallops s'hagin convertit en un record difícil d'oblidar. L'allotjament a casa del Macià i l'Elvira, plena d'hospitalitat i cordialitat; els viatges amb en Raimon el "Correu"; la col.laboració de l'alcalde Jaume lo "Callau", d'en Josep, de la Cinta del Rebany, de l'August de Cal Guimet, de lo Boter, de l'Eudal, de l'Emma, d'en Josep i l'Enriqueta, del Jaume pastisser, del Jesús i la Remei, del Màxim i la Carme, de la Nuri i el Fermín, del Florensi i del Llorenç, i de molts d'altres que, sabent-ho o no, han ajudat a fer aquest treball.

Haig d'agrair, també, les facilitats que, per a l'accés a la documentació dels arxius dels quals en són responsables m'han facilitat el Ramon i la Maria, de Torroja; l'Anton Vidal, de l'Arxiu del Museu de Falset i Comarca; els Secretaris dels Ajuntaments de Falset, de Bellmunt, de La Morera, i de Porrera; i els mossens de Gratallops i Torroja, de Poboleda i la Vilella Alta, de la Vilella Baixa, i de Falset: i de Mossèn Salvador, director de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

En l'àmbit universitari haig de referir-me a la Josefina Roma, directora d'aquesta tesi, amb l'agraïment per la seva confiança en el meu treball i la seva pacient espera dels seus resultats. Mereixen el meu agraïment la Dolors Comas d'Argemir i en Joan Bestard, els quals en les diferents fases del treball, m'han ajudat amb les seves orientacions i crítiques. Gràcies, també, a en Joan Frigolé pel seu interès. A en Jesús Contreras, a més de discussions teòriques, li dec sobre tot el seu recolzament i amistat en tot moment. També haig d'agrair el suport d'en Llorenç Prats, Roberto Fernández, Carles Feixa, Víctor Breton i d'altres companys, amics i estudiants de l'Estudi General de Lleida.

D'altres molts hi han col·laborat. L'Enric Porqueras, la Mercè Darnell, la Montse Iniesta i la Montse Gargallo m'han ajudat en la feixuga tasca d'elaborar les fitxes dels cursos domèstics. En Lluís Galocha i en Carlos Pérez han fet uns acurats diagrames i plànols a partir d'uns bruts originals. En Joan Lluís Alegret m'ha proporcionat una valuosa col·laboració en la preparació del tractament informàtic de les dades. D'altres molts amics m'han donat un cop de mà, animant-me a continuar.

Aquesta tesi tracta de la família i, en certa manera, en algunes fases del treball ha semblat un treball familiar. Els meus pares i sogres no només han hagut de suportar la meva dedicació a la tesi, sinó que hi han col·laborat en diverses feines, moltes pesades i ingrates. La Carme mereix l'agraïment més gran per haver de compartir els primers anys de la nostra vida en comú no només amb mi, sinó també amb aquesta tesi. En bona part, també és seva.

La realització d'aquest treball ha estat possible gràcies a una beca del Pla de Formació del Personal Investigador del Ministeri d'Educació i Ciència (1985-1986), d'un Ajut a la Recerca de la C.I.-R.I.T. de la Generalitat (1987) i d'una Beca per a estudis de Cultura Popular de la Direcció General de Difusió Cultural de la Generalitat (1987).

EL PRIORAT

- LÍMIT COMARCA (segons divisió comarcal)
- CARRETERES
- ~ RÍUS I TORRENTS
- PRIORAT VINICOLA

I. -

INTRODUCCIÓ:
PROBLEMES TEÒRICS
I METODOLOGIA

1.-

REPENSAR EL PARENTIU:
PROBLEMES TEÒRICS

En les pàgines següents procedirem a revisar alguns aspectes teòrics en relació als tres nuclis fonamentals d'aquest treball: el grup residencial i el curs domèstic; l'aliança i les estratègies matrimonials; i l'herència i reproducció domèstica. Intentarem assenyalar els principals problemes teòrics que han servit de base per a l'elaboració d'aquest treball i, també, fixar alguns dels conceptes, suposicions i hipòtesis de treball que utilitzarem per a la nostra anàlisi de la família prioratina.

1. GRUP RESIDENCIAL, CURS DOMÈSTIC I FAMÍLIA CAMPEROLA

1.1. Família, grup domèstic i grup residencial

Prenent com a base documents parroquials (les Llibretes de Compliment Pasqual per a la primera meitat del XIX) i administratius (els Padrans d'habitants de finals del XIX i del XX), hem d'admetre que aquests reflexen, com assenyala Salitot-Dion (1977:23), *"un cert consens entre la imatge del grup domèstic identificat per l'agent administratiu i el dels inscrits al Cens que accepten declarar-se corresidentes o no sota la mateixa teulada i reconeixent ipso facto l'estructura del grup que ells formen"*. En aquest sentit, aquesta pot considerar-se com a una unitat pertinent d'observació, la importància de la qual ha estat reconeguda en els estudis antropològics sobre les societats rurals europees. Com a unitat cultural emic, té un important valor analític, amb una valoració social reflexada en la ideologia comunitària (Wilk i Netting, 1984:2).

Les llistes nominatives permeten reconèixer i identificar la residència comuna d'un grup de persones, tinguin o no relacions de parentiu. Aquest grup de persones és identificat en anglès amb el terme *household* (francès, *ménage*), per referir-se, en la seva definició més acceptada, a *"tota la gent que viu a la mateixa casa sota l'autoritat del cap del household, siguin o no membres de la família"* (Berkner, 1972:412) [1]. Tanmateix, en la seva traducció al

català i al castellà, els investigadors han utilitzat termes diferents [2], el que origina sovint una confusió terminològica i conceptual, en identificar realitats diferents o no totalment equivalents -com família, casa o grup domèstic i grup residencial-, totes ells estructures diferents i incomparables (Verdon, 1980), amb unes diferències conceptuals que convé precisar.

El criteri residencial és important per a la definició del grup domèstic, però no l'únic. Per a Goody (1972:4), els grups domèstics són "*unitats de base que, en les societats preindustrials es constitueixen a l'entorn d'una llar i una teulada, del llit i de l'explotació agrícola, és a dir a l'entorn del procés de producció i de reproducció, d'abric i de consum*" [3]. Des d'aquesta perspectiva, l'Antropologia ha delimitat conceptualment i analíticament una distinció entre els conceptes de grup domèstic i de família, sobre tot a partir de la contrastació de societats no europees [4]. Família té evidentment una connotació de lligams de parentiu, unes relacions estructurals, mentre que el grup domèstic té una dimensió de residència, de producció i de consum. Malgrat que la distinció entre ambdós conceptes és suficientment clara i analítica, així i tot alguns treballs d'historiadors i sociòlegs utilitzen família en un sentit de residència, per la coincidència que sovint es produeix a la nostra societat entre tots dos elements a nivell col·loquial [5].

Aquesta distinció és ben present als pobles estudiats: en termes classificatoris es distingeix entre "els parents de casa" (residència) i "els parents" (relacions de parentiu), encara que la paraula "família" pot ser utilitzada en referència als dos eixos de significació [6]. Tanmateix, al Priorat, on domina la producció de monoconreu amb una diferenciació física entre la casa (centre de producció i de residència) i les vinyes (propietat agrícola), el concepte de casa no sembla tenir un sentit de permanència, excepte entre els benestants i -en menor mesura- en els mitjans, no coincidint doncs amb una identificació d'aquesta com a línia de descendència, de residència i de transmissió patrimonial. És entre els grups

que tenen més a transmetre entre els que s'observa una major continuïtat genealògica dels grups domèstics, mentre que en els altres grups, la residència es refereix a una situació temporal, susceptible de contínues variacions i amb unes possibilitats de continuïtat reduïdes [7]. Les múltiples variacions observades en les formes de residència i les transmissions patrimonials que segueixen línies diferents a la residència, proven que la identificació entre casa i patrimoni, entre residència i activitats del grup domèstic, no és absolutament precisa a la comunitat estudiada.

Feta aquesta constatació, es fa necessària una altra delimitació conceptual. El grup domèstic inclou les activitats productives que realitzen els membres d'un grup residencial, així com també -malgrat pertànyer a esferes diferents- activitats com el consum dels aliments i a la reproducció i socialització dels seus membres. Per això, cal distingir entre els conceptes de grup residencial i de grup domèstic. El primer es referirà a un criteri de morfologia, el segon de funció. Per morfologia, ens referim a les classificacions estructurals dels households o de les formes de residència. Per funcions, ens referim a les activitats desenvolupades en comú pels grups domèstics, que inclouen sobre tot cinc categories: producció, distribució, transmissió, reproducció i coresidència (Wilk and Netting, 1984). La distinció entre morfologia i funció és útil per delimitar els camps conceptuals, els nivells d'anàlisi i establir quines possibles conclusions poden extreure's a partir de la recerca d'un o altre aspecte. Així, per estructura dels grups domèstics des de la perspectiva morfològica, hem de referir-nos a la composició del grup domèstic a través del parentiu, però no podem estendre els resultats respecte a les seves funcions socials, per a les quals fa falta una informació addicional a la proporcionada per les tipologies morfològiques, perquè grups amb una morfologia idèntica poden amagar principis d'organització totalment diferents.

Per destacar la distinció entre la morfologia i funció, ha calgut recórrer a precisions terminològiques, reservant el terme de hou-

seholds per als aspectes morfològics, i utilitzant-ne d'altres com domestic groups (Goody, 1972) o budget units (Seddon, 1976) per referir-se als grups en les seves diverses funcions de producció, consum, reproducció, etc. En aquest sentit, el concepte de grup residencial, que utilitzarem en endavant, es refereix a un criteri morfològic, com a traducció a l'anglès household, o sigui, en referència a les unitats de residència que les llistes nominatives ens permeten identificar. És des d'aquesta perspectiva que la classificació de Laslett (1972a), que es fonamenta exclusivament en la residència en comú, es manifesta com el més operatiu, malgrat les crítiques de que ha estat objecte. Les llistes del cens, doncs, ens proporcionen informació sobre les formes del grup residencial i no sobre les funcions de grup domèstic [8] o les formes de transmissió patrimonial o d'explotació.

1.2. Els grups residencials i la seva significació

Al segle passat, Le Play (1885) va apuntar alguns trets que li semblaven característics de la família europea, destacant la persistència de grups residencials complexos, en els quals el fill hereu es casava i continuava l'explotació domèstica i la residència a casa dels pares. La casa era el símbol de la família, perpetuant-se a través de les generacions gràcies a la primogenitura, mentre les filles rebien un dot en casar-se i els altres germans s'adreçaven a les empreses econòmiques de tipus industrial i comercial, ajudats pel capital familiar inicial i tenint sempre la casa com a punt de referència. En contraposició, amb la industrialització, la família estable anterior va veure's substituïda per la de tipus conjugal. D'aquesta manera, la història de la família a Europa s'havia explicat fonamentalment en termes del pas d'una família múltiple a una de conjugal, el que implicava el pas d'una societat tradicional fonamentada en la solidaritat del grup a una societat capitalista d'economia monetària on les relacions de parentiu van perdre importància i es desenvolupà un major individualisme i privacitat.

En reacció a aquestes teories, i amb el propòsit de fonamentar l'estudi de la família sobre unes bases sistemàtiques i quantificables, Laslett (1972) va dissenyar un sistema de classificació en base a l'explotació dels censos de població. Com es coneix, la seva classificació es fonamenta en les relacions de parentiu que uneixen als membres del grup domèstic, a partir dels llaços genealògics respecte a una persona (ego), distingint cinc tipus principals de formes residencials (1. solitari; 2. sense nucli conjugal; 3. amb nucli conjugal simple; 4. extensos; 5. nucli conjugal múltiple), subdividits en dinou tipus secundaris. La metodologia d'aquest autor i les seves tesis, malgrat els defectes teòrics i metodològics que després comentarem, han mogut a un ampli nombre d'antropòlegs i sociòlegs a abordar l'estudi dels grups residencials.

Laslett, des de les primers anàlisis de llistes nominatives de parròquies rurals britàniques, tenia la convicció de que, en el passat, el grup residencial anglès més freqüent es reduïa a la simple família nuclear amb una parella i els fills, i que molt poques vegades hi havia una coresidència entre pares casats i fills casats. Si el grup domèstic esdevenia més nombrós no era tant per la presència d'ascendents o col.laterals, sinó per la d'altres persones no-parents, com els domèstics. Aquestes primeres constatacions foren confirmades per una Conferència internacional sobre la història comparativa del grup residencial i de la família (Cambridge, 1969), que donà lloc a la publicació de l'obra col·lectiva Household and Family in Past Time (Laslett i Wall, 1972). En ella, els diferents autors confirmaven les conclusions de Laslett en el sentit que els grups de nucli conjugal simple havien estat dominants a totes les comunitats preindustrials europees, com a mínim des del moment en que es compta amb dades estadístiques, des de principis del segle XVI.

En conseqüència, els grups de tipus complex (categories 4 i 5) resultaven ser sempre minoritaris, amb proporcions inferiors al 20 % i sovint al 10 %, si bé aquesta darrera conclusió "és discutible si es té en compte l'evolució cíclica del grup domèstic en una dimensió

temporal" (Laslett, 1972b:868). Aquesta constatació trencava el vell mite d'una família patriarcal, extensa o múltiple, amb lligams verticals i horitzontals i l'esquema evolucionista quan indicava la progressiva nuclearització de la família a mesura que ens acostàvem a l'època contemporània, per la influència de les transformacions econòmiques, socials i psicològiques de la industrialització [9]. Molts dels èmfasis sobre l'estudi de la història de la família derivaven, segons aquest autor, de la literatura i dels documents legals, i només l'ús de les llistes nominatives permetia determinar com es conformaven les societats amb l'ideal, valorant sobre tot els diferents tipus de relacions familiars que contenen un G.R.

Alguns estudis posteriors realitzats a la França central i meridional i nord d'Itàlia han matisat aquest predomini tan alt dels grups nuclears, mostrant així la necessitat de multiplicar les investigacions regionals amb l'objectiu d'apreciar les correlacions amb els particularismes econòmics, demogràfics i jurídics. Amb tot, la proporció de grups de nucli conjugal simple és habitualment superior a la de múltiples i conjugals, variant en tot cas les proporcions, que resulten ser més o menys elevades. Una proporció del 25/30 % de grups residencials extensos i múltiples ja es pot considerar significativa de la importància, en aquella societat, de formes residencials d'aquest tipus (Fine-Souriac, 1977:481).

L'aparició d'aquestes tesis i, sobre tot, de la proposta metodològica de treball a partir de llistes nominatives, donarien lloc ben aviat a un bon nombre de crítiques empíriques i metodològiques, de les quals les més notables foren les de Berkner (1972, 1972b, 1975). Així, per a aquest autor, *"la metodologia que Laslett utilitza, la seva evidència, les definicions que proposa i la teoria que exposa no proveeix una adequada estructura per a la realització de futures recerques en la història de la família"* (Berkner, 1975:724). En síntesi, les crítiques formulades als estudis estadístics a partir de llistes nominatives han estat de tres tipus: 1) d'ordre metodològic, sobre el tipus de fonts utilitzades, la seva pròpia classi-

ficació, i l'ús del mètode comparatiu a partir d'unes categories a-priorístiques; 2) d'ordre conceptual, en referència a què és el G.R., com poden determinar-se les relacions entre els seus membres i, en síntesi, a la confusió a que ens referíem anteriorment entre morfologia i funció; i 3) respecte a la significació de les dades, en el sentit que aquestes dades representen talls temporals de processos de desenvolupament de cursos domèstics i que podrien obtenir-se dades diferents a partir de l'anàlisi diferencial de les classes [10].

Respecte a les fonts s'ha criticat que les llistes nominatives anteriors al XIX són pobres i incompletes, que no indiquen moltes vegades les relacions familiars i edats i que foren fetes amb finalitats administratives molt diverses. S'ha criticat, també, la utilització del mètode comparatiu a partir de registres nominatius de diferents comunitats i àrees culturals de característiques molt diferents, considerant (Berkner, 1975) que les categories analítiques de Laslett són excessivament estretes i no serveixen per a analitzar la realitat en imposar unes classificacions definides a partir del model anglès i no a partir de la contrastació etnogràfica en diverses societats. En un altre sentit, Collomp (1974:786) destaca l'interès de fer convergir diverses fonts en estudis de caràcter regional, i no limitar-se a la comparació de les dades de les llistes nominatives de comunitats, èpoques i situacions molt diverses.

La classificació de Laslett parteix, com hem indicat, de les relacions de parentiu establertes dins de cada G.R. com a base per determinar les pautes de classificació i inclusió en una categoria o altre. Tanmateix, resulta necessària la constatació de que els membres d'un grup residencial camperol estan organitzats d'acord amb finalitats de producció i no únicament en funció de llaços de parentiu. A Grècia, Lineton (1971:71-83) assenyala que les unitats domèstiques no s'identifiquen per la simple coresidència, sinó que són tan entitats materials com morals, o grups que reconeixen obligacions comuns de subministrar ingressos, ajudes i dots dels seus membres. Aquestes relacions, però, no apareixen en els estudis demogràfics es-

tadístics, pel que malgrat que la família troncal sigui la pauta cultural ideal d'una societat, aquesta estructura no estarà constatada en les dades més que en una baixa proporció. Al respecte, Berkner es pregunta (1972:398) si "*les altes proporcions de G.R. de nucli conjugal simple trobats en una comunitat des del buidat d'un cens són una prova o no de quin és el tipus predominant en la comunitat en qüestió*". Per comprovar-ho, caldria recórrer a d'altres tipus de fonts i plantejaments de treball, intentant no extrapolar les dades dels censos més enllà dels criteris explícits de residència. Moltes d'aquestes crítiques, però, provenen d'una confusió entre la forma residencial i la família troncal com a una línia patrilínea de transmissió de la propietat i continuïtat familiar [11].

Caldria preguntar-se, finalment, per la significació de les dades, què representen quan indiquen una determinada forma de residència. Les categories utilitzades, que pretenen definir "estructures familiars" són més aviat fases de desenvolupament i no poden assumir-se com a estructures. Això implica que l'estructura familiar és un procés que "*consisteix en una successió de fases, cada una de les quals pot ésser classificada segons les categories de Laslett, però cap d'aquestes en ella mateixa representa una estructura de família*" (Berkner, 1975:731). Com que els factors demogràfics -assenyala Flandrin (1979)-, dificulten l'extensió dels grups residencials (mort dels pares abans del casament dels fills i uns matrimonis celebrats a edats elevades), la proporció dels estesos respecte als de nucli conjugal simple sempre és més baixa, malgrat que una mateixa unitat residencial pugui passar per diferents fases. Però, a més, cal considerar l'existència de diferents estructures segons la classe social, que no es tenen en compte en les dades presentades per Laslett. En certa manera, la família extensa és considerada en moltes societats com a una situació ideal, molt més freqüent en les cases benestants, car l'ideal només podrà realitzar-se amb uns recursos econòmics suficients com per mantenir un ampli nombre de persones. Ans al contrari, els petits propietaris i jornalers hauran de limitar el nombre de membres per adequar-lo a la demanda externa de

força de treball, que ells no poden controlar. En definitiva, doncs, no és possible reduir a uns mateixos tipus domèstics estructures que pertanyen a classes diferents, en el sentit que uns mateixos mecanismes familiars poden actuar de forma diferenciada per a una i altra classe (Donzelat, 1979).

Alguns problemes d'ordre metodològic i de significació de les dades han pogut ser parcialment sol·lucionats gràcies a noves propostes metodològiques i teòriques, algunes de les quals es troben força allunyades -quant a tècniques d'anàlisi i conclusions- dels primers estudis (Laslett, 1969; Laslett i Wall, 1972). El tractament de les llistes nominatives s'ha fet molt més complex i perfeccionant respecte a les tècniques d'anàlisi i la tabulació de les dades, sobre tot respecte a la vinculació de diversos censos i de les fonts, insistint en la necessitat de creuar les dades i cercar els elements culturals que les sustenten. Així, una sèrie de treballs han analitzat les formes domèstiques introduint la variable edat del cap de família o d'ego. Gràcies a això és possible obtenir una imatge més precisa de l'aspecte temporal de la reproducció dels grups residencials.

Una altra proposta, molt més rica metodològicament i quan a les noves possibilitats temàtiques que planteja, consisteix en la reconstrucció del curs domèstic per entendre millor quines són les formes residencials que més es produeixen. S'ha tractat d'investigar, sobre tot, les forces de fusió i fissió del grup domèstic de les que parlava Fortes (1971). En aquest sentit, Berkner (1972, 1973 i 1976) ha estudiat els grups residencials a l'àustria del segle XVIII, indicant que el curs domèstic estaria determinat per la necessitat econòmica de mantenir una força de treball estable en l'explotació i per la disponibilitat de l'espai habitable (1972:418). Així, quan la força de treball disminueix (per ex. quan els fills són petits o es produeix alguna mort), els G.R. recorreran a la contractació de domèstics que complementaran la pròpia força de treball familiar. Aquest discurs dinàmic ha estat també analitzat a la ma-

teixa 'Austria del segle XIX per Mitterauer i Sieder (1979), preocupats sobre tot per la transició entre generacions i pel paper productiu desenvolupat per cada membre dins del G.R. En aquest treball, els autors utilitzen les dades proporcionades per les llistes nominatives per a fer-ne una lectura horitzontal, és a dir, presentant la successió que es produeix dins del propi grup residencial. D'altres treballs -com els de Berkner i Mendels (1978), Berkner i Shaffer (1978), Medick (1976), Lehning (1983), Plakans (1977) i Himhof (1977)- han destacat com a objectiu fonamental de l'anàlisi de les formes domèstiques el posar en relació les dades obtingudes del recompte dels censos amb les necessitats bàsiques del treball i del procés de producció en l'economia familiar.

En una línia similar, els treballs de Fine-Souriac (1977), Sallitot-Dion (1977), Segalen (1977 i 1985) i Fauve-Chamoux (1984) han utilitzat una llarga sèrie de llistes nominatives per a l'anàlisi de l'evolució dels grups residencials i determinar les modificacions tipològiques que es produeix en ell. Aquests autors, d'altra banda, incorporen a la seva recerca una anàlisi seqüencial de les llistes nominatives, combinant l'anàlisi horitzontal amb el vertical i, a voltes, complementant les dades de les llistes nominatives amb la tècnica de reconstrucció de famílies proposada per Fleury i Henry (1976). D'aquesta manera, com assenyala Segalen (1985:72), la reintroducció de processos de llarga durada permet donar una imatge dinàmica del grup residencial, diferenciant les seves característiques estructurals dels trets purament conjunturals. En combinació amb l'anàlisi dels cursos domèstics, és possible dibuixar així una doble imatge temporal: d'una banda, el curs de cada G.R. amb la seva successió de fases de transformació; de l'altra, els canvis experimentats en processos de llarga durada a través de l'anàlisi de sèries continuades de llistes censals. Finalment, l'estudi del cicle individual permet dibuixar els processos personals, les variacions de cadascú al llarg de la seva vida en diferents G.R. i relacions familiars.

Amb tot, els treballs realitzats des d'aquestes noves propostes són malauradament pocs en comparació als anàlisis que es limiten a assenyalar el predomini d'una determinada estructura familiar a partir d'un sol Cens. En el nostre país, encara més, l'absència d'estudis que ens permetin abordar i sintetitzar alguns problemes és considerable pel que el treball a partir de les llistes nominatives es fa absolutament necessari i obre nombroses possibilitats. Cal considerar, amb tot, que les formes residencials són només un aspecte dels molts que un tema de tanta transcendència interdisciplinària com el parentiu planteja. En aquest sentit, només dins d'una informació sociològica i cultural, a través d'una contextualització en les condicions sociohistòriques particulars en les que es desenvolupa el procés familiar, ens és possible interpretar i profunditzar en les dades que el tractament dels censos ens ofereixen.

1.3. Cicle familiar i curs domèstic

Malgrat que el concepte de cicle de vida familiar és ben antic i que com a concepte analític ha estat utilitzat en treballs científics des de principis d'aquest segle (Trost, 1977:479) [12], no ha estat fins als seixanta quan diverses disciplines han convergit en els problemes de desenvolupament familiar, tot criticant les anàlisis ahistòriques sobre la família (Hill, 1977:33). Antropòlegs, sociòlegs i historiadors han reconegut paulatinament la importància i significació dels períodes crítics de transició del cicle de desenvolupament dels grups domèstics, de la continuïtat, transferència i solidaritat d'una generació a l'altre [13]. Com indica Fortes (1958), la conceptualització del factor temps ha estat, precisament, l'avenç més important en les recerques sobre les estructures socials.

Per cicle de vida familiar, entenem la successió de moments que condicionen les operacions d'una unitat de vida familiar des de la seva constitució a la seva dissolució. Com indica Cuisinier (1977:1) hi ha dues possibles utilitzacions del concepte de cicle. El primer,

amb un ús purament descriptiu, serviria als etnògrafs per exposar la successió típica dels grans esdeveniments de la vida familiar (formació del matrimoni, naixement i educació dels fills, etc.). La segona, per contra, és una utilització de caràcter analítica, tractant de veure si la successió de fases familiars obeeix a alguna lògica o lleis estructurals i com aquestes varien segons les diferents societats. Aquest mateix autor proporciona una definició analítica, segons la qual, "*el cicle és un complex moviment, els moviments del qual corresponen als matrimonis del cap de família i als naixements resultants d'aquests, els casaments dels descendents que romanen a la comunitat domèstica i als naixements dels fills d'aquests descendents*". (Cuisinier, 1976:137).

Quadre 1.
Desenvolupament del cicle familiar, segons Glick (1947)

Fases del cicle familiar	Esdeveniments que caracteritzen les diferents fases	
	Principi	Final
I. Formació	matrimoni	naixement del 1er fill
II. Extensió	naixement del 1er fill	naixement del darrer fill
III. Extensió completa	naixement del darrer fill	1er fill marxa de casa
IV. Contracció	1er fill marxa de casa	darrer fill marxa de casa
	dels pares	dels pares
V. Contracció completa	darrer fill marxa de casa	primera mort del cònjuge
	dels pares	
VI. Dissolució	primera mort d'un cònjuge	mort del sobrevivent

El model clàssic de desenvolupament del cicle familiar conjugal és força conegut i generalitzat, a partir d'una etapa de formació, una altra de desenvolupament i una final de dissolució. Aquesta seqüència arranca de Paul C. Glick (1947), qui va definir el principi i el final de cadascuna de les sis fases mitjançant l'ús de l'edat mitjana del marit o de la muller en cadascun dels esdeveniments. El model bàsic de desenvolupament d'un cicle familiar conjugal seria l'expressat al quadre 1. Més recentment, una de les seqüències més

conegudes és la de Duvall, que consta de vuit etapes, fonamentades en l'edat del fill gran. Aquestes etapes serien les següents:

Quadre 2.
Desenvolupament del cicle familiar, segons Duvall (1962)

1. Inicí del cicle (Grup casat sense fills)
 2. G.R. amb fills bebès (menors de 30 mesos).
 3. G.R. amb fills preescolars (el més gran entre 30 m. i 6 a.).
 4. G.R. amb fills escolars (fill més gran entre 6 i 13 anys).
 5. G.R. amb adolescents (fill més gran entre 13 i 20 anys).
 6. G.R. com a "plataforma de col·locació" (des de que se'n va el primer fill fins a l'últim).
 7. G.R. "madur" (des del "niu buit" fins a la jubilació).
 8. G.R. amb vells (des de la jubilació fins a la mort d'ambdós cònjuges).
-

Unes divisions com aquestes [14], resulten apropiades per a investigacions de sociologia urbana, quan s'estudien grups residencials perennes perfectament caracteritzats en el seu inici i el seu final, és a dir, per al grup domèstic conjugal o el que s'ha anomenat l'*Small Family System* [15]. Aquests esquemes, però no poden aplicar-se per a l'estudi de societats agràries des d'una perspectiva històrica (Mitterauer i Sieder, 1982:54), car l'aspecte bàsic del desenvolupament dels cicles familiars del passat no era el procés de socialització infantil. En aquestes societats, ni les fases són les mateixes, ni la durada dels moments és igual, ni la significació dels fills i dels diversos moments és idèntica. A més, l'existència de grups residencials persistents i les relacions entre aquests i la transmissió patrimonial li confereixen una problemàtica específica.

La necessitat de delimitació terminològica i conceptual ha portat a Berkner (1972b: 418) a la distinció de tres cicles de desenvolupament paral·lels: l'individual, el familiar i el del grup domèstic. L'individual comprèn la successió de fases que caracteritzen la posició d'una persona en diferents grups domèstics, essencialment delimitat per la successió fill/cap de família/pare retirat. El familiar està format "per la concurrència dels cicles de vida individuals de les successives generacions que constitueixen la família

troncal", i està constituït per l'alternància de formes de residència extenses i nuclears, fases determinades per la successió d'esdeveniments demogràfics (matrimonis, naixements i defuncions). Per la seva banda, el cicle del grup domèstic depèn de les fases del cicle familiar i per la presència o no de membres no familiars i està determinat per condicions econòmiques per al manteniment d'una força de treball estable per al treball domèstic i d'acord amb les possibilitats de l'espai de residència. Tanmateix, aquesta distinció entre cicle familiar i cicle domèstic no sempre és precisa (Mitterauer i Sieder, 1983:337-341), per la dificultat de delimitar la incidència dels factors demogràfics i econòmics en un i altre cicle.

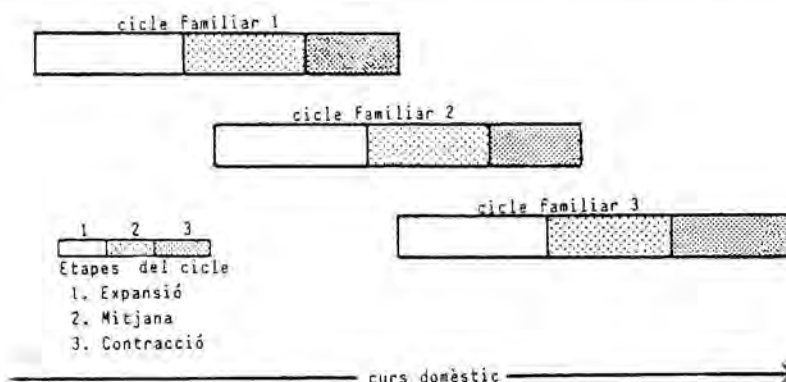
En l'anàlisi que segueix distingirem, com a conceptes operatius els de cicle familiar i de curs domèstic per tal de poder comptar amb grups comparables. Entendrem el cicle familiar com a equivalent al desenvolupament d'un nucli conjugal, des de la seva formació (inici del cicle, o matrimoni dels cònjuges) fins a la seva dissolució (final del cicle, a la mort del darrer sobrevivent), tal i com ha estat definit anteriorment. Utilitzarem el concepte, doncs, amb un caràcter operatiu, per estudiar la successió de fases que impliquen formes residencials diferents en moments fonamentals per al desenvolupament familiar. En parlar de cicle familiar no volem presuposar, tanmateix, una certa regularitat en la successió de les formes residencials, car cada grup respon amb lògiques diferents a la transmissió del patrimoni i les composicions familiars es formen més aviat com a adaptacions temporals segons les necessitats familiars conjunturals que com a cicles que mantenen una continuïtat residencial. Precisament per això, Sieder i Mitterauer (1983:341) prefereixen parlar de curs de vida familiar, o millor, de curs domèstic, concepte que no pressuposa una regularitat en la seqüència de les fases i que no queda delimitat pel cicle que va del matrimoni a la mort del cònjuge sobrevivent.

Tanmateix, els conceptes de cicle familiar i de curs domèstic no són alternatius, sinó que expressen realitats diferents. Per curs

domèstic hem de referir-nos a una seqüència de cicles familiars que es sobreposen en un mateix G.R. Així, per exemple, després del casament del fill hereu, coexistiran dos cicles familiars dins d'un mateix grup domèstic: el dels pares, en període de reemplaçament, i el del fill, en període d'expansió. El desenvolupament d'un curs domèstic pot presentar un, diversos o cap cicle familiar complet. Si no existeix cap nucli conjugal o només observem el desenvolupament parcial d'aquest, aquell curs no presentarà cap cicle familiar (pel que seria desestimat en una anàlisi dels cicles familiars però no dels cursos). D'altra banda, la coincidència de diversos cicles dóna lloc a una forma de residència múltiple o extensa; per contra, la presència d'un sol cicle dóna lloc a una residència de tipus conjugal. Evidentment, però, serà molt diferent el curs domèstic segons si comprenen un únic cicle familiar (durant únicament des del matrimoni fins a la mort del cònjuge sobrevivent) o si comprèn una successió de cicles, amb una delimitació que no depèn tant d'esdeveniments demogràfics com de la continuïtat o no d'un mateix G.R..

Intentarem caracteritzar, a nivell teòric, com seria el desenvolupament d'un curs domèstic amb tendència a la troncalitat. La base d'aquest desenvolupament consisteix en la successió cíclica del desenvolupament, gràcies a la coresidència, durant uns quants anys, de dos o més cicles familiars. Així, un curs domèstic que impliqués una successió generacional podria representar-se així:

Fig. A. Procés de desenvolupament d'un curs domèstic, amb la coincidència de diversos cicles familiars i tendència a la troncalitat.

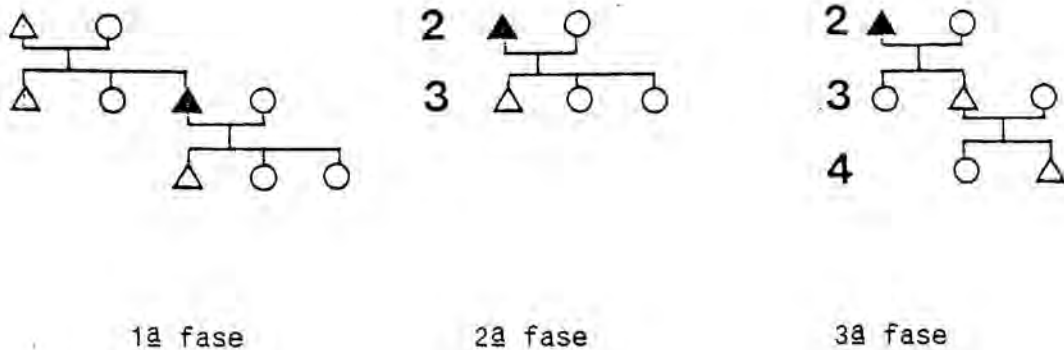
Per veure de forma més precisa aquesta evolució, aplicarem l'esquema d'evolució del grup domèstic proposat per Fortes (1958), el qual distingeix tres fases en la seva evolució: extensió, dispersió i reemplaçament [16]. Cadascuna de les fases d'un cicle de desenvolupament domèstic múltiple correspondria a formes residencials diferents:

1a fase. Extensió. Es forma un grup residencial extens (4a) o múltiple (5a o 5b), en casar-se un fill/a que es queda a viure a la casa paterna. La necessitat bàsica és la subsistència del grup residencial i la falta de suficient força de treball que condiciona la necessitat de recórrer a força externa o a treballadors addicionals.

2a fase. Dispersió. El grup es redueix per la mort dels pares coresidents, transformant-se en un G.R. de nucli conjugal simple.

3a fase. Es forma un nou grup residencial extens o múltiple en casar-se un dels fills i cohabitar en la mateixa casa que els pares. Els germans poden quedar-se durant alguns anys més a casa, mentre els pares van transferint les seves propietats i autoritat als fills.

Fig. B.-
Desenvolupament d'un G.D. Múltiple.

D'acord amb aquest desenvolupament, no és suficient consignar la presència de fases extenses o múltiples dins del cicle familiar, sinó que cal interrogar-nos per la seva significació i veure en quin moment del cicle familiar pot trobar-se. La freqüència estadística d'una evolució com aquesta, així com de la presència o no, dins dels cursos domèstics, d'alguna fase amb residència extensa ens permetrà definir si la família troncal és la forma de residència preferida o bé la presència de formes extenses és sovint una estratègia de residència temporal, sense tendència a la troncalitat. L'anàlisi del curs domèstic ens permet, llavors, contextualitzar la família en la societat i relacionar-la tant amb les normes culturals i socials com amb les estratègies i comportaments dels individus.

1.4. Existeixen els models residencials?

La construcció d'una geografia de les diferents formes familiars a Europa ha estat freqüent en els estudis sobre les formes de residència. Així, Laslett (1983), combinant diferents criteris demogràfics (edat al matrimoni, nupcialitat, matrimonis de vidus, etc.) i de composició dels grups residencials (formació dels G.R. i organització dels grups de treball) distingeix quatre grans tipus de formes familiars a Europa (el nordoccidental, el centreoccidental, el mediterrani i l'oriental [17]), ampliant l'antiga proposta d'Hajnal (1965), que només distingia dues àrees a Europa. Al nostre entendre, aquestes tipologies presenten importants problemes teòrics i metodològics. D'una banda, hi hauria el problema de la seva uniformització, que no té en compte les grans diferències observades entre les diferents regions d'aquestes àrees. D'altra banda, se'ns presenten models de llarga periodicitat, en els quals l'evolució i els canvis històrics semblen deixar-se en un segon pla [18].

Les característiques definides per a l'àrea mediterrània (edat baixa al matrimoni per a les dones, important diferència d'edat entre els cònjuges, resistència al matrimoni de les segones noces i proporció elevada de G.R. complexos) no coincideixen amb el que en

coneixem de la família a Catalunya. Els resultats de la nostra investigació al Priorat hi difereixen també considerablement.

Tanmateix, les nostres preocupacions teòriques no es refereixen a la contrastació d'aquest model, ni tampoc a la definició del model familiar del Priorat. En la nostra perspectiva, es fa necessari estudiar les formes de residència i el curs domèstic des de la seva pròpia lògica interna i la seva articulació social, car el contingut i significació de les formes familiars és molt variable, sense necessitat de canvis culturals estructurals ni de modificacions en les normes socials (Netting, 1979:57). Per això, només pot explicar-se en relació a les condicions socials i econòmiques que caracteritzen una societat i període concret, i així i tot tenint en compte (Smith, 1984:65) que les diferències en la posició en el procés de producció impliquen diferents estratègies domèstiques les quals, a llarg termini, influencien directament l'organització dels grups residencials i la seva composició. Contràriament a la homogeneïtat en els models d'estructures familiars, pretenem insistir en la gran diversitat d'arranjaments residencials que es produeixen en una mateixa comunitat.

2. ALIANÇA I REPRODUCCIÓ SOCIAL: LES FUNCIONS DE L'ALIANÇA EN LES SOCIETATS D'ESTRUCTURES COMPLEXES⁴

La distinció, ja clàssica, entre els sistemes elementals i complexos de parentiu (Lévi Strauss, 1967) permet descobrir dues formes diferents d'incidència de les relacions de parentiu i d'aliança. Mentre que entre els primers, l'elecció del cònjuge es fa a partir de regles prescriptives, en les segones es fa només a partir de regles negatives (resultants de les prohibicions eclesiàstiques i de la condemna social de l'incest):

"Entenem per estructura complexa d'aliança un arranjanent fonamentat en regles que prohibeixen l'aliança a l'interior d'un domini de consanguinitat i d'afinitat en el qual la definició general és la mateixa per a tots els membres del grup, però en les quals només els germans complets tenen en comú el mateix stock de parents prohibits, perquè no hi ha en principi prohibicions col·lectives que afectin a grups definits exclussivament per una regla d'unifiliació." (Héritier, 1981: 137).

Contràriament a les lineals, en les societats cognatícies els individus poden pertànyer a tantes línies de filiació com siguin capaços de reconèixer, pel que l'elecció del cònjuge no està en principi relacionada amb la filiació i queda condicionada teòricament només per les prohibicions i per l'elecció individual. Segons això, podria esperar-se que en aquestes societats no s'establissin més que formes inespecífiques d'aliances, car l'elecció del cònjuge és teòricament lliure, però aquesta elecció està condicionada a la pràctica per consideracions externes al parentiu com ara la posició econòmica, les necessitats de reproducció de la força de treball, el patrimoni i d'altres factors. El control per part dels pares, la necessitat de comptar amb els recursos necessaris per casar-se i la mateixa amplitud del cercle de les relacions socials condicionen l'elecció del cònjuge. Les estratègies matrimonials operen a partir de les bases materials i ideològiques dels diferents grups socials, reduint les possibilitats teòriques d'elecció de la parella.

A partir d'aquestes consideracions, ¿és possible observar també regularitats en els mecanismes d'elecció del cònjuge en les societats complexes?. Lévi-Strauss (1973) va assenyalar ben aviat possibles regularitats, que no serien la conseqüència de l'atzar, sinó de circuits matrimonials al llarg de generacions. D'aquesta manera, a part de les restriccions geogràfiques i professionals que sociòlegs i demògrafs han destacat durant temps, els estudis sobre l'aliança matrimonial en societats complexes han trencat la imatge de la lliure elecció del cònjuge. Cada elecció estaria determinada per una forma específica de compatibilitat matrimonial que imposa la categoria a que pertany el cònjuge, en cada família, en funció del passat i del present, de les normes col·lectives a les quals s'hi adhereix cada

individu i el seu grup familiar (Zonabend, 1981:313) i pels objectius de maximització econòmica i simbòlica a les quals cadascú pot aspirar. D'aquesta manera, la distinció de Lévi-Strauss (1967) entre societats complexes i elementals adquireix un nou contingut, car *"pot estar deixant de ser útil, víctima pot ser també ella del miratge d'una llibertat d'elecció matrimonial que la societat, interessada sempre en el control de la família, promet de vegades, però mai atorga"* (González i San Román, 1983:21). Per això, els estudis sobre l'aliança han intentat anar més lluny de la *turbulència* de les aliances, cercant regularitats en l'organització del camp matrimonial.

Tanmateix, l'anàlisi de les estructures complexes d'aliança presenta encara nombrosos problemes metodològics i teòrics. Entre els primers, ja assenyalats pel propi Lévi-Strauss, hi haurien els derivats del tractament informàtic de les genealogies i el fet de penetrar en un món *"d'aconteixements imprevisibles la distribució estadística del qual mostraria només regularitats i proporcionaria guies significatives"* (1973:82). Entre els segons, hi hauria el problema de la continuïtat entre les estructures elementals i complexes i, sobre tot, la consideració de si aquestes regularitats són la conseqüència de l'atzar o d'una voluntat de practicar-les.

Al respecte, Hérítier (1981) ha formulat una suggestiva hipòtesi segons la qual, a les comunitats rurals tradicionals d'Europa es practicaven sistemàticament matrimonis entre consanguinis més enllà de l'àrea en que s'acaben les prohibicions eclesiàstiques. En aquesta zona, hi hauria un reconeixement difús de les relacions de parentiu, i s'hi situaria l'àrea preferencial per a l'elecció del cònjuge [19], la qual moldejaria la base de les relacions d'aliança d'aquestes societats. Per acomplir aquestes aliances no seria necessari que els individus coneguessin exactament els seus lligams de parentiu, sinó només un aprenentatge de les terminologies i de les regles de filiació, dibuixant-se àrees preferencials de relacions dins les quals s'elegiria amb preferència el cònjuge. Així, *"tots els grups humans titubeigen entre el que podem anomenar els dos pols del re-*

fús: l'incest i l'estrany, el que és massa proper i el que és massa lluny, tot decidint mitjançant regles culturals qui es considera dins d'una o altra categoria." (Héritier, 1981: 163)

M. Segalen (1985:117-160), ha comprovat a la Baixa Bretanya que més del 80 % de les parelles es troben associades amb reencadenaments, però que els matrimonis consanguinis no són excessivament freqüents, i si en canvi d'altres formes de reencadenaments. Les seves conclusions, en certa manera, contradiuen les hipòtesis d'Héritier: entre el 1810 i el 1910 (Segalen, 1985: 145), els matrimonis consanguinis prohibits (fins al quart grau canònic) no van ser més que el 3,6 % del total de matrimonis i, si augmentem un grau més (fins al cinquè canònic) només es passa al 5%. La seva conclusió és precisa: "*La proporció de matrimonis consanguinis és considerable, però el nombre de matrimonis relacionats més enllà del grau prohibit no s'incrementa de forma considerable*" (1985: 146).

Els matrimonis entre consanguinis i els seus reencadenaments no serien, llavors, més que una part de les aliances practicades en les societats complexes, però no la seva forma més significativa. Més que davant de circuits d'aliança definits a partir de la seva *estructura i regularitat*, ens trobaríem davant de variables estratègies matrimonials dissenyades en cada aliança d'acord amb la seva funcionalitat. En societats en les quals el parentiu no és la base de l'organització social, es fa difícil veure-hi en les estratègies matrimonials l'execució d'un model inconscient, tal i com proposen els historiadors i antropòlegs influenciats per l'estructuralisme. Bourdieu ha emfatitzat aquesta qüestió:

"Les estratègies pròpiament matrimonials no haurien de dissociar-se de les estratègies de successió, ni de les de fecunditat, ni tampoc de les estratègies pedagògiques, és a dir, del conjunt d'estratègies de reproducció biològica, cultural i social que tot grup posa en pràctica per transmetre a la generació següent, mantinguts o ampliat, els poders i privilegis que ells mateixos han heretat" (Bourdieu, 1972:1125)

Llavors, en la noció d'estratègia no hi hauríem de veure-hi el producte d'un programa inconscient, sinó d'un càlcul conscient i

racional (Lamaison, 1985:94). En les aliances matrimonials de les societats camperoles hi trobem, sobre tot, les pràctiques correctives dels sistemes d'herència, i d'altres funcions com ara un mecanisme de maximització de la força de treball, de supervivència en situacions de mortalitat, o de solidaritat. Els matrimonis entre parents, a més, tenen l'avantatge de reduir els ascendents, afins i col.laterals d'ego, consolidant parenteles estretament solidàries i de gran importància en múltiples relacions de la vida social. Si bé en totes les pràctiques d'aliança aquestes funcions hi són presents, el major èmfasi en una o altra, així com les formes d'aliança derivades, depèn de factors com la forma de transmissió del patrimoni i la posició social de les diferents cases que les practiquen.

Aquesta funcionalitat respecte a les estratègies matrimonials ha estat destacada per Sanmartín (1980 i 1982b). En una comunitat de pescadors valenciana, aquest autor es pregunta per la debil presència dels matrimonis entre cosins, intentant comprendre -mitjançant la construcció d'un model probabilístic per ordenador- l'efecte del sistema d'herència dels drets dels pescadors en l'absència o presència dels matrimonis entre cosins. El model demostra que les estratègies hereditàries tenen un efecte negatiu sobre el casament entre cosins, pel que aquests matrimonis no són desitjats. L'absència d'aquests matrimonis, per contra, permet una ampliació de les relacions socials a través d'una obertura dels lligams familiars, diversificant i multiplicant la cohesió comunitària i els mecanismes d'ajuda entre parents. En definitiva, els matrimonis entre cosins -en termes generals- no sempre proporcionen avantatges econòmiques, car "*són simplement una alternativa depenent d'una sèrie de regles i estratègies, a través del qual una comunitat controla l'accés als recursos materials bàsics i als recursos humans implicats en les relacions entre els seus membres i amb el món exterior*" (Sanmartín, 1982b:85).

La interrelació de les formes d'aliança amb la transmissió de la propietat ha estat destacada sovint com a l'element fonamental que explicaria la funcionalitat de l'aliança en les societats com-

plexes. Com indica Lamaison (1979: 722), si bé, amb tota evidència, *"l'estatut social pot adquirir-se mitjançant el joc de les regles formals, aquest es forja principalment, en les societats camperoles, gràcies als modes de transmissió de la terra i dels béns, és a dir, seguint un tipus de successió hereditària no assimilable a la filiació pròpiament dita, però sense ser estrany a aquesta"* [20].

En definitiva, el matrimoni no pot considerar-se com a una operació puntual i abstracta, com descriu la tradició estructuralista, sinó *"com a un acte integrant del conjunt de necessitats inherents a una posició dins de l'estructura social"* (Lamaison, 1985:98). En la nostra hipòtesi, al Priorat, les aliances s'organitzen segons lògiques diferents, pròpies dels diferents grups socials. Entre els benestants, les estratègies matrimonials s'organitzen per conservar la seva posició com a grup privilegiat, per protegir-se patrimonialment i reconstruir, a cada generació, les parts de patrimoni que es dispersen gràcies a la parentela i als reencadenaments. Entre els mitjans, les estratègies es defineixen també en el sentit anterior, però sobre tot per propiciar l'increment patrimonial gràcies a l'acumulació de patrimonis procedents de línies de la parentela sense successió i a la maximització de la força de treball dins del grup. Entre els petits propietaris, en canvi, les estratègies matrimonials s'orienten a la preservació del seu petit patrimoni, a resituar la força de treball per sobreviure en situacions difícils i, també, com a mecanisme de solidaritat social i cooperació en el treball.

Si bé, òbviament, les diferents funcions es barregen i es fa difícil definir estrictament una lògica per a cada grup social, si podem concloure que, a mesura que ascendim socialment, les estratègies matrimonials es plantegen més a llarg termini, integrant les properes en una lògica de formació de parenteles i de replegament de línies. Per contra, a menor posició social, els reencadenaments diferits són menys freqüents, primant per contra les estratègies destinades a solucionar un problema a curt termini (patrimonial, demogràfic, de força de treball o de supervivència).

Moltes d'aquestes funcions no són inherents al domini del parentiu. En les societats complexes, aquest està fortament interrelacionat amb d'altres aspectes econòmics, socials i polítics (incloent-hi les reglamentacions eclesiàstiques i jurídiques), pel que resulta impossible analitzar l'aliança com a una forma específica de relacions socials, com si estigués dotada de lleis pròpies.

3. TRANSMISSIÓ DELS BÉNS, HERÈNCIA I SUCCESSIÓ

En cada substitució d'una generació per l'altra es planteja el problema de la transmissió dels béns. Tots els sistemes que la regulen estan plenament integrats en la lògica interna del funcionament d'aquella societat i a la vegada estan condicionats per l'evolució històrica del conjunt de la societat i per la història particular de cada casa. Aquesta transmissió dels béns engloba diversos traspassos que s'efectuen en el curs de la vida i no només en el moment de la mort. Al Priorat, la transmissió s'iniciava en el moment del matrimoni dels fills, mitjançant la realització dels Capítols, i es completava després de la mort amb el testament. En aquest sentit, el punt més crític de la transmissió familiar no es produeix amb la mort, sinó en el de proveir als fills per "començar la vida" [21].

En parlar del sistema de transmissió dels béns (Cfr. Bouchard, 1981: 561) ens referim al conjunt de decisions bàsiques que es produeixen per a la transmissió entre dues generacions, mitjançant diferents previsions efectuades al llarg dels seus respectius cicles familiars. Aquestes decisions donen lloc a diferents estratègies referides, sobre tot (Kertzer i Brettell, 1987: 95) al sexe de l'hereu, el moment en que el legat és efectiu (en el matrimoni o mort) o en el que s'efectuen les previsions, els drets retinguts pels pares, el grau en que les propietats són partides o no, i més en concret què és el què és susceptible d'ésser dividit o de romandre intacte. De totes elles, la decisió més important consisteix en determinar si la propietat és dividida a parts iguals entre els hereus legals o

passa intacte a un de sol. Segons quina sigui la decisió, s'han definit dos patrons bàsics de transmissió dels béns per caracteritzar les poblacions rurals europees: l'herència que es transmet indivisible i la que és dividida. La distinció entre aquestes dues formes és ja clàssica en els treballs jurídics i antropològics, en els quals sovint, s'ha tractat d'associar cada pràctica amb règims demogràfics particulars, amb estructures de grups domèstics específiques, explicant-los en el context ecològic i sociològic [22].

A grans trets, la caracterització que se n'ha fet d'aquestes dues formes i les seves correlacions socials i demogràfiques seria la següent. En la primera, el conjunt de la propietat passa prioritàriament a un descendent, i la decisió és determinada pel sexe i per l'ordre de naixement (primogenitura o ultimogenitura), intentant mantenir intacte la propietat familiar de generació en generació. En aquest sistema, el matrimoni no és un contracte entre persones iguals, car el valor de l'aportació femenina al fons conjugal és habitualment molt menor al de l'home. Les pautes demogràfiques correlacionades amb aquest patró indiquen una edat elevada per al matrimoni, una diferència significativa entre marit i muller, baixes taxes d'endogàmia, altes taxes de celibat permanent i una emigració institucionalitzada (Brennan, James and Morrill, 1982: 290). A la vegada, es correlaciona amb un grup domèstic troncal, en el que els fills no hereus o bé deixen la casa rebent una compensació econòmica, o bé, si es queden a ella, dependran de l'hereu [23].

Per contra, quan la transmissió de la propietat és divisible, l'ideal consisteix en la partició igualitària entre tots els fills. No es tracta de mantenir a través de les generacions una unitat de producció i consum, sinó d'assegurar a cada fill una propietat mínima amb la que començar. Davis (1973) assenyala que quan la transmissió és partida, el contracte matrimonial es fa entre iguals, i ambdues parts intenten maximitzar la seva aportació, combinant les seves herències. El sistema es correlaciona, pel que fa a les pautes demogràfiques, amb una baixa edat mitjana al matrimoni, amb unes eleva-

des taxes d'endogàmia i de fertilitat, i unes baixes taxes de celi-bat definitiu i d'emigració. Finalment, el tipus de G.R. ideal és el conjugal, limitat a una sola parella i els seus fills [24].

Wolf (1978:98-103), en reflexionar sobre els avantatges i desavantatges de l'herència indivisible i divisible, assenyala que la primera implica les bases per al desenvolupament d'una aristocràcia camperola entre aquells per al quals el manteniment íntegre dels patrimonis era el seu objectiu suprem. Mitjançant fortes pressions psicològiques i socials s'evitarien els matrimonis amb fills o filles sense herència. Llavors es planteja paulatinament una divisió social entre els hereus i els no hereus, passant els darrers a constituir-se en una reserva de treball i havent de treballar per als seus parents enriquits. En canvi, l'herència divisible estimularia tendències contràries, donant a cada membre de la societat una oportunitat per prosseguir la seva adaptació a l'estil de vida camperol: així, tots poden esperar agregar quelcom més de terra a la que tenen per herència, ja sigui mitjançant compres o pel matrimoni [25].

La distinció entre herència divisible i indivisible ha estat considerada, doncs, com a un factor molt important per explicar la dinàmica de la composició dels G.R., del sistema de matrimoni, del comportament demogràfic i econòmic. Aquest tipus d'aproximació ha estat predominant en la literatura sobre la família a Catalunya, per part d'antropòlegs, historiadors i juristes -com veurem en el capítol següent-, describint-la en termes d'un model de família troncal, com a resultat de l'aplicació del sistema jurídic, que preserva la casa, condiciona la successió i contribueix al desenvolupament industrial i comercial del país (Vicens Vives, 1954).

Tanmateix, la dicotomia entre el sistema d'herència indivisible i divisible no es dona a la pràctica d'una forma tan rígida. Per això, més que veure els sistemes de transmissió dels béns com a processos que segueixen les normes sancionades pels sistemes jurídics o el costum, entenem que en tota anàlisi sobre aquests cal estudiar so-

bre tot les adaptacions flexibles de les estratègies familiars. En aquest sentit, les estratègies de transmissió prioratines, malgrat que el model jurídic aboca vers la transmissió indivisa, haurien de contemplar-se dins d'una necessitat latent d'igualtat en concordança amb l'esperit del parentiu europeu, fonamentalment bilateral (Burguière, 1986: 66). Al respecte, Goody (1986) considera que les diferències que a Europa poden observar-se en els sistemes d'herència i en els tipus de família tenen poca importància, si els comparem amb els sistemes africans, on és impossible que els béns circulin indistintament entre homes i dones, com succeeix a Europa. Per això,

"Oposar radicalment i estructuralment el caràcter no igualitari d'uns (els qui preveuen el dret de primogenitura o l'elecció d'un hereu principal) a l'ideal igualitari dels altres (els que imposen la divisió del patrimoni entre tots els que en tenen dret), és ignorar l'ambivalència en conú que ressorgeix inevitablement en la pràctica. És, també, ignorar la inestabilitat i capacitat d'adaptar-se a les fluctuacions demogràfiques i socials" (Burguière, 1986:66)

En aquest sentit, al nostre entendre, cal introduir tres variables per explicar els models hereditaris. En primer lloc, el factor temps: les pràctiques no són atemporals i estan sotmeses als processos de transformació social i de reajustament amb els elements condicionants. Moltes de les correlacions entre el sistema d'herència i el règim demogràfic i l'estructura dels grups domèstics, que donen lloc a la dicotomia que abans presentàvem entre herència divisa i no divisa, no tenen en compte la temporalitat, no fan una anàlisi en termes dinàmics, i ens presenten una imatge gairebé fotogràfica d'unes institucions en les quals per força hi intervé el factor temps.

En segon lloc, cada grup domèstic intentarà aconseguir la reproducció social mitjançant aquell procediment que els sembli més vàlid, pel que cal entendre els mecanismes socials de transmissió de la propietat com a reproductius i no destructius del conjunt social. Per això, les dues formes d'herència descrites són dos tipus ideals que sovint els trobem barrejats a la realitat. Fins i tot, a sota d'una determinada forma jurídica hi podem trobar estratègies d'una tendència. Així, O'Neill (1984 i 1985) presenta una interessant discussió sobre la dificultat per determinar una frontera entre

indivisibilitat i divisibilitat de l'herència. A la comunitat estudiada (Fontelas, Portugal), la norma hereditària és el repartiment igualitari, però aquesta norma contrasta amb la pràctica real adreçada a favor de la unigenitura. Com que, en paraules de l'autor, l'adhesió estricta a les prescripcions legals de la divisió de la propietat representarien un "suïcidi econòmic col·lectiu", es creen complicades estratègies tendents a controlar el nombre d'hereus (control del matrimoni dels fills, quedant-se solters o emigrant, matrimoni a edats avançades, grups domèstics extensos i elevades taxes de celibat definitiu i d'il·legitimitat. Matrimoni i control de la sexualitat esdevenen, en definitiva, claus fonamentals en el control de la transmissió de la propietat de tal manera que, com ens diu l'autor, "*el poder prevalent del patrimoni separa uns pocs que es poden casar dels molts desfavorits que no podran arribar a fer-ho*" (1984:204). L'exemple permet veure, en definitiva, que els sistemes d'herència són processos flexibles que no segueixen necessàriament les normes derivades del marc jurídic o del costum social.

La tercera variable que voldríem comentar es refereix a la diferenciació social. Ja hem indicat repetidament que la lògica dels processos familiars és diferent segons la posició social de cada grup domèstic. En la transmissió de la propietat, òbviament, han de manifestar-se aquestes diferències. Els grups socials presents en una mateixa comunitat poden utilitzar diferents sistemes de transmissió que s'ajustin millor a les seves estratègies. Si una de les funcions bàsiques del parentiu en les societats complexes és, precisament, la transmissió de la propietat, podem concloure que l'herència forçosament esdevé un mitjà privilegiat d'aprofundiment de la diferenciació social.

Per això, més que de regles d'herència, creïem millor parlar d'estratègies de transmissió de la propietat. Com molt bé indica Bourdieu (1972:1105), cal trencar amb el juridicisme que caracteritza la tradició etnològica, tractant tota pràctica com a una execució, ja sigui d'unes regles jurídiques, de les prescripcions del

costum o d'un model inconscient. En cada transmissió, el que més importa, consisteix en una successió i un traspàs dels béns per assegurar als fills una posició econòmica d'acord amb la casa d'orientació. Per això, el més important en la pràctica de l'herència no és tan la regla com el seu ús dins de cada curs domèstic.

* * *

Com hem vist en les darreres pàgines, davant la complexitat de les variables que intervenen en el comportament familiar, diverses orientacions teòriques han tractat de construir models formals explicatius sobre la família. Així, es parla sovint dels tipus i formes de residència, de les estructures familiars, de les estructures d'aliança, dels models domèstics i de les normes d'herència. Per contra, al llarg del nostre discurs, hem insistit en la diversitat de comportaments i estratègies familiars, tot intentant "repensar" les diferents formulacions teòriques. Com escriu Lisón, "*la família com a concepte no és una unitat substantiva; és més fèrtil la seva visualització com a un fenomen polimòrfic i politípic, com a un procés continu de reajustaments*". Per això, la missió de l'Antropologia consisteix en "*captar la seva increïble varietat i motivació empírica, els seus significats i valors en perenne evolució, soment-ho tot a comparació intercultural*" (1976:51).

NOTES 1.-

REPENSAR EL PARENTIU: PROBLEMES TEÒRICS

[1] Per a Laslett, household és la família que els treballadors suburbans deixen quan prenen l'autobús el matí i hi retornen al vespre. En el passat, aquest grup era el que compartia una taula i s'organitzava per al treball, convivint en un mateix espai físic per menjar, dormir, compartir el temps lliure i procrear i cuidar els fills.

[2] Per a Fortes (1971:2), el grup domèstic pot entendre's només des d'una perspectiva cíclica. El G.D. ha de considerar-se, segons aquest autor, com a l'estatge de la reproducció física i social que permet mantenir a una societat en ella mateixa. Aquest és un procés cíclic: "El grup domèstic funciona mitjançant un cicle de desenvolupament similar al d'un organisme vivent. El grup reté la mateixa forma, però els seus membres i activitats amb els que estan units comporten una seqüència regular de canvis durant el cicle que culmina en la dissolució de l'original i el seu reemplaçament per una o dues unitats del mateix tipus."

[3] L'Antropologia utilitzà primer la paraula household per destacar les diferències entre els tipus familiars i deals i els actuals grups de persones observats en les situacions etnogràfiques (Wilk and Netting, 1984:2)

[4] A nivell col·loquial, però, la paraula família té dos eixos de significació, com a conjunt de persones unides per relacions de filiació i aliança i com a grup de persones que viuen en comú. Històricament, però, la significació del terme no ha estat la mateixa. Així, Flandrin (1979:11-14) assenyala que a la França del segle XVI el terme s'aplicava per fer referència a totes les persones que vivien en una mateixa casa, incloent a persones no vinculades per relacions de parentiu. Com a relació de parentiu, el terme només es restringia als consanguinis per via masculina de les classes aristocràtiques. Segons Narotzky (1985:17-25), el sentit actual del concepte de "família" a nivell del llenguatge ordinari sembla estar relacionat amb el procés de separació dels processos de producció dels de reproducció arran de la revolució industrial i de la difusió de la ideologia burgesa respecte a la família, emfatitzant els components biològics en la relació familiar i la funció reproductiva del grup familiar.

[5] Així, en les cartes de principis de segle, és corrent referir-se a la família com al conjunt de parents. Expressions com "records als de casa i a tota la família" (1918) o "que lo pases feliz en compañía de tus padres, hermanos y toda la familia" (1931) suggereixen una certa delimitació d'àmbits diferents. A nivell de referències orals, la distinció és també força precisa. En les celebracions del cicle de vida (baptismes, casaments, enterraments) es convidarà "a la família", i la presidència estarà fonamentada més en relacions de parentiu que no de residència, però la part econòmica de la celebració serà suportada sobre tot per "la casa". La té un sentit de residència i d'activitats econòmiques.

[6] Amb tot, entre les cases benestants i mitjanes s'observen, al llarg de generacions, variacions substancials en la composició familiar (amb processos de fisió i fusió), canvis de residència i transmissions patrimonials que no segueixen el mateix camí que la residència, com perquè la identificació entre casa i patrimoni no sigui precisa.

[7] Diversos autors han indicat que l'ús de classificacions morfològiques de grups residencials encobreix els processos de canvis funcionals d'aquests, molt més significatius. Veure, al respecte, Wilk and Netting (1984:3), Medick (1976:296), Hammel (1980:250), i Creighton (1980:136-139)

[8] Laslett i molts dels estudis sobre l'estudi de les estructures domèstiques parteixen de la consideració de la definició d'un "cap de família", persona a partir de la qual es defineixen els tipus de relacions. Com hem indicat abans, en la introducció, nosaltres hem prescindit d'aquesta consideració, tal i com fa també Bestard (1986:-70), amb connotacions de valoració d'una determinada autoritat i sovint amb consideracions arbitràries. Per això, hem pres com a "EGO" l'individu masculí casat més jove dels que formen la unitat residencial.

[9] D'altra banda, els censos no sempre reconeixen les unitats residencials reals, sinó a partir de criteris administratius o d'altres exteriors a la comunitat. Al respecte, Lenclud (1970:15) assenyala com a Còrsega, els censos no traduïen sempre la realitat de les formes de residència, sinó a uns criteris "estrangers". Per això, seria necessari traduir-los i corregir-los mitjançant d'altres fonts que poguessin correlacionar-se. Tanmateix, el problema fonamental -per a aquest autor- consisteix en com percebre de forma evident el camp de la residència. "Residència separada, residència en comú: ¿la línia de divisió -es pregunta Lenclud- ha estat feta sempre amb criteris rigurosos?. Per poder veure-ho clarament, cal deixar de banda els scritti i les respostes categòriques, recollir els mots del costum, escutar les parets, interrogar els objectes."

[10] Sobre els lligams entre tipus de residència i concepció familiar i classes socials veure, entre d'altres, Stone (1977:23), Lautman (1972:1191-1193), Girard (1962), Moge (1964), Smith (1984), etc. Veure, també, l'article de Collomp (1972) sobre la correlació entre classes i els models de família nuclear i extensa a l'Alta Provença a partir de l'anàlisi dels Capítols Matrimonials i les previsions de residència.

[11] Laslett es refereix a la composició del grup domèstic, reduint l'estructura del grup domèstic a criteris de coresidència, mentre d'altres autors que estudien la família troncal es refereixen a d'altres aspectes del sistema de parentiu i especialment del sistema hereditari

[12] Entre els primers que utilitzaren el concepte de cicle de desenvolupament familiar, cal assenyalar Rowntree, qui va analitzar el 1906 els nivells de vida dels grups domèstics de York, a Anglaterra, suggerint que a una primera etapa de pobresa, quan els fills són petits, li segueix una altra de relativa prosperitat quan aquests poden treballar, retornant de nou el grup a la pobresa quan els pares són ja grans i els fills s'han independitzat, en establir els seus propis grups de procreació (Rowntree, 1906:136-138). Més tard, Paul C. Glick va comparar els canvis del cicle familiar americà entre el 1890 i el 1940 (Glick, 1947:164-174). D'altra banda, una sèrie de sociòlegs rurals desenvoluparen estudis durant els anys trenta. Destaquen, entre d'altres, els estudis de Lively (1932) i de Kirpatrick, Cowles i Torugh (1934).

[13] D'entre l'àmplia literatura dedicada a l'estudi del cicle familiar, veure per a una conceptualització analítica els articles de Cuisinier (1977), Hill (1977), Rodgers (1977), Goode (1977), Fortes (1958). Sobre l'ús del concepte en anàlisis sociològiques, antropològiques i històriques, veure les obres col·lectives editades per Cuisinier sobre les societats europees, *The family life cycle in European societies* (1977), i per Goody (1958) sobre societats de Borneo, els LoDagaba, pastors Fulani i les Illes Trobriand. D'entre els estudis concrets sobre l'aplicació del concepte a societats rurals des d'una perspectiva d'etnologia històrica, veure els articles de Berkner sobre la família troncal en comunitats camperoles austríaques del segle XVIII (1972), de Cuisinier sobre Tunis a partir de fonts orals (1976), de Segalen sobre una comunitat de la Bretanya (1977 i 1978), de Salitot Dion sobre una comunitat del Jura (1977), de Sieder i Mitterauer sobre diverses comunitats austríaques (1983), de Fauve-Chanoux sobre la família troncal pirinenca (1984), de Stirling sobre les relacions entre el poder i el cicle domèstic a diverses comunitats turques (1986) i de Bestard sobre Formentera (1986:85-103). Per la seva banda, Walle (1975) presenta una anàlisi sobre un poble belga al segle XIX, mitjançant el creuament de dades procedents de llistes nominatives i registres demogràfics dins d'un complex programa informàtic. Sobre aspectes particulars del cicle familiar veure els articles de Held (1982) sobre els arranjaments residencials en la fase de reemplaçament a trenta-dos comunitats rurals austríaques del XIX, de Levine (1982) sobre les decisions individuals de matrimoni a un poble de Leicestershire (Gran Bretanya) entre els segles XVII i XIX, i de Chudacoff (1980) sobre el cicle de vida de les dones de Providence entre el 1865 i el 1915. Per a una perspectiva crítica del concepte de cicle familiar i les seves implicacions ideològiques veure l'article de Trost (1977).

[14] Indiquem l'enumeració de Duvall, però podria ser qualsevol altra. Com a exemple, veiem les que presenten Mitterauer i Sieder (1982:49) i Isidoro Alonso (1973:199), recollint una síntesi d'altres treballs. Els primers, presenten un cicle familiar dividit en sis fases:

1. Matrimoni sense fills.

2. Matrimoni amb fills en edat pre-escolar.
3. Matrimoni amb fills en edat pre-adolescent.
4. Matrimoni amb fills adolescents.
5. Matrimoni vivint conjuntament després de marxar els fills.
6. Vidu sobrevivent vivint sol o al grup residencial d'un dels fills.

Alonso, per la seva banda, presenta el següent esquema:

1. Fundació del grup residencial i primera etapa de parella, des del matrimoni al primer embaràs.
2. De procreació, des del primer embaràs fins al darrer naixement.
3. Fase de desenvolupament o escolar, fins a la sortida del G.R. del primer fill.
4. Fase de dispersió o llançament dels fills, fins que el darrer deixa el G.R.
5. Fase de "niu buit" o segona etapa de parella, fins a la mort dels cònjuges.

[15] El concepte de "The Small Family System" va ser introduït pel sociòleg Drysdale en una obra del mateix títol, el 1913. Es referia, originàriament, al grup residencial que practica algun tipus de limitació dels naixements, però ja apuntava clarament a una construcció teòrica en marxa, més elaborada i complexa, a la "família nuclear" segons la perspectiva estructural-funcional. El model va ser desenvolupat posteriorment per Parsons i Bales (1960), vers a la definició d'un prototipus de família ajustat a la societat industrial, "un nou tipus d'estructura familiar en una nova relació amb una estructura social general, un tipus en el que la família està més especialitzada que abans, però no és, en un sentit general, menys important, perquè la societat depèn d'una manera més exclussiva d'ella quant a la realització d'alguna de les seves funcions vitals." (Parsons i Bales, 1960: 9-10). Sobre aquesta temàtica, de vital importància per a la caracterització del cicle familiar en la seva formulació originària, veure entre d'altres Parsons i Bales (1960), Parsons (1970), Bell i Vogel (1960: 1-37), Goode (1959 i 1963), i C. C. Harris (1969).

[16] Fortes definia les tres fases de la següent forma: "La primera és la fase d'expansió que comprèn des del matrimoni de dues persones fins a completar la família amb la procreació. El factor biològic limitatiu és aquí la durada de la fertilitat de la dona (o dones). En termes estructurals, correspon al període durant el qual la dependència dels fills dels pares és econòmica, afectiva i jurídica. La segona, que sovint es sobreposa amb la primera fase (d'aquí la meua preferència pel terme "fase" i no el d'"estadi") és la fase de dispersió o fisió. Comença amb el matrimoni del fill més gran i continua fins que tots els fills s'han casat (...), el que marca el principi de la fase final. Aquesta és la fase de reemplaçament, la qual acaba amb la mort dels pares i el seu reemplaçament en l'estructura social de la família que ells van fundar per les famílies dels fills (...)" (Fortes, 1958:5).

[17] Les característiques i extensió d'aquestes formes familiars serien les següents. El nordoccidental (Anglaterra, nord de França, Països Baixos, Dinamarca i nord d'Alemanya), amb una edat elevada al matrimoni i neolocaltat, un G.R. reduït i simple i la presència de domèstics. El centreoccidental (Europa Central i Bàltic) tindria G.R. extensos i múltiples, amb un fill casat que viu amb els seus pares. El mediterrani es definiria per una baixa edat al matrimoni, sobre tot per a les dones, una resistència dels vidus a tornar a casar-se i una presència important dels G.R. complexos. L'oriental, finalment, es caracteritzaria també per una baixa edat al matrimoni, l'absència de solteria i les formes residencials complexes.

[18] Però encara hi haurien problemes més greus, com els indicats per Dolors Comas (1988c) en un article recent. Per a aquesta autora, aquests models són essencialistes i reificadors de la realitat, perquè el model es construeix per la selecció arbitrària de determinats trets, es fonamenta en una relació metonímica (la determinació de les grans àrees es fonamenta en exemples que es consideren prototípics) i es dota d'homogeneïtat a una àrea en considerar determinats trets comuns més importants que les diferències.

[19] Com assenyala Héritier, "aquestes àrees de comunitat màxima, més enllà dels nexes que formen els graus

prohibits de consanguinitat, dissenyen l'àrea preferencial d'elecció del cònjuge en les societats tradicionals amb estructures complexes de parentiu" (1981: 163).

[20] Lamaison (1979) ha analitzat les estratègies matrimonials al Gévaudan francès als segles XVII i XVIII, a partir de la circulació de béns entre les línies patrimonials. Per a ell, la noció de patrimoni és essencial en la determinació d'aquestes estratègies. L'objectiu principal de les cases (ostals) consisteix en el manteniment de la integritat del patrimoni de l'ostal, incrementant-lo si és possible. El seu treball posa en evidència dos tipus d'estratègies, l'intercanvi restringit i el generalitzat. El patrimoni a defensar i transmetre tindria, en el sistema que ens descriu, un rol similar al de la filiació en els sistemes elementals o semicomplexos.

[21] Veure, en aquest sentit, Thompson (1979: 171): "El punt crític de la transmissió familiar no es produeix post-mortem, sinó en el moment de proveir als fills amb un "començament per a la vida".

[22] Veure, entre d'altres, Wolf (1978); Barrera (1987); Bestard (1981); Brennan, James and Morrill (1982).

[23] En el conjunt d'Europa, aquest tipus de transmissió dels béns és més comú en les poblacions originàries del nord d'Europa (veure Brennan, James and Morrill, 1982: 290). A la Península Ibèrica, s'extén a les zones rurals del Nord, a les comarques nordoccidentals de La Corunya i Pontevedra, a tota la franja pirinenca i a la major part de Catalunya. Veure Prat (1983) i Barrera, (1987). Per a una anàlisi comparativa sobre l'herència indivisa a la Península Ibèrica, veure Comas (1979).

[24] S'ha indicat que aquest patró és més comú en les poblacions originàries del sud d'Europa (Brennan, James and Morrill, 1982: 291). A la Península Ibèrica, el sistema s'ha trobat a tota Castella, Aragó i Navarra (excepte a la zona pirinenca), País Valencià, Múrcia i Andalusia. Veure Prat (1983) i Barrera, (1987).

[25] El sistema d'herència divisible "pot no donar a cada hereu les terres suficients per a que visqui d'elles, però dóna una certa quantitat de terres a tots els membres de la societat. En fer-ho així, també dóna a cada membre de la societat una oportunitat per prosseguir la seva adaptació a l'estil de vida camperol. La venda d'una parcel·la pot no proporcionar grans ingressos, però com a mínim tots poden esperar agregar quelcom més de terra a la que tenen per herència, ja sigui mitjançant compres o enllaços matrimonials, amb persones que també hagin hereditat una petita parcel·la" (Wolf, 1978: 102).

2.-

METODOLOGIA I TÈCNIQUES
D'INVESTIGACIÓ:
UN DIÀLEG ENTRE LES FONTS

En començar un treball d'investigació des de l'Antropologia, es fa necessari presentar amb detall, com recomanava Malinowski (1973: 20) [1], les condicions de l'experiment i els aspectes metodològics que s'han tingut en compte a l'hora de plantejar-la. Això explica que el nostre treball, previst sobre tot amb un caràcter empíric, es vegi precedit d'un llarg preàmbul metodològic. Potser el propi treball etnogràfic i la presentació de les dades podria prescindir d'aquestes indicacions, però com que els resultats estan evidentment condicionats per la forma en que s'han aplegat o obtingut les dades (tècniques d'investigació, fonts i condicions del treball de camp), aquestes indicacions inicials es fan absolutament necessàries.

1. ANTROPOLOGIA I HISTÒRIA EN L'ÀMBIT LOCAL. LA SEVA CONVERGÈNCIA EN L'ESTUDI DE LA FAMÍLIA [2]

L'aproximació entre la història i l'antropologia ha estat reivindicada per molts dels antropòlegs que han estudiat les societats europees. Som, per sort, lluny dels temps en que els antropòlegs propugnaven metodologies purament sincròniques i lloaven les virtuts de l'estructural-funcionalisme, però aquesta necessària interdisciplinarietat no ha estat plenament assolida a la pràctica. En un article crític, Llobera ha destacat les dificultats d'acostament entre ambdues ciències i el recel de molts antropòlegs a aquesta aproximació. A la pràctica -escriu Llobera (1986:27)-, les monografies fan una mala utilització de la història, fallant sovint la integració de la història en el present, *"o bé construïnt un objecte d'estudi en el qual la dimensió diacrònica no és més que una part o parcel·la del projecte de recerca, i no justament una eina que serveixi com a contextualització de la part sincrònica del treball"*.

És cert, com també assenyala aquest autor, que un dels problemes bàsics per a aquesta aproximació és la dificultat per al domini de les tècniques de treball d'ambdues ciències. Com adverteix Terrades (1985:9-11), els antropòlegs porten moltes vegades masses tècni-

ques explicatives al nivell de la comprensió, desfigurant la comprensió dels nivells que transcendeixen l'espai etnogràfic, mentre que sovint els historiadors tenen la tendència contrària, en portar mètodes de comprensió al sentit de l'explicació. Com a resultat, i també pel desconeixement de les tècniques de treball de l'altre, l'antropòleg tendeix a *"precipitar-se teòricament sobre el material de l'historiador, com si es tractés d'un conjunt verge de dades etnogràfiques"*, mentre que l'historiador pot cometre l'error de *"captar els fenòmens de nivell etnogràfic com si fossin documents"*.

Potser ha estat l'estudi de la família un dels camps en que aquest esforç de comprensió mútua s'ha fet més eïdent, a causa de la dimensió temporal de la família i del diàleg entre passat i present propi de la memòria familiar. Tot i que aquesta interdisciplinarietat té encara els seus problemes i els èmfasis de cada disciplina van sovint per camins teòrics i metodològics diferents, l'apropament entre disciplines interessades en l'estudi del parentiu (o millor, entre els investigadors dedicats a aquesta temàtica) ha estat molt significatiu. La necessitat de donar una profunditat genealògica i de comprovar els seus models, ha portat als antropòlegs a la utilització de fonts històriques i demogràfiques, mentre que els historiadors, si bé poques vegades han recorregut als mètodes de l'antropologia (excepte, potser, la història oral), sí comparteixen preocupacions comunes amb aquesta, interessant-se per les entranyes institucionals de la família. Una simple ullada a l'abundosa literatura que sobre el tema s'ha publicat ens confirma que l'aproximació interdisciplinària no ha estat una il·lusió.

Prenent en base aquestes consideracions, la nostra recerca ha adoptat una perspectiva "desdisciplinària". Conscients de que el nostre problema d'investigació necessitava d'una comprovació que havia de fer-se a partir de fonts orals com documentals, hem recorregut, en cada problema, a aquella font o a aquell tipus de dades més adequat per a la comprovació de les nostres hipòtesis. A través de les diferents fonts no hem tractat únicament de comparar les dades per

completar la informació, sinó sobre tot de dialogar entre elles per mostrar les contradiccions i complementarietats entre el sistema normatiu i la pràctica social. Com assenyala Segalen (1985b: 10-11), *"la perspectiva històrica permet restituir la seva facultat de distanciament a l'etnòleg, de la mateixa forma que l'estudi dels documents li permet objectivitzar el seu discurs, resituar el singular en el més general, confrontar pràctica i regla"*.

En aquest sentit, creiem que la perspectiva històrica és imprescindible per a l'estudi del parentiu. En primer lloc, perquè amb una perspectiva històrica, aconseguim certa distància de l'objecte i un treball en un context més gran de llibertat en un dels dominis més privats de la nostra societat (el del parentiu), carregat d'afectivitat i de vegades d'una certa violència latent. En segon lloc, perquè els discursos dels nostres informants ens situen també forçosament en un pla històric, obligant-nos a situar la memòria familiar en relació al procés històric col·lectiu. Finalment, per raons metodològiques, perquè per per respondre als diversos interrogants que l'experiència familiar ens planteja, cal recórrer a l'explicació històrica i a la documentació familiar.

2. TREBALL DE CAMP I INFORMACIÓ ORAL

Dins la necessària complementarietat de les fonts que hem indicat, la informació oral ha tingut en la nostra recerca una triple funció. D'una banda, com a orientador de la recerca. Jolas, Verdier, Zonabend, després de presentar els primers resultats d'una enquesta oral sobre el parentiu, conclouen que *"l'estudi de les fonts escrites permetrà un inventari estadístic d'aquests fets; ens donarà profunditat històrica al discurs dels nostres informants. Però serà aquest mateix discurs el que orientarà l'anàlisi"* (1970: 26). En aquest sentit, la informació oral ens ha proporcionat les bases per a la construcció de les hipòtesis que posteriorment han estat contrastades, segons el tipus de problema plantejat, per la informació oral o documental. Des d'aquesta perspectiva, com ha assenyalat San

Roman (1984:133), el treball de camp mostra especialment la seva significació, per perfilar hipòtesis i encunyar categories [3].

En segon lloc, gràcies a la informació oral hem pogut accedir als aspectes socials inaccesibles a d'altres fonts i complementar i dialogar amb les fonts escrites. La pràctica etnològica ens permet recollir *"un cert tipus d'informació, en determinats medis socials i en determinades situacions"* (Aron-Schnapper; Haner, 1980:185), aproximant-nos a la quotidianitat que escapa a qualsevol font escrita.

Finalment, el treball de camp ens ha permès una major interrelació amb les persones de les comunitats estudiades, un major compromís amb els seus problemes i inquietuds. No es tracta -com assenyala Terrades (1985:10)-, pel complex de que el nostre discurs pugui semblar massa localista i allunyat dels corrents més significatius de futur, d'intentar presentar-nos amb discursos tan rellevants com els dels polítics o economistes sobre els problemes de la nostra societat. El procediment d'investigació antropològic ens ofereix unes perspectives immillorables per incidir en aquest compromís i ens interroga especialment sobre les relacions entre ciència i, en aquest cas, la comunitat estudiada. Som conscients que al nostre treball hi accediran unes poques persones de les comunitats estudiades. Però així i tot, els protagonistes (o els seus descendents) d'aquest treball han ajudat d'una manera o altra a la seva realització i han incidit també en la nostra anàlisi. En aquest sentit, com afirma Thompson en relació a la història oral, podríem dir també que el treball de camp ens *"ofereix un desafiament als mites acceptats de la història, als judicis autoritaris inherents en la seva tradició. Proveeix els elements per a una transformació de la significació social de la història"* (Thompson, 1978:18). L'amistat sincera que ens lliga amb les persones amb les quals hem conviscut, ens fa impossible parlar d'ells com si els observéssim des de l'exterior.

El fet de centrar l'anàlisi en dos pobles supera el marc estRICTE d'estudi de comunitat (car tampoc no hem pretès fer dues mo-

nografies per comparar-les entre elles). A Gratallops hem fet la major part del treball etnogràfic, entrevistes i genealogies orals i una part del treball documental. A Torroja, el treball etnogràfic ha estat menor, dedicant-nos sobre tot a treballar els arxius municipal i parroquial. El fet d'elegir Gratallops com a unitat d'anàlisi va estar condicionat, sobre tot, pel coneixement previ que en teníem d'aquesta comunitat, on hi havíem fet treball de camp anteriorment per a la realització de la tesina de llicenciatura (Roigé, 1984). En conseqüència, els aspectes bàsics quant la seva problemàtica socio-econòmica i desenvolupament històric ens eren coneguts, el que permetia plantejar les hipòtesis prèvies i comprovar l'adequació de la unitat d'anàlisi a la problemàtica teòrica plantejada.

Tanmateix, Gratallops tenia una manca important de documentació, el que feia inviable el treball documental i arxivístic, pel que va caldre cercar una població amb uns millors arxius. Per contra, la població veïna de Torroja ofería uns arxius parroquials i municipals extraordinàriament rics, amb tota la documentació necessària. Com que les seves condicions socials i econòmiques són similars, les conclusions extretes sobre ambdues comunitats poden generalitzar-se, si bé hem procurat sempre tenir en compte les diferències més significatives. Gratallops i Torroja són, doncs, *"el marc monogràfic per respondre tant a la preocupació de síntesi de la disciplina com la necessitat d'estendre l'àrea d'investigació més enllà dels límits previstos"* (Creswell, 1981:24). Així, alguns aspectes escapen a l'àrea comunitària i els hem analitzat en una dimensió comarcal (consultant també els arxius de Falset, de Lloà, de Bellmunt, de Vilella Alta, de Vilella Baixa, de Poboleda i de Porrera); en d'altres, hem hagut de tenir forçosament en compte el marc polític, econòmic i jurídic en el qual s'inscriuen els processos analitzats, en una dimensió nacional i fins i tot estatal.

Els primers contactes amb el Priorat, amb la intenció de fer una recerca, van iniciar-se quan era estudiant d'Antropologia a la Universitat de Barcelona. El 1978, 1979, i 1981 vam fer curtes esta-

des al poble de Gratallops per a la realització de treballs de curs. Aquests primers contactes, propis d'un estudiant inexpert en la recerca, foren continuats per diverses estades (entre el 1982 i el 1984, amb un total de quatre mesos) per fer la nostra tesi de llicenciatura, que sota el títol Agricultura, estructures culturals i unitat de producció familiar al Priorat, va ser de fet el nostre primer contacte amb la temàtica i amb l'objecte d'estudi aquí desenvolupat.

El treball de camp per a la realització d'aquest estudi l'hem realitzat entre el novembre del 1985 i juny del 1986, gràcies a les possibilitats que oferia el disfrutar d'una Beca de Formació del Personal Investigador, a més d'altres breus estades posteriors (octubre del 1986, maig i juliol del 1987, i març del 1988). L'allotjament, en una habitació d'una casa particular, ha permès un contacte extraordinàriament ric com a participant privilegiat de la vida de la família que ens ha allotjat. Durant el treball de camp hem fet, a part de l'observació general i la infiltració en el context, entrevistes en profunditat, genealogies orals i observació etnogràfica:

a) Entrevistes en profunditat. Les entrevistes han tingut habitualment un caràcter obert, però circumscrites a uns espais d'informació preconstruïts i adoptant una posició semi-directiva. Per a la realització de les preguntes ha estat especialment útil la guia de treball sobre l'explotació pagesa familiar elaborat per l'Arxiu d'Etnografia de Catalunya (1982: 121-140) i el model de preguntes de Thompson (1978: 243-252). A part de la informació de caràcter general, hem obtingut informació més detallada sobre el sistema de propietat; organització de l'explotació domèstica; calendari agrícola i tècniques de conreu; orientació i comercialització de la producció; valoració sobre l'estructura familiar i la composició del grup domèstic; herència i transmissió de la propietat; formes de denominació i nominació; i sobre la utilització de l'espai domèstic.

b) Genealogies orals [4]. Hem fet deu cartes de parentiu, sobre tot per a estudiar el sistema de nominació i denominació. En cadas-

cuna d'aquestes, no ha importat la precisió i detall en les informacions, sinó la forma de veure i entendre les relacions de parentiu, les formes de nominació, la conceptualització dels drets i deures entre els parents segons la distància genealògica. A cada informant, al llarg de dues o tres sessions successives, li demanàvem, de forma ben simple, que ens anés indicant les dades personals d'aquells que considerava com a parents, la denominació de la relació de parentiu, forma de nominació i tractament, freqüència i tipus de les visites familiars i participació en festes i rituals familiars.

c) Observació. Per a l'estudi de l'habitatge, hem realitzat una observació etnogràfica intensiva de diverses cases de diferents posicions socials i de grandària diferent, fent-ne de cadascuna un plànol a escala, a més de fotografies de les façanes i de diversos detalls. La informació oral dels propietaris ens ha permès conèixer l'ús de cada espai de la casa i la seva evolució, així com els canvis en la utilització i funcionalitat dels diferents espais.

3. FONTS. DOCUMENTACIÓ UTILITZADA

Al llarg del projecte d'investigació hem fet un ampli ús de les fonts de caràcter local, amb l'objectiu de recollir dades susceptibles d'ésser tractades des de perspectives diferents. A l'apèndix podrà trobar-se una llista completa de totes les fonts utilitzades, que hem resumit en el quadre adjunt. Les fonts bàsiques, en aquest sentit han estat les l·listes nominatives de Gratallops i Torroja (Llibretes de compliment pasqual de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona i empadronaments dels Arxius Municipals), els registres de matrimonis (Arxiu Parroquial i Registre Civil), i els cadastres i amillaraments (Arxiu Municipal), tot del mateixos pobles. A partir d'aquestes fonts s'han reconstruït informàticament les fitxes dels cursos domèstics, base principal per a la nostra investigació. De Gratallops i Torroja també hem utilitzat les actes de defuncions o enterraments i les de Baptismes i naixements (Regis

Quadre 1.

Relació de fonts i arxius consultats, per pobles

FONTS i ARXIU S	GRATALL.	TORROJA	VILELLA A	VILELLA B	BELLMUNT	LLOA	POBOLEDA	PORRERA	LA MORERA	FALSET
<u>Llistes nominatives</u>										
Ll.compl.pasqual(AHAT)	1792-1853									
Censos de població(AM)	1925-1986	1867-1986								
Rectificacions an.(AM)	1925-1969	1925-1969								
<u>Registres de població</u>										
- Baptismes (AHAT)	1625-1693	1499-1719								
(AHAT)	1826-1866									
(AP)	1918-1986	1720-1986								
- Matrimonis (AHAT)	1625-1688	1499-1719								
(AHAT)	1826-1866									
(AP)	1939-1986	1720-1986		1801-1986	1810-1870	1801-1986	1801-1986			1801-1986
- Enterraments (AHAT)	1625-1688	1499-1719								
(AHAT)	1826-1866									
(AP)	1939-1986	1720-1986								
- Naixements (RC)	1871-1986	1871-1986								
- Matrimonis (RC)	1871-1986	1871-1986	1870-1986		1870-1986			1871-1986	1871-1986	
- Defuncions (RC)	1871-1986	1871-1986								
<u>Cadastres i Amillaram.</u>										
- S. XVIII (AM)		1736, 1747 1800								
- S. XIX (AM)	1861, 1895	1818, 1834 1878								
- S. XX (AM)	1920, 1945 1954, 1985	1930, 1945 1954, 1985								
Apèndixs/modificacions	1911-1972	1879-1982								
Edificis urbans (AHT)	1920	1920								
<u>Actes de conciliació</u>										
- Actes de conc. (AM)		1839-1860								
- Actes de conc.(AJP)	1940-1986	1861-1986								
<u>Capítols Matrimonials</u>										
- Doc. particular	XIX/XX	XIX/XX								XIX/XX
<u>Testaments</u>										
- Doc. particular	XIX/XX	XIX/XX								XIX/XX
- Parroquials (AP)		1800-1936								
<u>Contractes de conreu</u>										
- Doc. particular	XIX/XX	XIX/XX								
<u>Altres documents</u>										
Doc. particular	XIX/XX									XIX/XX
Inventaris post/mortem	XIX									

AM= Arxiu Municipal. AP= Arxiu Parroquial. AJP= Arxiu del Jutjat de Pau. AHAT = Arxiu Hist.Arxiu diocesà de Tarragona

tre Civil i Arxiu Parroquial), els testaments parroquials de Torroja. Hem estudiat també les actes matrimonials dels pobles veïns a aquests, tal i com consta al quadre adjunt. A part dels arxius locals, hem utilitzat força documentació procedent de cases particulars, especialment testaments, capítols matrimonials, contractes de conreu, i inventaris post-mortem. En les pàgines següents, descriurem amb detall els problemes metodològics que plantegen respecte a l'estudi de la família les principals fonts consultades, així com el tractament i explotació que hem donat a aquesta documentació.

4. ELABORACIÓ DE LES FITXES DELS CURSOS DOMÈSTICS

Per a l'estudi de les formes de residència, del curs domèstic i les pautes de transmissió de l'herència, hem reconstruït els cursos domèstics seguint la presència dels membres de cada grup residencial a través dels diversos censos. En les pàgines següents analitzarem la documentació emprada per a la realització d'aquestes fitxes, com s'han realitzat aquestes i el programa informàtic per a la correlació i comptabilitat de les dades.

4.1. Fonts utilitzades. Les llistes nominatives i la seva fiabilitat

Hem aplegat tres sèries de fitxes dels cursos domèstics (o F.C.D.): 1) Gratallops, 1792-1853: 639 fitxes; 2) Torroja, 1867-1986: 563 fitxes; 3) Gratallops, 1924-1986: 319 fitxes, determinades pels censos disponibles.

Entre el 1792-1864, hem utilitzat com a font les llibretes de compliment pasqual [5]. Bàsicament, són una relació de tots els combrerants de la parròquia, classificats per grups de residència, indicant-ne el cognom familiar, el nom de tots els membres del grup i la relació de parentiu entre ells amb força precisió. L'edat no és mencionada més que en el cas dels menors, i no sempre. La utilització demogràfica d'aquestes llistes presenta alguns problemes metodològ-

ics. El més important deriva de la finalitat amb que van ser elaborades, com a relació de persones que tenien l'obligació de complir el precepte pasqual a la parròquia cada any. D'aquesta funció en deriven tres problemes. En primer lloc, caldria conèixer què passava amb les persones que combregaven en d'altres parròquies. Al respecte, sembla que s'elaboraven o modificaven anualment amb tota la llista de la població que havia de combregar i, marcant-se posteriorment els que havien combregat [6] a la pròpia parròquia o a una altra, pel que, en principi, tots els habitants apareixen a la llista (fins i tot trobem incloses a persones que han marxat del poble sis o set anys amb la indicació d'"Absents").

El segon problema és més important. Excepte en alguns casos, les llistes no inclouen habitualment els no-combregants, és a dir, els infants menors de 6 anys, el que -si tenim en compte l'elevada mortalitat infantil de l'època- origina una distorsió en les dades demogràfiques resultants. El problema pot subsanar-se completant les mancances a partir de la reconstrucció dels cursos domèstics. Un menor d'edat no apareixerà en la Llibreta d'un any determinat, però sí en les dels anys següents, pel que la reconstrucció permetrà deduir la seva existència en anys anteriors. Una segona sol.lució, més completa, consisteix en completar les llistes a partir de les dades aportades pels Registres Parroquials de baptismes, matrimonis i defuncions. Malauradament, però, els arxius parroquials de Gratallops només són disponibles entre el 1826 i el 1866, pel que la reconstrucció d'entre el 1792 i el 1826 s'ha pogut fer només en base a les dades de les llistes nominatives posteriors. Això li confereix una menor fiabilitat a les dades de les llistes nominatives, car es perden els infants morts abans dels 6 anys. Amb tot, calculem (en relació a les dades dels anys correctes) que les pèrdues no superen el 4% d'habitants, sense afectar a la classificació les formes de residència.

Malgrat aquestes deficiències, les Llibretes són l'única llista nominativa de l'època que pot trobar-se en sèries tan correlatives, gairebé anuals, i tenen l'avantatge de que mencionen amb claredat

aspectes com les relacions de parentiu entre els membres d'un G.R., els difunts, les segones núpcies, la condició de viudetat, l'absència temporal i el lloc d'una residència fora del municipi, etc. Per tot això, el recurs a aquest tipus de documentació, tot i aplicant els índexs correctius necessaris, hauria de ser més habitual en els estudis demogràfics sobre l'evolució de la família [7].

Pel que fa als censos i empadronaments, a Torroja se'n conserven vint-i-quatre, cada cinc anys, a més de les modificacions anuals, entre el 1867 i el 1975. A Gratallops, la sèrie només és contínua entre el 1924 i el 1986 [8]. Les dades obtingudes d'aquests anys s'han contemplat conjuntament les de Torroja durant aquests anys, car separatament presenten una certa debilitat numèrica.

3.2. Elaboració de les fitxes dels cursos domèstics

Com que l'estudi del curs domèstic i les seves correlacions amb els factors demogràfics i econòmics constitueixen l'aspecte bàsic d'aquesta recerca, hem procedit al seguiment de tots els grups residencials dels períodes indicats al llarg de tota la seva evolució al mateix poble. En una primera fase, hem reconstruït manualment tots els cursos domèstics mitjançant fitxes dissenyades a l'efecte (1.521 fitxes en total), paral·lelament al buidat dels censos. En la segona fase, un programa informàtic ha permès comprovar i interrelacionar les fitxes i, sobre tot, el recompte i explotació de les dades. Passarem a descriure, a continuació, les fitxes utilitzades i les informacions recollides (fig. A).

1) Dades d'identificació (part superior de la fitxa). Cada fitxa inclou, com a dades d'identificació, el cognom principal del G.R. (a través del quals es transmet la successió, preveient-se'n un segon per si varia), l'adreça (se'n preveuen tres, per si es produeixen canvis en la residència del mateix grup), i el renom de la casa. Mitjançant un codi, s'indica la població i període (1: Gratallops, 1792-1853; 2: Torroja, 1867-1986; 3: Gratallops, 1924-1986). En la

COGNOM: **SABATE** COGNOM: **COGNOM 1** COGNOM: **COGNOM 2**

c/. Major, 38 c/. Major, 53 c/. Major, 53

ANT: POSI: RES: 70: 75: 80: 84: 89: 95: 1903: 06: 11: 18: 20: 25: 30: 36: 45: 50: 55: 60: 65: 70: 75: 81: 86:

CLASSE MITJ. H.: 3 5,01

TIPIUS: 1 2 3 4 5 4,5

TIPIUS: 11 9 5 14

codi ELSA: 441

anyos: 1, 8, 6, 7, 2 1, 9, 8, 6

GRATALLOPS

Núm	Nom	Maix.	COGNOM 1	COGNOM 2	S	PARENTIU	Lloc naix	Professió	ANT	POSI	RES	70	75	80	84	89	95	1903	06	11	18	20	25	30	36	45	50	55	60	65	70	75	81	86		
01	PERE	10-6-1877	SABATE	BARGALLO	H,1		T Torroja				H	30	33	38	43	47	52	58	66																	
02	ROSA	26-9-1806	FRANQUET	FABREGAT			T Torroja				Y	61	64	69	74	78	83																			
03	ROSA	12-3-1834	SENTIS	FRANQUET	D,0	M,1	D dom.				W	29	32	37	42	46	51	57	65	73																
04	M ^a ROSA	1861	SABATE	SENTIS	D,1		D dom.				D	6	9	14	19																					
05	FILADINA	4-4-1864	SADATE	SENTIS	D,1		T Torroja				3	6	11	16																						
06	JOSEP	3-10-1866	SABATE	SENTIS	S,1	H,2	T Torroja				1051	1	4	9	14	18	23	28	36																	
07	JOAN	24-6-68	SABATE	SENTIS	S,1		P pagès				223105	2	7	12	16	21	27	35																		
08	MARGARITA	25-5-1871	SABATE	SENTIS	D,1		P pagès				223105	0	0	0	0	0	0	0																		
09	ISABEL	13-7-1874	CAPODEVILA	COMPIE		M,2	W Vil.Baixa																													
10	JOSEP	9-6-1905	SABATE	CAPODEVILA	S,2	H,3	T Torroja				1032	1	5	10	15	20	25	30																		
11	ENRIC	29-11-1901	SABATE	CAPODEVILA	S,2	H,4	P pagès				2632	3	8	12	17	22	28																			
12	MARIA	28-4-1907	VENDRELL	GUTAMET		M,3	D dom.																													
13	ENRIC	1-12-1941	SABATE	VENDRELL	S,3		lleida																													
14	JORDI	22-6-1944	SABATE	VENDRELL	S,3		T Torroja																													
15	JOSEP	26-5-1944	SABATE	VENDRELL	S,3		T Torroja																													
16	ENRIC	10-5-1874	SABATE	SENTIS	S,1		T Torroja																													
17	EINTA	17-5-1922	PORQUERES	GUTAMET		M,4	T Torroja																													
18	JOSEP	17-6-1964	SABATE	PORQUERES	D,4		T Torroja																													

Al darr: relació completa de les parcel·les i transmissions hereditàries

Fig A.-
Model de fitxa de curs domèstic

casella anys es fa constar el primer i darrer any d'observació de l'evolució del G.R. Les fitxes han estat numerades correlativament mitjançant un codi de quatre dígitos.

2) Identificació de les persones del G.R. Cada persona és inscrita a la fitxa per ordre d'aparició al Cens, assignant-li un número correlatiu, que es complementa amb el codi de la fitxa (per ex., 132701 indica que es tracta de la primera persona de la fitxa 327 de Gratallops (1792-1853). Aquest codi permet correlacionar les persones que canvien de residència (per matrimoni o d'altres raons) o els mateixos G.R. adopten residències diferents. De cada persona se n'indiquen el nom, cognom 1er i cognom 2on, data de naixement (quan no consta al cens, s'obté Registre de Naixements o de Baptismes), la data de matrimoni (se'n preveuen dues de possibles [9]), la data de defunció (no s'indica quan l'individu ja no viu en aquella casa en el moment de la seva mort), la generació [10], el lloc de naixement (mitjançant codis), i la professió [11].

3) Identificació de les relacions de parentiu ("Parentiu"). Per conèixer amb precisió les relacions de parentiu existents entre les diverses persones d'una mateixa fitxa, hem utilitzat les abreviacions de l'anglès (veure quadre 2), per l'avantatge que suposen en distingir la majoria de les relacions amb una sola inicial. A la primera casella, s'indica la relació de filiació, a la segona els diversos matrimonis de les diverses persones del grup i a la tercera les segones núpcies i la condició de domèstics. Els matrimonis (o els nuclis conjugals) es numeren correlativament per ordre de celebració o de constància en el Cens (per ex. H1 i W1, H2 i W2, etc.), el que permet definir els que són fills de cada matrimoni (per ex. S1 és fill de H1=W2, D2 filla de H2=W2) [12].

4) Caselles anuals. En cada any censal i per a cada persona s'indica la constància o no de la inscripció en el cens d'aquell any de cada persona, el seu estat (solter, casat o vidu) i edat aquell any; la persona considerada com a EGO; la unitat conjugal

secundària; les absències temporals i definitives; i la mort segura d'un individu [13]. Aquestes informacions ens permeten seguir l'evolució individual de cada persona dins del grup.

 Quadre 2.-
 Codis dels tipus de parents

Matrimoni	Col.laterals
H MARIT	B GERMÀ
W MULLER	Z GERMANA
	BCh FILLS DEL GERMÀ (nebots)
Filiació (genitors)	DCh FILLS DE LA GERMANA (nebots)
F PARE	BS FILL DEL GERMÀ (nebot)
M MARE	BD FILLA DEL GERMÀ (neboda)
FF PARE DEL PARE (avi patern)	ZS FILL DE LA GERMANA (nebot)
FM MARE DEL PARE (àvia paterna)	FB GERMÀ DEL PARE (oncle patern)
MF PARE DE LA MARE (avi matern)	FZ GERMANA DEL PARE (tia paterna)
MM MARE DE LA MARE (àvia paterna)	MB GERMÀ DE LA MARE (oncle matern)
	MZ GERMANA DE LA MARE (tia paterna)
Filiació (descendents)	Parents per aliança
S FILL	HF PARE DEL MARIT (sogre)
D FILLA	HM MARE DEL MARIT (sogra)
Ch FILL (sexe no precisat)	WF PARE DE LA MULLER (sogre)
Sa FILL ADOPTIU o FILLASTRE	WM MARE DE LA MULLER (sogra)
Da FILLA ADOPTIVA o FILLASTRA	SW MULLER DEL FILL (jove o hora)
SCh FILLS DEL FILL (nét)	DH MARIT DE LA FILLA (gendre)
DCh FILLS DE LA FILLA (nét)	
SS FILL DEL FILL (nét)	Aliança col.lateral
SD FILLA DEL FILL (néta)	ZH MARIT DE LA GERMANA (cunyada)
DS FILL DE LA FILLA (nét)	BW MULLER DEL GERMÀ (cunyat)
DD FILLA DE LA FILLA (néta)	
Cosins	HB GERMÀ DEL MARIT (cunyat)
FBS FILL DEL GERMÀ DEL PARE (cosí germà)	HZ GERMANA DEL MARIT (cunyada)
FBD FILLA DEL GERMÀ DEL PARE (cosina g.)	WB GERMÀ DE LA MULLER (cunyat)
FZS FILL DE LA GERMANA DEL PARE (cosí g.)	WZ GERMANA DE LA MULLER (cunyada)
FZD FILLA DE LA GERMANA DEL PARE (cosina g.)	
MBS FILL DEL GERMÀ DE LA MARE (cosí g.)	Domèstics
MBD FILLA DEL GERMÀ DE LA MARE (cosina g.)	Ms MOSSO, CRIAT
MZS FILL DE LA GERMANA DE LA MARE (cosí g.)	Cr CRIADA, DIDA, etc.
MZD FILLA DE LA GERMANA DE LA MARE (cosina g.)	
Estat (només quan es refereix a l'estat)	Posició
H/W HOME CASAT/DONA CASADA	+ DE MAJOR EDAT (o hereu). Ex: S+ : Fill més gran
V HOME VÍDU	- DE MENOR EDAT. Ex: FB-: Germà més jove del pare
Y DONA VÍDUA	
S/D FILL SOLTER/FILLA SOLTERA	

Moltes de les anàlisis sobre els households [14] destaquen l'existència d'un cap de família, que habitualment és considerada com la primera que apareix en la divisió del grup residencial (Laslett, 1972:86). Tanmateix, aquest criteri és sovint arbitrari i la seva utilització implica una sèrie de valoracions sobre l'autoritat dins del grup residencial que va més enllà d'una anàlisi purament morfològica de la composició del G.R. En el nostre cas, la consideració de quina persona és EGO s'ha fet independentment de l'ordre de menció al cens i al marge de valoracions sobre el sistema d'autoritat i la transmissió d'aquesta, únicament com a criteri operatiu de classificació. En els grups conjugals, s'ha considerat EGO al marit (o a la seva vídua); en els grups extensos, al marit de la unitat conjugal completa; en els múltiples, al cònjuge masculí de la parella més jove de la unitat conjugal completa més jove [15].

5) Forma de residència postmatrimonial. La forma de residència postmatrimonial i les característiques del fill successor (el que es queda a viure a casa després del seu matrimoni) es defineixen a la fitxa mitjançant una sèrie de codis. Aquests indiquen l'ordre de successió (fill o filla primogènit o no), la posició del primogènit, si aquest no és el successor (la causa de no successió d'aquest: absència, defunció, casat a una altra casa, etc.), i la forma de residència dels altres germans posteriorment al matrimoni del successor (si es queden a viure o no amb aquest) [16]. Per correlacionar les fitxes, s'indica la residència anterior ("Ant"), (núm. de la fitxa en la qual aquella persona residia anteriorment), i la posterior ("Post"), (núm. de la fitxa en que residirà posteriorment una persona del G.R. present.

6) Composició del grup: resum de les dades. A la part inferior de la fitxa es resumeix, per a cada any, el nombre de persones que hi conviuen cada any, per calcular la mitjana de persones per grup residencial (MP/GR); la forma de residència, segons la classificació creada per Laslett (1972), amb algunes modificacions (quadre 3)[17]; i la composició, tot indicant (amb les abreviacions anglosaxones)

quins són els altres parents presents més enllà de la unitat conjugal d'EGO en els grups extensos i múltiples. La determinació de la forma de residència no l'hem feta en un sol any, sinó en tots els anys en que el G.R. apareix, amb l'objectiu de poder interpretar les dades verticalment (formes de residència del conjunt dels G.R. per a cada any censal) i horitzontalment (procés de desenvolupament dels G.R.), per veure el caràcter dinàmic de les formes de residència.

Quadre 3.
Tipologia dels grups residencials

<u>1. SOLITARIS</u>	<u>4. EXTENSES</u>
1a) Vidus	<u>Lineal</u>
1b) Vídues	4a) Extensa als ascendents
1c) Solter	4b) Extensa als descendents
1d) Soltera	<u>Col.lateral</u>
1e) Situació indeterminada	4c) Extensa als col.laterals
<u>2. SENSE NUCLI CONJUGAL</u>	<u>Lineal i col.lateral</u>
2a) Germans/germanes	4d) Extensa als ascendents i col.laterals
2b) Altres parents co-residents	
2c) Sense vincles de parentiu coneguts	<u>5. NUCLIS CONJUGALS MÚLTIPLES</u>
<u>3. NUCLI CONJUGAL SIMPLE</u>	5a) Lineal (nucli conjugal ascendent sense fills)
3a) Parella casada sense fills	5b) Lineal i extensa col.lateral (nucli ascendent amb fills)
3b) Parella casada amb fill/s	5c) Col.lateral
3c) Vidu amb fill/s	5d) Altres
3d) Vídva amb fill/s	

Font: Adaptació de Laslett, 1972:31

7) Identificació dels cicles familiars. La identificació dels diferents cicles s'ha fet marcant a les fitxes el seu inici i final [18]. Els cicles dels quals només tenim constància del seu principi o final són els cicles incomplets, mentre que en aquells que coneixem el principi i el final són els cicles complets. Hem considerat que s'inicia un cicle amb el matrimoni d'un membre del G.R. que s'estableix en el mateix G.R. o quan s'inicia un de nou [19] com a final del cicle el moment de la mort del darrer cònjuge sobrevivent [20].

8) Transmissió de les propietats i posició social del G.R. Les dades sobre les propietats del G.R. i la seva transmissió tenen com a objectiu correlacionar l'estructura de la propietat amb la variabilitat de les formes de residència i del curs domèstic. Pretenen, també, conèixer les condicions en que s'han realitzat realment les transmissions hereditàries. Per això, a cada fitxa, s'han transcrit les dades sobre el nombre total, superfície i valor de les parcel·les i cases de les quals són propietaris els diferents membres del G.R. (per a cada cadastre o amillament). A partir del volum total de la propietat de tots els membres, hem classificat els G.R. segons la seva posició social, d'acord amb l'escala següent [21]. Tot i que la classificació resulta molt àmplia quant al volum de la propietat, hem preferit reduir la informació a uns pocs tipus per poder computar i comparar les dades amb major operativitat:

0. Activitat principal del G.R. no agrícola [22]
1. No propietaris (cap propietat registrada)
2. Petits propietaris (entre 0,01 i 4 Ha)
3. Mitjans (entre 5 i 14 Ha.)
4. Benestants (més de 15 Ha.)

Gràcies a les modificacions anuals dels Cadastres, que recullen totes les transmissions declarades (vendes, herències o d'altres causes), hem pogut conèixer les transmissions en la propietat. A la part posterior de la fitxa hem anotat tots els increments o disminucions patrimonials, la causa d'aquestes variacions (vendes, compres, o herències), i la persona transmissora i la receptora/es. Hem distingit cinc tipus de formes de transmissió de l'herència:

- 1) Transmissió de totes les propietats a un sol hereu:
 - 1a) hereu únic
 - 1b) hereu principal amb transferència de diners o béns mobles a d'altres persones
- 2) hereu principal amb transferència de terres o cases a d'altres persones
- 3) repartiment no igualitari
- 4) repartiment igualitari.

5. PROGRAMA INFORMÀTIC

Per permetre la correlació de les fitxes i les seves dades, i el còmput dels seus resultats, ha estat necessària la realització d'un programa informàtic. L'entrada de les dades s'ha fet amb l'ajuda de la base de dades dBase III Plus, i el còmput estadístic amb el paquet estadístic SPSS. El diagrama B esquematitza el procés seguit des del buidat dels arxius fins a l'obtenció dels resultats finals. La interrelació de les dades s'ha verificat en diverses etapes de les dades, amb l'ajuda de tests creuats i la confirmació manual de les correlacions suggerides per l'ordinador. Les dades procedents de les llistes nominatives s'han introduït en cinc fitxers informatitzats diferents, que anomenarem F, P1, P2, M i R. El procediment de reelaboració dels cursos domèstics s'ha fet en tres etapes:

1) En primer lloc, s'introduïren simultàniament les dades dels fitxers F i P1. El fitxer F (o "Dades fitxa") aplegava les dades bàsiques de cadascuna de les FCD (com els cognoms de referència, les diferents adreces del G.R., el codi de classe, etc.), amb la funció d'interrelacionar els fitxers P i R. A la vegada, es creà per a cadascun dels individus una fitxa personal (P1, "Persones", amb les dades personals de les persones registrades en cada G.R.

A partir d'aquestes dades s'obtingué un primer llistat de tots els G.R. i de les seves persones censades, amb tres objectius: a) detectar i unificar fitxes diferents que corresponen a un mateix curs domèstic (G.R. que canvien de domicili diverses vegades); b) procedir a correccions de dades equivocades, uniformització de cognoms i de les transcripcions d'aquests; i c) establir les correlacions de persones presents en diversos G.R. Per fer-ho, l'ordinador ens proporcionà una relació de totes les persones, suggerint les possibles coincidències que permetien deduir que una persona constava inscrita en diversos G.R. Quan el programa detectava repeticions de tot un G.R. (per canvi de residència), llavors anulava les fitxes re

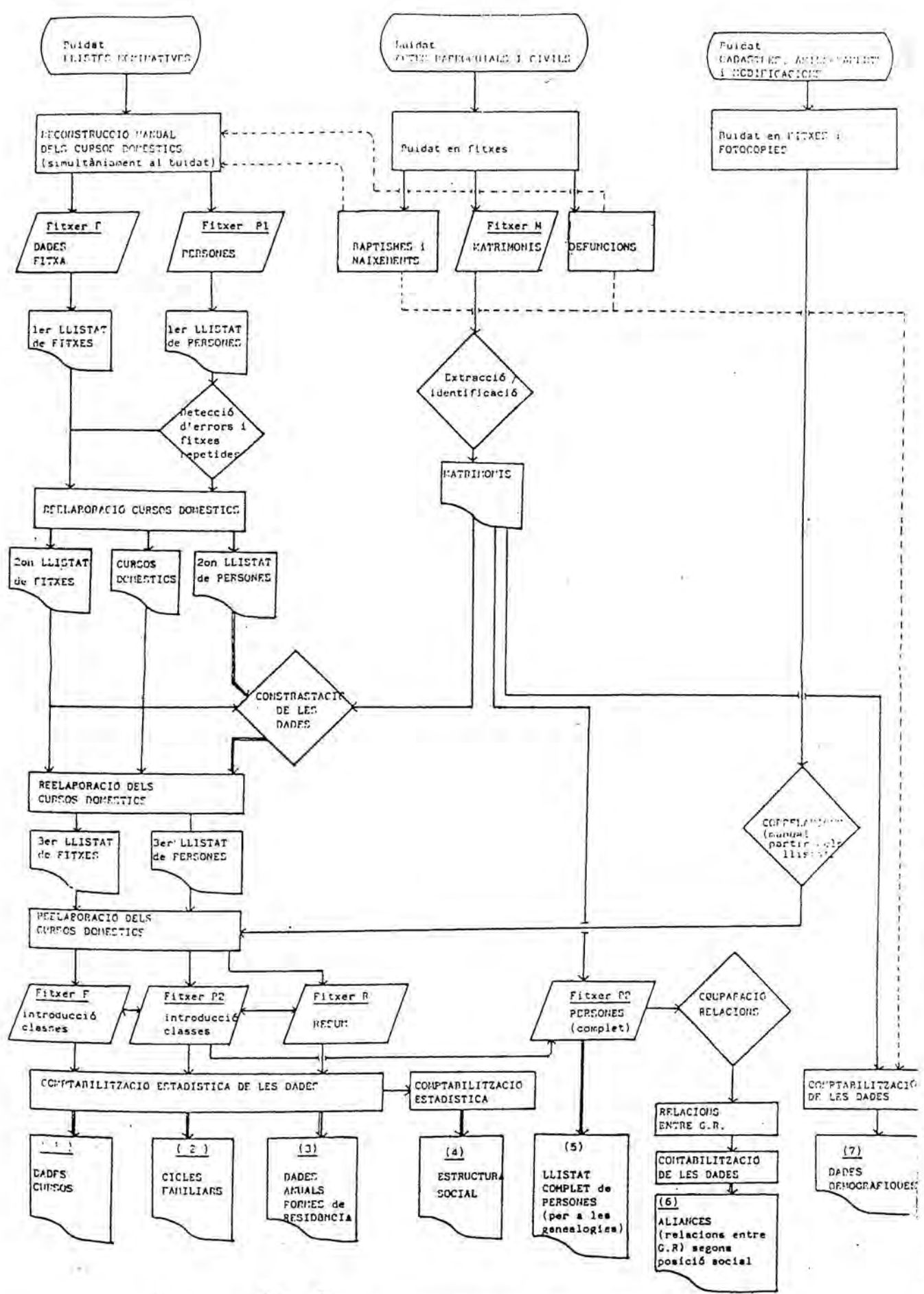

Fig. B.- Esquema del procediment informàtic

petides fitxes repetides integrant-les en la primera, després d'una confirmació manual. Amb aquest procediment, s'eliminaren prop d'un 20 % de les fitxes, evitant-ne la seva duplicitat, reelaborant de nou els cursos domèstics i fixant unes primeres correlacions [23].

2) Posteriorment, a partir de les dades anteriors, es creà un nou fitxer, P2 ("Persones-2"), aplegant les diverses entrades d'una mateixa persona (residències diferents) i correlacionat-les amb el fitxer M ("Matrimonis"), on s'introduïren tots els matrimonis celebrats [24]. Així, va ser possible establir la continuïtat de cada persona a través de diferents G.R. (cicle individual). Les diferents transcripcions d'un mateix cognom van ser una dificultat important (només subsanada parcialment per una unificació en el moment d'introduir les dades), fent necessària una confirmació manual de les correlacions suggerides per l'ordinador [25].

3) Amb l'ajuda de les llistes de persones (P2), es cercaren quines eren les diverses propietats d'un G.R., a partir dels Cadastres i Amillaraments, tot establint a quina posició social pertany cada G.R. en el fitxer F, i que el mateix programa transportà a les fitxes de persones. Una vegada completades totes les dades, ja era possible l'elaboració del resum de cada FCD, amb la indicació manual a cada any censal de les dades sobre el nombre de persones, la composició, forma de residència, i l'inici/final dels cicles familiars, introduint-se aquestes dades al fitxer R("Resum").

D'aquesta manera, els fitxers estaven a punt per ser analitzats i tractats estadísticament. El resultat de la manipulació dels fitxers s'ha traduït en cinc sèries de dades: a) sobre els cursos domèstics; b) sobre els cicles familiars; c) formes de residència (per a cada any censal); d) dades demogràfiques sobre els matrimonis i nupcialitat; e) estratègies matrimonials, herència i successió [26].

Si bé ja teníem experiències en la utilització d'ordinadors, aquesta ha estat la primera vegada que hem utilitzat la informàtica

per al tractament de dades destinades a una investigació. Tot i la nostra valoració positiva sobre aquesta primera experiència, voldriem comentar dos aspectes sobre el procediment utilitzat.

1. El problema més important que hem trobat es refereix a les dades. El possible tractament i correlació de les dades provinents de les actes de naixements i defuncions hauria possibilitat una major precisió i una important ampliació dels possibles resultats a aspectes com el de l'aliança. La correlació d'aquestes dades, però, era molt complexa [27] i la nostra intenció no consistia en la reconstrucció de famílies, pel que ho desestimarem. De totes maneres, la correlació d'aquestes dades obriria noves perspectives metodològiques, tot combinant les dades dels cursos domèstics i la definició de les classes, amb els aspectes demogràfics i d'aliança obtinguts a partir del mètode Henry/Fleury [28]. Per fer això, però, caldria disposar de sèries de documentació més completes i antigues que, en el nostre cas, no ha estat possible obtenir.

2. L'altre problema es refereix al nostre plantejament del programa informàtic, el qual necessitava d'una confirmació manual de les successives dades i correlacions que el programa suggereix, per evitar possibles decisions errònies de l'ordinador i, sobre tot, errors dels censos i actes matrimonials. El problema, comú en totes les reconstruccions familiars automàtiques (per ex., Desjardins, Bechamp i Légaré, 1977:70), té una sol.lució complexa. A més dels problemes d'imprecisió de les identificacions nominals, en el nostre cas ha calgut una reconstrucció manual prèvia de les fitxes dels grups residencials i, a més, la indicació de la forma de residència i de la composició de cada G.R. en cada any censal [29].

Amb tot, valorem satisfactòriament els resultats aconseguits, sobre tot per les possibilitats que obre de cara a investigacions futures.

6. BUIDAT DELS REGISTRES DE POBLACIÓ (PARROQUIAL I CIVIL) [30]

La sèrie de les actes parroquials de Torroja és completa i contínua des del 1601 fins avui, mentre que les de Gratallops només es conserven de forma fragmentària (del 1625 al 1693; del 1825 al 1861; i 1939 al 1986) i de forma completa només des del 1939 (els Baptismes des del 1825). Pel que fa al Registre Civil, aquest és complet des del 1870 als dos pobles. El criteri del buidat ha estat el següent. Fins al 1800, només hem comptabilitzat el nombre de cadascun dels esdeveniments demogràfics (baptismes, matrimonis, defuncions). A partir del 1801, i fins avui, hem buidat de forma completa les actes disponibles de Gratallops i Torroja, per poder reconstruir genealogies i aliances, correlacionar les dades amb les dels cicles domèstics i obtenir dades demogràfiques [31].

Hem cregut convenient, a més, estendre l'anàlisi del comportament matrimonial a d'altres poblacions veïnes, tractant d'estudiar els moviments geogràfics matrimonials i de descobrir l'univers espacial de l'aliança. Per això, hem buidat totes les actes matrimonials d'entre el 1801 i el 1986 en les que un o dos dels cònjuges era de Gratallops o de Torroja, celebrats als pobles de Poboleda, Porrera, Vilella Alta, Vilella Baixa, Bellmunt, La Morera i Lloà, poblacions limítrofes a les comunitats estudiades i que constitueixen la subcomarca del Priorat vinícola. També hem buidat les actes de la capital comarcal, Falset.

Hem buidat les actes de matrimoni de forma completa, seguint el model de fitxa adjunt (fig. C). Cadascuna s'identifica amb una clau de cinc xifres (el número del llibre i el de l'acta dins del llibre). Els noms han estat transcrits en la versió ortogràfica actual i sempre en català. Els cognoms, inscrits freqüentment amb versions ortogràfiques diferents d'una acta a l'altra (per ex., PALLISÉ, PALLISER, PALLICÉ, PELLICER, etc.), han estat unificats per poder informatitzar les fitxes. L'edat al matrimoni només consta en els registres parroquials fins el 1866 (en els civils des del seu inici,

1870). La professió, no sempre indicada a les actes [32], només s'indica quan és diferent a la de pagès o a la de la feines domèstiques. En el cas dels vidus, també s'ha fet constar el nom i cognom del cònjuge difunt i la data de la seva mort per poder calcular l'espai entre la defunció i les segones noces. En la fitxa es recullen també, les dades sobre el lloc de naixement i residència dels cònjuges, els pares dels cònjuges (nom, cognoms, població d'origen, professió i estat civil), els avis (només consten en molt poques dades, les d'alguns anys del període de la Restauració) i els testimonis. S'ha fet constar els matrimonis celebrats amb dispensa (assenyalant el tipus i el grau) i la realització o no dels capítols matrimoniais, que només es mencionava a les actes fins a finals del segle XIX.

Fig. C. Model de fitxa per al buidat de matrimonis

MATRIMONI				1. Data	2. Clau	3. Població
MARIT			4. Nom	5. Cognom 1er.	6. Cognom 2on.	
7. Estat	8. Any naixement	9. Professió	10. Lloc naixement	11. Residència o domicili	12. Data mort	
* Vidu de			14. Nom	15. Cognom	16. Data mort	
MULLER			51. Nom	52. Cognom 1er.	53. Cognom 2on.	
54. Estat	55. Any naixement	56. Professió	57. Lloc naixement	58. Residència o domicili	59. Data mort	
* Vidua de			61. Nom	62. Cognom	63. Data mort	
PARES			17. Nom	18. Cognom 1er.	19. Cognom 2on.	
20. Origen	21. Professió	22. Estat	23. Cognom 1er.	24. Cognom 2on.	25. Estat	
26. Nom			27. Cognom	28. Cognom 2on.	29. Estat	
27. Origen			28. Professió	29. Estat		
PARES			64. Nom	65. Cognom 1er.	66. Cognom 2on.	
67. Origen	68. Professió	69. Estat	70. Cognom 1er.	71. Cognom 2on.	72. Estat	
71. Nom			72. Cognom 1er.	73. Cognom 2on.	74. Estat	
74. Origen			75. Població	76. Estat		
AVIS PATERNES			32. Cognom	33. Origen	34. Estat	
35. Nom	36. Cognom	37. Origen	38. Estat	39. Cognom	40. Origen	41. Estat
41. Nom			42. Cognom	43. Origen	44. Estat	
44. Nom			45. Cognom	46. Origen	47. Estat	
AVIS MATERNES			48. Cognom	49. Origen	50. Estat	
51. Nom	52. Cognom	53. Origen	54. Estat	55. Cognom	56. Origen	57. Estat
57. Nom			58. Cognom	59. Origen	60. Estat	
60. Nom			61. Cognom	62. Origen	63. Estat	
TESTIMONIS			98. Cognom 1er.	99. Cognom 2on.	100. Estat	
101. Cognom 1er.	102. Cognom 2on.	103. Estat	104. Professió	105. Residència	106. Estat	
106. Nom			107. Cognom 1er.	108. Cognom 2on.	109. Estat	
109. Cognom 1er.			110. Cognom 2on.	111. Estat	112. Residència	
112. Tipus			113. Grau			
DISPENSA			CAPÍTOLS MATRIMONIAIS			
114. Grau			115. Fets			
116. Data			117. Notes			
OBSERVACIONS						Xavier Roigé

El buidat de les actes d'enterraments i defuncions i les de baptismes i defuncions s'ha fet també en fitxes similars, però no de forma completa. En les defuncions, hem recollit les dades personals

del difunt, edat, origen i residència, estat civil, nom i cognoms del seu cònjuge (difunt o vidu) i dels pares. En els naixements i baptismes, hem buidat el nom i cognoms del nen, el nom i cognom dels pares i si es tracta d'un fill il·legítim o abandonat.

En resum, el nombre d'actes recollides ha estat el següent:

Quadre 4
Nombre d'actes buidades i comptabilitzades

	Matrimonis					Baptismes i naix.			Defuncions		
	GRAT	TOR	GRAT	ALTRES	TOTAL	GRAT	TOR	TOTAL	GRAT	TOR	TOTAL
			+TOR	POBLES							
- 1601-1800 Comptabilitzats	136	488	624	-	624	640	3075	3715	585	1922	2507
- 1801-1870 Comptabilitzats	276	546	822	3487	4309	1891	2511	4402	1561	1755	3316
Buidat complet	276	546	822	114	936	1891	2511	4402	1561	1755	3316
- 1871-1986 Comptabilitzats	503	377	880	4406	5286	1250	1278	2528	1489	1264	2753
Buidat complet	503	377	880	112	992	1250	1278	2528	1489	1264	2753
- TOTAL Comptabilitzats	915	1411	1702	7893	10219	3781	6864	10645	3635	4941	8576
Buidat complet	779	923	1702	226	1928	3141	3789	6930	1489	1264	2753

7. BUIDAT D'ALTRES DOCUMENTS

7.1. Cadastres i amillaraments

Els Cadastres ens aporten informació sobre l'estructura de la propietat i la utilització del sòl. En el nostre cas, ens han permès conèixer la posició econòmica de cada G.R., per poder valorar els diferents aspectes del parentiu segons les diferències de propietat.

En l'evolució dels mateixos hi trobem quatre períodes, que condicionen tipus de documentació diferent. Fins a mitjans del XIX, els Cadastres (a Torroja, 1747, 1800, 1818 i 1834) inclouen les dades de les superfícies (en jornals) de les terres i els tipus de conreus que s'hi donen (classificats en regadiu, sembrat, vinya, botja i rocam), amb un marge de fiabilitat acceptable tenint en compte l'època [33]. A mitjans del XIX, el sistema anterior va substituir-se per un

impost fonamentat en el concepte d'Amillarament. Aquests tenen una estructura més ordenada amb indicacions sobre les quantitats avaluades i la classe de les parcel·les (de 1ª, 2ª o 3ª). Tanmateix, com que l'amillarament s'avaluava a partir de les pròpies declaracions dels interessats, són susceptibles d'una major tergiversació [34].

A principis del XX, els amillaraments van substituir-se pels Cadastres, amb la realització de mapes topogràfics i la senyalització dels polígons de conreu (lleis del 1900 i del 1906), iniciant-se un llarg procés que no acabaria fins a l'elaboració del Cadastre definitiu del 1954. Mentrestant, s'elaboraren successius Cadastres parcel·lars i Amillaraments de Riquesa Rústica [35], realitzant-se successives versions a Gratallops i a Torroja, com el 1904, el 1920, 1930/31, i el 1945. Generalment, apleguen la informació per parcel·les, indicant la seva superfície, denominació, tipus de conreus, i el nom del propietari i superfície.

El Cadastre definitiu va realitzar-se a Gratallops i a Torroja entre el 1954 i el 1962, amb indicacions precises sobre les parcel·les, conreus i els propietaris [36]. El 1985 s'ha fet a la província de Tarragona una versió informatitzada, que conté una relació de totes les parcel·les (amb la seva superfície, conreus, i base imposable, però no la seva denominació) i una relació alfabètica de tots els propietaris. Malauradament, aquesta versió s'ha fet en base a les dades del Cadastre del 1954/60, sense haver actualitzat gaire les informacions. La manca de declaració de molts propietaris de la superfície cultivada i de les transmissions hereditàries de terres incultes fa que molts dels propietaris que hi consten ho siguin els d'aquell any (molts difunts) i que la superfície cultivada i els tipus de conreus expressin poc la realitat.

La utilització d'aquestes fonts implica alguns problemes metodològics, a part de la manca de fiabilitat estadística dels cadastres més antics, insalvable i en tot cas secundària per a l'objectiu de la nostra recerca. El primer problema és el de la utilització de

mesures antigues i la seva conversió, el que dificulta la comparació de l'evolució de l'estructura de la propietat. Les mesures emprades i l'equivalència que hem utilitzat han estat les següents:

Quadre 5.-
Equivalències de mesures emprades [37]

- Fins al 1834: 1 jornal = 32 vares = 2.025 canes = 4928 ca.
 - Amillaraments del 1861, 1878 i 1895
 - 1 jornal = 32 vares = 2.500 canes = 6084 ca.
 - Amillaraments del 1904, 1911 i 1920
 - 1 jornal = 100 cèntims = 2.500 canes = 6084 ca.
 - Amillaraments i cadastres posteriors al 1930: en Ha.-a.-ca.
-

El segon problema és el fet que algunes persones de Gratallops i de Torroja tenen propietats a d'altres termes municipals, el que pot desfigurar l'estructura de la propietat. Per subsanar-ho, hem procedit a la consulta dels cadastres d'altres municipis veïns [38]. El darrer problema consisteix en com registrar les transmissions hereditàries i les variacions en la propietat. Com que no va ser possible l'estudi del Registre de Propietat, perquè el de Falset va cremar-se el 1936, en substitució hem utilitzat les modificacions als Cadastres i Amillaraments, que s'elaboraven anualment, indicant els canvis en les inscripcions de les diferents parcel·les i cases [39]. A Torroja, són disponibles les modificacions entre el 1868 al 1972; i a Gratallops entre el 1911 i el 1972. En total, hem registrat, entre les dues poblacions, 2.108 transmissions, de les quals 925 són compres-vendes, 1.026 transmissions hereditàries i 157 d'altres.

Si bé les transmissions registrades són absolutament fiables, el problema es planteja en relació a aquelles transmissions no registrades, especialment nombroses a mesura que s'incrementa l'emigració i s'abandonen les terres i els cultius, sobre tot a partir dels anys cinquanta. Un altre problema, més greu, es presenta a l'hora de correlacionar les dades, car en una part important de les transmissions no ha estat possible establir una correlació amb el corresponent G.R.

7.2. L'estudi del conflicte a partir dels actes de conciliació.

Els arxius locals judicials constitueixen una font ben poc treballada, malgrat les nombroses possibilitats metodològiques que l'estudi dels processos judicials presenta (per ex., Claverie i Lamaison, 1982; Collomp, 1984). En els Jutjats de Pau, dos són els tipus de processos més abundosos: els actes de conciliació i els judicis de faltes. Els processos judicials de causa criminal, per contra, escapen a la jurisdicció local i es celebren al Jutjat de 1ª Instància.

Per estudiar els conflictes domèstics, hem buidat totes les actes de conciliació celebrades entre el 1839 i el 1910 a Torroja, un total de 367 actes de les quals 245 (un 66,75 %) es refereixen a qüestions relacionades amb el parentiu. La resta (122) són d'altres tipus de conflictes, ja siguin de propietat (19), de lloguers i contractes de conreu (34), préstecs o deutes no pagats (19) i d'altres (11). Totes les actes inclouen informació sobre el demandant i demandat, els motius de desacord, les rèpliques i contrarèpliques de cada part i l'acord final, si aquest existeix. Les actes més recents s'acompanyen d'un expedient en el qual hi figura la instància del demandant, amb una exposició més detallada dels motius.

La narració detallada dels conflictes ens permet penetrar en un subjecte difícil i sovint inaccessible per a la informació oral, donant-li una profunditat històrica. Les objeccions, tanmateix, podrien fer-se a la validesa i significació d'aquests documents. Només una part dels conflictes acabava al Jutjat, sobre tot els relacionats amb la transmissió de la propietat. D'altra banda, caldria saber què passava amb aquells actes que acabaven sense acord, si el conflicte s'acabava, o bé continuava o passava al Jutjat de 1ª Instància.

7.3. Documentació privada

Moltes cases, sobre tot les benestants, conserven una bona sèrie de documents que en són l'expressió de la història de la famí-

lia, de la transmissió i de la propietat, de les relacions amb d'altres famílies i, en definitiva -com assenyala Terrades (1984: 110)- dels dos grans processos que es tractaven de legalitzar al màxim per assolir expressions jurídiques per marcar contractualment el cicle de la vida domèstica i el patrimonial [40]. En el marc de la societat rural, eren molts els actes que s'escripturaven i se'n conservava còpia: el món legal "*significava tota una ordenació conscient del món i de la cultura (...) el dret era com la gramàtica principal de la vida rural*" (Terrades, 1984:112). La documentació que hem pogut trobar en els "arxius" particulars és ben diversa:

- a) Referents al patrimoni familiar: Contractes de compra-venda, donacions, escriptures de divisió de béns, delimitació de finques, canvis d'inscripció de noms en les finques.
- b) Contractes i rendes del patrimoni: Contractes de conreu, rescissions de contractes de parceria, cartes de pagament, préstecs, censals i cartes de pagament de censals, apoques, hipoteques i cancel·lació d'hipoteques, redempcions de càrregues.
- c) Referents a dades del llinatge i a la transmissió de la propietat: Capítols matrimonials, testaments, convenis de repartició d'herència, certificacions de baptismes, matrimonis i defuncions, inventaris post-mortem de les propietats rústiques i urbanes, declaracions de confiança sobre herències, codicilis, certificacions d'actes de darrera voluntat.
- d) Altres documents jurídics: Nomenament de guardies jurat, actes de conciliació, documentació sobre la pertinència a l'Exèrcit i als sonetents.
- e) Comptes: Comptes de l'explotació i de les collites agràries.
- f) Altres: Documents sobre invocacions religioses, goigs, plànols del terme i del poble, fotografies familiars (des de finals del XIX), correspondència privada.

A part d'utilitzar els documents per ells mateixos, subsanant així la manca de documentació dels arxius notariais, hem aprofundit més en aquesta documentació amb dos estudis de cas. Quin sentit té, però, l'observació d'una sola línia familiar, sobre tot tenint en compte que tractem de reconstruir la genealogia i evolució familiar a través de documents de natura econòmica? Com indica Segalen (1978: 272), el seu valor principal consisteix en la possibilitat de confrontar model i pràctica, aclarint el general a través de l'anàlisi del particular [41]. Es tracta, en definitiva, de comprendre fets o tendències generals a través de realitats concretes, de considerar els fenòmens localitzats en constant diàleg amb els generals, posant en evidència la mateixa estructura dels sistemes generals.

7.4. Capítols Matrimonials

L'important arrelament dels capítols en la família catalana ha estat destacat fins al punt que, com escriu Roca (1977:38) "la història social del país pot fer-se examinant les escriptures de capítols". D'una gran riquesa i possibilitats metodològiques es presten, a dos tipus d'utilitzacions. Un primer seria un ús qualitatiu, analitzant les institucions presentades, freqüent per part dels estudis de juristes i d'antropòlegs. Cal tenir en compte, al respecte, que els capítols representen la visió del notari, personatge de formació acadèmica que, assessorant als nuvis sobre les possibilitats legals dels mateixos i utilitzant formules estandaritzades, esdevé un instrument de difusió d'unes determinades pràctiques jurídiques. Representa, doncs, una visió general (sense tenir en compte, sovint, possibles pràctiques locals), d'una determinada classe de propietaris (amb unes institucions poc convincents per als menys afavorits).

La segona és una utilització quantitativa, utilitzant-los com a font d'estudis sobre les estructures socials (nivell d'ingressos, professions, etc.) o d'aspectes demogràfics. En gran part, aquests estudis parteixen del mètode definit per Daumard i Furet (Daumard i Furet, 1959 i 1961), consistent en l'anàlisi estadístic dels capítols, els quals "*a condició de triar-ne una mostra prou àmplia, permeten dibuixar un quadre de l'estructura social d'un barri o d'una regió*" (1959:680). En alguns d'aquests aspectes, però, la utilització dels capítols és discutible. Tirat (1963:214), per exemple, considera que "*els contractes de matrimoni no semblen prou aptes per definir els nivells de fortuna reals*" o per fer estudis sobre les professions donant xifres generals, sinó que es fa necessari una contextualització de les dades [42].

Cremats els arxius de protocols prioratins, només hem pogut consultar els capítols procedents de documentació particular, un total de vint-i-cinc exemplars d'entre el 1798 i el 1922. L'ús que n'hem fet d'aquesta informació és purament institucional i qualita-

tiu, per definir el marc jurídic emprat en els matrimonis. No hem tractat de fer-ne en ús estadístic, sobre tot perquè la mostra era excessivament reduïda, però també perquè a aquest nivell la utilització dels capítols ens sembla discutible.

7.5. Testaments

A Gratallops i a Torroja hem trobat tant testaments notariaus, com parroquials i hologràfics [43]. Entre ells s'estableix una veritable escala que varia segons la posició social. Així, entre algunes famílies benestants el testament es feia habitualment davant del notari i eren documents extensos, amb un ampli nombre de disposicions i clàusules jurídiques. Per contra, la majoria de persones recorrien als testaments parroquials, molt més breus (2 o 5 pàgines). A Gratallops, durant tot el segle XIX hi havia notari (pel que els testaments havien de fer-se davant d'ell), mentre que a Torroja no n'hi ha havia i la majoria es feien parroquials, conservant-se'n una àmplia sèrie de testaments que van des del segle XVII fins avui. En total, entre el 1801 i el 1986 se'n conserven 503, dels quals n'hem buidat 463 entre el 1801 i el 1930.

Els testaments poden informar-nos de qüestions molt diverses. Com a manifestació religiosa, ens aporten informació sobre la pietat, les invocacions religioses, les creences sobre l'ànima i la mateixa mort. Ens mostren, també, les prescripcions respecte a la mort: el lloc de l'enterrament, els tipus i categoria del funeral, la forma en què es demana ésser enterrat, etc. Fets davant del rector, els testaments no escapen a un control ideològic de l'Església, pel que són també el reflex de les actituds religioses i familiars que aquesta tractava d'estendre.

A part d'això, els testaments poden analitzar-se com a expressió de les formes de transmissió de l'herència i l'economia familiar (o sigui, les pautes hereditàries). Poques vegades, però, mencionen totes les propietats que es transmeten a l'hereu principal, car són

un document complementari que confirma les previsions dels capítols matrimonials o heretaments. En canvi, ens permeten descobrir nombroses transmissions de propietats i de diners, sobre tot entre els benestants, vers als altres fills i als parents no lineals. En definitiva, sempre i quan se'n faci un ús contextualitzat, els testaments deixen veure l'extensió de les relacions familiars a través de les donacions de tots aquells béns que escapen a l'hereu.

7.6. Contractes de conreu i inventaris-post-mortem

Hem estudiat, encara, dos altres tipus de documents. Dels contractes de conreu, procedents la majoria de cases particulars, hem analitzat el seu aspecte contractual, com a expressió d'un dels instruments jurídics que regulen les relacions de producció entre classes. Mancats d'una suficient atenció legislativa, s'han fonamentat sobre tot en els costums del lloc on es produeixen, adequats a cada circumstància socioeconòmica i a les necessitats de producció.

Hem treballat, finalment, alguns inventaris post-mortem, també procedents de documentació privada. Els inventaris de béns eren realitzats amb freqüència després de la mort d'una persona, quan calia repartir els seus béns cas de no haver fet testament, o quan els béns passaven a l'usdefruit del vidu o vídua. Una comitiva formada pels interessats, el Notari o Jutge i un escrivent, prenia nota de tots els utensilis, mobles, eines i objectes que es trobats l'interior de la casa, habitació per habitació. Tot i que la representativitat dels inventaris ha estat qüestionada, sobre tot en referència al tractament estadístic de les seves dades (Daumard i Furet, 1959:676-693), i malgrat les seves llacunes, aquests inventaris ens permeten penetrar en l'interior de les cases i observar les condicions materials de vida.

NOTES 2.-

METODOLOGIA I TÈCNiques D'INVESTIGACIÓ

[1] "Els resultats d'una investigació científica, qualsevol que sigui la seva branca del saber, han de presentar-se de forma absolutament neta i sincera. Ningú gosaria presentar una aportació experimental en el camp de la física o de la química sense especificar detalladament totes les condicions de l'experiment; una descripció exacta dels aparells utilitzats; la forma en que van recollir-se les observacions; el seu nombre; el temps dedicat a la recerca (...) A l'etnografia, on la necessitat de donar comptes clars de totes i cadascuna de les dades és potser més imprescindible, el passat no ha estat, malauradament, pròdig en aquestes exactituds, i molts autors no s'ocupen d'aclarir els seus mètodes, sinó que discorren sobre dades i conclusions que sorgeixen davant els nostres ulls sense la més mínima explicació." (Malinowski, 1973:20-21).

[2] Sobre la convergència entre l'Antropologia i la història en l'estudi del parentiu, veure entre d'altres els articles de Bestard (s/d. i 1988), Kertzer (1984), Tilly (1987), Laslett (1987) i Hareven (1987). Veure també els estats de la qüestió de Rowland (1987), Kertzer i Brettell (1987) i Chevallier (1985).

[3] "Penso, en primer lloc, que el treball de camp tradicional és insubstituïble. Però ho és tan sols en la mesura que cal, abans de preguntar, saber com fer-ho. Ho és perquè estem, per principi, massa lluny de les categories i del món conceptual i relacional dels altres com per pressuposar que valen les hipòtesis que imaginem, que seran fructíferes les categories que anem a emprar. Em sembla molt més útil optar per un treball de camp tradicional perllongat abans de perfilar hipòtesis i d'encunyar categories. Aquest aprenentatge crec que és previ. Però un cop "concloem", les "conclusions" són només les hipòtesis i els instruments conceptuals bàsics sobre els que hom ha de dissenyar la posada a prova de l'experiència. Per aquesta posada a prova, les tècniques varien segons el tema i el context. I donat que l'antropologia no ha dissenyat mètodes de contrastació, podríem assajar els d'altres disciplines, sense por." (San Roman, 1984: 133).

[4] Per tal de preservar la identitat de les persones i famílies, en el text no s'indiquen els noms, cognoms i renoms de les persones i cases que apareixen en les genealogies orals o en els documents històrics anteriors al 1920, substituint-los per inicials o referències. Abans d'aquesta data, excepte en el cas de les genealogies que continuen fins avui, tots els noms i cognoms coneguts s'han indicat.

[5] Les Llibretes de Compliment Pasqual utilitzades es conserven a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, caixa núm. 26 de la sèrie de Gratallops. Aquests documents s'elaboraven anualment (en alguns casos cada dos o tres anys, però marcant cada any amb una X la seva comunió pasqual). La sèrie de Gratallops comprèn entre el anys 1792-1879, sense ser completa ni regular (entre alguns anys, sobre tot al final, hi ha buits considerables i les últimes llistes suggereixen una forta imprecisió. Per a la reconstrucció de les llistes hem seleccionat les dades dels anys 1792, 1797, 1800, 1804, 1809, 1812, 1816, 1819, 1824, 1826, 1830, 1837, 1839, 1842, 1846, 1848, i 1853. De les darreres no se n'ha triat cap per la manca de continuïtat. Malgrat que la periodicitat exacta de les llistes no ha estat possible, hem seleccionat les llistes intentant períodes de 3 a 5 anys, tot triant aquelles llistes que presentaven unes millors característiques quant a la transcripció i el fet d'estar completes. La llista del 1830, però era força incompleta i reduïda a dos carrers, però ha estat necessari reconstruir la resta perquè, en cas contrari, el salt cronològic era excessiu. La reconstrucció d'aquesta s'ha fet en base a criteris de continuïtat dels cursos domèstics, comparant en cada curs les dades de la llista anterior i posterior.

[6] Per aquest motiu, en anar a combregar per Pasqua es deia que "s'anava a que ens posin la creu", expressió que encara s'utilitzava fins als anys cinquanta.

[7] Hem utilitzat les dades dels censos del 1867, 1870, 1875, 1880, 1884, 1889, 1895, 1906, 1911, 1918, 1920, 1925, 1930, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1981 i 1986. Falta, doncs, el cens del 1900. Per reconstruir-lo, hem utilitzat sobre tot la relació de Cèdules Personals del 1903, llista que inclou tots els individus majors de 14 anys, casa per casa. Les dades s'han completat amb la comparació amb els censos anteriors

i posteriors i amb les del Registre Civil, quant a naixements i defuncions entre el cens anterior i aquesta data.

[8] De Gratallops es conserven, com hem indicat, tots els Padrons entre el 1924 i el 1986. Malauradament no n'hi ha cap complet anterior a aquell any. Si bé el marge d'anys sobre els quals es pot seguir l'evolució és menor, hem cregut necessari procedir també a la seva reconstrucció per poder obtenir genealogies que han estat comparades amb les genealogies orals, amb les reconstruccions familiars a parir de documentació judicial i per a la contrastació general amb el treball de camp i la informació oral

[9] S'han tingut en compte els matrimonis celebrats a Gratallops (1826-1986) i a Torroja (1801-1986). També s'han buidat els celebrats amb una persona de Gratallops i Torroja a les localitats de la Vilella Baixa (1801--1986), Vilella Alta (1801-1986), La Morera (1870-1986), Falset (1801-1986), Lloà (1801-1986), Poboleda (1801-1986), Porrera (1870-1986) i Bellmunt (1810-1986).

[10] La generació de cada persona ha estat indicada segons l'any del seu naixement, en base als següents períodes de trenta anys: Generació 0, nascuts abans del 1810; 1, nascuts entre el 1811 i el 1840; 2, entre el 1841 i el 1870; 3, entre el 1871 i el 1900; 4, entre el 1901 i el 1930; 5, entre el 1931 i el 1960; 6, nascuts després del 1960. S'han considerat els períodes de 30 anys per la constatació de que entre el matrimoni dels pares i el matrimoni del primer fill poques vegades l'interval és menor a aquests anys. Malgrat que uns talls generacionals són sempre arbitraris, els períodes obtinguts permeten detectar la influència dels canvis socioeconòmics en la determinació de les formes de residència al llarg de les diverses generacions.

[11] Només s'indicava quan és diferent, per als homes, de la de pagès, i per a la dona, de la de treballs domèstics. Ens serveix com a element de referència, però l'arbitrarietat en la seva definició per part dels censadors fa que sigui poc fiable extreure'n conclusions a partir d'aquesta menció. Per això, aquesta dada no ha estat informatitzada ni creiem possible realitzar correlacions sobre endogàmia professional o similars. La menció de la professió a les llistes del cens ha estat sempre poc fiable, tant en els documents històrics com en l'actualitat. Així, si bé es mencionava la distinció entre propietaris, pagesos i jornalers, els criteris emprats són habitualment arbitraris i poc significatius, pel que no s'han tingut en compte. D'altra banda, la menció de la professió es refereix de vegades a una activitat artesanal, quan aquesta no és més que una activitat secundària de l'agricola. Avui en dia, per exemple, aquest darrer fet també és corrent. Els jubilats és un altre cas similar: és corrent la indicació de jubilat, encara que el declarant estigui en actiu a l'agricultura.

[12] D'aquesta manera, H1 és el marit del primer matrimoni i W1 la seva muller. Si el marit es torna a casar, a la tercera columna s'indicarà H2 i la nova muller serà W2. Els fills del primer matrimoni s'identificaran com a S1 (fill) o D1 (filla) i els del segon com a S2 o D2. Si posteriorment S1 es casés, s'indicaria en la casella apropiada H3 (o H2, si el seu pare no s'hagués casat) i la seva muller W3, i els seus fills S3 o D3, i així succeïment.

[13] Tot aquest volum d'informacions, que ens permeten, ha estat reduïda a tres tipus d'indicacions:

1) En primer lloc, una o dues lletres, seguint també les abreviacions anglosaxones expressen la relació de parentiu, l'estat civil i la pervivència o no dins del grup:

. H i W (marit i muller) indiquen dues persones casades.

. V i Y indiquen, respectivament, que una persona és vidu o vídua, independentment de la seva relació amb EGO.

. la resta d'inicials indiquen que es tracta d'una persona soltera o d'estat civil desconegut, indicant la seva relació amb EGO: S, D, B, Z, etc.

2) La mort d'un individu s'indica amb una +, en el primer any censal en el qual ja no apareix i l'absència temporal o estada a una altra població amb un . (un * si està fet el servei militar).

3) Finalment, EGO és destacat amb una línia durant tots els anys que el considerem així, mentre que el marit de la unitat secundària és assenyalat amb una línia de color diferent durant tots els anys que consta com a casat i viuen els dos cònjuges.

[14] Veure, en aquest sentit, Mitterauer i Sieder (1982), Cusinier (1977), Salitot Dion (1984), Laslett (1972), entre d'altres.

[15] En concret, els criteris han estat els següents: 1) En els grups conjugals, s'ha considerat EGO al marit i, si aquest falta, a la seva vídua; 2) En els grups extensos, s'ha considerat com a EGO sempre al marit de la unitat conjugal completa; 3) En els grups de caràcter múltiple lineal s'ha considerat com a EGO el cònjuge masculí de la parella més jove, considerada com a unitat primària. En els nuclis conjugals col.laterals, s'ha considerat com a EGO el marit de més edat; 4) En els grups de germans sense nucli conjugal (tipus 2a) s'ha considerat a EGO el qui ho era anteriorment o el qui ho serà posteriorment en una altra forma de residència dins del mateix G.R. Si el grup no té continuïtat, s'ha considerat EGO a la primera persona que apareix a la llista. Evidentment, segons aquests criteris, al llarg d'un curs domèstic, es produeixen canvis en els individus definits com a EGO. Així, en casar-se un fill i quedar-se a viure a la mateixa casa, deixem de considerar EGO al pare en favor del fill casat.

[16] Primer codi: ordre en la successió. 1. Fill primogènit; 2. Fill no primogènit; 3. Filla primogènita; 4. Filla no primogènita; 5. Germà; 6. Germana; 7. Altres; 9. Desconegut.

Segon codi: posició del fill primogènit. 0. Es tracta del propi fill primogènit; 1. Absència de fill primogènit; 2. Primogènit difunt; 3. Primogènit absent; 4. Primogènit casat a un altre casa; 5. Primogènit solter vivint a casa; 6. Primogènit casat vivint a casa; 9. Desconegut.

Tercer codi: d'altres germans. 1. Fill únic; 2. Filla única; 3. Amb d'altres germans; 4. Amb d'altres germanes; 5. Amb d'altres germans/es; 9. Desconegut.

Quart codi: residència dels altres germans/es posteriorment al matrimoni. 0. Es tracta d'un fill/a únic; 1. Amb d'altres germans solters residint a casa; 2. Amb d'altres germans casats residint a casa; 3. Cap germà residint a casa després del matrimoni; 4. Solter/a, sense germans; 9. Desconegut.

[17] Com es coneix, la classificació de Laslett (1972) distingeix cinc grans tipus de G.R.: solitaris, sense nucli conjugal, amb nucli conjugal simple, extensos i múltiples. Els solitaris es subdivideixen en solters i vidus, diferenciant-ne el seu sexe. Els G.R. sense nucli conjugal són els constituïts per individus que viuen junts sense que entre ells existeixi una relació de matrimoni o parella (per exemple germans o germanes solters/es o d'altres) Els G.R. amb nucli conjugal simple consten sempre d'una parella amb o sense fills, o bé d'un vidu o vídua amb fills o filles. Els grups extensos consten d'un nucli conjugal (amb fills o sense), al qual se li afegeixen parents ascendents (pare o mare vidus, o d'altres), descendents (només pot ser un nét o el cònjuge vidu d'un fill o filla) o col.laterals (germans/es solters o vidus, cònjuges vidus d'aquests, etc.). El fet de només comptar amb un sol nucli conjugal els diferencia dels grups de tipus múltiple, que en tenen dos o més, lineals o col.laterals. En aquest darrer tipus (múltiples) hem modificat parcialment la classificació de Laslett, distingint entre els múltiples lineals (ascendents i descendents) lineals+extensos col.laterals (troncal en extensió màxima) i múltiple col.lateral [18]. Laslett (1972:31) distingeix entre cinc subtipus diferents de grups: a) amb unitat secundària ascendent; b) amb una unitat secundària descendent; c) unitats a un mateix nivell; d) Frèrèches; i d) d'altres grups múltiples La distinció entre una unitat secundària ascendent i descendent que proposa és absolutament arbitrària, pel que hem cregut millor no distingir-les classificant tots aquests grups múltiples sota l'epígraf de Múltiple lineal. Quant als altres tipus, els grups de tipus Frèrèches són molt poc freqüents al Priorat, pel que els hem classificat conjuntament amb els grups múltiples col.laterals. En canvi, hem introduït un subgrup, el constituït per dues unitats amb una relació lineal, més els parents extensos fills de la primera unitat i germans de la segona. Aquest és, per exemple, el cas freqüent del fill hereu que es casa i viurà amb els seus pares junt amb els germans mentre són solters (la fase d'una major extensió d'una família troncal).

També distingia en les primeres presentacions d'aquesta classificació un sisè tipus de grups residencials, anomenat indeterminat, que comprenia dos tipus de G.R. amb certs elements de parentiu coneguts:

- "Famílies troncal": 5b; 5b + 5a; 5b + 5a + 4a.

- "Germadats" (Frèrèches): 5d; 5d + 5c; 5d + 5c + 4c; 5d + 5c + 4c + 2a.

Les adaptacions que hem realitzat en la classificació que utilitzem no consideren aquest sisè tipus de G.R.

[18] L'inici del cicle familiar s'ha indicat mitjançant una línia vertical contínua i el final amb una de discontinua. En cada fitxa, cada inici i final és numerat correlativament a mesura que ens apareixen: així, trobaríem el principi o final del cicle 1, del 2, del 3, etc. (ens referim als cicles inclosos en cada fitxa o curs domèstic). Aquell cicle del qual en tenim constància del seu principi i final és identificat amb el mateix número, el que permet establir una correlació entre el principi i el final.

[19] Hem considerat que s'inicia un cicle quan un dels membres del G.R., ja present en el cens anterior es casa i el seu cònjuge s'estableix en aquest G.R. o bé quan trobem un nou grup residencial, amb un matrimoni que no constava en cap G.R. anterior i ens és possible deduir que es tracta d'un matrimoni recent (per la data coneguda, edat, i/o presència o absència de fills menors de 4 anys). També quan un matrimoni recent s'instala a un grup residencial ja existent, sempre i quan el matrimoni no consti inscrit en cap cens anterior en un altre G.R.

[20] Hem considerat que s'acaba un cicle en el cas d'una defunció comprovada (per coneixement de la data de la mort o de la identificació del seu cònjuge com a vidu) o deduïda (per l'edat, sempre i quan la persona no consti inscrita en un cens posterior a un altre G.R.) del darrer cònjuge sobrevingent.

[21] Si en una fitxa la posició social ha estat la mateixa al llarg de tot el període d'observació, només es consignarà i tindrà en compte la classe establerta per al conjunt de la fitxa. Aquest és el cas més habitual, car els grans increments o disminucions patrimonials van acompanyats freqüentment per canvis de grups residencials. Ara bé, si es produeix un canvi en la classe sense implicar un canvi de residència (detectat per increments en els cadastres o per les transmissions patrimonials), aquest fet s'indicarà en les mencions anuals.

[22] El grup 0 inclou tots els G.R. amb una activitat principal diferent de l'agricultura (ferrers, boters, fusters, forners, comerciants, etc.), perquè la seva classificació en funció de les seves propietats resultaria poc adequada.

[23] El total de fitxes inicialment establertes, les refoses i el total de comptabilitzades va ser el següent:

	<u>Grat, 1792-1853</u>	<u>Tor., 1817-1986</u>	<u>Grat, 1924-1986</u>	<u>Total</u>
Nombre de fitxes inicials	766	724	391	1881
Nombre de fitxes refoses	127 (16,6)	161 (22,2)	72 (18,4)	360 (19,1)
Nombre de fitxes comptabilitzades	639	563	319	1521

[24] Per a cada cònjuge: nom i cognoms, any de naixement i lloc, lloc de residència, estat civil i dades personals de l'anterior cònjuge (si és vidu), nom i cognoms dels àres, lloc d'origen o residència dels pares. Veure apèndix per a l'estructura detallada de la fitxa.

[25] Tanmateix, ni tots els matrimonis observats a les fitxes van poder ser confirmats per la corresponent acta matrimonial (un 36 % no correlacionats), ni totes les actes amb la fitxa de la residència d'aquella persona (un 43 % no correlacionats). Les causes, òbviament, es refereixen sobre tot al fet que molts matrimonis es celebraven fora de la població (tot i el buidat dels de les poblacions properes), i a que molts matrimonis realitzats als pobles estudiats adoptin posteriorment una residència a un altre poble. Els matrimonis que no trobaven la seva corresponent acta eren donats també per vàlids, però sense consignar la data de celebració (el que feia que per a determinats càlculs no es tinguessin en compte). Per contra, les actes de matrimoni sense correlació no serien inclosos en el fitxer P1, conservant-se però per a ser utilitzades per a les dades sobre nupcialitat.

[26] a) Dades sobre els cursos domèstics: nombre de cursos domèstics analitzats, cursos que presenten les diferents formes de residència (segons nombre d'observacions i classes), mobilitat dels grups residencials, forma de residència dels G.R. que apareixen en un sol cens, durada del curs domèstic, etc.

b) Dades sobre els cicles familiars: forma de residència a l'inici del cicle familiar (dades globals i per classe), tipus de parents amb els que es viu a l'inici del cicle familiar, i al final del cicle familiar, tipus de parents amb els que es viu més enllà del nucli conjugal, estructura dels cicles familiars, formes de residència en les diferents fases dels cicles familiars, formes de successió dins del G.R., etc.

c) Formes de residència (dades per a cada any censal): nombre de G.R, mitjana de persones per grup residencial, mitjana de persones per G.R., formes de residència (segons la tipologia de Laslett), parents més enllà del nucli conjugal (en G.R. extensos i múltiples), etc. (totes les dades es presenten per anys i prenent la variable classe social), etc.

e) Dades demogràfiques sobre els matrimonis: nombre, nupcialitat, edat mitjana al matrimoni, etc.

f) Estratègies matrimonials, herència i successió: correlació dels matrimonis segons la posició social del cònjuge, formes de transmissió de l'herència, posició del successor en la fratria i situació dels altres germans, etc.

[27] L'objectiu final del treball no consistia en la reconstrucció de famílies, sinó sobre tot en l'establiment de correlacions respecte a estratègies matrimonials i comportaments demogràfics d'acord amb la variable social. Per això, es treballà bàsicament a partir de les actes de matrimonis, no correlacionant les actes de naixements i de defuncions. Es tractava, d'altra banda, de treballar amb persones inscrites al cens (en un determinat G.R. i amb unes característiques identificatòries, sobre tot amb una classe social), de les quals els censos treballats (tots, censos municipals, car a les de Gratallops del XIX no s'aplicà aquesta part del programa) indiquen, en un percentatge molt elevat la data del naixement (només en un cens no s'indicava la data o l'any de naixement, però sí l'edat). D'altra banda, les actes matrimonials posteriors al 1865 indiquen l'edat dels cònjuges. Per això, només vàrem correlacionar els llistats anteriors més que amb les fitxes dels matrimonis, car no era una prioritat temàtica i hagués complicat el programa informàtic i les entrades d'informació (incrementava notablement el volum de les dades a introduir, amb un major cost econòmic i hores de treball).

[28] La reconstrucció de famílies parteix d'un procediment sistematitzat per M. Fleury i L. Henry el 1956 en la seva obra Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien, obra reeditada i modificada el 1965

(Fleury i Henry, 1965). El procediment es fonamenta en la recollida de les dades procedents dels registres parroquials, omplint-se fitxes de baptismes, matrimonis i enterraments, contenint els noms i cognoms de les persones mencionades. En una posterior fase d'investigació, aquestes dades s'interrelacionen a través de fitxes de família, constituïdes a partir dels matrimonis celebrats en la pròpia parròquia. Aquest és l'únic mètode que permet una anàlisi detallada de la fecunditat, sobre tot matrimonial, i de les condicions de la nupcialitat. El principal inconvenient consisteix en que només és possible partir de la reconstrucció de matrimonis celebrats a la pròpia parròquia, deixant fora un gran nombre de grups residencials en poblacions d'elevada mobilitat.

El procediment automàtic de reconstrucció mitjançant programes informàtics ha permès, d'una banda, la reducció del temps dedicat a aquestes investigacions, i de l'altre, la possibilitat d'estendre la reconstrucció a un major nombre de famílies i d'aspectes temàtics (com l'aliança). Exemples de reconstruccions automàtiques de famílies són els treballs de Gaskin (1978), Desjardins, Beuchamp i Légère (1977) i Segalen (1985).

[29] La reconstrucció manual de les FCD no va ser molt problemàtica, perquè va efectuar-se a vegada que es feia el buidat de les dades, directament dels censos. A la vegada, permetia unificar criteris de transcripció dels noms i la durada d'una persona en els diversos censos no podia conèixer-se fins que tots ells estiguessin buidats. En canvi, el tractament informàtic de les dades brutes i la reconstrucció automàtica del curs domèstic resultava molt complex i sense gaires garanties d'èxit.

[30] Els registres parroquials van generalitzar-se després del Concili de Trento (1563), però la seva extensió va dependre freqüentment dels respectius arquebisbats. Tanmateix, les guerres del XIX i la revolució del 1936 van provocar la destrucció dels seus fons més antics. A la diòcesi de Tarragona, algunes sèries van poder salvar-se gràcies a la centralització dels llibres anteriors al segle XVIII, realitzada el 1932. Els registres parroquials més antics són els anomenats "Quinque Libri", que aplegaven, en un mateix volum, tots els registres (baptismes, defuncions, matrimonis, confirmacions i, segons els llocs, llistes de combregants i d'excomunicats). Cap a finals de la primera meitat del XIX, es deixà el sistema "Quinque Libri" i es procedí a la separació dels registres en volums diferenciats segons el sagrament, anomenant-los Llibres sacramentals. Per la seva part, el Registre Civil no va instaurar-se a Espanya fins el 1870.

[31] Durant els anys en que la sèrie de dades està duplicada (civils i parroquials), hem preferit les actes del

Registre Civil, d'una millor qualitat, complementades amb les parroquials en aquells aspectes que manquen a les civils.

[32] La menció de la professió no es generalitza fins a la implantació del registre civil i, en tot cas, els criteris utilitzats no són força convincents. No és molt adequat, al respecte, intentar fer estudis sobre l'homogènia professional a partir de la menció de l'acta. Hem generalitzat les diferents denominacions referents a la professió de pagès, la més abundosa, com ara propietari, pagès, jornaler, o en castellà agricultor, labrador, etc. Les distincions entre elles són sovint arbitràries, segons l'escribent de les actes i, en tot cas, si bé en la mentalitat de la definició originària sembla haver-hi criteris de diferenciació social, l'ús que en podem fer d'aquestes classificacions és mínim.

[33] Els primers Cadastres van fer-se a Catalunya després del Decret de Nova Planta, per alguns ministres colbertians de Felip Vè, que pretenien la creació d'un impost únic aplicable a tot l'Estat (Mercader, 1961:295). La fiabilitat d'aquestes fonts ha estat discutida per forces autors, per tractar-se d'unes xifres recollides amb una finalitat fiscal que induïa a disminuir-les en el seu valor real o en l'ocultació de terres, però sembla que aquesta ocultació es referia sobre tot a les superfícies no cultivades (Mor, 1984:48-65).

[34] Cada propietari havia de contribuir d'acord amb la riquesa que havia declarat, la veracitat de la qual havien comprovat una Junta Pericial Municipal i els experts governamentals, que havien recorregut diferents pobles. L'Amillament va crear-se per R.O. de 9 de juny de 1853, i va modificar-se posteriorment el 1860. El 1870 s'introduí una nova reforma en el sistema tributari, consistent en que en lloc de que l'Estat assenyalés una quantitat fixa que havia de repartir-se entre les províncies i municipis, la valoració del que calia pagar es fes mitjançant una quota fixa. Aquest sistema va estar vigent fins el 1876, en que va tornar-se al sistema de quantitat fixa, tot creant-se juntes municipals, regionals i provincials que serien les encarregades de repartir les cèdules de declaració a cada propietari, així com de la comprovació de les dades (veure Mor, 1974:71-75). A aquests tipus d'elaboració li correspon els Amillaments de Torroja del 1878, i de Gratallops del 1861 i 1895.

[35] Les primeres disposicions sobre el Cadastre les trobem a la Llei de 27-3-1900, creant-se el Cadastre. En aquest no s'arriba a la individualització de la parcel·la, sinó per polígons de qualitat de conreus, prenent com a referència les línies permanents del terreny (camins, rius, canals, etc.). El 23-3-1906 s'introdueix el Cadastre parcel·lari, que es realitzarà en dues fases. Primer, es faria un Avenç parcel·lari, i després una rectificació i conservació del mateix, per aconseguir finalment el Cadastre parcel·lari que es pretenia fer. L'Avenç va fer-se mitjançant croquis fets a mà, que a causa de les crítiques dels tècnics, varen ser substituïts per una Llei (3-4-1925) que substituïa els treballs de l'Avenç Cadastral pel Cadastre parcel·lari fet a partir de plànols topogràfics. Tanmateix, aquests treballs es realitzaren de forma molt breu i costosa, pel que el 1932 va modificar-se de nou aquesta parcel·lació per l'Avenç Cadastral, per ara feta mitjançant fotografies aèries, llei que no arribar a aplicar-se. El 1940 va aturar-se aquest procediment fins el 1952 (Llei de 20-12), en que va iniciar-se la finalització del Cadastre a tota Espanya, amb la col·laboració de l'Institut Geogràfic Cadastral, del Ministerio de Hacienda i de les Diputacions Provincials. Les fitxes cadastrals definitives realitzades a Gratallops i a Torroja daten del 1962.

[36] Aquest Cadastre consta de diversos documents: Quadern de Característiques (registre de totes les subparcel·les en que s'ha dividit el terme municipal), els fulls cadastrals (dades de cadascuna de les parcel·les: propietari, límits, conreus, superfície, etc.), les Cèdules de Propietat (relació de propietats de cada propietari), el Padró (llista de contribuents amb la riquesa imposable que serveix per a la realització dels rebuts de contribució), els mapes cadastrals i les fotografies aèries.

[37] En els cadastres i amillaments del XVIII i de bona part del XIX s'utilitzava com a mesura el jornal, subdividit en 32 vares. En canvi, a finals dels XIX i a principis del XX, fins a la seva substitució a efectes oficials per les hectàrees, va emprar-se el jornal centesimal. Quant a l'equivalència del jornal en hectàrees, la qüestió és més complexa. El 1716 van unificar-se mitjançant un Edicte totes les mesures locals per a cada vegueria. Per a la de Montblanc, a la qual pertanyien els pobles del Priorat d'Escaladei, es fixà una equivalèn-

cia avaluada en 2.025 canes quadrades, el que equivaldria a 0,4928 ha. (Cardó, 1975:138) o a 0,4358 ha. (Mor, 1984:131). Més tard, a mitjans del XIX va estendre's per tota la província de Tarragona l'ús, en els documents oficials, del jornal equivalent a 2.500 canes quadrades, és a dir 0,6084 ha. (Cardó, 1975:138). Equivalències similars consten en diversos dels documents analitzats.

[38] Per als veïns de Gratallops, hem buidat els cadastres i anillaments de Torroja (els indicats), de Lloà (1945 i 1954) i de Porrera (1945 i 1954); per als de Torroja, els de Gratallops (els indicats) i els de Porrera (1945 i 1954). L'elecció va fer-se tenint en compte els límits dels termes municipals i subsanava, en bona part, aquest problema.

[39] En cada transmissió, hem indicat el nom, cognoms i residència del receptor; el nom, cognoms i residència del transmissor; el tipus de transmissió (compra-venda, herència, partició, etc.); el nom de la parcel·la o casa transmesa, amb la indicació de la seva superfície o valor, i el tipus de conreu. De vegades es mencionava la relació de parentiu entre ambdós, i sovint era fàcilment deduïble.

[40] Com assenyala aquest autor en referència a les masies, "pel que fa al cicle de la vida domèstica, els heretaments i d'altres pactes continguts en testaments i capítols matrimonials regulaven afers molt importants de la masia, com ara les relacions de parentiu amb la propietat i el seu ús. Els afers patrimonials, tot i que no es poden deslligar dels domèstics, rebien una escripturació protocol·lària gairebé absoluta. Tots els contractes de conreu, les cessions temporals, les segregacions d'heretats, servituds, serveis i els pactes pecuniaris quedaven legalment escripturats. Tots els contractes de conreu, les cessions temporals, les segregacions d'heretats, servituds, serveis i els pactes pecuniaris quedaven legalment escripturats." (Terrades, 1984: 111).

[41] "Com que no és possible utilitzar aquests tipus de documents per a tots els grups residencials, aquesta anàlisi necessita establir les relacions familiars entre la institució familiar i el nivell econòmic i social que modela la fesonomia d'un poble i ajuda a comprendre que és el que ha esdevingut avui, de manera que a través de l'anàlisi del particular, és el general que s'aclareix" (Segalen, 1978: 272).

[42] La polèmica és suficientment àmplia com per reproduir-la aquí. Els problemes essencials criticats per Tirat (1963) a Daumart i Furet (1959 i 1961) es refereixen sobre tot a la valoració quantitativa de les dades que apareixen als capítols matrimonials, el que porta a "subordinar la fi (recerca de les estructures socials globals) als mitjans (càlcul estadístic, mètode mecanogràfic" (Tirat, 1963:218). Un resum de la polèmica podrà trobar-se a Poussou (1964).

[43] Fins al segle XVII, podien depositar-se a la parròquia o al Notari; posteriorment, només a ca'í notari. Això ha implicat una diferent ubicació dels arxius. A l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, se'n conserven algunes sèries de capítols de Gratallops i Torroja, sobre tot del segle XVI i XVII, i alguns del XVIII. Per contra, els Capítols prioratins del XIX i XX (habitualment dipositats en arxius notariais o provincials), els que ens interessaven a nosaltres, van cremar-se a la Guerra Civil.

II.-

HOMES, DONES I VINYES

3.-

EL QUADRE DEMOGRÀFIC

Si bé a tot arreu el coneixement de la base demogràfica esdevé ben útil per a comprendre l'evolució i significació de les relacions de parentiu, al Priorat aquest coneixement esdevé imprescindible. Durant els segles que estem estudiant, l'evolució demogràfica presenta un fenomen oposat: un augment de la població durant el XIX i una forta davallada al XX, amb un procés de progressiva emigració i pèrdua d'habitants que no s'ha aturat des de la crisi fil·loxèrica. Si a aquest procés hi afegim les modificacions quant al volum de naixements i l'evolució de la mortalitat, podrem comprendre alguns dels canvis en el comportament dels matrimonis, en les pautes d'herència i en les aliances matrimonials. La nostra anàlisi demogràfica no tracta de descobrir les diverses variables per establir simples correlacions. Com indica Pressat (1961 : 13), és necessari entendre les dades estadístiques mitjançant *"d'altres dades quantitatives o qualitatives procedents de múltiples aspectes del comportament humà, per tal de descobrir nexes explicatius"*. D'aquesta interrelació entre les variables demogràfiques i els aspectes socioeconòmics en tractarem a continuació.

1. EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA ANTERIOR AL XIX

Si bé la nostra anàlisi es fonamenta sobre tot en els segles XIX i XX, esdevé imprescindible una referència al procés anterior. Durant l'època moderna, Gratallops i Torroja segueixen les grans tendències que caracteritzen un règim demogràfic "antic": una elevada natalitat i mortalitat, amb contínues crisis periòdiques i, a llarg termini, una població més o menys estable des del segle XV fins a mitjans del XVIII.

Les dades de població disponibles són força escasses i tenen una fiabilitat precària a causa de l'objectiu de la font (els fogatges, documents de tipus fiscal), la forma d'elaboració rudimentària i els problemes de conversió dels focs en habitants [1]. Salvant, doncs, les dades, durant un llarg període (quadre 1), la població es

situaria a Gratallops sobre els 240/260 habitants, i a Torroja sobre els 150/170. A partir de la segona meitat del XVIII, començà a fer-se perceptible un substancial augment de la població que continuaria, com veurem, durant la primera meitat del segle següent. D'altres fonts locals confirmarien aquestes tendències. Així, a Gratallops, el 1783 les autoritats demanaven que la primícia del terme la deixés de cobrar el capellà de Torroja en favor del Gratallops, tot afirmant que *"Gratallops ha crecido asta contar en el dia con 180 familias, con seis que se hallan esparcidas en otras tantas casas Rurales o feligresía, distantes de la Parroquia una hora, formando con aquéllas en número de 853 almas de comunión"* [2].

Quadre 1. -
Evolució del nombre d'habitants a Gratallops i Torroja.
Segles XVI-XVIII.

Any -	Font	GRATALLOPS		TORROJA	
		Focs/veïns	habitants	Focs/veïns	habitants
1497	(1)	53 f	212/238 (*)	32 f	128/144 (*)
1515	(1)	59 f	236/265 (*)	37 f	148/166 (*)
1553	(2)	65 f	260/292 (*)	38 f	152/171 (*)
1708-09	(3)	60 v	252/283 (*)	38 v	152/171 (*)
1716	(3)	63 v	252/283 (*)	38 v	152/171 (*)
1736	(4)			55 c	
1763	(4)	92 v	268/414 (*)	45 v	180/202 (*)
1773	(5)	108 v	435/486 (*)	44 v	176/198 (*)
1775	(5)			57 c	
1787	(6)		1.005		495
1796	(7)		1.216		
1819	(1)				492
1830	(1)		1.119		856
1842	(1)	291 v	1.177	193 v	779

f : focs; v : veïns; c : cases; Font: (1) a (5) IGLESIES (1969, 1970, 1974, 1975 i 1979); (7) ANGUERA, 1985; (*) Hipòtesi del nombre d'habitants, segons factor multiplicador 4 o 4,5.

La indicació d'edats en el cens de Floridablanca de 1787 (Iglésies, 1969) ens permet aproximar-nos a la composició per edats [3]. Les piràmides d'edat obtingudes (fig. A) mostren un graonament regular, amb un fort predomini de la població juvenil: a Gratallops, un 60 % del total d'habitants tenien menys de 25 anys, un 25 % entre 25 i 50 anys, i només un 14 % més de 50 anys. A Torroja, la proporció

de joves era només una mica inferior. La societat del XVIII era, doncs, molt més jove que la de segles posteriors, el que òbviament condicionarà la composició del grup residencial.

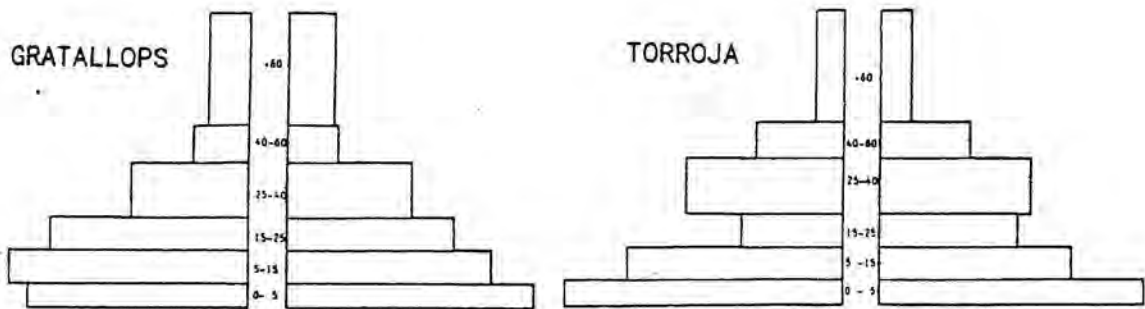
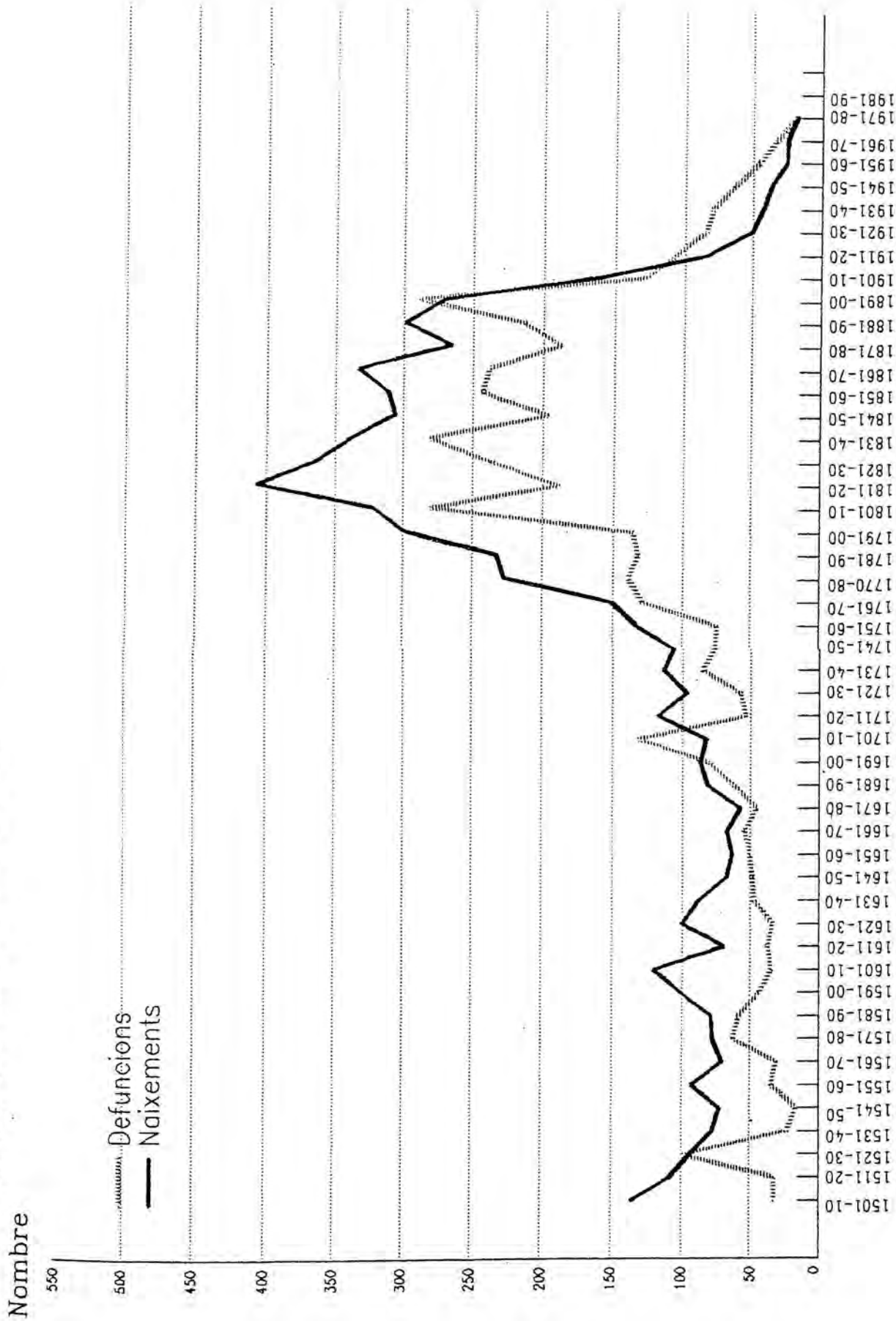

Fig. A.- Piràmides d'edats. 1787.

A través de les dades del Registre Parroquial, més fiables i contínues (en el cas de Torroja des del 1500 fins a l'actualitat), poden interpretar-se millor les causes que explicarien l'estabilitat de la població durant dos segles i mig i l'augment posterior al 1750. Com s'observa (gràfica B, dades completes a l'apèndix), tot i aquesta tendència a l'estabilitat, les poblacions no es mantingueren estacionàries: l'evolució de la mortalitat i la natalitat estaven subjectes a un moviment continu de flux i reflux. L'explicació tradicionalment acceptada assenyalava que la mortalitat era el factor bàsic que regulava la dinàmica demogràfica. La manca de recursos, segons aquesta explicació de manual, donava lloc a crisis de subsistència seguides d'increments d'alta mortalitat, amb l'eliminació d'aquelles persones que resultaven més vulnerables, en un sentit econòmic i psicològic. D'aquesta manera, els períodes de crisi eren seguits de períodes amb una reducció considerable de la mortalitat, a la vegada que es produïen onades de nous matrimonis i una acceleració de la natalitat. En el cas de Torroja (gràfica B), s'observen increments notables del nombre de defuncions (per ex. entre el 1521-1530, o el 1706-1710), seguits d'un increment de la natalitat.

Gràfica B.-
EVOLUCIÓ DELS NAIXEMENTS I DEFUNCIONS
Torroja, 1500-1980 (períodes decenals)

Tanmateix, com assenyala Wrigley (1969:70), una explicació així resulta excessivament simple per poder ajustar a ella tota la varietat de moviments observables. En primer lloc, pot veure's que el saldo vegetatiu era globalment superior durant tots els segles. Això implicava un augment demogràfic que no es veuria reflexat en l'evolució del nombre d'habitants, pel que pot deduir-se l'existència de possibles emigracions que expulsarien, en cada generació, els augments demogràfics produïts. Així es mantindria una estabilitat demogràfica, malgrat els increments vegetatius apuntats.

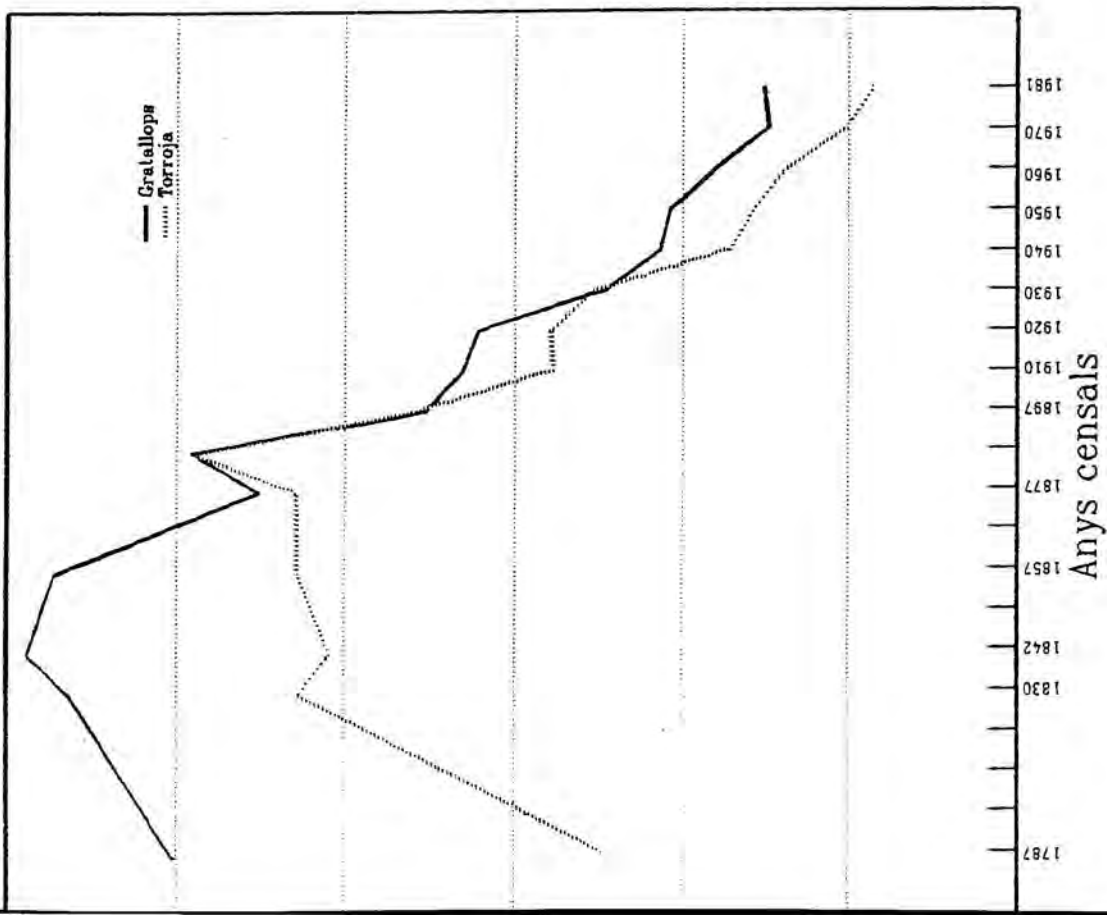
Nadal (1976 i 1984), per la seva banda aporta una explicació diferent sobre l'estabilitat de la població durant l'època moderna. Després de qüestionar la validesa del model maltusià aplicat per un gran nombre de demògrafs (els que consideren la mortalitat com a "fre preventiu" per a evitar la formació d'excedents humans i per a restablir l'equilibri entre el nombre d'habitants i els recursos disponibles), aquest autor es mostra més partidari d'explicacions molt més culturals. A l'època, es practicaria una regulació del nombre de naixements a partir de la flexibilitat en l'edat al matrimoni. En circumstàncies normals, les noves parelles havien de retardar força temps el seu casament perquè els era impossible establir-se i sostenir una llar abans d'accedir a l'herència dels seus pares. En canvi, quan les epidèmies esclataven i suprimien sobre tot les parelles velles, l'herència quedava vacant i la llar podia ser ocupada molt més aviat per un matrimoni nou.

Una explicació així permet entendre millor l'evolució demogràfica del Priorat a la segona meitat del XVIII i del XIX, produïda sobre tot per un increment de la natalitat, en part gràcies a les possibilitats de noves parelles d'establir-se més aviat gràcies a una conjuntura econòmica favorable. Aquest ràpid increment de la població, paral·lel a l'expansió econòmica del vi, implicaria importants reajustaments en l'estructura productiva i reproductiva del grup domèstic. El fet de gairebé quintuplicar el nombre d'habitants en poc menys de 50 anys constitueix un fenomen demogràfic només

Gràfica C.-
EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ
1790-1981

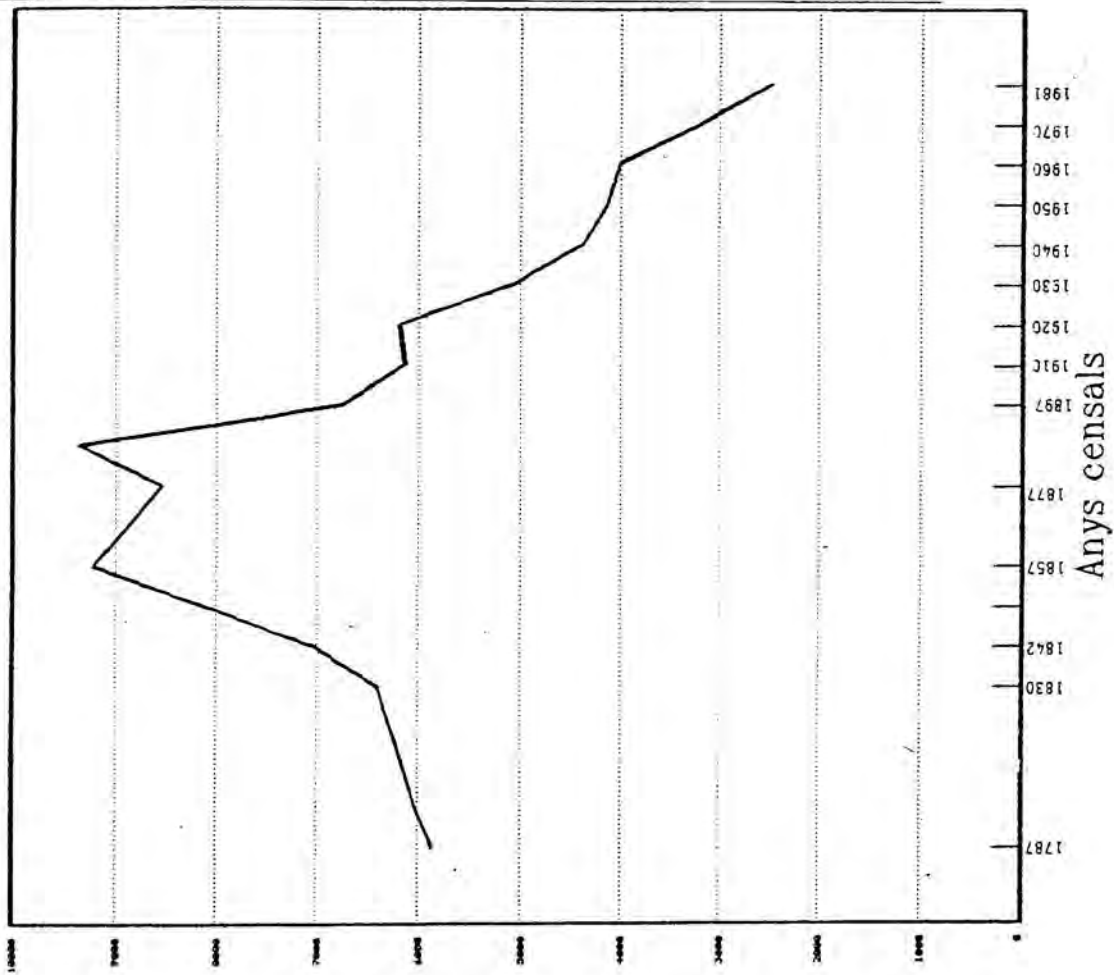
Gratallops i Torroja

Nombre d'hab.

Priorat vinicola

Nombre d'hab.

comparable al descens demogràfic experimentat des de la fil·loxera fins avui i, ens atreviríem a dir, d'efectes incalculables respecte a la pressió sobre la terra i l'organització del treball agrícola, a la composició dels grups residencials, i a l'organització de classes i l'estructura de la propietat. Durant aquesta transició demogràfica van configurar-se canvis substancials, que més endavant tractarem de precisar, en l'organització del grup domèstic i en les mateixes relacions de parentiu.

2. EL MOVIMENT DE LA POBLACIÓ ALS SEGLES XIX I XX

L'expansió vinícola del XIX va ser la clau de l'evolució de la població durant el segle XIX (quadre 2 i gràfica C), amb un increment demogràfic sostingut fins a la crisi de la fil·loxera. Els creixements més importants, amb tot, van produir-se entre els censos del 1830 i del 1857: en menys de 30 anys, la població del conjunt de pobles del Priorat vinícola va incrementar-se en un 52,6% (en total, de 6.041 a 9.219 habitants, arribant Gratallops a 1.146 i Torroja a 858). Després del 1857, per contra, la tendència favorable va invertir-se, i es produïren pèrdues demogràfiques a tots els pobles prioratins (Gratallops va perdre el 21,2 % dels seus habitants). Finalment, durant els anys anteriors a la fil·loxera, va produir-se una nova recuperació (la darrera de la seva història), amb lleuger increment de la població, arribant al màxim de 9.365 habitants. Abans de la fil·loxera, doncs, Gratallops i Torroja tenien cadascuna prop de mil habitants.

Darrera d'aquestes dades pot observar-se una forta correlació entre l'evolució de la població i les diverses crisis vinícoles, el que indica la dependència de l'economia prioratina respecte a la producció de la vinya. Així, el fort augment de la població de mitjans del XIX es situa dins d'una conjuntura expansiva del conreu de la vinya, a causa, sobre tot, de la desamortització, de l'augment del preu del vi i de la millora de les comunicacions. El creixement

vegetatiu d'aquestes anys, per ell sol, era insuficient per possibilitar un creixement demogràfic tan elevat, pel que segurament hi hauria una certa immigració. Tanmateix, com que l'increment de la superfície cultivada va fer-se sense una suficient acumulació econòmica (únicament aprofitant les bones condicions del mercat), una sèrie de collites dolentes (sobre tot la crisi del mildiu del 1860, i la destrucció de bona part de la collita per l'aiguat de Santa Tecla del 1874), expliquen la disminució demogràfica experimentada entre el 1857 i el 1877. Però al marge d'aquests fets conjunturals, la dinàmica productiva de la comarca ja es mostrava constituïda durant el XIX sense una estructura econòmica sòlida, regulant-se la població mitjançant una eliminació dels seus excedents quan així era necessari. L'últim creixement de la població, just abans de la fil·loxera, va ser motivat també per una conjuntura favorable: llavors, encara van fer-se noves plantacions de vinya i la població va créixer.

 Quadre 2.-
 Evolució de la població
 Gratallops, Torroja i Priorat vinícola

Any -	GRAT	TOR	PRIORAT V.	Any -	GRAT	TOR	PRIORAT V.
1716	237	138	1.594	1950	415	313	4.127
1787	1005	495	5.854	1960	360	273	4.006
1830	1129	856	6.401	1970	296	203	3.208
1842	1177	819	7.020	--	330	206	
1857	1146	858	9.219	1971	315	207	
1877	903	859	8.543	1972	304	206	
1887	984	1024	9.365	1973	305	206	
1897	785	826	7.451	1974	303	202	
1900	706	719	6.757	1975	311	192	2.805
1910	662	555	6.134	1976	306	191	
1920	664	558	6.183	1977	315	193	
1930	493	506	5.070	1978	316	191	
1936	464	384	-	1979	318	192	
1940	427	341	4.369	1981	301	179	

 Fonts: 1716-1897: IGLESIAS (1975); 1900-1936: IGLESIES (1975);
 1940-1977: I.N.E.: Censo de la població espanyola;
 1975-1981: CONSORCI D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ DE CATALUNYA.

La dèbil base productiva comarcal no va poder sobreposar-se a la crisi fil·loxèrica i a la disminució de la importància del vi en el mercat català, com en d'altres comarques. La manca d'alternatives va implicar una ràpida despoblació i descapitalització. Des d'aquell moment fins avui, la davallada de la població ha estat contínua, amb una alternància de tres grans onades migratòries (immediatament després de la crisi fil·loxèrica, 1887-1900; els anys 1920-1940; i les darreres dècades, des del 1960) i de períodes intermedis amb un decreixement menor.

La primera onada migratòria afectà en primer lloc a persones solteres, els més joves, i després a grups residencials complets, que es desplaçaren cap als primers nuclis d'atracció, les comarques properes, Reus i la zona de Barcelona. En alguns casos, més limitats, es marxà cap a Amèrica. Entre els censos del 1887 i del 1900, el Priorat vinícola va perdre un 27,8 % (un 1,8 % acumulatiu anual) del total dels seus habitants: un de cada quatre prioratins va emigrar en poc menys de 13 anys (Gratallops va passar 984 a 706 habitants i Torroja de 980 a 719).

Una vegada superada la crisi inicial, les pèrdues demogràfiques continuaren, però de forma més dèbil: entre el 1900 i el 1920, la població total va disminuir un 8,5 % (un 0,4 % acumulatiu anual). La replantació de la vinya i les possibilitats de treball ofertes per les obres de construcció de les carreteres a principis del XX i les mines de Bellmunt i El Molar van frenar temporalment l'emigració. Tanmateix, això no seria per gaire temps. Entre el 1920 i el 1940 la davallada va ser encara més forta (sobre tot a la dècada dels 20), perdent-se el 34,2 % del total d'habitants. La conjuntura econòmica favorable per a la indústria tèxtil i les grans obres públiques d'aquells anys van atraure forces prioratins cap a la zona barcelonina, sobre tot. Aquesta emigració definitiva, sobre tot per part dels propietaris més petits i dels jornalers, va provocar una reducció de la força de treball i va incidir en les explotacions dels benestants, que començarien a trobar problemes per al

conreu de les seves terres. L'emigració afectava, sobre tot, a G.R. sencers, pel que l'efecte d'aquesta pèrdua demogràfica va ser molt més forta que la immediatament posterior a la fil·loxera.

Probablement, el procés migratori hagués continuat, però la postguerra va estroncar-lo temporalment. L'austeritat econòmica, el racionament dels aliments i la repressió política van fer difícil les possibilitats de marxar, davant la manca d'expectatives exteriors. Per això, durant aquests anys va produir-se una nova estabilització de la població: en vint anys, el conjunt dels pobles perderen només uns 300 habitants (el 8,3 % dels seus habitants, de 4.369 a 4.006). Durant la dècada dels quaranta l'emigració va ser pràcticament inexistent.

En canvi, després del 1960 s'inicià un nou allau de forta despoblació, amb una emigració absorbida pels sectors industrials i comercials de Reus, Tarragona i Barcelona, sense oblidar una certa emigració cap a la capital comarcal, Falset. Incitats per l'expectativa d'obtenir a la ciutat una renda més elevada, un salari fix i un habitatge modern, les famílies senceres anaren marxant progressivament, sovint de forma escalonada: primer els més joves, després els matrimonis amb fills, i amb aquests els seus pares vells. Entre el 1960 i el 1986, els pobles del Priorat vinícola han perdut de nou, gairebé el 40 % dels seus habitants (de 4.006 a 2.414). Si bé des del 1977, l'emigració sembla haver-se reduït per la manca d'expectatives a la ciutat i perquè la població que resta és força envellida, la disminució demogràfica continua com a conseqüència del decreixement vegetatiu. L'emigració, emportant-se sobre tot la població activa i jove, ha alterat les taxes de natalitat i de mortalitat, provocant un decreixement vegetatiu.

En conjunt, doncs, al Priorat vinícola només hi queda una de cada quatre persones de les que hi vivien abans de la fil·loxera. Gratallops ha passat de 984 a 301 habitants, i Torroja de 980 a 179. La magnitud del fenomen no implica només una despoblació.

Suposa també la modificació de l'estructura comunitària, de la composició familiar i de les pràctiques demogràfiques. Com veurem més endavant, no només s'han reduït el nombre de grups familiars de cada comunitat, sinó també l'estratificació entre ells. Davant del futur, les previsions no poden ser tampoc gaire optimistes. Si bé l'emigració pot haver-se aturat, la pròpia dinàmica vegetativa farà disminuir lentament la població durant els propers anys, el que dificultarà les possibilitats de transformació econòmica i de rendabilització de les explotacions.

Quadre 3.-
Evolució del nombre de naixements i defuncions (amb les taxes de natalitat i mortalitat i el creixement vegetatiu). Gratallops i Torroja, 1801-1985.

Període	GRATALLOPS.			TORROJA			Taxes per mil (GRAT. + TOR.)	
	Naix.	Def.	Creix.V(%)	Naix.	Def.	Creix.V(%)	Natal(%)	Mortal(%)
1801-1810				322	280	+ 6,6	50,9	44,3
1811-1820				407	189	+30,7	57,4	26,6
1821-1830				364	237	+15,8	45,5	29,6
1831-1840	444	607	-14,1	339	281	+ 6,9	39,3	44,6
1841-1850	457	407	+ 4,3	306	196	+13,1	38,1	30,1
1851-1860	363	303	+ 5,2	311	243	+ 7,9	33,6	27,2
1861-1870				333	238	+11,0	36,3	27,7
1871-1880	237	286	- 5,4	265	188	+ 8,9	28,4	26,9
1881-1890	296	259	+ 3,7	299	213	+ 9,3	31,2	24,8
1891-1900	192	251	- 7,5	271	289	- 1,9	27,4	31,9
1901-1910	133	114	+ 2,7	161	128	+ 5,1	22,2	18,3
1911-1920	123	155	- 4,9	84	106	- 3,9	17,1	21,5
1921-1930	61	128	-11,8	51	85	- 6,3	10,1	19,3
1931-1940	64	78	- 3,0	43	80	- 8,3	11,8	17,4
1941-1950	59	57	+ 0,4	37	64	- 5,4	10,4	13,1
1951-1960	47	62	- 3,8	26	46	- 6,8	10,7	15,8
1961-1970	21	48	- 8,2	20	33	- 5,4	7,2	14,3
1971-1985	17	51	- 7,6	21	32	- 3,8	5,1	11,3

Font: Registres parroquials i civils de Gratallops i Torroja

3. D'UNA ALTA A UNA BAIXA NATALITAT.

3.1. Evolució de la natalitat i moviment estacional dels naixements

L'evolució del nombre de naixements i de la taxa de natalitat de Gratallops i de Torroja durant el segle XIX i XX (gràfica D), aquesta calculada per la relació entre el nombre de naixements per períodes decenals i la població mitjana durant el mateix període, mostra tres grans tendències. Fins el 1870 la natalitat va ser molt elevada, amb índexs notablement superiors als del conjunt de Catalunya durant el mateix període. Entre el 1811-1820, la taxa bruta de natalitat de Torroja va ser del 57 per mil, extraordinàriament alta si tenim em compte que les europees d'aquell període oscil·laven entre el 35 i el 40 per mil (Pressat, 1973:194), el que ens suggereix una absència quasi absoluta de limitació voluntària de la natalitat i unes condicions favorables de nupcialitat, encara que les taxes d'aquestes no eren gaire elevades. A partir del 1870, per contra, va iniciar-se una segona fase caracteritzada per un fort decreixement, molt més ràpid que l'experimentat pel conjunt de la població espanyola [4], intensificant-se sobre tot amb la crisi de la fil·loxera. Finalment, en una tercera fase, des del 1921, les taxes han estat molt baixes, a l'entorn del 9-10 per mil, el que implica un creixement vegetatiu negatiu. Al Priorat, doncs, a la reducció de la natalitat i del nombre de fills, general a totes les poblacions europees durant el segle XX, cal afegir-hi l'efecte d'una progressiva despoblació i manca de parelles joves. Per això la natalitat va baixar considerablement molt més aviat.

Si observem la distribució del nombre de naixements segons els diversos mesos de l'any (gràfiques adjuntes) podrem veure que aquests no es distribueixen -com podria suposar-se- de forma aleatòria al llarg de l'any. Per contra, existeix un cicle anual de naixements ben caracteritzat, que té els seus màxims entre els mesos de gener i abril (sobre tot el març), i els seus mínims entre agost i novembre (sobre tot setembre i octubre). Aquestes tendències sem-

Gràfica D
EVOLUCIÓ DE LES TASES DE NATALITAT I MORTALITAT
Gratallops + Torroja, 1801-1985 (períodes decenals)

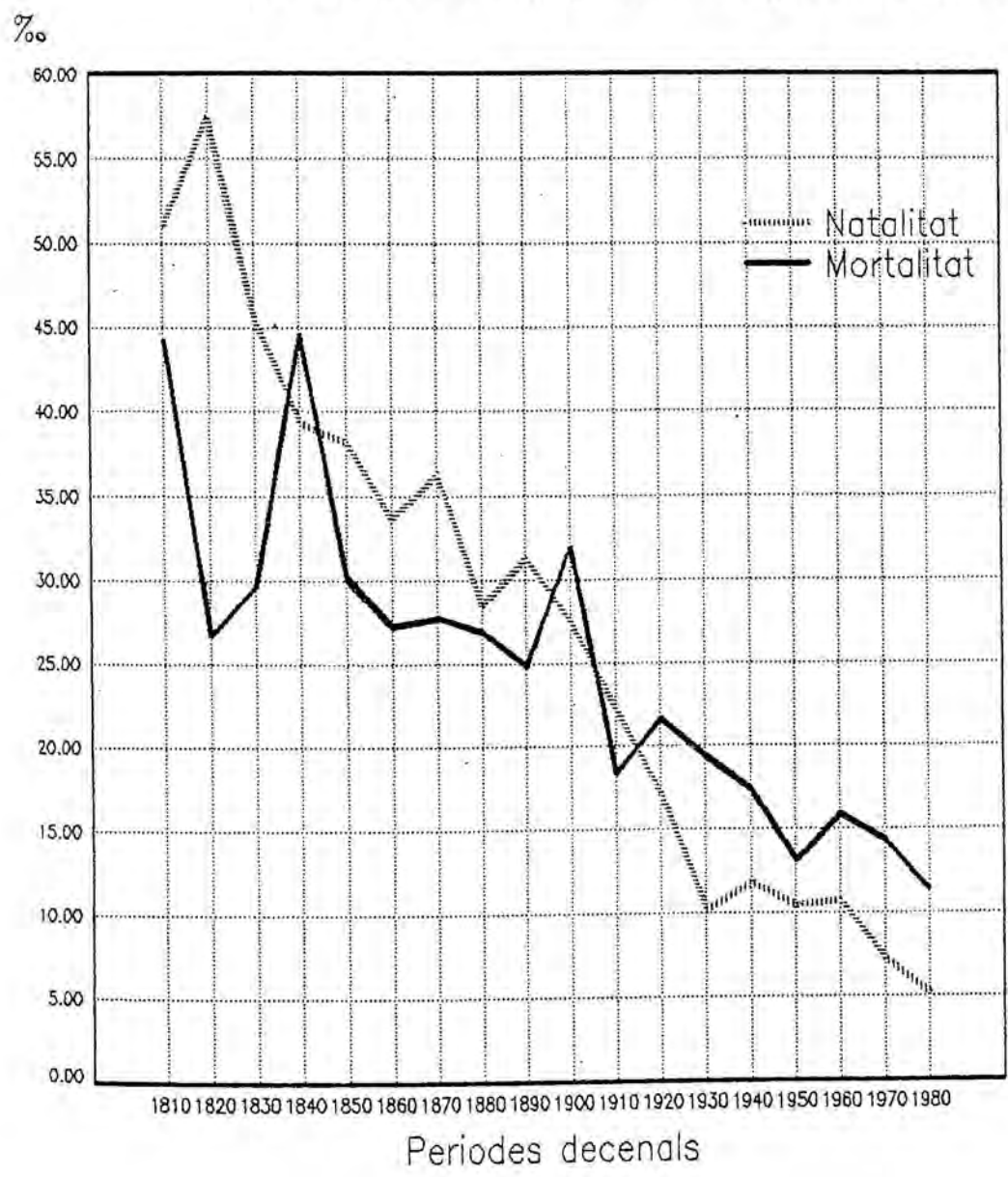
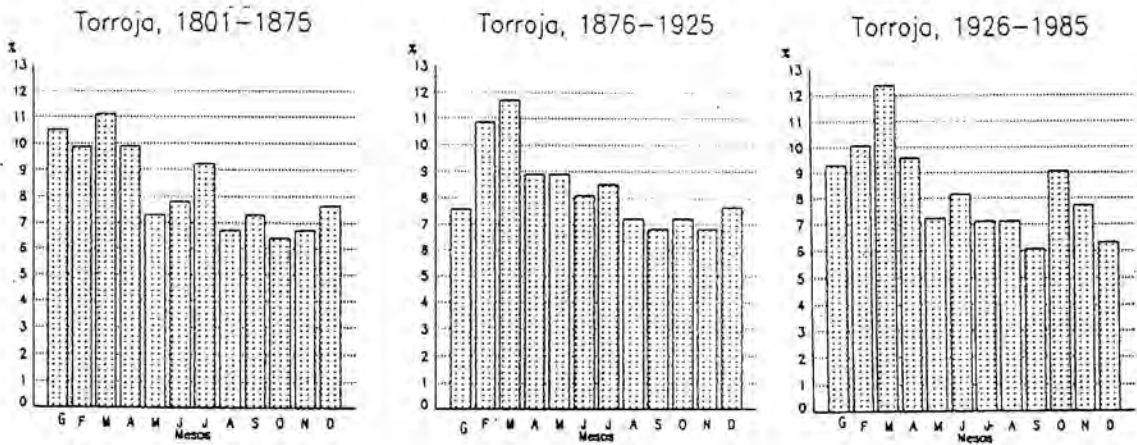

Fig. E.-
Distribució mensual dels naixements

blen mantenir-se de forma similar al llarg dels dos segles observats, només amb una petites variacions, una disminució a l'estiu i un increment a l'hivern.

Les causes que expliquen aquest cicle desigual són diverses. En primer lloc, el condicionant que suposa l'elecció de la data del matrimoni, que afectarà a la data de naixement del primer fill. Això sembla haver incidit, al llarg del XIX, en l'increment dels naixements dels mesos d'hivern, però això només explica una part del problema, el dels primers fills. Però a més, com suggereixen les fitxes dels cicles familiars, en molts casos es produeix un espaiament considerable entre la data del matrimoni i la del naixement del primer fill, sobre tot a partir del 1950.

Podria explicar-se aquesta desigual repartició dels naixements en una diferent distribució de l'activitat sexual al llarg dels diversos mesos de l'any?. Si això fos així, els mesos amb una major concepció serien els de la primavera i l'estiu, mentre que els d'una menor nombre d'unions sexuals fèrtils serien el de febrer (naixe-

ments al novembre), coincidint amb una certa abstinència provocada per la celebració de la Quaresma. L'existència de períodes amb un major nombre d'unions sexuals, però, tampoc no explica suficientment aquesta irregular distribució. Com assenyala Juliano (1981 : 200), amb un sol contacte sexual per mes, realitzat en el moment apropiat del cicle ovulatori, es poden igualar les possibilitats de concepció al llarg de tots els mesos de l'any.

Per això, convé pensar en l'existència d'una recerca conscient de que el naixement s'esdevingui durant uns mesos determinats, els considerats més favorables per al part i els primers moments de vida per al fill. Naixent a l'hivern, el nen pot rebre majors atencions per part de la mare, lliure dels treballs al camp, evitant els mesos de l'estiu s'explicaria pel fet de voler evitar uns mesos en que el risc de mortalitat infantil era, abans de les millores sanitàries, objectivament més alt. Els mesos amb un menor nombre de naixements han estat sempre els que coincideixen amb una major activitat agrícola, sobre tot amb la verema, quan més es necessita de tota la força de treball familiar possible. Pot deduir-se llavors que el naixement en uns mesos de l'any ha estat cercat conscientment mitjançant l'aplicació de mètodes de control de la natalitat?. El control de la natalitat, en definitiva, no ha incidit només en un control del nombre de fills, sinó també en l'elecció dels moments més satisfactoris per a l'embaràs i el part, d'acord amb el calendari de treballs agrícoles, el que es manifesta ja al segle XX.

3.2. Els nens abandonats i els fills il·legítims.

L'abandonament dels nens deixant-los de nit al carrer a la porta d'una casa o de l'Abadia, va ser una pràctica freqüent durant els segles XVIII i XIX [5]. Caldria distingir, d'entrada, dos tipus de mòbils que podien conduir a l'abandonament del fill: la procreació no desitjada per motius morals i de condemna social (fills de solteres i vídues, de parelles no casades, etc.) i els naixements no

desitjats per l'agreuement d'unes ja precàries condicions econòmiques (nombre excessiu de fills per a les possibilitats econòmiques del grup domèstic). D'acord amb les fonts disponibles es fa difícil distingir quina d'aquestes causes és la predominant entre els fills abandonats registrats als llibres parroquials de Torroja. Si bé habitualment s'admet que la majoria d'aquests fills eren il·legítims i és difícil separar-los, algunes dades, com el nombre superior de nenes al de nens entre els abandonats o l'augment del nombre d'abandonaments en els moments de major crisi (Gieysztor, 1981:432-435) semblen indicar raons econòmiques com a motiu d'abandonament, pel que no es poden considerar equivalents els conceptes nen abandonat = nen il·legítim (Roldan, 1983:66).

Quadre 4.-
Nombre de fills de pares desconeguts a Torroja (1726-1950)

Període	Total naix.	P i M desc.	D. desc.	Nens	Nenes	Total	%.
1726-1750	283	1	0	0	1	1	3,50
1751-1775	385	0	0	0	0	0	0,00
1776-1800	654	5	0	1	4	5	7,60
1801-1825	899	5	2	0	7	7	7,70
1826-1850	839	11	2	9	4	13	15,40
1851-1875	773	4	0	2	2	4	5,10
1876-1900	706	6	0	1	5	6	8,40
1901-1925	276	0	2	2	0	2	7,20
1926-1950	100	0	0	0	0	0	0,00
1951-1975	50	0	1	0	1	1	20,00
TOTAL	4.965	92	7	16 (41,0)	23 (58,9)	29	7,85

Font: Elaboració pròpia, segons Registre de Baudisades. A.P.T.

A Torroja, el nombre de fills abandonats ha estat molt baix (quadre 4). Els percentatges més alts poden observar-se durant la primera meitat del XIX, més fins i tot que durant el segle anterior. En canvi, durant tot el XX ja no s'observa cap cas d'abandonament i sí, en canvi, tres fills de "pare incògnit". Es fa difícil indicar si aquests infants trobats eren nascuts a la mateixa població de Torroja o a un població veïna. En dos casos, la inscripció del ca-

pellà al Registre així ho indica ("*una nena portada, segons ha pogut saber-se, d'una altra població*"), però res sabem dels altres casos. L'abandonament era corrent realitzar-lo a una altra població per amargar així millor el naixement, però això, com indica Juliano (1981 : 291), no distorsionaria en excés les xifres més que en el sentit de disminuir-les pels infants portats a les grans ciutats. La majoria d'aquest infants eren abandonats el mateix dia del naixement o pocs dies després, deixant-los sobre tot a les portes de les cases benestants, del batlle o de l'Abadia. En un cas, el nen fou abandonat al Mas d'en Bruno, a mitja hora de distància del poble (el 1847) i en un altre a una vinya a una hora del poble (el 1843), segurament amb el desig de realitzar un infanticidi. Després de l'abandonament, el procés seguit pels infants era habitualment llarg i penós. A l'Arxiu Municipal de Torroja es conserven diversos rebuts sobre el trànsit dels infants abandonats, que ens indiquen que aquests eren portats per l'Ajuntament cap a una altra població a Poboleda (on existia un Hospital de pas). El text dels rebuts, firmats pel Batlle i pel Tinent d'Alcalde de Poboleda, és en tots ells curt i similar: "*Se ha recibido una párvula junto con un oficio para la Junta del Sto. Hospital por conducto de la Justicia de Torroja*" o "*Recibí de la Justicia de Torroja por María Masip un niño incógnito llamado José a los 27 spbre, 1845*". Un camí similar seguien els orfes: "*He recibido por conducto de la Justicia de Torroja una huerfana dirigida al Sto. Hospital de Barcelona*" [6]. Habitualment, un cop batejats, els infants eren traslladats ben aviat cap a l'Hospital de Poboleda, encara que algunes diferències entre les dates del Baptisme i del rebut de l'Hospital, suggereixen la possibilitat de que alguns fossin cuidats uns quants dies o mesos al mateix poble, si es trobava una dida que, a càrrec de l'Ajuntament, se'n pogués fer càrrec [7]. Des de l'Hospital (molt pocs infants serien adoptats a la mateixa població), l'infant iniciava un llarg i penós viatge, sovint mortal, cap al següent Hospital de pas, i així successivament fins arribar al definitiu.

Il·legitimitat, misèria econòmica, i unes normes fortament condemnatòries per a les dones no casades que tinguessin un fill, eren algunes de les causes que influïen en l'abandonament. Tanmateix, la motivació fonamental hauria d'entendre's a partir del que significa un nen. Com indica Roldan (1983:66), "*el rebuig social de la il·legitimitat, la precària situació econòmica d'una gran majoria, la no utilització d'una forma conscient i premeditada dels mètodes anticonceptius, la familiarització amb la mort tan corrent en aquella època, feien que la infància no gaudís de la mateixa significació que ha tingut en èpoques posteriors*".

4. UNA PERSISTENT ALTA MORTALITAT.

Dues fases prou diferenciades caracteritzen l'evolució de la mortalitat als pobles estudiats, separades pel pas del segle XIX al XX. Durant el primer segle, es produïen unes fortes oscil·lacions, amb espectaculars increments durant alguns períodes (gràfiques B i D). Així, entre el 1831 i el 1840, coincidint amb l'epidèmia colèrica del 1833-1835 i les guerres carlines, a Gratallops van haver-hi 607 defuncions en deu anys, el que representava el 52 % del total de la població. En ple segle XIX (quadre 3), les taxes de mortalitat d'ambdós pobles serien més pròpies d'una població del règim demogràfic antic, només compensades -com hem vist- per una natalitat també molt elevada. Tot i que la comparació de les taxes de mortalitat entre poblacions diferents resulta sovint poc convincent, les taxes de mortalitat de Gratallops i Torroja durant el XIX s'acosten força a la mitjana d'Espanya, molt més alta que la d'altres països europeus [8]. El pes d'una mortalitat excessiva, doncs, es deixaria sentir encara durant pràcticament tot el segle XIX, quan la seva reducció dràstica s'havia produït ja molt abans a moltes societats europees.

La reducció de la mortalitat, doncs, arribaria tard al Priorat i concediria paradoxalment amb la crisi post-fil·loxèrica. Per això,

si bé des de principis del XX, el nombre de defuncions decreix considerablement i la taxa es redueix gairebé a la meitat entre els darrers anys del XIX (32 per mil) i els primers del XX (18 per mil), aquesta reducció ha estat molt més lenta i dèbil que l'experimentada pel conjunt de la població catalana. L'alta emigració gairebé constant durant tot aquest segle (comportant un alt grau d'envelliment de la població) han incidit en la persistència d'una mortalitat que, si bé és evidentment molt menor a la del segle XIX, es manté comparativament molt elevada fins els anys seixanta. Encara els darrers anys, la taxa de mortalitat segueix sent més elevada que la del conjunt de Catalunya, sent la pròpia d'una societat rural amb efectius de gent vella importants.

Aquestes tendències poden observar-se més clarament observant el creixement vegetatiu de la població d'ambdues poblacions (quadre 3); durant el segle XIX, el saldo és habitualment positiu, gràcies a una molt alta natalitat, mentre que des de principis del XX el saldo és sempre negatiu. Tot i que cal tenir en compte que aquests saldos són poc significatius, car l'element regulador de la població prioritaria han estat els processos migratoris, aquest saldo negatiu incideix desfavorablement en les possibilitats d'estabilització de la població i en la seva composició per edats.

Quadre 5.-
Mortalitat infantil (per mil). Gratallops + Torroja, 1801-1970.

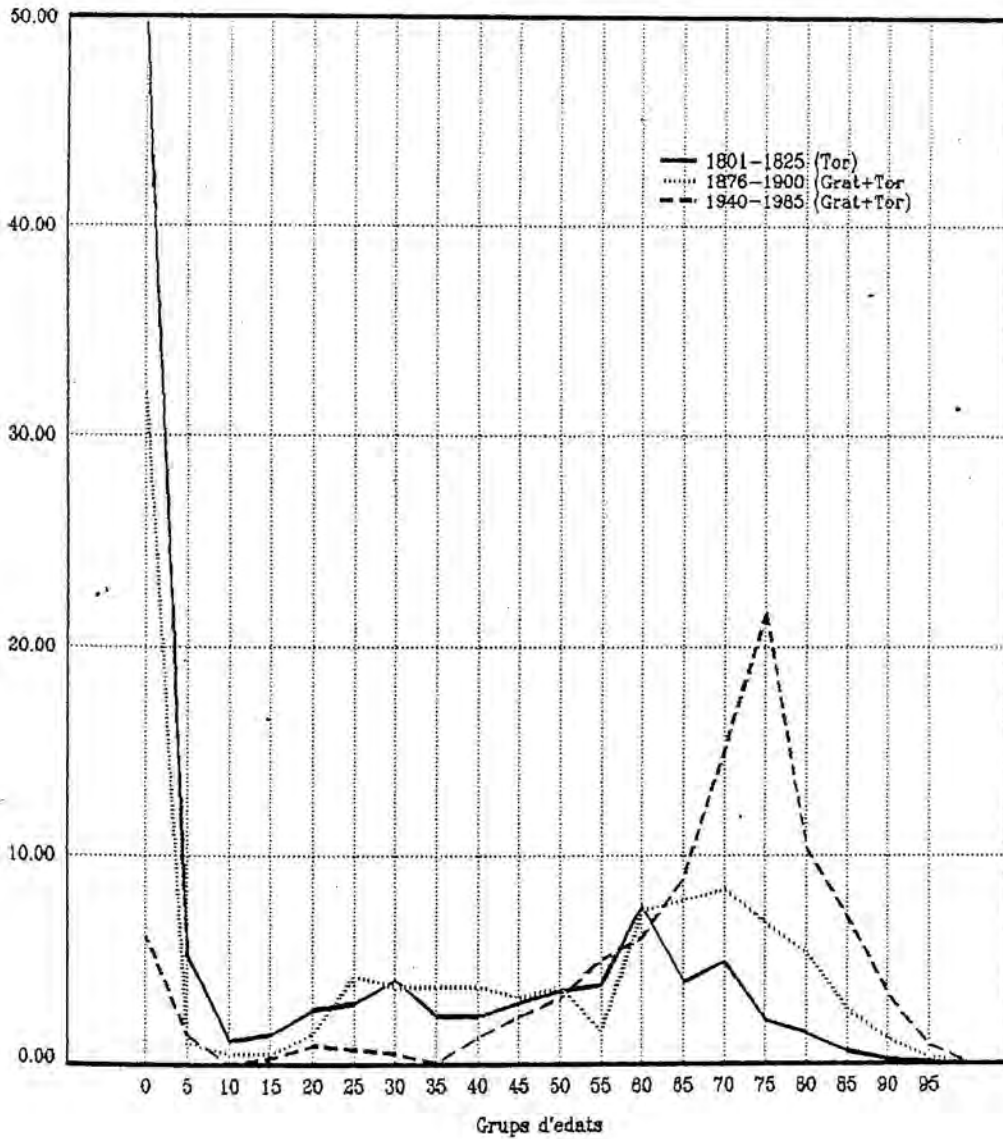
<u>Període</u>	<u>Morts-1a.</u>	<u>Taxa</u>	<u>Període</u>	<u>Morts-1a.</u>	<u>Taxa</u>
1801-1810	60	186,34	1871-1880	80	159,36
1811-1820	52	127,76	1881-1890	98	164,71
1821-1830	53	145,60	1891-1900	71	153,35
1831-1840	44	129,79	1901-1910	36	122,45
1841-1850	40	130,72	1911-1920	26	125,60
1851-1860	35	112,54	1921-1930	15	133,93
1861-1870	54	162,16	1931-1940	7	65,42
			1941-1950	9	93,75
			1951-1960	4	54,79
			1961-1970	1	24,39

De totes maneres, les variacions en la mortalitat que més han afectat la dinàmica del curs domèstic han estat els canvis en la durada de la vida, el que pot apreciar-se a través de l'estudi de la mortalitat per edats. Durant el XIX, la taxa de mortalitat infantil [9] de Gratallops i Torroja, resulta comparable a la de Catalunya, situant-se amb fortes oscil·lacions entre el 112 (1851-60) i el 186 per mil. (1801-1810). Posteriorment, fins el 1930 (en que encara era del 134 p/m.), la taxa no ha experimentat una disminució significativa, contràriament a la tendència general. Com es coneix, un descens radical de la mortalitat infantil només és possible amb una atenció mèdica eficaç i considerable, que arribaria a zones rurals com el Priorat molt més tard que en d'altres comarques i zones urbanes.

L'evolució dels percentatges del nombre de defuncions segons cada grup d'edat ens suggereix grans diferències en el curs de la vida dels prioratins del XIX i els del XX. Durant la primera meitat del segle passat, la meitat dels difunts tenien menys de 6 anys (els que els Registres parroquials qualifiquen com a albats), i només un 24 % en tenien més de 50. Des del 1870, els percentatges s'han invertit progressivament fins a la situació actual: un escàs nombre de morts d'albats i d'adults (només un 8 % dels difunts tenen entre els 16 i els 50 anys), mentre que la gran majoria (87 %) tenen més anys. Tot i que les xifres són problemàtiques (perquè caldria tenir en compte l'estructura d'edats de la població i l'emigració diferencial de les edats intermèdies, que només podríem conèixer mitjançant una taula de mortalitat d'una generació), ens permeten comprendre la gran influència d'aquests dos tipus de mortalitat tan diferents sobre la composició dels grups domèstics i sobre la mateixa concepció de la mort com a fenomen social. Davant d'això, potser ens caldria preguntar-nos en quina part els canvis en la composició dels grups domèstics són el resultat d'una diferent mentalitat i en quina part ho són de les possibilitats demogràfiques de configurar-lo. Potser llavors, podrem deduir que estructuralment els grups domèstics no han canviat tant?.

Gràfica F.-
DISTRIBUCIÓ DELS DIFUNTS SEGONS EDATS
Gratallops + Torroja

Proporcio de difunts

Quadre 6.-

Proporció dels difunts, segons edats. Gratallops+Torroja, 1801-1985

	TOTAL	0	1	2-6	(0-6)	7-15	16-49	+50
1801-1850	1183	21,0	15,0	12,8	48,9	3,9	22,9	24,1
1851-1900	1967	17,2	7,7	11,9	36,8	3,7	20,3	39,1
1901-1950	1057	9,2	2,7	2,4	14,2	1,5	17,3	66,8
1851-1985	272	1,8	1,5	0,7	4,0	,0	8,0	87,8

1801-1850: només dades de Torroja.

5. UNA POBLACIÓ ENVELLIDA: L'EVOLUCIÓ DE L'ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ

Un dels efectes més importants dels processos migratoris abans descrits ha estat un considerable envelliment de la població [10]. Si comparem l'estructura d'edats del 1871 amb la de l'actualitat (gràfica G) veurem que ens trobem davant de dues realitats ben diferents. A Torroja, el 1871, un terç de la població tenia menys de 15 anys, i només un 5 % en tenia més de 65. El 1981 és a l'inrevés: un 13 % i un 30 %, respectivament. El procés d'envelliment ha estat gradual, però s'ha fet especialment notable en les darreres dècades. Tant a Gratallops com a Torroja -aquesta darrera població molt més envellida-, el procés ha tingut lloc més per les pèrdues dels grups intermedis de població (15-65 anys) que no pas dels grups més joves.

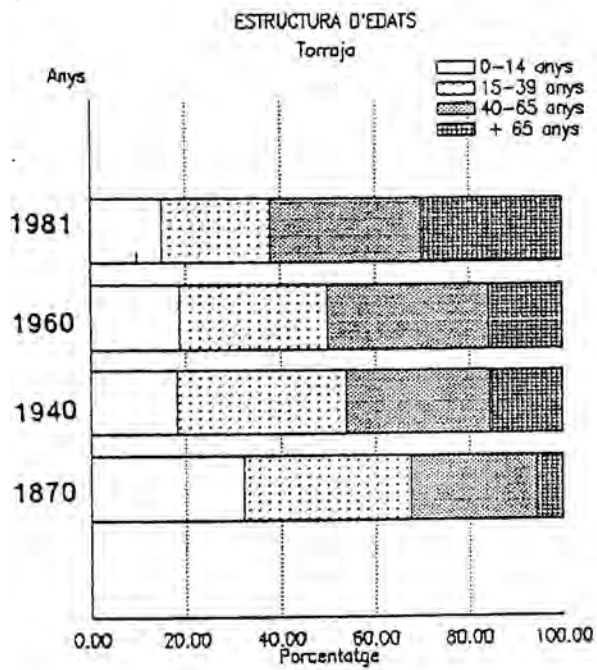
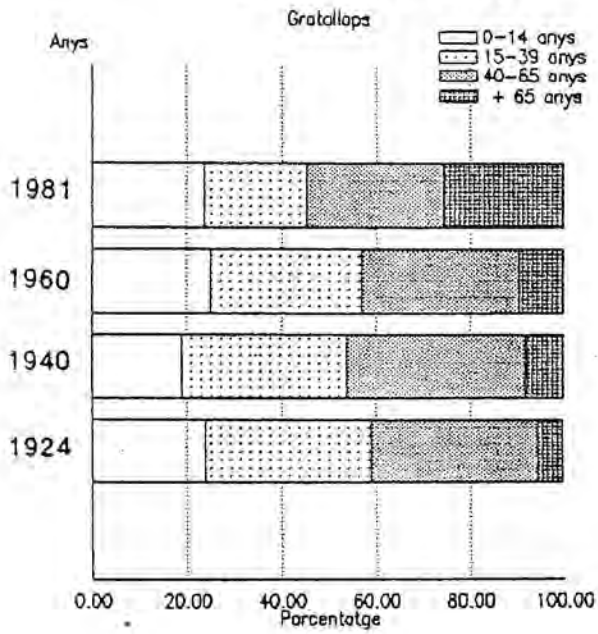
El desequilibri demogràfic que aquest fet ocasiona té unes conseqüències econòmiques i socials incalculables, si a més tenim en compte que les possibilitats de recuperació demogràfica en el futur són molt poques. Tindrem una idea més precisa sobre l'envelliment del Priorat amb el càlcul de l'índex d'envelliment, que expressa la relació entre la població de més de 60 anys i la de menys de 14 anys [11]. El 1981, aquest índex era de 122,7 a Gratallops i del 163,6 a Torroja. Si tenim en compte que a Espanya l'índex es situa sobre el 50 % i en els països europeus més envellits sobre el 70-80 %, podem apreciar l'alt grau d'envelliment de la població prioratina [12].

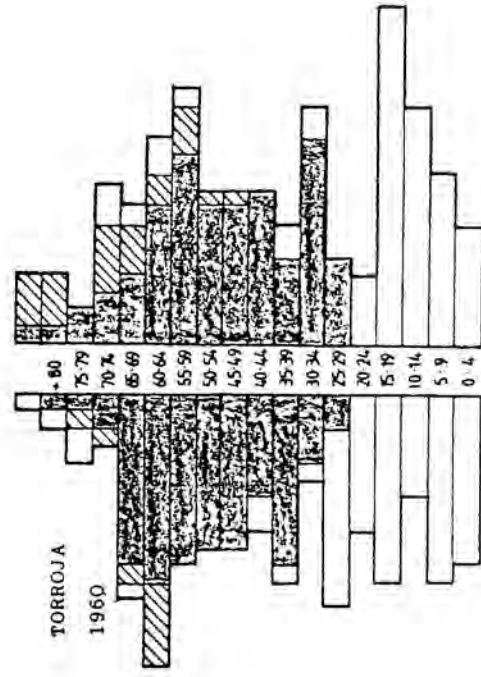
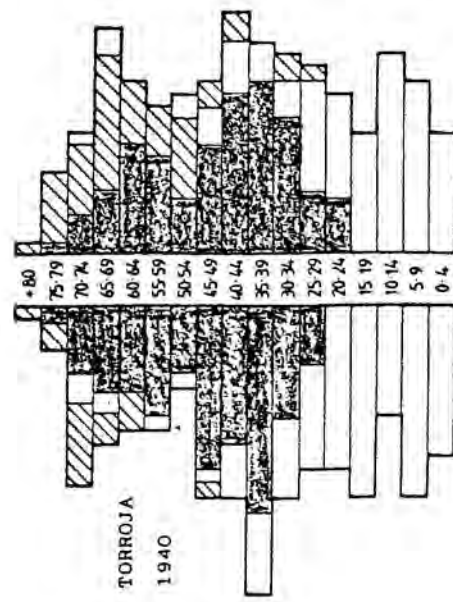
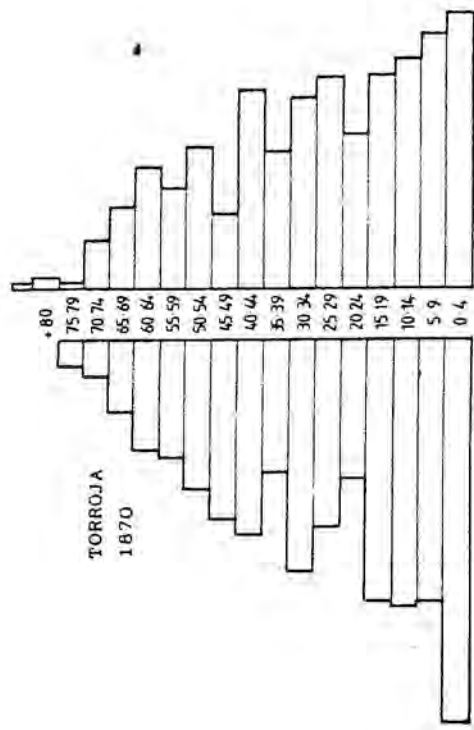
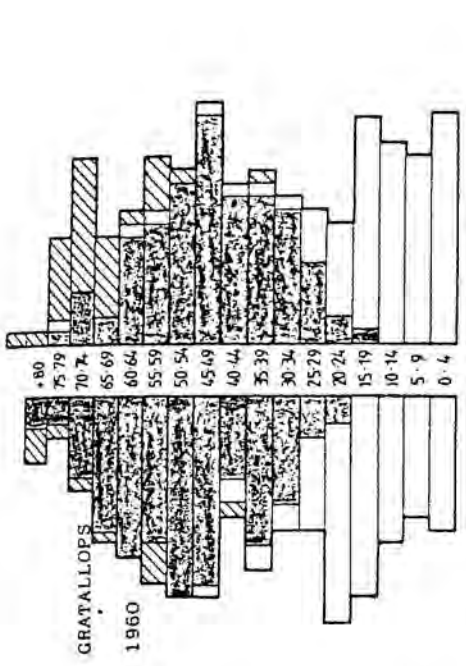
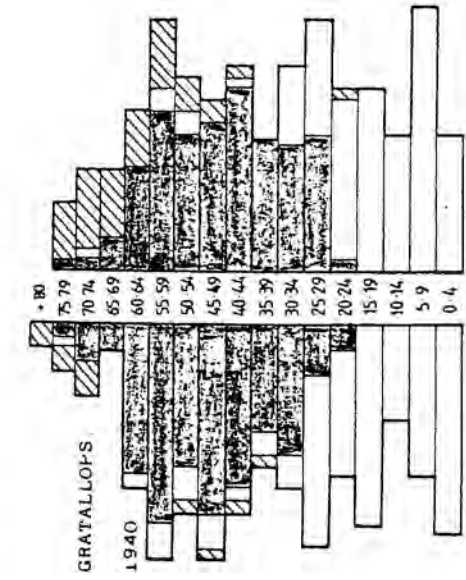
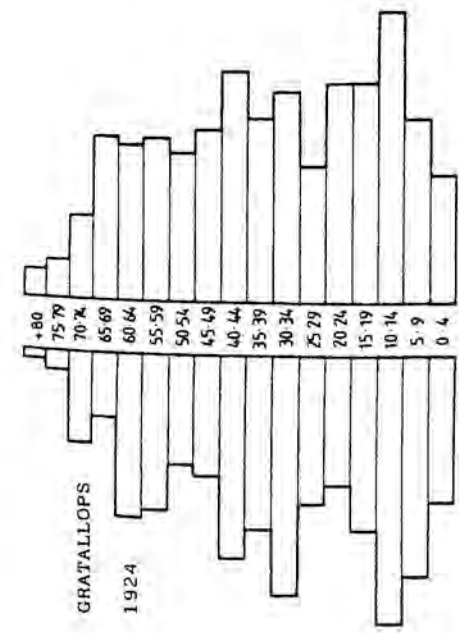
Fins i tot suposant que l'emigració s'aturi totalment, un creixement vegetatiu com l'actual no serà capaç de canviar la tendència actual, i la població jove difícilment arribarà a substituir en els propers anys la vella [13]. La manca de continuïtat en les explotacions domèstiques i de capacitat d'aquestes per realitzar inversions econòmiques i humanes que les millorin són alguns dels efectes en que incideix aquesta estructura de població. Un gran part de la població subsisteix, en els últims anys, gràcies a la paga de la jubilació, complementada amb el treball agrícola. Aquestes explotacions, però, tenen molt poques possibilitats de continuïtat: a moltes cases, s'acabaran amb les últimes forces del vell. Però a més, aquestes modificacions en l'estructura de la població impliquen, forçosament, canvis en la composició dels grups domèstics, que han hagut de configurar-se d'acord amb les noves necessitats, adaptant-se a la pèrdua de força de treball disponible. Tot això, sense oblidar una situació de crisi del sistema de valors, traduïda en una pèrdua d'autoritat dels més vells, en una desvaloració en la transmissió de la propietat i de l'herència, cada vegada amb una menor confiança en les possibilitats de millora de les condicions de producció. En aquest sentit, el pessimisme davant de la situació de marginalitat i de manca de possibilitats de recuperació de la comarca és la tònica general de moltes converses i actituds. Com li comentava una vella de Gratallops a Josep Maria Espinàs en el seu Viatge al Priorat:

"No res, jove, això és un poble de mala mort (...). Els joves està bé que marxin, ves què hi han de fer aquí, però els vells. Pel temps que ens falta per morir ...!" (Espinàs, 1962:91).

Això es deia a principis dels anys seixanta. Des d'ençà, la població ha disminuït i s'ha envellit encara molt més.

Gràfica G.-
ESTRUCTURA D'EDATS

□ sollers ■ casats ▨ vidus

Gràfiques H.- Piràmides d'edats.-

NOTES 3.

EL QUADRE DEMOGRÀFIC

[1] Resulta difícil determinar la mitjana d'habitants per foc, o el factor multiplicador a utilitzar per conèixer el nombre d'habitants. Les opinions són diverses segons els diferents autors i, a més, cal tenir en compte la seva evolució al llarg dels diversos fogatges. La mitjana més utilitzada és de 4,5, però d'altres historiadors, en treballs més actuals, es decanten pel multiplicador 4 (Nadal, 1984). Per la seva banda, Iglésies (1974: 1117-1119) proposa una mitjana que oscil·laria entre el 3,56, per al 1716, i el 3,9, per al 1719.

[2] Document conservat a l'A.H.A.T., Série Gratallops, caixa 4. Citat per Anguera, 1985: 57.

[3] L'edat de la població ens és mencionada pel cens del 1787 classificada en els següents grups: menors de 7 anys, entre 7 i 16 anys, entre 16 i 25, entre 25 i 40, i majors de 50 anys. No hi ha, doncs, una regularitat d'anys en els diversos grups d'edats.

[4] L'evolució de la taxa de natalitat a Espanya i França ha estat la següent:

	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970
E.						36,5	35,8	35,4	34,3	33,8	32,6	29,3	28,2	24,3	20,0	21,6	19,7
F.	31,2	31,8	31,0	29,0	27,4	26,3	26,3	25,4	23,9	22,2	20,6		19,0	15,7			17,4

Font: Nadal, 1976: 145-146; Pressat, 1973: 196.

[5] En tot cas, també esdevé discutible la distinció entre fills legítims i il·legítims, distinció tradicional present a la majoria d'estadístiques sobre natalitat, originada en una determinada ideologia del matrimoni i de la procreació, com assenyala Van der Woude (1981: 422).

[6] Diverses mesures dels finals del XVIII (1794 i 1796) intentaren reduir els riscos i la consideració social dels infants abandonats. Així, es procurà crear més centres d'acollida, amb una millor distribució geogràfica per estalviar els llargs viatges fins al lloc de destí, l'increment de la remuneració de les dides i la pretensió de que els infants fossin alletats en llocs propers al d'origen (Miret, 1985: 122).

[7] El llarg viatge d'un hospital a l'altre provocava un índex de mortalitat molt elevat entre aquests infants. A. Roldan (1983: 65) calcula que, entre els ingressats a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, la taxa de mortalitat infantil (0-1 anys) era del 92,09 % durant el període 1532-1593.

[8] L'evolució de la mortalitat a Espanya ha estat, segons Nadal (1976: 145-146), la següent:

	1860	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970
	27,2	30,6	30,0	32,0	28,8	22,9	23,2	16,8	16,5	10,8	8,6	8,4

La persistència d'una alta mortalitat va ser, segons aquest mateix autor i els observadors de l'època, una de les característiques bàsiques de la demografia espanyola del XIX, sobre tot en comparació amb d'altres països europeus. Encara el 1900 morien a Espanya 29 persones de cada mil, enfront de 18 a Europa (Nadal, 1976:149). El Priorat segueix, doncs, aquesta tendència de persistència del pes d'una mortalitat excessiva.

[9] El descens radical de la mortalitat infantil començà a experimentar-se a la majoria de països de l'Europa occidental a finals del XIX, i a Catalunya -sobre tot a les zones rurals- encara més tard. Com assenyala Wrigley (1969: 169), el descens de la mortalitat infantil no es produeix tant per les millores en el règim alimentari i en la sanitat pública, mesures que tindrien un efecte escàs en la seva disminució, perquè durant el període en que el risc de mortalitat és més alt per a l'infant (els primers dies i mesos), aquest depèn alimentàriament de la seva mare, de manera que el tipus i quantitat d'aliment no varia molt en diverses condicions ambientals. Durant aquest període d'alt risc, el fet de contreure malalties infeccioses intestinals o respiratòries és sovint mortal sinó es coneix la natura d'aquestes infeccions i es disposa dels remeis eficaços. Aquests coneixements no

serien coneguts fins a finals del XIX, moment a partir del qual la mortalitat infantil començà a disminuir a Europa a mesura que s'estengué l'atenció mèdica.

[10] L'envelliment d'una població hipotèticament estable, sense fenòmens migratoris, es produeix més per la reducció de la natalitat que per la de la mortalitat o l'allargament de la vida humana. La disminució de la mortalitat provoca un increment del nombre d'efectius de totes les edats que només produiria, com afirma Pressat (1973: 240), "dins d'una igualtat de les demés condicions, una dilatació de la piràmide, sense modificacions apreciables en la distribució entre les edats". Les variacions de mortalitat només seran un factor d'envelliment de la població quan es tracta d'un retrocés de la mortalitat més enllà de les edats elevades.

[11] P+65 x 100 / P0-14

[12] Margalef i Tàsiás (1985: 92-93) han analitzat les ratios d'envelliment del 1981 a tots els pobles de Priorat el 1981. Per al Priorat vinícola, les ratios són les següents:

Total Priorat 1970 ...	90,19	La Morera de Montsant	153,33
Total Priorat 1975 ...	111,47	Poboleda	173,77
Total Priorat 1981 ...	126,92	Porrera	147,50
Bellmunt del Pr.	169,23	Torroja del Priorat	163,64
Gratallops	122,73	La Vilella Alta	170,00
Lloà	235,00	La Vilella Baixa	264,00

Segons aquestes dades, doncs, Gratallops es situa lleugerament per sota de la mitjana comarcal, el que permetria, malgrat la seva crítica situació demogràfica, una davallada més alentida. En canvi, l'altra població de la nostra anàlisi, Torroja, es situa molt per sobre de l'índex comarcal.

[13] Sobre aquest punt, pot consultar-se el recent estudi econòmic de Margalef i Tàsiás (1985: 88-101). A partir de l'anàlisi de l'estructura per edats i de l'índex d'envelliment per municipis, aquests autors arriben a la conclusió que la comarca anirà perdent encara més població en els anys propers: "Sembla que continuarà el despoblament de la comarca en els pròxims anys i això afectarà, a més de l'estructura d'edats, a l'estructura productiva comarcal i dificultarà la seva transformació" (1985: 99).

4. -

ESTRUCTURA SOCIAL
DE L'AGRICULTURA

Estudiar l'evolució de l'agricultura prioratina als segles XIX i XX és, sobre tot, un estudi de la vinya, car la dependència econòmica de la comarca del seu conreu ha estat molt intensa. A més, com que les tècniques i l'organització social de la producció han incidit en l'organització domèstica dels camperols prioratins, l'estudi de l'agricultura, resulta també interessant des de la perspectiva que en l'organització de la producció s'hi pot apreciar un indicador sociològic, històric, ecològic i fins i tot ideològic. L'anàlisi que presentem pretén descobrir algunes interrelacions entre la utilització del sòl, l'organització social de la producció i els processos tècnics productius amb les formes d'organització socials i econòmiques, en especial les domèstiques. És així com la història econòmica i social es confon amb la història de les famílies: no poden explicar-se les estratègies matrimonials i hereditàries sense tenir en compte l'organització de la producció i el quadre econòmic dins del qual s'inscriuen.

1. UTILITZACIÓ DEL SÒL I PRODUCCIÓ

Si bé alguns autors assenyalen ja la importància del conreu de la vinya al Priorat durant l'època romana, la hipòtesi més plausible indicaria que aquest va estendre's per la incidència de la Cartoixa d'Scala-Dei, fundada el 1174. Els cartoixans introduirien ben aviat aquest conreu a causa, sobre tot, del relleu i dels tipus de sòls que dificultaven d'altres conreus, així com de la pràctica impossibilitat de l'ús de l'aigua i les dificultats del transport. La generalització de la vinya com a monocultiu no es produiria, tanmateix, fins al XVIII, gràcies a les bones perspectives de comercialització del vi, el que va permetre l'increment de la superfície cultivada, amb les rompudes de noves terres per al cultiu. Aquesta expansió s'incrementaria encara més al segle XIX, com a conseqüència de la desamortització de la Cartoixa [1] i durant els anys anteriors a la crisi fil·loxèrica.

Com assenyalen Margalef i Tasia (1985:54-55), el fet de fonamentar-se en un monocultiu tan accentuat significà un fort impuls econòmic per a la comarca als segles XVIII i XIX, però més tard aquesta especialització productiva, juntament amb l'aïllament geogràfic, les dificultats de transport i les condicions del medi ecològic (sobretot per la impossibilitat d'ús de l'aigua), fou un fre notable que acabà en una forta davallada demogràfica i econòmica al segle XX. Per això, l'important creixement demogràfic del segle XVIII, molt superior a altres àrees vitícoles del Principat, no va servir per a assentar les bases d'un creixement autosostingut a la comarca, d'acord amb les línies de desenvolupament que es van donar posteriorment a Catalunya.

1.1. Utilització del sòl al segle XIX (fins a la crisi fil·loxèrica)

Durant el XIX, la superfície cultivada cobria, pràcticament tot el terme. Més del 90 % de les terres estaven cultivades. Les dades (quadre 1) semblen suggerir, a més, un increment progressiu al llarg del segle d'aquesta superfície, sens dubte per noves rompudes. A finals de segle, totes les terres amb possibilitats de ser cultivades, fins i tot moltes que oferien unes condicions de productivitat molt baixes, eren utilitzades. Aquesta àmplia extensió dels conreus exigia contingents importants de força de treball, que s'anaren incrementant a mesura que s'extenia la superfície dels conreus. Una altra característica fonamental de la utilització del sòl, encara persistent avui, era el predomini absolut dels cultius de secà. Les hortes, situades al costat del riu, eren molt reduïdes, i en tot cas fins i tot insuficients per al consum familiar.

Pel que fa als tipus de conreu, només en la relació del 1800 es mencionen detalladament els diferents conreus. En aquella data, la vinya era el conreu prioritari (54 %), proporció força més baixa a l'aconseguida a finals del segle, quan es convertí en pràcticament en un monoconreu (90 %).

Quadre 1.-
Utilització del sòl. Torroja, segle XIX.

	Jornals				Porc.			
	1800	1818	1834	1878	1800	1818	1834	1878
a) Superfície total i superfície cultivada								
Sup. total	1023	2394	2532	2570	100	100	100	100
Sup. cult.	639	2143	2311	2408	62,5	89,5	91,3	93,7
Sup. no cult.	384	251	219	160	37,5	10,5	8,7	6,3
b) Classificació								
Conr. secà	595	2117	2225	2389	92,1	98,8	96,1	99,1
Conr. regadiu	33	26	25	19	5,9	1,2	3,7	0,8
c) Superfície conreus								
Vinya	273	2001	2179	2309	54,3	93,4	94,3	95,3
Mallol	73							
Ametllers	139				21,8			
Moreres	10				1,6			
Figueres	23				3,6			
Oliveres	16				2,6			
Altres secà	61				9,5			
Sembrat		116	107	80		5,4	4,6	3,4
Horta	38	26	25	19	5,9	1,2	3,7	0,8

Font: elaboració pròpia segons dades dels Cadastres i amillaraments indicats.
Nota: en reduir els jornals a enters, despreciant les seves fraccions, es produeix una petita diferència en les sumes totals.

1.2. Utilització del sòl i producció al segle XX

Aquesta situació, per contra, variaria notablement després de la crisi fil·loxèrica, detectada al Priorat el 1893 [2]. Al XX, la utilització del sòl es caracteritza, fonamentalment, per una progressiva disminució de la superfície cultivada [3]. Entre el 1900 i el 1963, a la zona de la D.O. Priorat hi ha hagut una pèrdua de prop de 6.000 Ha. cultivades, passant-se d'un 62 % de superfície cultivada a un 34 %. Després del 1963, la tendència a la disminució ha continuat: entre els censos agraris del 1972 i del 1982 hi ha una

diferència de 1.564 Ha. menys a la D.O. Priorat (de 4.728 a 3.164 Ha. conreades), el que representa una disminució del 33 %. Les disminucions dels dos pobles estudiats encara han estat més fortes: entre el 1900 i el 1982, Gratallops ha passat d'un 87 % a un 41 % de la superfície cultivada, i Torroja d'un 87 % a un 22 %. Això vol dir que de cada 100 Ha. cultivades el 1900, actualment només se'n cultiven 46 a Gratallops i 37 a Torroja. Les dades es queden encara curtes davant la realitat, car moltes terres abandonades o semiabandonades consten encara com a cultivades. La simple observació de les vinyes i les converses amb la gent mostren com el fenomen de l'abandonament de les terres de conreu continua encara produint-se, sobre tot en aquells terrenys més accidentats.

Paral·lelament a la disminució de la superfície cultivada, s'han produït algunes modificacions pel que fa als tipus de conreus. La vinya, tot i que continua sent el conreu fonamental, ha estat acompanyada per l'increment (en percentatges) de la superfície d'altres conreus, tots ells de secà. A principis de segle, com hem vist, el predomini de la vinya era pràcticament absolut, ocupant el 90 % de la S.A.U.. Avui, les vinyes ocupen al Priorat (D.O.) un total de 3.265 Ha., un 60 % de la S.A.U. (un 72 % a Gratallops i a Torroja). El predomini de la vinya, doncs, s'ha reduït, però encara no s'ha trencat. Per això, la disminució de la superfície cultivada és, sobre tot, una reducció de la vinya. Les condicions dels conreus, situats en terrenys de topografia accidentada, difícilment mecanitzables, els tipus de vins que es produeixen i les deficiències dels processos d'elaboració com a conseqüència de la manca d'inversió de capital en la seva renovació, incideixen en un continu retrocés de la seva superfície i de la seva producció.

Tanmateix, els altres cultius que acompanyen a la vinya no són més que els clàssics de secà, sobre tot els ametllers, avellaners i olivers, conreus amb molt poques expectatives econòmiques i que, en tot cas, només han substituït en una petita part el conreu de la vinya [4]. A part d'aquests, la resta de conreus ocupen una superfí

Quadre 2
Utilització del sòl al Priorat vinícola [*], a Gratallops i a Torroja, 1900-1982 (en Ha.)

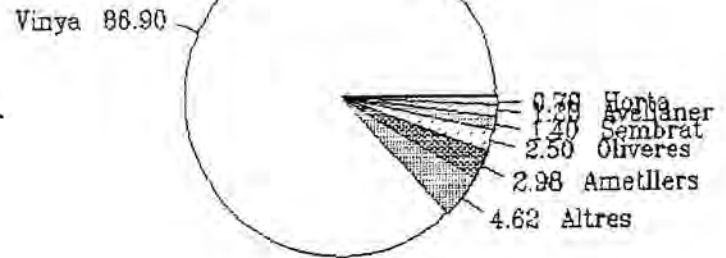
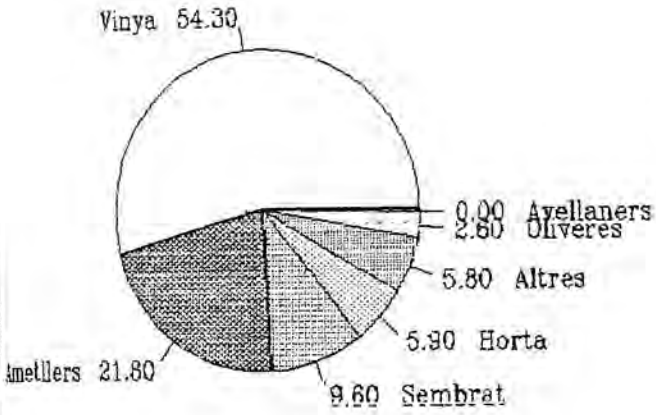
En Ha.	Priorat vinícola				Gratallops				Torroja			
	1900	1963	1973	1982	1900	1963	1973	1982	1900	1963	1973	1982
a) Superfície total i superfície cultivada												
Sup. censada	17792	14331	14853	14494	1147	1282	1332	1334	1275	1295	1305	1405
Sup. cultivada	11021	4924	5772	5914	1000	684	815	815	1108	566	550	550
Sup. no cultivada	6771	9407	9061	8580	147	598	519	520	167	719	755	855
b) Classificació												
Conr. secà	10905	4752	5647	5757	993	671	792	792	1094	551	545	544
Conr. regadiu	116	109	129	157	7	12	23	23	14	15	5	6
c) Superfície conreus												
Vinya	9940	2898	3393	3265	897	460	579	575	1004	322	344	394
Olivera	300	416	443	453	43	66	66	66	28	46	85	86
Ametller	237	1001	678	640	27	138	125	129	33	67	45	0
Avellaner	167	401	980	995	5	0	4	4	13	60	71	65
Altres fruiters			30	13			0	0			0	0
Sembrat	222	97	172	5	21	7	4	0	16	5	1	0
Horta			49	61		12	7	7			4	4
Altres				74				7				1
En %	Priorat vinícola				Gratallops				Torroja			
	1900	1963	1973	1982	1900	1963	1973	1982	1900	1963	1973	1982
Sup. cultivada	61,9	34,3	38,8	40,8	87,1	53,3	61,1	61,1	86,9	43,9	42,1	
Sup. no cultivada	38,1	65,7	61,2	59,2	12,9	46,7	39,0	39,0	13,1	56,1	57,9	
Conreus secà	98,9	97,8	97,8	97,3	99,3	98,2	97,2	97,2	98,7	97,8	99,1	98,9
Conreus regadiu	1,1	2,2	2,2	2,7	0,7	2,8	2,8	2,8	1,3	2,2	0,9	1,1
Vinya	90,2	58,2	58,9	55,2	89,7	67,4	71,0	70,5	90,6	56,8	62,5	71,6
Olivera	2,7	8,4	7,8	7,6	4,3	9,6	8,1	8,1	2,5	15,0	15,4	15,6
Ametller	2,1	20,3	11,8	10,8	2,7	20,2	15,3	15,8	2,9	7,9	8,2	0
Avellaner	1,5	8,1	16,9	16,8	0,5	0	0,5	0,5	1,2	11,8	12,9	11,8
Altres fruiters			0,8	0,2			0	0				
Sembrat	2,0	1,9	2,9	0,1	2,1	1,0	0,5	0	1,4	0,9	0,2	0
Horta			0,9	1,1		1,8	0,8	0,8			0,7	0,7
Altres				1,2				0,8				

[*] Suma dels pobles de Bellmunt, Gratallops, La Morera, Pobolada, Porrera, Torroja, Vilella Alta, Vilella Baixa i Cloa.
FONTS: 1900: IGLÉSIES (1975); 1963: Cadastre; 1973: MAJORAL (1978); 1982: Cambra Agrària Provincial de Tarragona.

1800

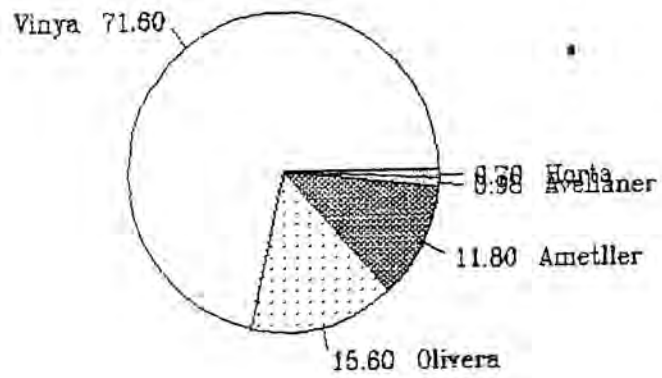
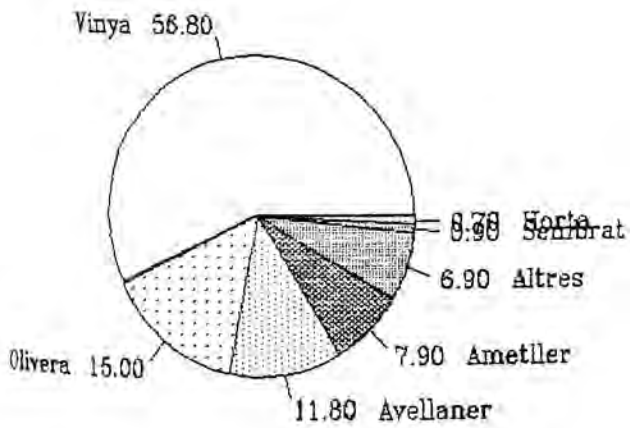
1900

Gràfica A.-
UTILITZACIÓ DEL SÒL.

1963

1982

cie mínima: el 1973 sumaven 251 Ha. al conjunt dels pobles (un 4,3 % de la S.A.U). D'entre aquests, els més importants eren la civada (95Ha.), l'horta de regadiu (49 Ha.), els llegums (18 Ha.) i els ferratges (10 Ha.). Els altres conreus són pràcticament insignificants, destinant-se tots ells a l'autoconsum, amb produccions molt baixes que ni tan sols cobreixen les necessitats domèstiques.

Pel que fa a la ramaderia, aquesta és un fenomen recent dels darrers anys. Fins als anys setanta, cada casa comptava amb diversos exemplars de petits animals com gallines o porcs, destinats a l'autoconsum. Els ramats ovins i cabrums, d'altra banda, tampoc han tingut una gran importància a causa de la manca de suficients pastures adequades i del clima àrid, mentre que els altres tipus de bestiar (com el boví) han estat pràcticament desconeguts. A partir de finals dels anys setanta, s'han creat diverses granges de producció industrial, amb ajuda oficials. Això, a Gratallops ha representat algunes noves expectatives econòmiques (entre el 1987 i del 1982, el seu cens ramader s'ha quintuplicat [5]), com a ocupació complementària de la vinya, mentre que en canvi a Torroja no s'ha construït cap granja. Aquest fet explica, en part, algunes de les diferències econòmiques entre ambdues poblacions i la pitjor situació econòmica, ocupacional i demogràfica de Torroja.

La producció de vi de la D.O. Priorat és, malgrat la fama dels vins comercialitzats amb aquest nom, molt reduïda. Segons l'estimació de Margalef i Tasiás (1985:168), la producció anual mitjana del 1981/83 ha estat d'uns 15.080 Hl. (1.800 a Gratallops i 1.050 a Torroja), amb un decreixement espectacular: Morera (1911) va comptabilitzar per al període 1900-10 una producció total de 91.324 Hl. (6.633 Hl. a Gratallops i 7.028 Hl. a Torroja) [6]. El principal tipus de vi produït és el negre, de forta graduació (entre 12° i 18° de mitjana), molt en d'altres períodes, però avui amb problemes d'acceptació al mercat, el que s'agreuja per alguns déficits en les instal·lacions i en els processos d'elaboració, força antiquats [7]. La majoria de la producció del vi es comercialitza a través de les

cooperatives (66 % a Gratallops i 43 % a Torroja). El paper dinamitzador d'aquestes ha estat molt important, com a fre davant la crisi de l'agricultura familiar [8] en permetre comptar amb els elements necessaris per a la producció del vi i assajar formes conjuntes de comercialització [9]. Malgrat aquesta estructura cooperativa, la comercialització del vi produït és molt deficient. Només una petita part és embotellat (30 %), mentre que la majoria és venut directament, a la menuda o a l'engròs [10]. Sense un canvi radical en les estructures d'elaboració i unes intenses campanyes de promoció, les possibilitats econòmiques de comercialització dels vins prioratins són febles, car la seva producció, gairebé artesanal situa als vins produïts en uns preus més elevats, disminuint les seves possibilitats comercials.

2. ESTRUCTURA SOCIAL DE LA PRODUCCIÓ

2.1. Estructura de la propietat i parcel·lació al segle XIX [11]

A partir de les dades dels amillaraments de Torroja del 1818, 1834 i 1878 (quadre 3), podem deduir que al XIX es produïa una diferenciació en l'estructura de la propietat força més acusada que en l'actualitat. Malgrat el predomini de les explotacions petites [12] (el 1818, els petits propietaris eren el 65 % de les explotacions, però només controlaven el 26 % de la terra), els propietaris benestants tenien a les seves mans la major part de la propietat (eren un 7 % i controlaven el 43 %). Aquesta polarització només era parcialment amortiguada per un grup significatiu de mitjans (el 27 %, controlant el 33 % de la terra). Si bé les variacions al llarg del XIX van ser mínimes, a grans trets els petits propietaris s'incrementaren, a costa dels grups superiors. Amb tot, abans de la fil·loxera, les propietats benestants (6 %) comprenien encara el 38 % de la superfície total.

Quadre 3.-
Estructura de la propietat. Torroja, s. XIX

Extensió jornal	Equivalència en Ha.	1818		1834		1878	
		Nombre propiet	Superf. (jor.)	Nombre propiet	Superf. (jor.)	Nombre propiet	Superf. (jor.)
S/. terres		33	0	36	0	2	0
0 - 2	0,00-0,98	21	22	32	31	51	49
2 - 4	0,98-1,97	31	78	40	101	62	156
4 - 6	1,97-2,95	27	116	34	155	51	229
6 - 8	2,95-3,94	30	278	33	216	30	199
8 - 10	3,94-4,92	13	115	18	156	17	154
10 - 20	4,92-9,85	37	484	37	546	37	478
20 - 30	9,85-14,78	14	311	12	285	14	311
30 - 40	14,78-19,71	5	170	5	129	7	241
40 - 61	19,71-30,06	4	176	8	389	7	332
61 - 101	30,06-49,77	2	165	4	182	1	99
101- 142	49,77-69,97	0	0	0	0	1	125
142- 203	69,97-100,03	3	480	2	342	1	197
TOTAL (amb terra)		187	2394	225	2532	281	2570
0 - 10	0,00-4,92	65,2	25,4	69,7	26,0	75,1	30,6
10 - 20	4,92-9,85	19,8	20,2	16,4	21,6	13,2	18,5
20 - 30	9,85-14,7	7,5	12,9	5,3	11,2	5,0	12,1
30 - 40	14,78-19,71	2,7	7,1	2,2	5,1	2,5	9,4
40 - 101	19,71-49,77	3,3	14,2	5,3	22,5	2,8	16,7
+ 101	+ 49,77	1,6	20,0	0,8	13,5	0,7	12,5
Petits prop. (-5 Ha.)		65,2	25,4	69,7	26,0	75,1	30,6
Mitjans (5-15 Ha.)		27,3	33,1	21,7	32,8	18,2	30,6
Benestants (+15 Ha.)		7,6	41,3	8,3	41,1	6,0	38,6
Explotació mitjana (jorn.)			12,8		11,2		9,1
Explotació mitjana (ha.)			6,3		5,5		4,5

Font: Elaboració pròpia, segons els Amillaraments indicats.

Sembla, doncs, que durant els anys d'expansió anteriors a la crisi fil·loxèrica va produir-se una certa fragmentació de la propietat. En aquest fet hi influïrien, la major pressió demogràfica i la rompuda de noves terres, però sobre tot dos factors. D'una banda, els grans propietaris de fora del poble van transferir les seves terres a propietaris locals. Així, a Torroja, el 1818 hi havien

registrades tres grans explotacions de propietaris foranis (cadascuna a l'entorn de les 80 ha.), les quals el 1878 s'havien reduït considerablement, havent passat part de les seves terres a propietaris locals. El nombre d'aquests, per contra, va créixer, sobre tot el de les explotacions d'entre 15 i 30 Ha.

L'increment dels propietaris locals no va suposar, però, una menor diferenciació interna, ans al contrari. La redistribució no va ser, únicament, el fruit d'una major repartició de les terres a través de l'herència, per permetre una major distribució de la força de treball davant de l'increment de la població i de la superfície cultivada. Sobre tot, amb aquesta transferència de la propietat van aacendint uns benestants que, si bé no eren grans terratinents, sí controlaven una superfície considerable que necessitava del treball dels altres, el que els permetria un cert control social.

Aquest increment del nombre de propietaris va comportar, a part de l'extensió de la superfície cultivada, una gran parcel·lació. Durant el transcurs del segle, el nombre de parcel·les s'incrementà considerablement, passant d'una mitjana de 3,82 parcel·les per propietari a una de 4,6 [13].

La gran parcel·lació ha estat una de les característiques bàsiques de la distribució de la propietat al Priorat, coherent amb el sistema de producció i d'herència. A finals de segle, un 56 % dels propietaris tenien entre 2 i 5 parcel·les i un 22 % en tenien més de cinc. Aquesta dispersió de la propietat en diverses partides, algunes força llunyanes del poble, afectava també als benestants. Aquests tenien grans propietats constituïdes per nombroses parcel·les, més que per grans parcel·les. Així, el 1878 els dos propietaris amb més propietats de Torroja tenien, respectivament, 33 parcel·les amb un total de 181 jornals (unes 89 ha.), i 31 parcel·les, amb 101 ha. [14], la majoria de les quals tenien dimensions molt reduïdes. A finals de segle, el 60 % no arribaven a 2 jornals (aprox. 1 Ha.) i només el 4 % superaven els 10 jornals (apr. 5 Ha.).

Aquesta important parcel·lació ha permès la circulació de les parcel·les, tant en els mecanismes d'herència com a través de vendes i transferències a causa d'hipoteques i préstecs. En tenir diverses parcel·les, situades en partides ben diferents, ha estat possible una certa divisió de la propietat en cada herència, donant als fills que no han estat l'hereu principal algunes parcel·les. Aquest sistema d'herència, que serà analitzat detalladament en la darrera part d'aquest treball, s'ha donat sobre tot entre els mitjans i benestants.

2.2. Estructura de la propietat al segle XX.

La crisi de la fil·loxera no només va comportar modificacions en la utilització del sòl. Des d'ençà, i al llarg del segle, s'ha anat produint un reajustament en l'estructura de la propietat. En primer lloc, paral·lelament al decreixement demogràfic, s'ha reduït considerablement el nombre d'explotacions: si el 1878, a Torroja, comptabilitzàvem 281 explotacions, el 1982 només n'hi havien 84 a Torroja i 127 a Gratallops [15]. Aquestes darreres xifres, procedents del Cens Agrari, estan encara sobrevalorades com a conseqüència de la declaració d'algunes explotacions no cultivades. Així, per al 1981 hem comptabilitzat 64 i 91 grups residencials, respectivament, dels quals un terç no tenen com a activitat principal l'agrícola [16].

A més de la reducció del nombre d'explotacions, durant aquest segle s'ha anat modificant la seva dimensió. La petita propietat continua sent predominant (entre el 60 i el 70 % de les explotacions tenen menys de 10 Ha), però comparativament amb la situació del segle passat s'observa, una disminució de les explotacions més petites, les menors de 5 Ha, i un augment significatiu de les explotacions mitjanes. Com a conseqüència, la propietat es mostra més ben

repartida (quadre 4 i gràfica B), amb un pes més important dels propietaris mitjans.

Quadre 4.-
Evolució de la grandària de les explotacions, 1962, 1972 i 1982

Ha.	PRIORAT vin.			GRATALLOPS			TORROJA		
	1962	1972	1982	1962	1972	1982	1962	1972	1982
S/terr.	39	5	-	3	1	-	3	1	-
0-4,9	708	315	463	44	44	59	84	46	25
5-9,9	327	262	224	31	24	36	30	21	24
10-19,9	272	209	205	26	11	27	27	18	29
20-49,9	131	104	73	11	3	5	8	5	7
50-99,9	28	26	23	12	1	-	1	1	1
+ 100	10	10	7	-	-	-	-	-	-
TOTAL	1515	931	996	117	84	127	153	92	86
0-4,9	46,7	33,8	46,8	37,6	52,4	46,4	54,9	49,9	29,1
5-9,9	21,6	28,1	22,6	26,5	28,6	28,3	19,6	22,8	27,9
10-19,9	17,9	22,4	20,7	22,2	13,1	21,2	17,6	19,6	33,7
20-49,9	8,6	11,3	7,4	14,3	3,6	3,9	5,2	5,4	8,1
+ 50	1,8	2,8	2,3	5,0	1,2	0,0	0,6	1,1	1,1

Relació entre el nombre d'explotacions i la superfície censada, 1962

	PRIORAT (O.O.)		GRATALLOPS		TORROJA	
	Explot.	Superf.	Explot.	Superf.	Explot.	Superf.
- 5 Ha.	708 (46,7)	1538 (10,9)	44 (37,3)	126 (11,3)	84 (54,9)	166 (16,1)
5-20 Ha.	599 (39,5)	5515 (38,2)	57 (48,7)	561 (50,3)	57 (37,2)	584 (56,6)
+ 20 Ha.	169 (10,4)	7235 (50,9)	13 (11,1)	427 (38,3)	9 (5,8)	282 (27,3)

Font: Elaboració pròpia segons Censos Agraris de Espanya, Instituto Nacional de Estad.

Les dades, tanmateix, fan referència a la dimensió de les explotacions, però no a la superfície que realment es cultiva. Si tenim en compte això, llavors ens apareix una realitat prou diferent (quadre 5), descobrint-nos que l'abandonament de terres no només afecta als que emigren, sinó també a les explotacions que continuen, que deixen de cultivar una bona part de les seves terres. Segons les dades del Cens Agrari del 1982 (l'únic que ens ofereix aquesta informació) un 75 % de les explotacions de Gratallops, i un 84 % de les

de Torroja, cultivaven menys de 5 Ha. de S.A.U. Es tracta, doncs, d'explotacions realment petites que, tenint en compte el tipus de conreu de secà, esdevenen poc rendibles en termes de productivitat. Les explotacions més grans, davant de la dificultat de poder contractar els treballadors necessaris per al seu conreu, s'han vist obligades a transformar-se en explotacions estrictament familiars, deixant de treballar la major part de les seves terres, cultivant només aquelles que la pròpia força de treball domèstica els ofereix.

Quadre 5.-

Nombre d'explotacions, segons la grandària total i segons la S.A.U., 1982

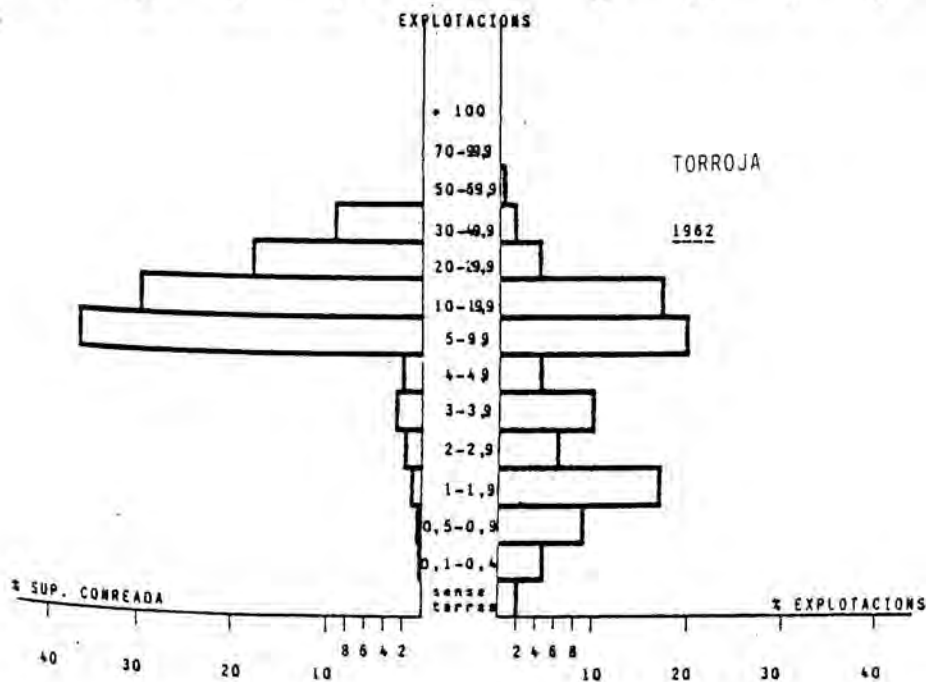
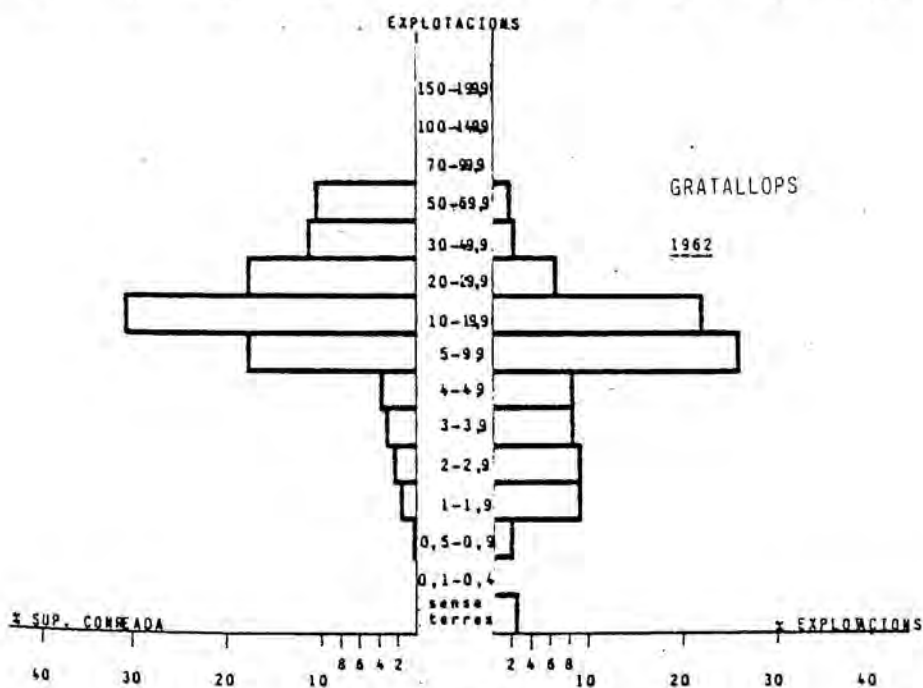
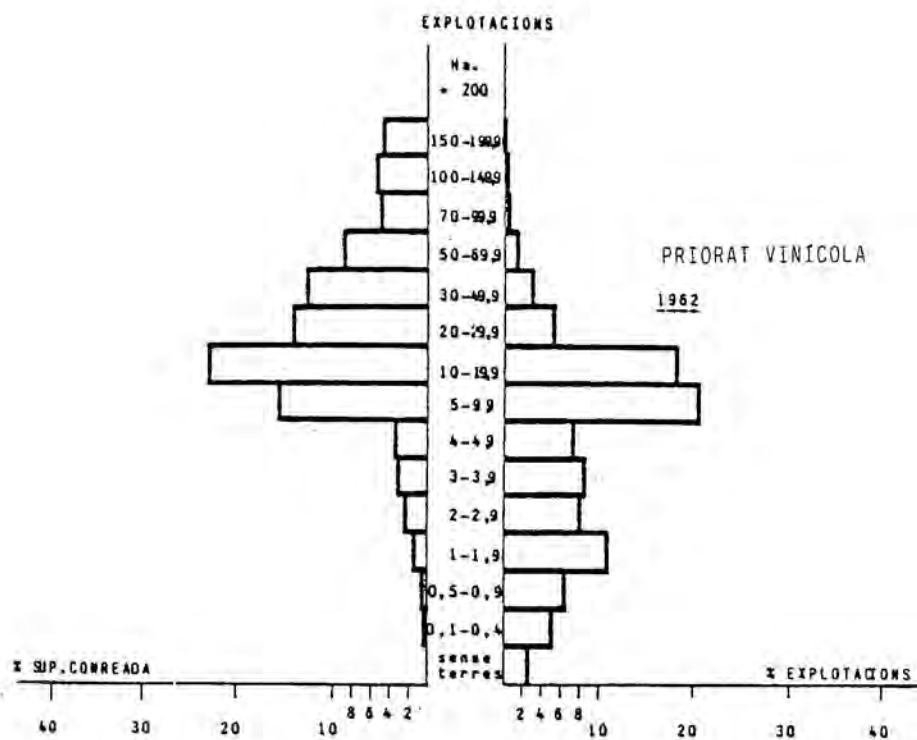
	PRIORAT		GRATALLOPS		TORROJA	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
- 5 Ha.	463	543	59	85	25	65
5 -10 Ha.	224	127	36	19	24	11
10-20 Ha.	205	52	27	7	29	1
20-50 Ha.	73	10	5	1	7	
50-100 Ha.	23	1			1	
TOTAL:	996	733	127	112	86	77

(1) Nombre d'explotacions censades segons la superfície total.

(2) Nombre d'explotacions segons la Superfície Agrària Utilitzada.

Finalment, cal assenyalar dos elements que caracteritzen les explotacions agrícoles de Gratallops i Torroja en els darrers anys: un elevat grau d'envelliment dels pagesos i una creixent dedicació a la vinya en forma de temps parcial. Segons les dades del Cens Agrari del 1982, tant a un poble com a l'altre, més de la meitat dels titulars de les explotacions tenen més de 55 anys [17]. És més: un terç del total es troben en l'edat de la jubilació. Això no només repercuteix negativament en les possibilitats de millora de les explotacions agràries, reduint les capacitats d'inversió i d'iniciativa de les explotacions, sinó en la seva mateixa continuïtat.

El mateix any, el Cens indicava que un 40 % dels titulars de les explotacions tenien l'agricultura com a dedicació secundària. Si

Gràfica B.-
PROPIETAT DE LA TERRA.
Interrelació entre la superfície de les explotacions
i la superfície cultivada.

hi afegim el 30 % dels mateixos que són jubilats, llavors resulta la majoria dels empresaris agraris (el 70 %) només poden subsistir i continuar amb la seva dedicació agrícola gràcies a l'obtenció d'altres rendes complementàries, moltes d'elles reduïdes (com les pròpies pensions) [18].

3. TÈCNiques DE CONREU I ORGANITZACIÓ DOMÈSTICA

En presentar els processos tècnics vitivinícoles, no pretenem tan fer-ne una exhaustiva descripció d'aquestes tècniques -el que escapa als nostres objectius actuals [19]-, com referir-nos a les relacions entre aquests processos i l'organització social, en especial la domèstica. Si bé prenem com a partida els condicionants ecològics i les respostes tecnològiques, intentarem sobre tot comprendre els factors socials que les acompanyen i interrelacionen amb elles: els processos de treball, els sistemes de control i utilització de la tecnologia com a un factor de diferenciació social, el desenvolupament dels grups domèstics i les estratègies hereditàries i reproductives dels grups domèstics [20].

El cicle complet de producció del vi comprèn dos processos tècnics relativament autònoms. El primer, es refereix al conjunt de tècniques vitícoles, és a dir, la producció del raïm, mentre que el segon consisteix en les transformacions bioquímiques necessàries per a la fabricació del vi [21]. Encara que els dos processos estan evidentment relacionats (perquè si bé és possible fer raïm sense fabricar vi, no ho és el contrari), ambdós tenen una dimensió específica i uns condicionants particulars. Com assenyala Royer (1983: 71), mentre que *"el treball de la vinya porta al viticultor al treball familiar o en equip, a l'exterior, dins d'un espai regulat per una mètrica precisa i regit per regles d'estratègies financeres i matrimonials en ús dins la comunitat local, el treball vinícola l'obliga a restar dins d'un espai relativament tancat, el celler, on opera essencialment sol."*

3.1. Els condicionants ecològics

Cadascuna de les operacions vitícoles tracta d'assegurar un equilibri entre les facultats de productivitat i l'ecosistema que l'home ha concebut per a la seva explotació. La vinya crea un veritable ecosistema (variable segons la multitud de possibilitats d'adaptació i elecció de procediments tècnics), sobre el qual s'hi configuren uns processos tecnològics que només podran canviar-se modificant-lo.

Tres tipus de factors físics han incidit, al Priorat vinícola, en la configuració d'aquest ecosistema: el relleu i el sòl, la climatologia, i l'absència de regadius. Encara avui, aquests factors són fonamentals a l'hora d'explicar els problemes de la comarca de cara a plantejar-hi transformacions dels conreus i estructures agràries, amb una interdependència important entre el medi físic i l'economia.

El Priorat vinícola es troba situada, essencialment, en un ampli basament paleozoic, amb importants relleus (la majoria es situen en pendents per sobre del 20 %), on es donen els conreus. A Gratallops i a Torroja, per exemple, els conreus oscil·len entre els 180 i els 240 m., amb pendents considerables (per sobre del 20 %), a les quals han d'adaptar-se els conreus. Per això, les vinyes s'han estructurat en marges que no redueixen el declivi, però faciliten el pas dels homes i dels animals per al treball agrícola i a la vegada eviten l'erosió dels camps per l'efecte de les pluges. Per construir i mantenir els marges, fets amb la mateixa pissarra que s'hi troba al sòl, és necessària una aportació de treball considerable [22].

El relleu i la disposició d'aquests marges, útils en el context d'una societat que es nodria essencialment de força de treball humana i animal, constitueix un seriós obstacle per a qualsevol possibi-

lilitat de mecanització. La sol·lució adoptada en les noves explotacions consisteix en la desfeta d'aquests marges i en la construcció d'amplis bancals per permetre una mecanització amb petits tractors. El procediment de reconversió, molt costós econòmicament, exigeix l'arrencar totalment la plantació anterior de la vinya i la construcció amb excavadores de noves feixes, amb desnivells considerables entre unes i altres (habitualment superiors als 2 m.). Amb aquest procés és possible una certa mecanització, però -malgrat l'ajut de l'Administració- exigeix una forta inversió econòmica per part dels seus propietaris, el que resulta problemàtic en el context d'unes explotacions fortament descapitalitzades i a càrrec -en bona part d'elles- de pagesos d'edat avançada. Per tot això, el nombre de terrenys que així s'han modificat és encara molt minoritari.

Els altres condicionaments naturals, també incideixen negativament en la possibilitat d'adaptar-hi d'altres conreus al cep, el qual s'hi adapta perfectament i permet produir vins de gran qualitat i graduació. Així, els sòls, d'un substrat de pissarres del carbonífer, anomenats "llicorell", i pobres en matèria orgànica, són de baixa qualitat, en el límit del seu aprofitament agrícola. Pel que fa al clima, el seu caràcter de semiaridesa redueix també els possibles conreus [23]. Amb tot, la manca d'aigua és junt al relleu la principal limitació agrícola. Els recursos hidrogràfics són molt limitats i mal aprofitats, insuficients fins i tot per al consum humà (sobre tot a l'estiu) i per al regadiu (la zona regable és actualment del 2,2 %), possible només a la zona dels rius Siurana i Montsant, de poc cabdal i marcadament estacionals.

3.2. Tècniques vitivinícoles

3.2.1. El conreu de la vinya

Els dos moments principals del cicle productiu (quadre 6), quant a la importància de les tècniques i necessitat de força de

treball, són la verema i la poda. Aquesta condiciona no només la collita de l'any actual, sinó la dels anys successius i el desenvolupament del cep. Per això, és un element de referència sobre les condicions en que es troba una vinya: per mostrar que una vinya ha estat abandonada, un pagès ens dirà que "l'any passat ja no va poder-se". Cada cop de tisora per eliminar els sarments és el resultat d'un procés tècnic d'adequació entre la natura del sòl i l'edat i característiques del cep. La poda és habitualment feta durant l'hivern (es diu que "fins a Sant Josep hi ha temps"). Durant la seva realització, exigeix una mobilització suplementària de mà d'obra. Mentre que els homes tallen els ceps, les dones i els nens van a la vinya a collir sarments. De fet, ajudar al pare a recollir sarments ha estat un dels mitjans d'iniciar als nens en el conreu de la vinya i l'aprenentatge de les tècniques agrícoles.

Quadre 6.- Calendari del conreu de la vinya.

Mes	Procés vitícola	Plantació nova vinya	Procés vinícola
novembre		Arrencar els ceps vells	Trascolar. Premsat de la brisa.
desembre	Llaurar	Plantació noves vinyes.	(Trascolar). Reomplir les bótes.
gener	Llaurar		
febrer	PODA.	Colgats	Neteja bótes
març	PODA		Trasbals
abril	Cavar	Empeltar	
maig	Cavar. Esperonar. Ensofrar		
juny	Esperonar. Ensofrar		Trasbals
juliol	Ensulfatar		
agost	(ensulfatar)		
setembre			Neteja cubes i portadores
octubre	VEREMA		Piar. Fermentació del vi

Si bé ambdues operacions són imprescindibles per al conreu de la vinya, d'altres (cavar, llaurar, esperonar, ensulfatar, ensofrar, etc.) tenen una importància decisiva per a la producció immediata i, sobre tot, per a una llarga vida de la vinya. Amb tot, els pagesos amb menors possibilitats econòmiques es limitaven a fer els treballs més imprescindibles. En l'abandonament de les vinyes, el seu procés de degradació s'inicia deixant de fer aquests altres processos.

Amb tot, la verema és el moment més important del cicle de producció. Esdevé un fenomen complex en el qual no només hi intervenen els aspectes tècnics, sinó també formes específiques d'organització del treball i cooperació, fenòmens de socialització (relacions de parentiu i veïnatge) i d'expressió estètica (cants, festes), etc. Si bé representa l'última fase d'una cadena operatòria iniciada un any abans, és també el primer moment d'un altre procés tècnic, el de la vinificació. És, també, un moment estratègic en el que la tecnologia utilitzada afectarà a la qualitat del vi.

Abans de la fil·loxera, i encara durant el primer quart d'aquest segle, quan la producció era molt més gran, la verema era un fort trencament de la vida quotidiana. No només ocupava tots els membres de la casa (homes, dones, nens, vells, etc.), sinó també a colles de veremadors, procedents del nord de Catalunya i d'Aragó (de Terol i Saragossa). Les colles (els *mulers*), hi acudien amb els seus animals de conreu, imprescindibles per al transport de la verema, i eren llogades successivament per les diferents cases, allotjant-se en pallisses habilitades a sobre dels estables. Els veremadors marxaven abans de l'alba, il·luminats amb torxes d'oli, per esmorzars a l'arribada al tros mentre es feien els primers viatges amb portadores plenes el dia anterior. El raïm, una vegada tallat era introduït dins de cistelles de vímet, i finalment a les portadores (avui sacs de plàstic). El transport era l'element més problemàtic de la verema. Abans d'haver-hi camins de carro (fets a principis de segle), es feia a l'om dels animals, que com a màxim podien portar dues portadores, el que exigia nombrosos viatges i mà d'obra, havent de disposar de dos equips de treball. La jornada de treball al tros acabava cap a les cinc de la tarda, continuant la resta de la jornada dins d'un ambient festiu i d'intensificació dels contactes socials, sense faltar-hi el ball diari. Tot plegat feia de la verema un moment propici per a les relacions socials i intercanvis econòmics.

La verema és, en general, una de les collites que ha adoptat una menor mecanització. Fins i tot en zones on, a diferència del Priorat, la inversió de capital és important, la utilització de força de treball manual és molt superior a la mecànica en la verema. Amb tot, la mecanització experimentada al Priorat és insuficient, en termes de rendabilitat, en tot el cicle productiu. La progressiva adopció d'innovacions tècniques hauria alliberat una certa quantitat de mà d'obra familiar, però aquest procés s'ha produït poc al Priorat. La modificació més important en el procés de producció del vi ha estat l'organització de la producció d'una forma comunitària, mitjançant la Cooperativa, a la qual gairebé tots els productors porten avui la seva collita. D'aquesta manera, el procés vitícola i el vinícola s'han organitzat en dos centres diferents.

El sentit de la verema no ha variat, essencialment, però si s'ha reduït la seva dinàmica social, generadora d'un moment festiu dins del calendari anual. La reducció de la força de treball necessària (en el transport, però no en la collita) i, sobre tot, del nombre d'explotacions, ha implicat modificacions en la configuració social d'aquestes, passant d'un àmbit en el que la producció era individualitzada i la seva projecció era pública (la verema era portada a les diferents cases, però s'intensificaven les relacions socials), a un àmbit de producció col·lectiva però de projecció domèstica (la verema és portada a la cooperativa, però la projecció social pública es redueix i limita a una etapa de la producció familiar).

Si bé la poda i la verema són dues operacions imprescindibles per al conreu de la vinya, d'altres (*cavar, llaurar, esperonar, ensofatar, ensofrar, etc.*) tenen una importància decisiva per a la producció immediata i, sobre tot, per a una llarga vida del cep. Amb tot, els pagesos amb menys possibilitats econòmiques es limitaven a fer els treballs més imprescindibles, el que repercutia en la qualitat de les vinyes i del producte final. En el procés d'abandonament de les vinyes, la seva degradació s'inicia deixant de fer aquestes

feines. D'entre elles, només el cavat (avui només complementari del llaurat) exigia una gran aportació de força de treball]. Les altres no necessiten tan d'una gran quantitat de força de treball com, sobre tot, d'uns mitjans tècnics (arada, màquina d'ensulfatar, etc.) i d'una dedicació constant. En les explotacions mitjanes i petites, la pròpia força de treball familiar serà suficient .

Finalment, a part d'aquestes feines cícliques, cal assenyalar els treballs derivats de la plantació de les vinyes [24]. El màxim de superfície plantada de vinya va donar-se, al Priorat, durant els anys anteriors a la crisi fil·loxèrica. Llavors la plantació va necessitar d'una força de treball considerable. Actualment la plantació de noves vinyes és feble, el que repercuteix en una vinya envellida, poc productiva: el 1970, el 71 % de les parcel·les de Gratallops, i el 97 % de les de Torroja tenien més de quaranta anys (l'etapa de màxima productivitat de la vinya es situa entre els 10 i els 35 anys) [25].

3.2.2. Els instruments de conreu com a útils estratègics

La desigual possessió dels instruments de conreu pot implicar posicions econòmiques diferents i una capacitat de control per part dels productors més afavorits, sobre tot quan les diferències socials eren més fortes, fins els anys cinquanta. Llavors, hem de distingir dos tipus d'instruments. Els petits instruments (per a la verema, i la poda) eren posseïts per pràcticament tots els productors. En canvi, no tots els camperols tenien els petits instruments més grans per al llaurat (l'arella i -sobretot- per al transport i procés vinícola. La possessió d'animals de conreu era un element de diferenciació, gràcies a les seves millors possibilitats tècniques i de transport. Les cases benestants acostumaven a tenir dos animals, com a mínim: una mula i un ase (o somera), el primer per als transports de càrregues més pesades i per llaurar, i el segon per a transports menys pesants (anar a buscar l'aigua, anar a l'hort, portar la bugada, etc.). Els petits propietaris, per contra, només

tenien un ruc, que havia de fer totes les feines, havent de recórrer sovint al lloguer o préstec d'animals de les cases benestants o bé posar-se d'acord amb d'altres cases per deixar-se l'animal.

Actualment, els animals de conreu segueixen encara desenvolupant una funció econòmica important en les explotacions agrícoles, car el nivell de mecanització és mínim. Un sol índex serà prou significatiu: el nombre de tractors per 100 Ha. era, el 1980, d'1,8; el de motocultors per 100 Ha. d'1,4; i el nombre de Cv per 100 Ha. de 66 (347 Cv és la mitjana catalana), segons els càlculs de Margalef i Tàsiás (1985: 184). A més -com assenyalen aquests mateixos autors- podem considerar que una bona part dels tractors tenen una utilització ben per sota dels límits econòmicament desitjables i que hi ha un bon nombre d'explotacions que no disposen de tracció mecànica [26].

3.2.3. Tècniques vinícoles

En el procés vinícola es manifesta encara més la importància de les operacions tècniques, car la utilització de diversos procediments permet obtenir productes i qualitats diferents. El procés que es seguia per a l'elaboració del vi negre queda resumit esquemàticament en el quadre 8. Aquesta cadena operatòria fonamental es complementa amb d'altres accessòries, per fer d'altres productes [27].

L'aplicació correcta de les tècniques és fonamental per poder desenvolupar correctament el procés químic. Així, per exemple, la neteja de les bótes, les filtracions i trasbalsos, l'ús de l'anhidrid sulfurós, el control del temps necessari per a cada operació, l'ensoframent i el posar aiguardent a les bótes són operacions fonamentals per evitar l'agror del vi. Tot i que totes les cases podien fer vi a les seves pròpies instal·lacions, la seva qualitat era molt diferent en funció de les possibilitats tècniques de cadascuna. Així, les cases benestants disposaven d'un millor instrumental tèc-

nic (millors cups i de més capacitat, millors bótes per a la conservació i envelliment del vi, cellers amb millors condicions ambientals) i, sobre tot, d'una major capacitat de control del procés de fermentació. Com a resultat, els petits propietaris feien no només una menor producció de vi, sinó que amb freqüència obtenien un vi de qualitat molt baixa, un producte de difícil comercialització. En definitiva, l'èxit del procés depenia del coneixement i de l'aplicació adequada de les tècniques de fermentació i tractament i de les característiques del centre de producció del celler.

Quadre 8.-

Procés de vinificació del vi negre al Priorat (s. XIX/pr. XX)

Verema ⇨ Transport del raïm ⇨ Pisar el raïm ⇨ Separació parcial de la rapa ⇨ Obtenció de la pasta ⇨
Fermentació dins el cup (bullida) ⇨ Separació del vi (trascolar) ⇨ [Premsat de la brisa] ⇨
Reomplir les bótes ⇨ Fermentació i envelliment dins les botes ⇨ [Trasbals] ⇨ Ensoframent dels vins ⇨
[Clarificació] ⇨ Addició d'aiguardent (encabessat i remuntat) ⇨ Vi negre per al consum i venda

3.4. Tècniques i organització domèstica

La vinya i el seu conreu apareixen com un dels exercicis que ens aporta més informació sobre les relacions entre la tècnica i l'organització social. En aquest últim apartat ens proposem establir algunes d'aquestes correlacions entre els processos tècnics i l'organització domèstica. L'anàlisi parteix de la idea de que la repartició de treballs i responsabilitats a l'interior del grup domèstic, com a element més significatiu de l'estructura familiar, constitueix un conjunt d'estratègies econòmiques domèstiques en relació al procés tècnic i capacitat productiva. Els diferents grups socials actuen, respecte a l'organització del treball i l'estructura domèstica, de forma diferent segons la seva capacitat de control sobre el procés de producció.

Habitualment, les terres es tenen separades en diversos punts del terme o a poblacions veïnes, en distàncies de fins i tot de dues

o tres hores a peu. Aquesta llunyania condicionava, abans del desplaçament mecànic, aspectes com la jornada de treball i, sobre tot, la necessitat de comptar amb suficients animals per carregar la verema.

El cicle de conreus de la vinya, com hem vist, reparteix desigualment les necessitats de força de treball al llarg de l'any, amb dos moments que exigeixen una major dedicació: la verema i la poda. La necessitat d'una major quantitat de força de treball durant aquests períodes fa que cada pagès hagi de doblar el seu treball i, a més, recórrer a l'ajut dels altres membres del grup domèstic i/o a la contractació de jornalers. Respecte a la força de treball i l'organització del grup domèstic, aquest fet tindrà com a mínim tres conseqüències:

1. En primer lloc, exigirà una mobilització de tots els recursos humans possibles, sobre tot a la verema. A principis d'aquest segle, podem calcular en 25 els jornals necessaris per cada hectàrea per poder veremar. Actualment, el nombre de jornals per hectàrea s'ha reduït a uns 18 a causa de les millores en el transport, la mecanització del trinxat del raïm i el fet que el procés vinícola es faci en cooperatives. Les dones i els fills del grup domèstic es mobilitzaran per poder desenvolupar tot el treball que cal realitzar en uns pocs dies. Això implicarà, lògicament la necessitat de comptar, dins del grup domèstic amb una sobrecàrrega d'efectius per al treball de manera que sigui possible una intensificació del treball familiar en determinats períodes, sense haver de recórrer a d'altres persones.

2. En segon lloc, les disponibilitats de força de treball implicaran unes limitacions per al conreu d'una major o menor superfície. Per sobre de les 3 Ha, es fa difícil poder veremar comptant només amb força de treball familiar (actualment augmentades a unes 4/5). Dit d'una altra manera, caldrà mantenir sempre un difícil equilibri entre les possibilitats de recursos del grup familiar

i les necessitats de força del treball de les seves terres. Aquest equilibri, però, no s'assoleix de la mateixa forma en tots els grups domèstics. Així, les cases mitjanes i benestants tenen més possibilitats per desenvolupar grups extensos, mentre que als petits propietaris i jornalers els és més difícil perquè les terres pròpies només poden mantenir a un nombre de membres limitat. Els processos de fissió i divisió d'aquestes cases ens apareix com a una constant habitual, dins d'un intent continu d'equilibri de la força de treball generada a partir del treball com a parcers o jornalers. En d'altres termes, l'explotació camperola, com indica Mendels (1978), incapaç d'aconseguir personal auxiliar en els moments en que el cicle productiu més ho necessita (per l'alt cost dels salaris), haurà de recolzar-se en una mà d'obra familiar i maximitzar els seus guanys a partir del producte marginal de la pròpia força de treball.

Les possibilitats d'increment del nombre de membres de les cases benestants i mitjanes no són, però, iguals ni tenen el mateix significat. En les mitjanes existeix una major correlació entre força de treball i superfície a cultivar. A les benestants, per contra, el sostre màxim de superfície cultivable no depèn dels propis recursos humans, car ha estat corrent recórrer a la contractació de força de treball suplementària (jornalers i parcers). Si aquestes cases han comptat amb un major nombre de membres, això no ha estat únicament l'efecte de les necessitats de força de treball, sinó d'altres raons de prestigi o per a aconseguir estratègies i aliances matrimonials, com estudiarem més endavant. Així, per exemple, mentre que a les cases dels petits propietaris i mitjans el treball de la dona al camp ha estat ben habitual, entre les benestants aquest treball ha estat mal considerat. El fet que les cases dels benestants hagin estat més extenses, és més el resultat de les possibilitats de manteniment de les pròpies terres que no pas a l'inrevés: el nombre de membres no condicionava la superfície màxima a explotar. En molts casos, les cases benestants passaran per fases de tipus simple sense perill per a les possibilitats de continuïtat de la seva propietat, únicament recorrent a domèstics o a parcers, sobre

tot en els moments en que la presència de força de treball dins del grup domèstic és menor.

3. Finalment, també les necessitats de transmissió hereditària han estat condicionades per la producció vinícola. Amb les parcel·les disperses i el poblament agrupat, les possibilitats de repartició d'una part de l'herència són més grans que en el cas d'un poblament dispers i unes terres agrupades. En la transmissió hereditària, d'altra banda, hi entra en joc el mateix valor dels béns dedicats a la producció vinícola (en especial, cup i celler). El control estratègic del centre de producció familiar esdevé llavors tant important com el de les terres. Per això, el més valorat de l'herència ha estat la casa principal, que la rebrà el fill hereu junt amb una parcel·la de vinya i un hortet. Com veurem, el sistema d'herència prioratí no oblida els altres fills, que podran rebre una donació consistent moltes vegades en una parcel·la de vinya que els permetrà entrar en uns mecanismes hereditaris que, més que reproduir i preservar els patrimonis familiars d'una casa, tractaran de recompondre a cada generació els patrimonis necessaris per al manteniment d'una diferenciació social [28].

NOTES 4. -

ESTRUCTURA SOCIAL DE L'AGRICULTURA

[1] El 1845 la comunitat cartoixana d'Scala-Dei va disoldre's, i la Cartoixa fou saquejada i cremada. La intensificació de les lluites socials i la desorganització de l'administració pública, agreujades com a conseqüència de la Guerra del Francès, van fer evident la necessitat de trencar el marc institucional anterior, liquidant les institucions feudals. La desamortització dels béns de la Cartoixa d'Escaladei no va revertir directament en els propietaris de Gratallops i a Torroja. Els dominis de la Cartoixa eren superiors als monestirs de Poblet i Santes Creus, però es localitzaven -segons Rovira (1979)- especialment als termes de La Morera on radicava la Cartoixa (2.600 Ha.), al Masroig (113 Ha.), i a Cornudella (70 Ha.). En canvi, a Gratallops i a Torroja, la Cartoixa només tenien en propietat directa un forn i diverses cases. A més, els propis prioratins s'interessaren més per la compra de les cases i alguns forns de pa que per les terres desamortitzades, que passaren a propietaris foranis. Només Joan i Josep Pellicer, de Porrera, Antoni Llorens, de Gratallops, i Pere Blanc, d'Ulldemolins, participaren en la compra de terres de la Cartoixa.

[2] La fil·loxera afectà, pràcticament totes les vinyes. Durant els anys previs a la detecció de la plaga al Priorat, es produí un notable increment de la producció. La fil·loxera va salvar momentàniament la reducció dels mercats americans, per la demanda de vins des de França. Amb el tancament dels mercats francesos (1877) i la irrupció de la fil·loxera al Priorat (1893), la situació de crisi es precipità, incidint considerablement en la utilització del sòl i en la davallada demogràfica abans descrita. Com assenyalava el diari La Veu de Catalunya, en una crònica de Gratallops el 23 d'agost del 1901, "la invasió de la fil·loxera a les vinyes és completa, de tal manera que la collita del vi, gairebé única al Priorat, ha desaparegut per uns quants anys, és a dir, fins que es produeixin els ceps americans, la replantació dels quals es fa desgraciadament amb bastant de calma. La migració ha minvat dues cinques parts de la població".

[3] Per conèixer l'evolució de la utilització del sòl, coneixem les dades de diverses fonts i anys (1900, 1945, 1963, 1973 i 1982), dades que entre elles presenten discrepàncies sobre la valoració del total de superfície.

[4] Després de la vinya, el principal conreu és el de l'ametller. Aquest, el 1900 només ocupava un 1,5 % del total de la S.A.U. del Priorat vinícola, mentre que el 1982 es cultivava en 640 Ha., un 11,6 %. (un 16 % a Gratallops i un 8 % a Torroja). L'alt preu que assoleixen les ametlles va ser un factor decisiu a l'hora d'iniciar-ne la seva plantació. Tanmateix, la seva extensió s'ha aturat en els darrers anys, sobre tot a causa de la seva baixa productivitat, com a conseqüència del disseny deficient de les explotacions. L'avellaner ha estat un arbre amb una ràpida introducció a la comarca. El 1900, al Priorat vinícola només n'hi havien 167 Ha. plantades (1,65 % de la S.A.U.), mentre que el 1982, el seu cultiu s'exten a 995 Ha. (18,1 %). Si bé també amb índexs de productivitat molt baixos, l'avellaner s'ha adaptat bé a les terres de llicorell com a substitut de la vinya, a causa de la seva ràpida producció (com a màxim, al sisè any de la seva plantació) i les seves poques exigències climàtiques i d'atencions. A Gratallops i a Torroja, tanmateix, la seva superfície és molt reduïda: el 1982 era del 0,5 % i del 12 %, respectivament. El cultiu de l'olivera s'ha incrementant de forma més lleugera. En conjunt, del 2,7 % de la S.A.U. (1900) s'ha passat un 8,2 % (1982). A Torroja, la importància d'aquest conreu és força més gran: un 15,6 % de la S.A.U. (1982). Amb tot, la seva producció es destina gairebé del tot al propi consum domèstic.

[5] El 1978, Gratallops comptava amb un cens ramader de 344,6 unitats animals convencionals (U.A.C.), fonamentalment d'avioram i porcí. El 1982, el cens era de 1.090,1 U.A.C. A Torroja, en canvi, el bestiar s'ha mantingut estacionari (de 29,1 a 26,1 U.A.C.), amb uns ramats de tipus tradicional d'oví i cabrum.

[6] L'evolució de la producció pot apreciar-se en les següents dades:

Anys	GRATALLOPS	TORROJA	PRIORAT (D.O.)	Anys	GRATALLOPS	TORROJA	PRIORAT (D.O.)
1900	6.633	7.028	91.324	1969	5.500	2.010	
----				1970	3.900	1.850	24.584
1953	2.937			1971	2.954	1.222	19.095

1954	3.817		1972	3.565	1.170	19.974
1955	775		1973	4.160	1.427	22.733
1956	2.375		1974	4.100	1.327	20.600
1957	2.073		1975	4.187	1.210	21.220
1958	2.669		1976	3.200	1.079	18.285
1959	2.419		1977	2.200	510	10.855
1960	4.802		1978	2.100	510	12.517
1961	4.541		---			
1962	6.161		1981/83	1.200	450	11.780
1969	5.500	2.010	26.941			

Fonts: 1900, MORERA, E. (1911); 1955-1962: Cooperativa Agrícola de Gratallops; 1969-1978: Cooperatives Agrícoles del Priorat (D.O.); 1981/83: MARGALEF i TASIÀS (1985: 217).

[7] També es produeix vi blanc, però en una proporció molt menor. Els vins rancis, que passen dels 200, no són excessivament comercialitzats, sinó conservats a la bóta de cada casa. Són un producte de prestigi, ofert als convidats en visitar una casa. També es fa mistel·la i d'altres vins dolçets arranjats.

[8] Com ens deia un camperol de Gratallops, "si hem pogut aguantar una mica, ha estat gràcies a la Cooperativa".

[9] Totes les cooperatives del Priorat vinícola es crearen entre el 1917 i el 1937. A Gratallops es creà el 1917 la Cooperativa dels pobres, poc després, la dels rics, tal i com eren conegudes, amb tendències polítiques i interessos de classe diferents. Després de la Guerra, ambdues s'unificaren i quedaren adscrites a la Hermandad Sindical de Labradors. El 1965 comptava amb 164 socis i el 1980 amb 126. Al poble, només dos productors produeixen el vi fora de la Cooperativa (però hi porten la seva producció d'oli).

[10] Només un 30 % de la producció de vi de les cooperatives de la D.O. Priorat és embotellat, mentre que la majoria és venut a l'engròs a majoristes privats (un 40 %) o a la menuda a gent de pas.

[11] Per a l'estudi de l'estructura de la propietat i de la parcel·lació disposem de les dades que hem obtingut a partir dels Amillaraments de Torroja del 1818, 1834 i 1878. Tot i els problemes que hem indicat sobre la seva validesa estadística, ens permetran una aproximació precisa a aquests aspectes, car la superfície amillurada s'aproxima força a l'actual (el 90 % el 1818 i el 97 % el 1878).

[12] A l'hora d'analitzar l'estructura de la propietat, a partir dels amillaraments, es presenta el problema de la distorsió que sobre les dades poden provocar les propietats dels anomenats en aquestes llistes terratinents, és a dir, els propietaris foranis. Com assenyala Ferrer (1987: 211) hi ha tres tipus d'aquesta propietat: a) Propietats grans, que cavalquen entre dos municipis, pel que un petit propietari en un municipi pot ser un de gran amb les terres que posseeix en l'altre terme municipal; b) Petits propietaris del poble estudiat, que posseeixen terres en els termes municipals de les rodalies, pel que no serien tan petits com pot semblar en l'estructura de la propietat; c) Grans propietats, propietat de forasters o de persones de municipis propers. Com que l'exclusió de les dades dels propietaris foranis no significaven una gran diferència en les dades dels propis residents, hem optat per tenir en compte també les dades d'aquells.

[13] Les dades bàsiques sobre la parcel·lació eren les següents (elaboració pròpia, segons Amillaraments):

	1818	1834	1878		1818	1834	1878
Nombre total de parcel·les	514	680	1025	Nom. de propietaris terratinents	80	84	116
Nom. parc. (exc. terratinents)	409	469	768	Mitjana parc./propietaris	3,82	3,32	4,65
Nom. de propietaris locals	107	141	165	Parcel·la mitjana (Ha.)	2,29	1,83	1,23

[14] Per a les dades sobre parcel·lació, veure apèndix.

[15] Font: Amillament del 1878 i Censo Agrario de España, 1981.

[16] Les dades dels Censos Agraris, més fiables -tot i els seus forts errors- en aquest sentit que els Cadastres, mostren un fort descens en el nombre d'explotacions entre els censos de 1962 i 1972, mentre que entre les d'aquest darrer any i les del 1982 el seu nombre sembla haver-se estabilitzat. És més, a Gratallops, s'hi observa fins i tot un notable increment:

	1962	1972	1982
Priorat (D.O.)	1.515	931	996
Gratallops	117	84	129
Torroja	153	92	86

Tanmateix, en totes aquestes dades hi ha una important sobrevaloració de la realitat que fa que, les diferències entre els dos darrers Censos Agraris es degui a diferents criteris de valoració de les dades.

[17] El 1982, segons les dades del Cens Agrari, l'edat dels empresaris agrícoles era la següent:

	PRIORAT vinícola	GRATALLOPS	TORROJA
- 34 anys	61 (6,2)	11 (8,5)	5 (5,9)
35 - 54 anys	248 (35,4)	53 (41,1)	33 (39,3)
55 - 64 anys	250 (25,4)	30 (23,2)	16 (19,0)
+ 65 anys	324 (32,9)	35 (27,1)	30 (35,7)
Total	983	129	84

[18] Les dades al respecte que ofereix el Cens Agrari del 1982 són les següents (sota la menció d'altres 'inclouen sobre tot els jubilats):

	PRIORAT vinícola	GRATALLOPS	TORROJA
Agrària	281 (28,6)	37 (28,7)	20 (23,8)
No agrària	329 (33,5)	43 (33,3)	33 (39,3)
Altres	373 (37,9)	49 (38,0)	31 (36,9)
Total	983	129	84

[19] Això va ser tractat en la nostra tesi de llicenciatura (Roigé, 1984: 139-159).

[20] Com assenyalen Beltran i Contreras (1988: 10) les tècniques, lluny de ser una "dada", han d'analitzar-se com un lloc de transformació i d'ajustaments constants "en els quals s'inscriuen plenament plans sencers de la realitat social -representacions col·lectives i relacions socials de producció en particular- així com constreyniments materials -lleis d'evolució dels ecosistemes, principis mecànics, necessitats físico-químiques".

[21] El procés de producció vitivinícola pot considerar-se com a una sèrie de cadenes operatòries que, a partir d'una mateixa matèria prima, permeten obtenir productes diferents. Les tècniques, no només són importants per permetre la producció del vi, sinó també per a obtenir-lo d'una major o menor qualitat. Les diferències entre una viticultura de quantitat i una altra de qualitat són, doncs, fonamentals. En el segon cas, en canvi, l'elecció d'unes tècniques és el resultat d'un llarg procés de selecció per obtenir una major qualitat en el vi.

[22] Per fer els marges, s'apilen els fragments de pissarra, el que a la vegada facilita el treball de llaurar. Els marges tenen altures diverses, freqüentment d'uns 50 cms, i es disposen en forma de línies alternes, el que facilita el seu ascens i descens. Si bé la distància entre marge i marge varia en funció de la inclinació dels terrenys, sovint les feixes són ben estretes, no més enllà de dues o tres fileres de ceps.

[23] Les muntanyes perifèriques protegeixen bé la comarca, rebent a més les influències mediterrànies pel sud-est, neutralitzades per les serralades que l'envolten i modificades pels factors fisiogràfics derivats de l'altitud, l'orientació i el grau de protecció de les diferents contrades. La temperatura mitjana anual de l'observato-

ri més proper, La Bisbal de Falset, és d'11,9 g. La mitjana mensual oscil·la, a La Bisbal, entre 4,4 g el gener i 22,8 g el juliol. Les gelades són freqüents, entre finals d'octubre i l'abril. Els vents són secs i freds, encara que els més freqüents no influeixen excessivament en els conreus. Per contra, els valors d'insolació són molt elevats, el que contribueix a l'alta graduació del vi. Pel que fa a les precipitacions, el règim és típicament mediterrani, amb fortes oscil·lacions d'un any a l'altre i amb períodes de fortes secades, sobre tot a l'estiu.

[24] El procediment de plantació, a grans trets era el següent. Quan es tractava d'un terreny fins llavors erm, calia procedir a la seva preparació, arrancant totes les plantes, amb arrels i tot. La fertilització, fins llavors era mínima, mitjançant la crema de sarments o d'arrels. A part, calia retirar les roques i pedres i procedir a la construcció dels marges. Si, per contra, el terreny ja estava cultivat, calia deixar-la en repòs durant alguns anys, i llaurant la terra l'any anterior a la plantació. Per a la plantació, es feien forats a terra (uns quatre pans de fondària), entonegant els plançons amb l'ajuda dels peus i omplir les rases amb terra i adobs, a la vegada que es cavava la terra de l'entorn del cep. Acabada la plantació, es procedia al conreu de la terra, per permetre l'arrelament del futur cep, llaurant les terres diverses vegades. Després, cada any, calia acotar, és a dir, tallar els brots i deixar-ne només un nus. Després de la fil·loxera, les modificacions en el sistema de plantació varen ser importants. La més important va consistir en l'empelt, amb la base del cep del tipus rupes-tris de lot. També van millorar-se notablement els procediments d'adob.

[25] Les vinyes, el 1970, havien estat plantades durant aquests anys (nombre de parcel·les):

Anys	GRAT	TOR	GRAT	TOR
abans 1930	758	431	71,4	97,3
1931-1950	150	12	14,1	2,7
1951-1970	153	0	4,0	14,4

Font: MINISTERI D'AGRICULTURA: Catastro vitícola y vinícola. Denominación de Origen Priorato, 1970. Madrid, 1975.

[26] A Gratallops, el 1983 hi havien 13 tractors i 12 motocultors; i a Torroja, 6 i 7, respectivament. Si tenim en compte que, el mateix any, el nombre d'explotacions agrícoles era de 129 (a Gratallops) i de 86 (a Torroja), ens adonarem dels baixos índexs de mecanització d'aquests pobles: més del 80 % de les explotacions no disposen encara de tracció mecànica. A la mateixa data, en canvi, el nombre d'animals de conreu era encara de 82.

[27] Així, la brisa era prensada per a l'obtenció d'esperit de vi i aiguardent (un dels productes més exportats cap als mercats colonials). Per a obtenir el vi blanc, molt menys produït al Priorat, el most ha de fermentar sense la rapa i el vi ranci s'obté gràcies a una llarga fermentació dins de les bótes.

[28] Més enllà de les relacions de parentiu, les característiques i necessitats tècniques del cicle de producció de la vinya van implicar, als pobles estudiats, l'aparició de múltiples formes d'organització comunitària de la producció, com la figura del guardavinyes (encarregat de vigilar-les durant el període anterior a les veremes), d'organitzacions professionals i de propietaris, de confraries religioses i de xarxes de cooperació social i ajuda mútua (per als moments de major necessitat de força de treball o en cas de malaltia). Amb tot, va ser la creació de les cooperatives el que permetrà una major cooperació i la centralització de la producció vinícola.

5.-

ELS GRUPS SOCIALS

Els antropòlegs que han estudiat les societats rurals de l'àrea mediterrània han destacat l'existència, sense excepció, de profundes diferències de riquesa dins les comunitats rurals i el fet que, en la majoria de casos, aquestes diferències es converteixin en sistemes d'estratificació (Davis, 1983:81). Tanmateix, les posicions no són idèntiques a l'hora de reconèixer l'existència de classes socials. En aquest sentit, les posicions oscil·len entre els que qualifiquen tota la desigualtat social de manifestació de classe i d'altres que no mencionen ni s'ocupen per res de les classes socials (Davis, 1983:114), i hi veuen només d'altres formes d'estratificació, com el patronatge, l'honor o la burocràcia.

La comunitat camperola no és, com sovint s'ha presentat, un complex global en la que tots els individus pensen i es comporten d'una mateixa manera, car els diversos aspectes de la realitat social estan condicionats per la desigualtat social. Definir i identificar l'estratificació d'una comunitat, tanmateix, no és suficient: cal traslladar aquesta diferenciació al conjunt d'elements culturals, car aquesta no es manifesta com a un element cultural més, sinó com a conductora de la diversitat d'actituds culturals, ideològiques i econòmiques que es donen dins d'una mateixa comunitat. No es tracta únicament d'identificar els grups socials, sinó de veure com aquests es mantenen i s'oposen mitjançant el conjunt de normes culturals (herència, ideologia, propietat, organització política, entre d'altres). Al respecte, Frigolé (1980:178) postula el canvi del model i de la delimitació dels objectes d'estudi de caràcter monogràfic, tot passant del concepte de "comunitat" al de "classe social" [1].

La historiografia romàntica catalana, en canvi, ha format una idea sobre les relacions de classe en el camp català més en termes de col·laboració que d'oposició. Segons aquesta visió, s'hi produiria una profunda harmonia, sense enfrontaments ni contradiccions. És més, es destaca com durant els segles XIX i XX hi hagué una expansió de la propietat pagesa i que el progrés i modernització de

l'agricultura catalana contrasta amb l'endarreriment de la resta d'Espanya. Aquesta situació favorable s'atribueix sobretot al sistema contractual, a les rabasses, a la parceria i a la masoveria. El mateix Vicens Vives (1958) insistí en aquestes idees, en el sentit que el camp català ha estat històricament poc conflictiu, sobre tot gràcies al pairalisme (com a conjunt de lligams de tipus tradicional que perviurien durant forces segles) i a les formes d'aprofitament del sòl que representaven "*un símbol d'una eficaç col.laboració entre el propietari i el pagès*" (1958:124) [2]. Aquesta imatge, lògicament, es contraposa a la dinàmica evolutiva d'una societat on s'hi ha desenvolupat el capitalisme, car en comptes d'un enfrontament entre classes s'insisteix en la col.laboració; en lloc d'un procés d'expropiació, hi trobem una ampliació de la propietat pagesa, en termes de prosperitat i de dinamisme (Garrobbau, 1983:110).

La tesi que defensem en les pàgines següents pretén posar en dubte aquesta imatge d'una societat igualitària, sense oposicions interiors. Fins als anys quaranta/cinquanta, podem reconèixer als pobles estudiats l'existència d'uns grups socials a partir de l'estructura de la propietat (amb unes diferències socials, econòmiques i polítiques notables), que actuen com a classes socials. Aquests grups, sobre tot durant els anys que van de l'expansió pre-fil·loxèrica fins a la Guerra Civil, es reconeixien en termes d'oposició i consciència, amb institucions específiques (sobre tot sindicats agrícoles i societats recreatives, però també manifestacions espontànies i efímeres de solidaritat entre persones amb interessos socioeconòmics similars).

El que pretenem en aquest capítol no és únicament dissenyar una estructura social, sinó perfilar el marc de diferenciació social a través del qual es manifesten les estratègies residencials, matrimoniales i hereditàries dels diferents grups socials. L'anàlisi d'aquesta diferenciació esdevé imprescindible per considerar la diversitat d'actituds culturals, d'ideologies, i d'economies domèstiques diferents segons la posició de cada unitat de producció dins del

sistema de classes. Per això, no tractarem únicament de definir l'estructura de la propietat i les classes resultants, sinó veure com aquestes es mantenen i s'oposen mitjançant el conjunt de normes culturals. Com assenyala Smith (1984:65), les diferències en l'accés als recursos i les posicions diferents en el procés de producció, "provoquen diferents estratègies familiars les quals, a llarg termini, influencien directament l'organització del grup domèstic i la seva composició". Així, doncs, deixaria de tenir sentit parlar del sistema familiar d'una determinada comunitat i seria millor referir-nos a les estratègies familiars de les diferents classes d'una comunitat.

1. LA CONFIGURACIÓ DE L'ESTRUCTURA SOCIAL AL XIX

Les diferències socials van anar intensificant-se progressivament al llarg del XIX, paral·lelament a la romputa de noves terres. Durant els segles XVIII i XIX, va anar constituint-se una classe de propietaris benestants locals que es convertiria en un grup social hegemònic local, aconseguint la majoria de la propietat i el poder polític local. Les divisions socials van agreujar-se, sobre la base d'un desenvolupament que va fer-se a partir de l'especialització en la viticultura mitjançant una orientació creixent cap al mercat i un trencament del model d'autoproveïment anterior.

La intensificació de les lluites socials i la desorganització de l'administració pública, agreujades com a conseqüència de la Guerra del Francès, van fer evident la necessitat de trencar el marc institucional anterior, liquidant les institucions feudals. La desamortització dels béns de la Cartoixa d'Escaladei no va revertir directament en els propietaris de Gratallops i a Torroja. Els dominis de la Cartoixa eren superiors als monestirs de Poblet i Santes Creus, però es localitzaven -segons Rovira (1979)- especialment als termes de La Morera on radicava la Cartoixa (2.600 Ha.), al Masroig (113 Ha.), i a Cornudella (70 Ha.). En canvi, a Gratallops i a

Torroja, la Cartoixa només tenien en propietat directa un forn i diverses cases. A més, els propis prioratins s'interessaren més per la compra de les cases i alguns forns de pa que per les terres desamortitzades, que passaren a propietaris foranis. Només Joan i Josep Pellicer, de Porrera, Antoni Llorens, de Gratallops, i Pera Blanc, d'Ulldemolins, participaren en la compra de terres de la Cartoixa [3].

En canvi, la desaparició dels delmes va posar en circulació una bona dosi de capital que seria invertit en noves rompudes i en la usura, paral·lelament a un fort increment dels preus del vi i a la consolidació d'un mercat internacional que permetia l'exportació de grans quantitats de vi i aiguardent. Aquests aspectes incentivaren noves rompudes de terres que seria afrontada -sobre tot- per les cases benestants amb més possibilitats d'inversió econòmica i amb terres verges per al conreu. Aquesta extensió de les superfícies conreades i l'increment de la producció va fer-se gràcies a una oferta creixent de mà d'obra assalariada, que va restar estímuls a la introducció de millores tècniques, persistint una agricultura tecnològicament endarrerida i amb una baixa productivitat.

Durant l'expansió vinícola anterior a la fil·loxera, si bé el nombre de pagesos sense terra no va créixer considerablement, si va incrementar-se el dels que tenien una superfície de vinya pròpia molt reduïda, que es veien obligats a treballar per a d'altris com a jornalers o parcers. L'increment de la pressió demogràfica va comportar una major parcel·lació de les terres, pel que el nombre de pagesos autosuficients va disminuir proporcionalment. Això va permetre obtenir als benestants i mitjans la força de treball necessària per al conreu de les seves terres, mitjançant contractes de parceria i jornalers. Aquesta diversificació del món rural va provocar, com assenyala Giralt (1978 vol.5:56) un nou plantejament en els conflictes socials, més d'acord amb l'emergent societat capitalista: "*les lluites no van ésser protagonitzades per senyors i pagesos, sinó per propietaris i treballadors del camp*". El fet, però, que un nombre

considerable de parcers fossin simultàniament propietaris de petites parcel·les va donar-li a les tensions socials una elevada complexitat.

Els indicadors que marcaven aquesta diferenciació eren diversos. Cada grup domèstic comptava, com a mínim, amb una casa, una parcel·la de vinya i un *hortet* de regadiu, exclusivament per al consum familiar. El que caracteritzava les divisions socials no era tant el fet de tenir o no una propietat com el volum d'aquesta propietat. Les possibilitats de subsistència de les pròpies terres o l'haver de recórrer a treballar per a d'altres amb més possibilitats indicaven la frontera que separava els diferents grups socials. Des d'aquesta perspectiva, els grups fonamentals eren els següents:

1 i 2). Jornalers i petits propietaris. Gairebé la meitat dels grups residencials de Torroja (96 de 196, el 1867) tenien una petita propietat d'entre 0 i 5 Ha., mentre que el 20 % (40 de 196) no tenien cap propietat [4]. Entre tots ells, no posseïen més que una quarta part de la terra, pel que tant uns com els altres es veïen obligats a ocupar-se com a jornalers o parcers. De fet, el límit entre petits propietaris i jornalers no estava clarament delimitat i factors diversos (com un préstec que no podia retornar-se, males collites o oscil·lacions dels preus del vi) podien fer guanyar o perdre una petita parcel·la, les quals canviaven amb freqüència de propietari, igual com les cases. Els jornalers i petits propietaris canviaven amb freqüència de casa, en construïen de noves, o fins i tot les llogaven o partien per la meitat. Eren, doncs, un grup amb una elevada mobilitat residencial, el que es reflexava, també, en una gran variabilitat en la composició del seus grups domèstics.

La majoria dels torrojans, doncs, eren dependents econòmicament durant el segle XIX (el 1867, el 70 % dels G.R. i el 63 % dels habitants). Tenir un contracte de parceria representava una possibilitat de comptar amb uns ingressos més fixes, malgrat que llavors calia córrer un risc elevat, però així sempre havien d'anar a jornal

en d'altres explotacions. La dinàmica predominant en aquestes condicions era una situació de precarietat econòmica, o sigui, la necessitat d'aconseguir préstecs, de vendre terres, d'haver d'enviar els seus diferents membres a jornals a la pròpia població o a una altra. A més, les seves reduïdes cases i la manca d'instal·lacions adequades els dificultava el procés vinícola, produint sovint un vi de molt poca qualitat i amb poques possibilitats de comercialització, pel que moltes vegades havien de portar el seu vi als cups i cellers dels benestants, els quals aconseguien així també un control suplementari sobre la producció. A més, la comercialització es feia a través de majoristes que negociaven les condicions de venda directament amb els grans productors locals.

3). Els mitjans. Els mitjans (el 18 % del total de G.R. i el 22 % de la població), amb una propietat d'entre 5 i 15 Ha. constituïen un grup heterogeni, amb forces diferències entre ells, que tenien la propietat d'un terç de les terres. La base de la força de treball que necessitaven per a aquestes explotacions procedia, sobre tot, de la del propi grup domèstic. En els moments de més necessitat de força de treball (verema, poda), havien de recórrer a la cooperació d'altres membres del grup (dones, fills, vells) o a familiars propers (mitjançant acords de cooperació o d'intercanvi). Tanmateix, a la verema, la pròpia força de treball familiar no els era suficient i havien de recórrer a la contractació de jornalers. La seva situació, tot i ser envejable pels petits propietaris i jornalers, no era amb tot absolutament satisfactòria. De vegades, havien de treballar com a jornalers (habitualment en feines especialitzades com fer marges, llaurar, control del procés de vinificació, etc.) o complementar les seves explotacions amb d'altres a parceria. Tanmateix, tenien l'avantatge d'una major estabilitat a partir de la seva pròpia vinya, encara que aquesta tingués una dèbil rendabilitat en comparació a la força de treball invertida.

Les diferències amb els petits propietaris, amb tot, eren notables i no es reduïen a una major propietat. En primer lloc,

tenien més i millors animals i instruments de conreu. Aquest, com hem vist anteriorment, era un element de cabdal importància de cara a l'obtenció d'una producció major i millor. En segon lloc, les seves cases eren força més grans i més confortables, a més de tenir una millor façana exterior, signe del seu ascens social. En tercer lloc, els seus grups residencials eren força més estables, tenien una major dimensió (nombre de membres coresidents) i una major complexitat en l'extensió residencial més enllà del nucli conjugal, el que els permetia tenir i mantenir més força de treball. Aquests factors els permetien assolir una posició substancialment millor que la dels petits propietaris.

4). Benestants. Els benestants, malgrat ser un grup reduït (només 10 cases a Torroja el 1867, el 5 % dels G.R. que aplegaven el 8 % de la població), controlaven el 40 % de la terra. Tots ells tenien explotacions superiors a les 15/20 Ha., que necessitaven, doncs, per poder-les treballar, de jornalers o parcers. A més de pel volum de la seva propietat, aquest grup es distingia per les seves grans cases (situades juntes al carrer Major, tant a Gratallops com a Torroja), per la possessió de diverses cases que podien llogar), per tenir diversos animals de conreu, per les seves instal·lacions vinícoles (que permetien obtenir més i millors vins), per la major complexitat i dimensió dels grups residencials i, en general, per la seva major continuïtat residencial i hereditària. El seu nivell de vida i el seu estil era força diferent a la resta de la població (en el vestir, en l'educació dels fills, en el paper de la dona dins del grup domèstic, etc.). Les seves cases, a més de ser més grans, es trobaven situades junt al carrer Major, a Gratallops i a Torroja, formant una zona residencial "rica" dins dels pobles.

Les bases del seu manteniment econòmic es fonamentaven en els següents aspectes: a) en la seva producció, pròpia o dels seus parcers; b) en l'obtenció de recursos mitjançant contractes de parceria; c) en la participació i control sobre l'elaboració i comercialització del vi; i d) en la seva disponibilitat de recursos

en metàl·lic (préstecs, compres de terres, etc.). Aquests darrers recursos eren sovint invertits en préstecs que els proporcionaven uns importants interessos, amb hipoteques sobre les petites propietats, el que els permetia incrementar amb freqüència els seus patrimonis. La disponibilitat de diners els permetia també beneficiar-se de les oscil·lacions en els preus del vi i de les situacions de precarietat dels petits propietaris, comprant a baix preu noves parcel·les quan aquests es veien obligats a vendre-les.

Els benestants constituïen un grup força compacte, sobre tot a partir de les limitacions imposades per les relacions de parentiu i les aliances matrimonials. Si bé en ocasions treballava el camp personalment, la tasca principal de l'home consistia en l'administració de les seves terres i en ocupar-se de la producció i comercialització dels seus vins. Sovint, la feina podia quedar repartida dins del grup domèstic entre el pare, que aniria al tros i s'encarregaria del procés vitícola i de l'administració de l'explotació, i el fill hereu que, sobre tot a partir del seu casament, s'ocupava més de la producció i comercialització. Aquests papers podien intercanviar-se en funció de les condicions físiques de cadascun dels dos. En cap cas, però, els benestants eren propietaris absentistes. La dona benestant, per la seva banda responia a l'ideal de la petita burgesia, és a dir, com a administradora de la pròpia casa i subjecte a l'àmbit domèstic, amb l'ajuda d'aquells mossos i servents que l'economia domèstica podria permetre's. Aquestes dones, gairebé mai anaren a treballar a la vinya.

Els benestants mantenien, en general, una major relació amb xarxes socials exteriors al poble. Els matrimonis amb famílies benestants d'altres poblacions eren freqüents, el que primava unes relacions que després s'estenien a d'altres aspectes socials. Els fills dels benestants, d'altra banda, acudien sovint a estudiar a escoles de Tarragona, Reus o Barcelona (molts d'ells farien estudis de notari, mestre o metge, instal·lant-se després a la pròpia població). Com assenyala Juliano a Barberà de la Conca (1981:338), els

benestants estaven més atents als processos polítics de l'època, compartint projectes amb determinades èlits urbanes, malgrat que el seu nivell de recursos i de vida era molt diferent. En aquest sentit, l'adscripció dels dirigents locals de Gratallops i Torroja (tots ells procedents de cases benestants) a les opcions polítiques liberals és constant durant el segle XIX.

A més del control sobre la propietat, els benestants anirien plantejant estratègies de control polític i de producció sobre els petits i mitjans propietaris. El control polític a nivell local començà a exercir-se a partir de la segona meitat de segle, gràcies a les mesures liberals que donaren als Ajuntaments unes funcions molt més importants, formant una minoria políticament activa que ocuparia tots els càrrecs locals. Tanmateix, la seva acció política va ser especialment activa a partir de la fil·loxera, quan la política va convertir-se en un instrument per preservar la propietat i l'hegemonia econòmica amenaçada per les tensions socials i reivindicacions pageses. Fins llavors, el control de la producció (a través de la propietat de la vinya i de la producció i comercialització del vi) era un mecanisme suficientment eficaç.

2. LA CRISI DE LA FIL·LOXERA I L'ORGANITZACIÓ DELS GRUPS SOCIALS

2.1. Canvis en l'estructura social

L'esquema anterior, només amb algunes variacions, va ser vàlid fins als anys quaranta. Amb tot, les bones possibilitats de comercialització del vi durant el segle XIX permeteren una certa estabilitat en l'oposició entre els diferents grups socials. Malgrat que els jornals pagats eren baixos [5], l'oferta de treball permetia unes condicions d'una certa estabilitat econòmica. Aquesta situació canviaria radicalment a partir de la crisi fil·loxèrica, apareguda el 1893, iniciant-se un període amb una oposició considerable entre

petits propietaris, mitjans i benestants, que crearien les seves pròpies organitzacions.

Quadre 1. -
Variacions en el nombre de G.R. i habitants segons la posició social (6). Torroja, 1867-1918

Classe	Nombre de G.R.				Nombre de persones			
	1867	1895	1903	1918	1867	1895	1903	1918
0	15 (7,6)	13 (6,5)	10 (5,2)	5 (3,3)	60 (6,8)	45 (4,7)	40 (5,6)	20 (3,3)
1	40 (20,4)	30 (15,0)	32 (16,7)	20 (13,3)	140 (15,8)	100 (10,6)	32 (11,6)	64 (10,6)
2	96 (49,0)	95 (43,4)	83 (43,4)	63 (42,0)	416 (46,9)	440 (46,3)	290 (40,9)	236 (39,2)
3	35 (17,8)	47 (23,5)	51 (26,7)	49 (32,6)	196 (22,1)	262 (27,5)	230 (32,4)	227 (37,7)
4	10 (5,1)	15 (7,5)	15 (7,8)	13 (8,6)	74 (8,3)	103 (10,8)	67 (9,4)	55 (9,1)
TOT	196	200	191	150	885	957	709	602

0, Activitat principal no agrícola; 1, Sense propietat; 2, petits propietaris; 3, Mitjans; 4, Benestants.
font: elaboració pròpia, a partir dels censos i cadastres.

La crisi va afectar de forma diferent a aquests grups. Així, entre els censos del 1867 i del 1918 s'observa (quadre 1) com van marxar del poble gairebé la meitat dels petits propietaris i jornal·lers, mentre que el nombre de mitjans i benestants va mantenir-se estable. L'estructura social, doncs, va variar considerablement: els G.R. dels petits propietaris i jornal·lers van passar del 70 al 55 %, mentre que els mitjans passaren del 17 % al 32 %. (veure gràfica C del cap. 8).

Els benestants i mitjans serien els que tindrien més possibilitats per tornar a posar en marxa les seves explotacions després de la crisi. Els nous procediments de replantació (cep americà) exigien una dedicació més gran i un temps d'espera més llarg fins a les primeres collites. Però si bé per fer-ho necessitaven d'una major força de treball, per contra, l'oferta de treball era menor (molts jornal·lers havien emigrat) i els jornal·lers i petits propietaris que quedaven començarien aviat a organitzar-se en demanda d'uns jornals més elevats.

A partir d'aquest moment, l'oposició entre els diferents grups socials va anar creixent, creant-se associacions i sindicats agrícola-

les diferents. A Gratallops, hi haurien dues cooperatives, la dels "pobres" (fundada el 1917) i la dels "rics" (fundada el 1920), tal i com eren anomenades. El mateix passava en d'altres aspectes socials. En constituir els sectors republicans i d'esquerres la Societat recreativa "La Flor de maig" (societat que encara perviu, ara l'única al poble), els benestants crearien aviat una altra Societat, "La Unió". Els diumenges, cada local feia el seu ball diferent. La divisió no només afectava a aquests aspectes, sinó al conjunt de relacions socials. Cada persona anava a la botiga que freqüentava el seu sector, al barber de les seves idees, al cafè específic. Les relacions d'amistat i de parentiu es delimitaren. L'assistència a les misses es convertí també en un element de diferenciació ideològica i social.

La tensió aniria creixent fins a la Guerra Civil. Davant les exigències de millors jornals, els benestants contractaren persones de fora del poble, que treballaven per jornals força inferiors. El 1919, per exemple, els jornalers de Gratallops es declaraven en vaga, formant grups de piquets per impedir que es contractés cap veremador de fora. Davant de la situació, l'alcalde demanava, el 22 de setembre, la intervenció de la Guàrdia Civil de Falset amb dues parelles de guàrdies, al·legant que obrers associats de forma il·legal s'oposaven a que els patrons lloguessin treballadors forasters [7].

2.2. El caciquisme

La lluita econòmica es traslladaria ben aviat a l'àmbit polític, centrada en el control de les institucions locals i els contactes amb l'exterior. El règim polític de la Restauració, va ser aprofitat pels benestants per exercir el seu domini polític davant de la situació de descontentament de la pagesia, tot aprofitant les relacions de parentiu i el clientelisme que s'havien anat creant gràcies al seu control econòmic i de l'estructura de la propietat [8]. Des d'aquesta perspectiva, el caciquisme de la Restauració, va

permetre aturar el descontent dels camperols (que esclatà amb la fil·lojera però que ja s'havia creat durant l'etapa de configuració del règim liberal de propietat, només atenuada per les bones condicions de venda del vi), a nivell polític i econòmic: eleccions manipulades, Ajuntaments controlats pel cacic local, cooperatives sota el seu control, control de la Justícia, etc.

Els grans propietaris, s'havien llançat, durant les dècades anteriors a la fil·lojera, a un increment quantitatiu de la producció gràcies a les bones condicions de comercialització. En entrar aquesta en crisi, tampoc invertirien suficientment per millorar les condicions de productivitat, preferint retornar a l'estructura de producció anterior, pel que van haver d'incrementar la seva activitat política per poder mantenir la seva posició [9].

En aquest sentit, el caciquisme, interpretat sovint com a un mecanisme supraestructural de falsificació del procés electoral per al manteniment dels partits de torn durant l'etapa de la Restauració [10], caldria identificar-lo com a un aspecte essencial de la vida rural emmarcat en les lluites entre els grans propietaris i jornalers i del qual, la manipulació electoral era una de les seves manifestacions, però no l'única. Plantejat així, la seva durada no ha de limitar-se als anys de la Restauració: començaria a gestar-se com a un poder local preexistent a l'organització de les estructures de l'estat liberal (que aquest no només toleraria, sinó que reforçaria amb el beneplàcit de la burgesia) i es mantindria amb intensitat fins a la República, per després anar difuminant-se lentament [11].

Evidentment, el poder i actuació dels cacics prioratins era qualitativament i quantitativament inferior a l'exercit a d'altres zones, on les seves propietats eren molt més grans i eren absents [12]. El fet que la majoria dels parcers fossin, a la vegada, petits propietaris li dona a les relacions socials una elevada complexitat. Sobre tot, el caciquisme del primer terç de segle va representar, al Priorat, un sistema de coerció, una estratègia per al

manteniment de la propietat, manifestant-se especialment en un context de crisi i d'absència d'inversions importants, dins d'una progressiva pressa de consciència dels camperols.

2.3. La creació dels Sindicats Agrícoles: el Sindicat Agrícola "Priorat d'Scaladei", de Gratallops

El Cooperativisme va aparèixer com a un fenomen general al Priorat [13], com un moviment del petit i mitjà propietari, en plantejar-se com controlar la comercialització i aconseguir una major qualitat en els productes elaborats. A Gratallops, el Sindicat "Priorat de Scaladei" va constituir-se el 1917. Era, en certa manera, un instrument dels petits propietaris i dels mitjans autosuficients que cercaven en ell un mitjà per poder produir i comercialitzar el vi sense dependre dels benestants, pel que aviat va ser anomenat el "Sindicat dels pobres".

Malgrat això, agrupava membres dels diferents grups socials i presentava en el moment de la seva fundació una certa ambigüitat ideològica. Per tal d'esbrinar quins interessos representava hem analitzat qui eren i quina posició econòmica tenien els socis fundadors. En primer lloc, sorprèn la presència d'un propietari benestant com a President del Sindicat i primer firmant dels Estatuts, en Josep Piqué Porrera, el qual tenia una propietat de 25 Ha. A més, participava activament en la vida política local: aquell mateix any, era membre de l'Ajuntament i havia donat suport com a interventor al candidat liberal Antonio Veciana, diverses vegades diputat per la circumscripció Tarragona-Falset-Reus [14]. Entre la resta dels fundadors n'hi havia encara dos més que també formaven part de l'Ajuntament. Excepte el President, però, tots els altres socis fundadors no eren grans propietaris: set eren petits propietaris de menys de 3Ha., i quatre eren mitjans, amb propietats d'entre 5 i 7 Ha. [15].

Els serveis oferts pel Sindicat es referien quasi exclusivament a la producció del vi, però no oferia serveis cooperatius (excepte la compra d'adobs i sulfats) per al conreu de la vinya. D'aquesta manera s'articulava un sistema de producció dual, que encara persisteix, amb una producció vitícola individual o familiar, i una altra de vinícola, de caràcter comunitari, centralitzant els processos tècnics més complexos i susceptibles de ser controlats per alguns productors més afavorits.

Examinarem breument quin era el funcionament del Sindicat "dels pobres" de Gratallops, durant els seus primers anys d'existència, segons consta en els Estatuts del mateix [16]. El Sindicat tenia quatre tipus de socis. Els socis fundadors [17] pagaven una quota mensual (50 cts.) per la qual, a més de poder portar la seva verema al Sindicat, tenien dret a demanar préstecs d'un fons de reserva del Sindicat, sense cap interès. Només ells podien formar part de la Junta Directiva i de la Junta General del Sindicat. Els socis protectors pagaven una quota mensual (1 pta.) i només tenien el dret de portar al Sindicat la seva verema. Els socis col·lectius de 1ª classe no pagaven cap mensualitat, però podien també portar al Sindicat la seva verema, pel que se'ls descomptava un 25 % dels beneficis obtinguts en la venda del vi, a més dels beneficis íntegres de la brisa. Els socis col·lectius de 2ª classe entregaven la verema a pes, acordant-se els tractes en el moment de la verema.

El capital social era obtingut del que se'ls descomptava als socis per la producció del vi (0,01 ptes per cada 2 Kgs. de raïm), així com els beneficis de la venda de les brises i les mares. En canvi, les quotes dels socis passaven a formar part de l'anomenat capital de reserva per a préstecs, una caixa de crèdit per als socis fundadors, que podien obtenir així préstecs sense cap interès. El funcionament del Sindicat no pot qualificar-se d'excessivament democràtic. La Junta Directiva, l'únic òrgan que podia prendre decisions, estava integrada només pels socis fundadors, amb l'exclusió de les dones. La Junta es renovava parcialment cada dos anys, ele-

gint els nous membres la pròpia Junta. La Junta General, integrada només pels socis fundadors, no tenia cap poder decisiu.

Aquest règim de funcionament seria canviat amb l'adveniment de la República. Llavors, el Sindicat havia adquirit una força considerable. A part de l'elaboració del vi, comptava amb d'altres serveis com una cooperativa de consum, una assegurança de malaltia per als socis i un local social on es feien menjars i servei de bar. El Sindicat, que havia evolucionat políticament fins situar-se en posicions clarament esquerranes properes a la Unió de Rabassaires, estava relacionat també amb la Societat "La Flor de Maig", que disposava d'un cafè i organitzava activitats recreatives i culturals.

En oposició, s'havia constituït (1920) el Sindicat de Propietaris i la Societat Recreativa "La Unió". Si bé els objectius eren teòricament similars, a la pràctica va convertir-se en un mecanisme de defensa dels propietaris davant el progressiu creixement i importància del Sindicat Agrícola del Priorat. A la Guerra, el Sindicat de Propietaris va ser expropiat i tancat, passant el seu patrimoni al de l'altre Sindicat. Després de la Guerra, amb l'ocupació franquista, aquesta assimilació continuaria, però a l'inversa. Tot i la unificació, la Cooperativa va continuar sent, sobre tot, un instrument dels petits propietaris i mitjans. Els propietaris més grans seguiren fent el vi als seus propis cellers i comercialitzant directament la producció. Avui en dia, tots els productors de vi de Gratallops, excepte dos, són socis de la Cooperativa.

3. RELACIONS CONTRACTUALS ENTRE PROPIETARIS I PARCERS: L'EXPLOTACIÓ DE LA TERRA MITJANÇANT CONTRACTES DE PARCERIA

Abans d'analitzar els canvis que es produeixen en l'estructura social a partir dels anys cinquanta, ens aturarem per conèixer més les relacions contractuals entre propietaris i no-propietaris. Les relacions entre ambdós, han estat marcats al Priorat per diverses

formes d'extracció de l'excedent, en funció del procés històric i de les relacions d'explotació que establiren els grups socials entre si. Durant el XIX, els contractes a parceria anaren substituint les formes d'emfiteusi anteriors, que van anar desapareixent per la necessitat de més mà d'obra a causa de la gran extensió de la vinya per les grans rompudes de terres del segle passat. A través de les clàusules dels contractes podem observar el marc de les relacions entre propietaris i parcers.

a) Durada dels contractes. Durant el XIX, la durada dels contractes s'establia o bé per períodes curts (quatre o cinc anys) o bé, sobre tot, per vint-i-cinc anys [18]. Després de la crisi fil·loxèrica, es realitzarien encara contractes a vint-i-cinc anys, però a causa de la disminució del nombre de parcers i l'emigració de forces propietaris, van fer-se contractes més favorables al conreador, sovint de per vida del parcer, però sense cap dret a la successió del contracte [19].

b) L'ús i costum del bon pagès. Els procediments tècnics de conreu i de collita apareixen perfectament definits sota la denominació "*llevar la tierra a uso y costumbre de buen agricultor*", expressió de la visió del propietari sobre la producció. Així, el propietari es reservava el control sobre determinats aspectes del procés tècnic de producció, com el control del calendari agrícola. Si bé el parcer podia decidir quina era la data més adequada per iniciar la verema, era el propietari qui es reservava la capacitat d'autoritzar-la, intentant controlar una important decisió per a la qualitat del vi a produir, i -sobre tot- aconseguir una homogeneïtat en la data de la verema en les seves diverses parcel·les. Així, podia rebre tota la collita a un mateix temps i elaborar el vi amb tot el most ja recollit. Per contra, als rabassaires els interessava més no fer coincidir totes les collites, per poder aconseguir jornals en diverses vinyes o bé poder comptar amb grups de col·laboració per estalviar despeses de jornals [20]. El propietari es reservava, també, l'autorització i intervenció directa en tota una sèrie de

qüestions en referència al conreu i utilització de la vinya. En qualsevol temps i moment podia entrar a la parcel·la i presenciar els treballs que s'hi fessin [21].

c) Partició dels fruits i participació en les despeses de conreu. Les dues formules més habituals de partició eren a mitges i al terç. En la partició a mitges, la formula habitual anterior a la fil·loxera, el propietari col·laborava en algunes despeses dels conreus (contribucions i impostos, la meitat del sulfat, una part del sofre i adobs de compra, transport del sofre i del sulfat fins a la finca; i ceps i peus necessaris per a la replantació de noves vinyes. En alguns casos, en explotacions molt grans, el propietari aportava part de la força de treball necessària per a la verema. La resta de despeses i treballs, incloent transports i jornals, eren a càrrec del parcer. Els contractes al terç (un terç per al propietari, sense participar aquest en les despeses de conreu) van progressar en els contractes posteriors a la fil·loxera, fins a ser la pròpia dels contractes signats després dels anys trenta [22].

d) Replantació de la vinya. Tant en els contractes anteriors com en els posteriors a la fil·loxera, els parcers estaven obligats a la plantació de nova vinya o a la seva replantació, especificant-se clarament en els contractes la quantitat de ceps a plantar, la forma de plantació, el termini i calendari i l'aportació del propietari a les despeses [23]. En els contractes post-fil·loxèrics, els propietaris s'asseguraven que la replantació es fes amb ceps americans, que ell mateix proporcionava.

e) Reconeixement de la propietat i arbitrarietat del contracte. A part dels drets econòmics, els propietaris incloïen en el contracte tota una sèrie de drets que intentaven recordar la seva propietat sobre la terra, junt amb l'amenaça de desnonament i finalització del contracte si el parcer no complia una sèrie de condicions, algunes absolutament arbitràries segons la decisió del propietari. Aquest tipus de clàusules van incrementar-se en els contractes posteriors a

la crisi fil·loxèrica: llavors, si bé es reconeixen unes millors condicions econòmiques per al parcer, es preveïen més mecanismes per a la recessió dels contractes. Els drets reconeguts al propietari es consideraven de natura no econòmica, com el de collir lliurement fruites i raïms per al seu consum propi i familiar. Així, el 1875, un propietari benestant es reservava el dret "*a coger por si o por encargo racimos de uvas e higos para el consumo diario de su casa, sin abono alguno*" [24]. Amb aquests drets, els propietaris aconseguïen l'extracció d'una renda suplementària.

L'amenaça de desnonament si el parcer no complia determinats pactes era per a aquest una limitació de les seves garanties de continuïtat de l'explotació. A la pràctica, aquestes clàusules representaven una limitació de la durada del contracte, sobre tot en aquells que es feien de per vida del parcer sense cap dret a successió. Així, per exemple, el contracte podia rescindir-se en cas d'una llarga malaltia [25]. Aquestes clàusules s'imposaren sobre tot en els contractes posteriors a la fil·loxera, els quals presenten una dualitat de processos: d'una banda, milloraven les condicions econòmiques dels parcers; de l'altra, s'endurien les condicions d'explotació de la terra. El rabassaire, així, havia de disciplinar-se si no volia perdre el treball invertit en la vinya d'un altre.

Els contractes de parceria han estat sovint presentats, en la visió ideològica dels propietaris, com a una forma harmoniosa de conreu, que va permetre la prosperitat del camp català, un contracte de societat en el qual el pagès hi posa el treball i el propietari la terra [26]. Tanmateix, aquests suposats beneficis de la parceria han de matisar-se considerablement. En primer lloc, perquè per sota d'aquesta harmonia, les relacions contractuals manifestaven una situació d'absoluta desigualtat per part del parcer i, en segon lloc, perquè -com a mínim al Priorat-, foren un dels factors que impossibilitaren el desenvolupament d'una agricultura més modernitzada i productiva.

El fet que una bona part de les explotacions de benestants es cultivessin en règim de parceria durant els anys anterior a la fil·loxera va dificultar la configuració d'una estructura productiva que pogués sobreposar-se als efectes de la crisi, adaptant-se a les noves demandes del mercat i a un necessari increment de la productivitat. La bona absorció pel mercat de la producció vinícola amagava, en certa manera, l'explotació sobre els parcers. Aquests, a causa de l'empobriment a que es trobaven sotmesos pel sistema de relacions d'explotació, es veien forçats a acudir al mercat de treball i es convertien en base d'acumulació dels benestants, privant-los d'una possibilitat de capitalització de les seves pròpies explotacions. Però, a la vegada, aquest tipus de relacions incidia negativament en els benestants, car mantenia unes explotacions poc productives, sotmeses a unes condicions contractuals que no estimulaven la millora de les explotacions per part del parcer. La rigidesa de les prestacions relatives a la conservació i forma de cultivar les terres limitaven considerablement l'autonomia del parcer i la dedicació d'aquests a la millora de les explotacions.

La situació, però, va sostenir-se gràcies a la conjuntura favorable anterior a la fil·loxera. Amb aquesta, però, el Priorat va mostrar una manca considerable de reacció, sobre tot per part dels benestants. L'acumulació anterior de capital no va reinvertir-se en una ràpida replantació de les vinyes. Només els petits propietaris i mitjans mostraren un cert dinamisme per generar una estructura de comercialització i de canvi tècnic estructural (sobre tot a través de la creació de cooperatives), però a aquests grups els mancava el capital suficient per fer-ho i, a més, havien de fer front sobre tot a la problemàtica situació de manca de recursos immediats per sobreviure. Els benestants, per contra, no tan sols no invertiren suficientment [27] en una millora de les condicions d'explotació (com va fer-se en d'altres zones), sinó que preferiren recórrer de nou als contractes de parceria per a la replantació de la vinya. Aquesta sol·lució els era la més fàcil a curt termini: no els exigia una inversió econòmica considerable, car estalviaven els preus dels jor-

nals, però frenava una necessària inversió de capital a l'explotació i limitava la iniciativa del parcer en la renovació de l'explotació. Els benestants, potser faltats de suficient capital i d'expectatives comercials a l'exterior, no van aprofitar l'ocasió d'una possible transformació econòmica. Per això, molts contractes de parceria es convertirien, a la llarga, en un pas previ a l'abandó de l'explotació, tendència que es confirma sobre tot a partir dels anys seixanta. El manteniment de la parceria, incapaç d'estimular un desenvolupament de millora productiva [28], evidencia la manca d'expectatives econòmiques i de transformació de les vinyes prioratines.

Quadre 2.-

Variacions en el nombre de G.R. i habitants segons propietat del G.R. Torroja i Gratallops, 1924-1986

TORROJA	Nombre de grups residencials				Nombre d'habitants			
	1924/25	1940	1960	1986	1924/25	1940	1960	1986
0	8 (5,6)	7 (6,1)	6 (6,6)	10 (20,8)	28 (5,4)	21 (5,4)	18 (5,7)	32 (23,0)
1	14 (9,8)	12 (10,5)	11 (12,2)	5 (10,4)	42 (8,1)	37 (8,0)	25 (8,0)	14 (10,0)
2	62 (43,3)	48 (42,1)	37 (41,1)	16 (33,3)	212 (41,0)	151 (38,9)	129 (41,4)	45 (32,3)
3	45 (31,4)	36 (31,5)	29 (32,2)	14 (29,1)	176 (34,1)	120 (32,9)	103 (33,1)	42 (30,2)
4	13 (9,6)	11 (9,6)	7 (7,7)	3 (6,2)	58 (11,2)	57 (14,6)	36 (10,5)	6 (4,3)
TOTAL	143	114	90	48	516	388	311	139

GRAT.	Nombre de grups residencials				Nombre d'habitants			
	1924/25	1940	1960	1986	1924/25	1940	1960	1986
0	10 (6,4)	10 (7,4)	6 (5,4)	22 (25,5)	38 (6,7)	38 (8,3)	16 (4,1)	93 (34,70)
1	20 (12,9)	11 (8,2)	9 (8,1)	11 (12,7)	53 (9,3)	23 (5,0)	31 (8,1)	26 (9,70)
2	74 (48,0)	60 (44,7)	48 (43,2)	24 (27,9)	238 (41,9)	178 (39,0)	152 (39,9)	67 (24,99)
3	36 (23,3)	41 (30,5)	39 (35,1)	23 (26,7)	173 (30,4)	164 (35,9)	144 (37,7)	66 (24,62)
4	14 (9,0)	12 (8,9)	8 (7,2)	6 (6,9)	66 (11,6)	53 (11,6)	39 (9,9)	16 (5,97)
TOTAL	154	134	111	86	568	456	381	268

4. L'ESTRUCTURA SOCIAL EN EL CONTEXT ECONÒMIC ACTUAL (1960-1986)

Si les reformes liberals del XIX implicaren la desaparició de les formes senyorials i la consolidació dels propietaris benestants, amb la fil·loxera s'inicià un llarg procés que ha anat fent perdre protagonisme als benestants. Les tensions socials de la primera mei-

tat del XX són, en certa manera, l'expressió d'una classe de mitjans que va consolidant-se a costa de la disminució dels petits propietaris i parcera i de la pèrdua de poder econòmic dels benestants. A partir dels anys seixanta, aquest procés es mostra irreversible i, dins d'una conjuntura econòmica desfavorable per a una agricultura com la prioratina, s'observa com les úniques explotacions que poden sobreviure són les fetes amb la pròpia força de treball domèstica.

En aquest context, la diferenciació social abans descrita ha deixat de tenir sentit. D'una banda, s'ha modificat la composició social respecte a la propietat (quadre 3). En els darrers anys ha anat disminuint considerablement el nombre de G.R., però sobre tot el dels petits propietaris i el dels benestants. En termes relatius, només s'han mantingut (tot i la disminució del seu nombre) els G.R. mitjans, mentre que s'han incrementat els no dedicats al conreu del camp. Tanmateix, els principals canvis s'han produït en la significació atorgada, en el context comunitari, a la propietat. En uns pobles en els quals la majoria de les parcel·les no estan cultivades i la productivitat és molt baixa, el règim de propietat és avui poc significatiu de l'estratificació social. Més que la propietat, el que la comunitat identifica com a determinants de l'estatus és la pròpia capacitat d'iniciativa, de treball i d'esforç individual. El propietari benestant és a Gratallops i a Torroja, en certa manera, una reminiscència del passat: la majoria de les seves terres no es cultiven i tampoc trobaria ningú disposats a cultivar-les.

L'exemple de tres propietaris benestants ens confirmarà el que acabem d'indicar. El primer, treballa junt amb la seva dona una part de les seves terres, aquelles que es troben més properes al poble, mentre que la resta (gairebé el 60 %) no són cultivades. Tot i ser un dels pocs que fan vi als seus propis cellers i no a la cooperativa, el seu nivell de vida no difereix excessivament d'altres persones del poble. Un altre exemple és el de l'hereva de la que havia estat la casa amb més propietats del poble. Treballa a Falset i les seves terres no es cultiven. Per contra, una part de les terres del

nostre darrer exemple es treballen encara amb jornalers i parcers, però la majoria d'elles no es cultiven perquè

"no trobem ningú que vulgui cultivar-les. Tantes terres que hem tingut a la nostra família i ara, poc a poc, s'estan perdent. No trobem ningú que vulgui cultivar-les. Només ens en queden algunes que porta lo fill, però ell es dedica sobre tot a vendre lo vi. Fa tristesa, però d'aquí a pocs anys ja gairebé no collirem cap raïm." [29]

Els tres exemples mostren una mateixa realitat. L'únic signe distintiu que mantenen és el viure a grans cases. Però això no vol dir gaire cosa. Una de les cases més grans de Gratallops només està habitada pels seus propietaris en la seva meitat. La casa és un gran edifici antic *"que a l'hivern no podem habitar de fred, pel que només fem vida en unes quantes habitacions"* [30]. D'altres cases més petites, són molt millors. Les diferències socials entre els pocs benestants que queden i les altres cases són reduïdes, gairebé es mantenen en el terreny simbòlic. Un d'ells, per exemple, no acudeix mai a l'únic cafè del poble perquè l'identifica amb l'antic local d'esquerres, oposat al sector del poble que ell representava. Com a fòssils d'una estratificació social anterior [31], és possible encara la percepció d'antigues divergències en el passat, expressades en la pertinença d'una persona a un grup domèstic o a un altre.

Els contractes de conreu, d'altra banda, han deixat de tenir la significació anterior. Cada vegada més, el règim d'explotació predominant és el de propietat directa. El 1982, gairebé el 90 % de les explotacions es cultivaven directament, i només una petita part (5 %) en règim de parceria (quadre 4). Sovint, els propietaris que donen les seves terres a parcers són explotacions sense gaires terres, aquells que ja no poden treballar la terra perquè ja són grans i no tenen fills que els substitueixin o bé perquè ja no viuen al poble recorden a la parceria perquè la vinya no es perdi. La parceria serà sovint la fase terminal en la vida de les vinyes, abans del seu definitiu abandonament, un simple retard de l'abandó de moltes explotacions. Així, en alguns casos es recorre a un tipus de contracte en el qual la terra s'explota al terç, sense col.laboració en

cap despesa per part del propietari, però amb la particularitat de que el parcer, als vint anys del contracte adquireix la plena propietat de la terra [32].

Quadre 4.-
Règim d'exploració, 1962, 1972 i 1982:
Distribució de la superfície conreada (en ha.) segons el règim d'exploració

Règim.	PRIORAT vinícola		GRATALLOPS		TORROJA	
	1962	1982	1962	1982	1962	1982
Propietat	11895 (83,3)	10825 (88,8)	821	659	854	794
Arrendament	410 (2,8)	311 (2,0)	6	6	5	144
Parceria	1781 (12,4)	527 (4,8)	287	204	170	6
Altres	190 (1,5)	377 (3,5)	0	42	3	-
Total	14276	10825	1114	911	1032	944

Font: Censo Agrario de España, 1962, 1972 i 1982.

La comarca del Priorat registra avui la renda per càpita comarcal més baixa de Catalunya [33], el que palesa la incapacitat de l'exploració de la vinya per proporcionar als seus habitants un nivell de riquesa o benestar proper al de la mitjana dels habitants de Catalunya. Les deficiències dels sistemes d'exploració i comercialització i la manca de capital i de força de treball impliquen una agricultura que, actualment, només pot reposar en la pròpia ocupació familiar i en unes explotacions agràries en situació de marginalitat respecte al conjunt de l'economia catalana. La renda que s'obté de les vinyes no és suficientment competitiva respecte al capital fix invertit. Quan es pot, les explotacions familiars, es continuen, però sense millorar les condicions estructurals de producció i el desenvolupament de grans explotacions. En aquestes condicions, la continuïtat de les explotacions dels benestants és pràcticament impossible i les diferències econòmiques són menys perceptibles en funció de la propietat de la terra.

NOTES 5. -

ELS GRUPS SOCIALS

[1] Entenc que el concepte de classe no s'ha de pensar de manera unilateral, és a dir, tenint en compte sols un o dos elements, sinó que ha d'ésser considerat com un concepte multilateral o multifacètic, en el qual la dimensió cultural, amb tota la seva complexitat, és un element destacat i no secundari per a la seva caracterització (Frigolé, 1980:177)

[2] Des de feia segles, el camperol s'havia acostumat a treballar en comú amb l'amo; de l'un eren la terra i les rendes, de l'altre les eines de treball i bona part de la collita. D'ací sorgiren formes de dret en l'aprofitament del sòl que encara avui són un símbol d'una eficaç col·laboració entre el propietari i el pagès. La més important de totes és la masoveria, peculiaritat del contracte de parceria que en el Vuit-cents aconseguí una gran prevalença, sobretot enfront de les formes pairals més antigues, com el cas de l'emfiteusi i la rabassa morta. (Vicens Vives, 1958:124)

[3] La majoria dels béns foren comprats per gent de la comarca, com Marià Rius i Josep Vidal (comerciants de Tarragona), Antoni Niubó, Lluís Mestre, Ramon Urarte i Josep Sabadell (tots ells barcelonins). Per aquest motiu, el terme de La Morera presenta encara una estructura de la propietat força diferent a la resta de la comarca.

[4] Dades procedents de la reconstrucció dels cursos domèstics. Es comptabilitzen el total de propietats dels membres del G.R., independentment del membre d'aquest a qui pertanyin. Les xifres, per això, no coincideixen exactament amb les de l'estructura del propietat, que les comptabilitza a nivell individual.

[5] Perpiñà (1932) indica que es pagaven al Priorat, els anys anteriors a la fil·loxera, 1,75 ptes. per jornal.

[6] La definició dels diferents grups socials s'ha fet segons els següents criteris: grup 0, G.R., dedicat principalment a d'altres ocupacions no agrícoles; grup 1, G.R. sense propietat; grup 2, petits propietaris (de 0 a 4 Ha.); grup 3, mitjans (de 5 a 14 Ha.); grup 4, benestants (més de 15 Ha.).

[7] Document de l'Arxiu Municipal de Gratallops, Citat per Jaume Sabaté (1986:54).

[8] Vicens Vives apuntava que el caciquisme no era una creació de la superestructura canovista, sinó que en la seva base hi hauria les condicions de vida del camperolat i la seva "primària organització tribal" (1970:150).

[9] El sistema de control resultant s'aproximaria a un dels tipus de domini sobre el camperolat que Wolf defineix com a capitalisme de renda, és a dir el tipus de dominació que es serveis de la política per poder continuar l'extracció de la renda del camperol sense augmentar les condicions de productivitat (Wolf, 1971:75-77).

[10] La crítica al sistema canovista de caciquisme es troba resumida a la coneguda obra de Costa: Oligarquia y caciquismo como forma actual de gobierno en España: Urgencia y modo de cambiarla (1902). Per un estat de la qüestió, veure Yanini (1975). Des d'un punt de vista antropològic, veure Pitt Rivers (1971), Frigolé (1979).

[11] El 1933, en plena República, el President de la Comissió Gestora de l'Ajuntament del poble veí de Els Guaiets, ens ofereix una magnífica descripció del funcionament del caciquisme a nivell local, en una carta de queixa enviada al Conseller de Governació de la Generalitat. Vegem-ne alguns fragments: "és la nostra vila de tantes que la tradició antiliberal i caciquil ha mantingut esclavitzada a la voluntat omnívota del senyor del poble; amo de les terres del terme, amo de la dèbil voluntat dels que l'habiten al caprici del qual s'han de subjectar tots els habitants sense distinció. Té la nostra vila, encara una característica més marcada de feudalisme. Hi ha un Sindicat catòlic que dirigeix l'amo i senyor, on hi portem els fruits tots els propietaris, allí hi ha l'únic cafè, l'única flequeria, carnisseria i tenda, el qual pot dir que té monopolitzada "tota" la vida del

poble. L'Ajuntament fou elegit sempre per l'amo i no es mou res de la vida sense la seva voluntat. Inútil dir que aci no ha arribat la República, que, per aconseguir fessin hissar la bandera catalana i republicana m'obligaren a fer repetides denúncies al senyor Governador, igual perquè fos secularitzat el cementiri. El ritme de les celebracions religioses, processons, subvencions eclesiàstiques, passar el capellà pel poble a senyalar o tirar un grapat de sal a les cases catòliques, no ha sofert la més mínima variació. Doncs bé, disciplinats un petit grup d'homes lliures, a l'Esquerra Republicana, en ésser consultats per la nostra Comarcal, van donar el meu nom per a ésser President de la Comissió gestora que jo vaig acceptar com a republicà disciplinat (...). Els dos vocals de la Comissió foren nomenats per l'amo del poble (i d'acord amb l'establert per la llei) i d'entre els seus incondicionals i naturalment en trobo al front de la Comissió, pres i sabotejat per tots. El primer dia, l'agutzil començarà per no creure'm i descaradament em digué que no em reconeixia per res; igual em digué el Secretari. Vaig determinar traslladar-me a informar de la situació a la Comissaria a informar de la situació local al senyor Cavaller i a l'extendre el lliurament per 25 pessetes, al tresorer (vocal de la Comissió) per despeses de viatge a justificar es negà rotundament a donar-les, dient-me que per a ell no era res: en una paraula; són feixistes a les ordres del cacic i no reconeixen ni la Llei ni l'autoritat de la República: Què tinc que fer? Què deu fer la República a la nostra vila? (...). Carta tramesa al Conseller de Governació de la Generalitat de Catalunya (30-5-87). Publicada a *Avançada*, portaveu d'E.R.C. a Tarragona, juny 1933. La persona acusada de practicar el caciquisme, Ramon Castellví, era membre de la Lliga Regionalista i, a més, President de la Federació Agrícola del Priorat, organisme que federà a onze cooperatives agrícoles de la comarca.

[12] Els propietaris benestants no eren uns absentistes ni tenien propietats tan grans com els que ens presenta Malefakis a Andalusia (1971), ni cotes de poder polític com les descrites per Duran entre els cacics gal·lecs (1972). Tampoc podem dir que el seu sistema conceptual i la imatge del cacic fos la que Frigolé ens presenta en les seves recerques (1977).

[13] Les primeres cooperatives que es crearen a la zona foren les de Bellmunt, Gratallops i la Vilella Baixa. Els anys trenta es crearen les de Pobodeda, Porrera, Lloà, Torroja i la Vilella Alta. A Torroja, el Sindicat Agrícola no va crear-se fins forces anys més tard, el 1936, si bé prèviament ja existia l'Associació de Treballadors del Camp des del 1917. Els Sindicats, però, han funcionat separatament a cada poble. Des de la seva creació, diversos intents de coordinació han fracassat, tant a la dècada dels anys 30, com posteriorment, després de la definició de la Denominació d'Origen Priorat.

[14] Font: "Relación de interventores nombrados por el candidato D. Antonio de Veciana. Elecciones de Diputados a Cortes Distrito de Tarragona-Reus-Falset". A.D.T. Entre els nomenats consta Josep Piqué a Gratallops.

[15] Els socis fundadors del Sindicat Agrícola de Gratallops eren els següents: Josep Piqué Porrera, President i primer firmant. Un dels propietaris benestants de Gratallops (una propietat de 25,65 Ha.), en la data de constitució de la Cooperativa era membre de l'Ajuntament i col·laborà en diverses eleccions a Diputats en Corts com a interventor del candidat conservador per la jurisdicció Tarragona-Reus-Falset, Antonio Veciana; Jaume Masip Peral·lú, petit propietari (3,49 Ha.) i membre de l'Ajuntament; Josep Vilalta Ripoll, propietari mitjà (5,46 Ha.); Josep Madico Mestre, propietari mitjà (6,38 Ha.); Conrad Martí Pallisé, petit propietari (3,07 Ha.) i ferrer; Jaume Cubells Guiu, propietari mitjà (5,61 Ha.); Pere Jové Pallisé, petit propietari (3,70 Ha.); Josep Parés Ferré, petit propietari (3,57 Ha.), membre de l'Ajuntament; Llorenç Ripoll Porrera, petit propietari (0,51 Ha.); Sebastià Fabregat Balcells, propietari mitjà (7,13 Ha.); Jaume Vilalta Guiu, petit propietari i parcer (0,06 Ha.); Xavier Domènech Rigoll, petit propietari (1,30 Ha.); Font: Llista de socis, a Acta constitutiva del Sindicat Agrícola Vinícola de Gratallops, 20 de juny de 1917 (doc. particular). Membres de l'Ajuntament: Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona, núm. 29, 3 de febrer de 1917. Propietats: Cadastre de 1930.

[16] "Estatutos del Sindicato Agrícola Vinícola de Gratallops titulado Priorato de Scaladei", Gratallops, 1917

[17] Eren socis fundadors els inscrits com a tals el dia de l'aprovació dels Estatuts i aquells que ho volguessin i paguessin totes les quotes endarrerides des del dia de la constitució.

[18] No eren tan freqüents, en canvi, els contractes de rabassa morta, fórmula molt més estesa a d'altres comarques catalanes i origen de bona part de la conflictivitat del camp català abans i després de la fil·loxera

[19] En els contractes per un període determinat d'anys, la concessió podia transmetre's als descendents, tant per causa de mort com entre vius. Habitualment s'especifica que a la mort del parcer la concessió passaria a la seva muller o, a falta d'aquesta, a un dels fills designat pels parcers, però sense poder dividir els drets entre diversos successors. Per contra, en els fets per vida del parcer no hi havia cap dret a la successió de la concessió.

[20] Vegem un contracte del 1887: "Corresponde al rabasser decidir el día que comenzará la vendimia, pero no podrá comenzar sin avisar al propietario como mínimo con tres días de anticipación, el cual deberá autorizar su inicio. Si el rabasser, transcurridos tres días desde el inicio de la vendimia en la mayoría de viñas del pueblo, no ha empezado aún la recolección de las uvas, el propietario podrá recogerlas a expensas de él, con la condición de lo avise del momento en que dejará hechas las partes de vendimia que le corresponde." Document núm. 12 "Concesión de parceria a favor de Llorenç Ripoll Porrera", Torroja, 2 de novembre de 1891. (doc. particular).

[21] En canvi, el parcer no podia canviar els conreus, ni tallar els arbres ni deixar pasturar sense autorització.

[22] Tots els fruits de la parcel·la havien de portar-se a casa del propietari, a càrrec del parcer, on es realitzava la partició en presència dels dos. "El concesionario deberá recojer y cuidar cuantos frutos de toda clase se cosechen en dichas fincas, llevándolos todos a la casa de la propietaria, en donde se harán las reparticiones por partes iguales entre la propietaria y el arrendatario. Los leños también se repartirán en partes iguales entre los dos, debiendo el concesionario llevar a casa de la propietaria la parte que le corresponda. De los sarmientos denominados garbons quiere que se le den una parte a la propietaria, cuyo número determinará cada año. Los gastos de todo transporte serán de cuenta del concesionario." [Document núm. 7: "Contrato de parceria concedido a favor de Jaime y Luis Sabaté (padre e hijo), vecinos de Lloà, por Dª Rosa Guimet". Gratallops, 28 d'agost de 1886 (doc. particular)]. Un altre procediment per a la repartició eren a tires, prenent com a base les rengles del cep. El propietari triava aquelles tires que havien de ser per a ell, que el parcer havia de collir-les íntegrament sense que abans d'acabar-les de veremar pogués començar a collir les que són per a ell: "La uva se partirá por pasadas en la viña, teniendo el propietario derecho de empezar por la pasada primera, segunda o tercera, siguiendo después el mismo orden en las demás pasadas y empezar por el lado que mejor le parezca. Si en la viña hubiese un trozo en mal estado, por causa del oidium, mildew, ó otra causa cualquiera, todo por culpa del manador, en tal caso el propietario tendrá derecho a quedarse toda su parte del trozo que se encuentre en buen estado, aunque venga en conjunto todas las pasadas buenas." [Document núm. 9: "Concesión de parceria a favor de D. José Roch Sabaté, vecino de la Vilella Alta", Torroja, 20 de novembre de 1887. (doc. particular)].

[23] El 1906, en plena replantació de la vinya posterior a la fil·loxera, un contracte d'una parcel·la de 4,9 Ha., obligava al parcer a plantar anualment 500 ceps. Aquests ceps havien de plantar-se en forats de 10 pans de llarg i 4 de profunditat en línies de 10 pans de distància entre cadascuna. El contracte, tanmateix, preveia excepcions a aquesta obligació: "Puede conmutarse la plantación de barbados por otros trabajos y mejoras en la propiedad. Si un año se plantan más de los indicados, se podrán descontar en los siguientes pero si se rompe el contrato, no se podrá reclamar el abono de las cepas plantadas de más. Quedará excluido de la obligación de plantar 500 cepas por año en caso de enfermedad o por daños del granizo que destruyan la mitad de la cosecha." [Document núm. 7: "Contrato de parceria concedido a favor de Jaime y Luis Sabaté (padre e hijo), vecinos de Lloà, por Dª Rosa Guimet". Gratallops, 28 d'agost de 1886 (doc. particular)].

[24] En alguns casos, però, aquest dret estava limitat exclusivament al consum familiar: "El propietario podrá coger, dos veces por semana, frutas para su consumo diario sin pagar nada al concesionario, pero si quiere estas frutas para confitar, deberá pagarle al concesionario la mitad de su valor" Document núm. 11: "Concesión de parceria del Camp d'en Piqué o Tros de Dalt". Gratallops, 6 de juliol de 1888. (doc. particular).

[25] "En caso de enfermedad, Únicamente podrá eximirse la obligación de cavar la tierra, pero al tercer año consecutivo el contrato quedará sin efecto. Si la enfermedad es crónica y no puede trabajar o hacer trabajar la finca se entenderá que renuncia a la misma" Document núm. 17: "Concesión de parceria a favor de los hermanos Ri-ool Porrera". Gualalops, 16 de febrer de 1920. (doc. particular).

[26] Segons aquesta visió, això va provocar una idil·lica situació que, com assenyala l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre en un informe del 1932, va "incrementar notablement la riquesa agrícola catalana, car va mobilitzar activitats i va obtenir l'augment general de la producció i del benestar, singularment per dos conceptes: el camperol va tenir la garantia de que el treball que aplicava a les terres, a causa del benefici del seu cultiu durant un llarg termini, forçosament havia de produir-li la creació d'una riquesa de la qual era ell qui disfrutava de la major part; i va produir també el benefici de la independització econòmica del rabassaire i, en conseqüència, va reduir sensiblement el nombre del proletariat agrícola."

[27] "De l'estudi de R. Perpinià i Grau es pot desprendre que l'acumulació prèvia als estralls de la fil·loxera devia ser important. Així, assenyala que al Priorat geològic abans de la fil·loxera el valor mitjà de la producció anual del vi era d'una mitjana de més de tres milions de pessetes i que després de la fil·loxera estava molt per sota del milió. Aquesta acumulació no es concreta en reinversió posterior en la vinya o en altres activitats de la zona, com a via que hauria pogut canviar en bona part el sentit de la crisi econòmica i demogràfica de final de segle" (Margalef i Tassias, 1985:62).

[28] Garrabou i Serra (1983) insisteixen que per al conjunt de Catalunya, les condicions contractuals existents i el manteniment de la petita propietat pagesa no serien un obstacle per al desenvolupament capitalista: "(...) l'explotació pagesa familiar va continuar tenint un pes important en l'estructura de classes del camp català. Aquesta evolució vindria a confirmar les tesis sostingudes per una sèrie d'estudiosos sobre el desenvolupament del capitalisme al camp en el sentit de mostrat que aquell no passa per un procés de concentració de la propietat i la consegüent proletarització, sinó que l'absorció de l'excedent pagès en determinades formacions socials, resultat d'una dinàmica determinada de la lluita de classes, és molt més eficaç per la via del subministrament de béns industrials, el control de la comercialització de productes, el fisc, el sistema financer o la política de preus que no pas per la de l'expropiació. Així, el manteniment de la propietat pagesa no seria tant una manca de desenvolupament capitalista, sinó la forma més cooperativa de dominació que ha tingut el capital."

[29] R.F., 66 anys, dona.

[30] A.V., 35 anys, home, pagès.

[31] En aquest sentit, als pobles estudiats s'ha produït una situació similar a la que assenyala Stavenhagen (1969:41) quan indica que "a mesura que les relacions entre les classes es modifiquen -a causa de la dinàmica de les oposicions entre les classes, a les lluites i els conflictes de classes- les estratificacions es transformen en fòssils de les relacions de classe en les quals van fonamentar-se originàriament."

[32] En els dos casos coneguts, es tracta de propietaris de més de seixanta anys i sense fills, en un cas dismi-nuït físic i en l'altre resident fora del poble. Davant de la impossibilitat del conreu, el propietari s'assegura una renda complementària durant uns quants anys i així, com ens deia un informant, "no veia perdre's les seves terres. Per més que van buscar, ningú volia portar-lis les terres i encara els va ser difícil trobar algú que ho volgués fer així [amb aquesta fórmula de contracte]. Què havien de fer si no podien portar les terres!. D'aquesta manera encara en poden treure alguns "quartos" i una mica de vi i oli mentre visquin." M.R., 62 anys, home, pagès.

[33] La renda per càpita del Priorat (comarca administrativa) era de 238.790 ptes l'any 1979. La renda mitjana de les comarques de Tarragona era de 289.543 ptes. i la de Catalunya de 322.588 ptes. Font: Margalef i Tassias(1985).

III.-

FORMES I MANERES DE VIURE

6.-

L'ESPAI DOMÈSTIC:
LA CASA COM A
"CONSTRUCCIÓ" SOCIAL

1. L'ESPAI DOMÈSTIC: LA CASA COM A CONSTRUCCIÓ SOCIAL

1.1. Les funcions de la casa i la seva estructura

La casa és una institució amb una sèrie d'intencions complexes: no és simplement una estructura arquitectònica. Com a fenomen cultural, la seva forma i arranjamant intern és fortament influenciada pel mitjà cultural a que pertany. Rapoport, (1972), tot analitzant les diverses formes de cases i les causes que determinen la seva estructura, arriba a la conclusió de que la forma de l'habitatge és la conseqüència dels factors culturals, mentre que els factors ambientals i els materials disponibles no són més que aspectes modificadors respecte a la seva estructura. Per a ell hi ha cinc factors principals que afecten a la forma d'un habitatge: 1) Algunes necessitats fonamentals, sobre tot centrades en la recerca del màxim confort; 2) L'estructura i forma del grup familiar; 3) la posició i activitats reservades a la dona; 4) la necessitat d'intimitat, en funció de la valoració i necessitat de cada cultura; i 5) les relacions socials i la funció de la casa en el conjunt de les relacions socials de la comunitat local (Rapoport 1972; 84-86).

En la disposició de les habitacions i l'estructura de la casa podem trobar-hi, doncs, el reflex de l'estructura domèstica, la seva distribució, els seus papers, la seva jerarquia interna i la seva integració amb la resta de la comunitat (Bestard, 1985:172). En aquest sentit, ¿podríem dir que la diversitat de formes d'habitatges que trobem al Priorat i que corresponen als diversos grups socials, constitueixen el reflex de diferents formes d'organització de la vida familiar? O, com es pregunta Flandrin (1976:118), es podrien trobar les característiques de la família d'una època a partir del que sabem del seu marc familiar? La comparació de les dades conegudes sobre les vivendes de l'Antic Règim a Europa (Flandrin, 1976) i les anàlisis sobre les necessitats que condicionen la vivenda en d'altres cultures i les formes familiars resultants (Rapoport, 1969:

91), ens permet veure que les estructures i formes de l'habitatge reflexen diferents formes d'organització de la vida familiar [1].

Per entendre la disposició i estructura dels habitatges cal tenir en compte la doble funcionalitat de la casa camperola: habitat familiar i aixopluc de l'activitat productiva. Totes dues funcions incideixen en l'estructura física de les cases i en la percepció d'ella pels seus hostes. La configuració bàsica de les cases prioratines és ben simple: el primer nivell conté l'espai agrícola, destinat a la producció del vi, a guardar les eines agrícoles i a allotjar els animals de conreu; el segon nivell consta de l'espai comunitari (menjador i el foc, destinats a la convivència de les diverses persones que hi viuen), els espais privats (sobre tot els dormitoris) i la cuina; el tercer nivell, finalment, és un espai de serveis (corralet, dispensa, magatzem). Tanmateix, si bé totes les cases tenen tots aquests espais més o menys definits, les seves formes són ben diferents segons el nivell econòmic del grup domèstic que l'habita i la seva situació física dins del poble (sobre tot, segons la inclinació o no de la parcel·la on s'ubica). En les construïdes sobre una parcel·la plana, la planta baixa és habitualment destinada a l'espai agrícola, mentre que els altres espais es situen al primer i -si n'hi ha- als altres pisos. En cases construïdes sobre parcel·les amb pendent, per contra, la porta principal proporciona un accés directe des del carrer al menjador i la part destinada a l'ús comunitari i les habitacions, situant-se als soterranis (oberts a un altre carrer) les diverses descendències agrícoles. Aquests darrers habitatges corresponen, habitualment, a les cases més grans.

Les dades disponibles sobre els habitatges de Gratallops i Torroja a principis de segle (quadre 1) ens donen algunes precisions sobre el nombre de plantes de les cases i la seva superfície. Així, observem a tots dos pobles un predomini de les cases de tres nivells (planta baixa, pis i golfes, normalment) seguides de les de quatre (planta baixa, dos pisos i golfes).

Quadre 1.-
Habitatges de Gratallops (1920) i Torroja,
classificades segons el nombre de plantes i superfície

Superfície parcel·les	Plantes					Masia	Tot
	1	2	3	4	5		
Torroja							
11 - 50 m ²	4	10	8	6	-	-	48 (20,8 %)
51 - 99 m ²	5	19	19	21	2	-	114 (49,1 %)
101-150 m ²	4	4	13	9	2	-	19 (8,1 %)
151-200 m ²	1	2	7	4	-	3	17 (7,2 %)
201-500 m ²	2	2	3	5	1	1	14 (5,8 %)
501-1000 m ²	-	-	-	6	-	-	6 (2,4 %)
Total	16	45	98	63	5	5	232
	(6,9%)	(19,4%)	(42,3%)	(27,2%)	(2,1%)	(2,1%)	
Gratallops							
11 - 50 m ²	20	55	10	-	-	-	75 (26,8 %)
51 - 100 m ²	15	69	46	7	1	4	150 (53,6 %)
101-150 m ²	3	15	18	2	-	3	38 (13,6 %)
151-200 m ²	-	6	6	3	-	-	15 (5,3 %)
201-500 m ²	-	3	8	1	-	1	10 (3,6 %)
Total	34	137	88	13	1	8	280
	(12,1%)	(48,9%)	(31,4%)	(4,6%)	(0,3%)	(2,8%)	

Font: Elaboració pròpia, segons dades del Registre de Riquesa Urbana de Torroja, 1905 (A.H.T.) i de Gratallops, 1920 (A.H.T.)

Si bé el nombre de plantes ja determina unes cases força diferents, serà sobre tot la superfície de la parcel·la on s'ha construït la que condicionarà la grandària i estructura de la casa. En el quadre 1 s'observen grans diferències al respecte. Sobta, d'una banda, el gran nombre de petites parcel·les menors de 50 m², sobre tot a Gratallops (on són més del 25 % del total), mentre que els solars de la majoria de les cases tenen entre 50 i 100 m². En total, gairebé el 70 % a Torroja, i el 77 % del total de les cases estan edificades en solars de menys de 100 m². Per contra, trobem un petit nombre de vivendes de dimensions extraordinàriament grans, sobre tot a Torroja, on hi ha sis cases que ocupen solars superiors als 500 m² (la més gran fa 981 m², i les altres 812 m², 645, 602, 572 i 521 m²). La grandària d'aquestes cases, doncs, és considera-

ble, car totes elles tenen quatre plantes. Forçosament, entre habitatges tan diferents ha de desenvolupar-se una diferent percepció de l'espai domèstic, a la vegada que -com ara veurem- les dues funcions enunciades (habitatge i producció) s'acomplexien de diferent manera segons la grandària i nivell econòmic de la casa.

1.2. La casa com a espai agrícola

Com en totes les cases camperoles, la casa dels viticultors [2] ha de combinar un espai dedicat a la residència i a l'ús agrícola. Aquest darrer, però, presenta algunes especificitats pel que fa a la casa vinícola, per haver de comptar amb un espai per a la fabricació i conservació del vi, a més dels espais habituals en totes les cases camperoles (per guardar les eines, els animals de conreu, magatzem d'aliments, etc.).

Royer [3] classifica en tres els tipus de cases vinícoles en funció de la posició del celler o cava: 1) cases amb el celler annex a la casa; 2) amb cava subterrània; i 3) amb el celler a la planta baixa i la vivenda als pisos superiors. Al Priorat, les cases han estat totes d'aquest darrer tipus, sobreposant-se els espais agrícola i d'habitatge. Gràcies a això, els vins, conservant-se en cellers en volta i amb el sòl de terra batuda, poden protegir-se dels canvis climàtics i experimentar un procés d'envelliment ni massa ràpid ni excessivament lent [4]. Les necessitats de conservació i elaboració del vi, i l'espai del celler han condicionat, doncs, una part de la superfície, distribució i estructura de la casa.

La casa vinícola no és només un espai de conservació, sinó també un lloc de treball. Les tasques d'elaboració del vi requereixen una dedicació significativa (el procés de fermentació, la neteja de les bótes, el seu buidat i conservació, etc.), i un espai propi, molt més ampli d'acord amb la posició socio-econòmica de cada grup domèstic. Les cases, a més, s'adapten al relleu en que estan

situades, el que fa que l'accés a l'espai agrícola i el de vivenda pugui fer-se -sobre tot en les cases mitjanes i benestants- a través de plantes i portes diferents.

El disposar d'un bon celler, si bé encaria considerablement la construcció de les cases, era imprescindible per a una adequada conservació del vi. A la pràctica, això es convertia en un altre element de diferenciació social a partir del control estratègic dels centres de producció. La possessió de l'instrumental tècnic complet (essencialment el *cup*, la *trepitjadora*, la *premsa*, i les *bótes*) implicava també unes possibilitats de control per part de les cases que el tenien, car molts dels petits productors havien de portar la seva collita al cup d'un propietari mitjà o benestant. Això implicava, en definitiva, un control del procés tècnic de producció per part de les cases benestants que s'afegia al seu control de la propietat, de la força de treball i de la comercialització.

No és estrany, en definitiva, que les cooperatives, creades a principis de segle, s'hagin centrat sobre tot en els darrers aspectes. Amb la seva creació i la centralització del procés vinícola, les cases no necessiten de l'espai i instrumental vinícola. Amb això, les diferències que acabem d'apuntar es fan menys visibles. Llavors, les cases poden adoptar una nova estructura i les possibilitats de control per part dels benestants a partir dels processos tècnics es redueixen.

1.3. La casa com a habitatge

L'habitatge prioratí s'identifica sobre tot com un espai de residència. Excepte en les cases benestants, els habitatges no constitueixen una unitat espacial perfectament definida, sinó una unitat "flexible", de la mateixa forma que la defineix Guibal (1987: 78) al Llenguadoc. La casa (edifici), el grup residencial i les terres no

s'identifiquen com a una unitat precisa, amb uns límits materials. Aquest caràcter es manifesta en diferents elements.

D'una banda, les cases es presenten dins d'una continuïtat compacta. Gratallops i Torroja, com tots els pobles prioratins (veure plànols, fig. A.) són masses compactes formades per estrets carrers. Excepte a la nit, quan les portes es tanquen, els habitatges presenten una continuïtat amb els carrers, amb l'organització espacial comunitària. En el model mediterrani de població [5], i especialment en un poblament agrupat, el conjunt de la comunitat local pot considerar-se com a un quadre de vida, en el qual la casa constitueix una part del conjunt. Per això, doncs, resulta essencial considerar la casa no només en relació al tipus de poblament, sinó com a part d'un sistema específic d'organització de les relacions socials a la qual ella pertany [6]. En aquest conjunt espacial, doncs, poden contextualitzar-se els diferents processos de canvis i adaptacions de la vida del grup domèstic.

En segon lloc, la casa presenta una gran adaptació funcional, d'acord amb la configuració morfològica potencial del grup domèstic que hi resideix. Com veurem en els capítols següents, aquests assoleixen d'una gran diversitat de formes de residència, variables segons la posició econòmica i el desenvolupament dels cursos domèstics. En aquest sentit, les cases dels benestants es mostren més preparades, quant a superfície i distribució dels espais, per rebre G.R. extensos i múltiples. Paral·lelament a això, els G.R. canvien amb freqüència de casa. Tot plegat dificulta la identificació entre habitatge i grup domèstic.

Però, sobre tot, la flexibilitat de l'habitatge es manifesta en la seva configuració i variabilitat arquitectònica. Encara que pugui sobtar-nos, els edificis presenten una gran capacitat d'adaptació, sovint immediata, a les modificacions i necessitats del G.R. A més de les contínues transformacions per modificar les formes antigues d'acord amb les noves necessitats, en l'arquitectura dels

habitatges hi trobem el reflex d'una adaptació constant a les variacions en la talla i composició dels G.R., als seus processos de fissió i fusió. Per això, en les cases, hi trobem nombroses divisions internes, de vegades també reunificacions i contínues transformacions dels espais interiors. La repartició d'un mateix edifici ens pareix amb freqüència en els testaments i d'altres documents, com a expressió del desig de reestructurar els edificis d'una generació a l'altre. De la mateixa manera que les terres, que canvien amb freqüència de propietaris, repartint-se i reunificant-se (pel que cada propietari té parcel·les en llocs ben diferents del terme), les cases del poble formen un mosaic complex, flexible, divisible i alienable. L'arquitectura proporciona així un marc per a la flexibilitat i mobilitat dels grups residencials.

2. ELS HABITATGES PRIORATINS: DESCRIPCIÓ ETNOGRÀFICA

En l'evolució de la configuració de la vivenda camperola durant els darrers segles, han de destacar-se dos moments fonamentals, determinats tant per l'evolució dels materials constructius com de la concepció de l'espai domèstic. El primer canvi va produir-se a Europa durant el segle XVIII. Les anàlisis històriques semblen demostrar que a partir d'aquella època a Europa va estendre's un sentiment de major desig de privacitat en la vida familiar [7], com a conseqüència de la difusió del model ideològic familiar de la naixent burgesia. Aquest procés, que afecta sobre tot a la distribució de jerarquies a l'interior del grup domèstic, marcà la necessitat de reclassificar els espais i de realitzar nous tipus de construccions, separant diversos espais en l'ús de la vivenda segons la seva funcionalitat. La sala comuna multifuncional (sovint dormitori, cuina i menjador) donaria pas a una diversitat espacial. Aquest procés afectaria, sobre tot, a les cases dels benestants i mitjans, i en menor mesura als altres grups socials.

L'altre canvi significatiu s'ha produït recentment, en les darreres dècades, com a conseqüència de diversos factors. El desplaçament de bona part de la producció del vi a les cooperatives ha fet incrementar la funcionalitat de la casa com a espai de residència. També hi influeixen unes variacions substancials en els procediments tècnics de construcció i en els materials constructius emprats. Tanmateix, els canvis més importants es refereixen a una concepció de la casa com a un espai més íntim, amb una recerca de major confort. Junt amb això, els grups domèstics es redueixen i les noves parelles intenten aconseguir, sempre que els és possible, una residència separada dels seus pares o, com a mínim, uns espais propis i autònoms dins la mateixa casa.

Els habitatges que descriurem a continuació corresponen, a grans trets, als construïts entre els dos canvis assenyalats.

2.1. Els elements constructius i les obertures exteriors

Al XIX, la majoria de vivendes van construir-se amb pedra o tàpia alternada amb pedres, mentre que els fonaments eren bastits amb pedra lligada amb morter de fang. Els murs de contenció i els fonaments, de pedra i fang, tenen un gruix sempre superior als 50 cms. i les parets de tanca i les mitgeres uns 40 cms. Els envans de separació dins de la vivenda es feien amb maons ajuntats amb guix, mentre els envans que separen les diverses dependències dels estables es feien de pedra, lligant-los amb argamassa de calç. Aquests materials donen a les cases el seu aspecte característic de color de terra, encara que moltes façanes s'arrebossaven amb calç, deixant únicament a la vista la pedra de les cantoneres i les obertures exteriors. La pintura de les façanes amb colors (rosa, groc, etc.) i amb detalls de filigranes va ser també molt freqüent, com es comprova observant les restes de pintura de moltes cases que no han estat emblanquinades o arrebossades posteriorment.

Pel que fa a l'estructura de suport de les diverses plantes, l'embigat descansava habitualment sobre un mur de pedra, sostingut per una o més bigues travesseres. Les cobertes es sostenien sovint per uns *cairats*, damunt dels quals s'hi colocava un *encanyissat*, amb canyes entrecreuades. Damunt, s'hi posava una estreta capa de fang, a sobre de la qual hi aniria la teulada. Si bé en algunes construccions (molt poques) s'hi feien terrats, aquests no ocupaven mai la totalitat de l'edifici, pel que les teules eren el tipus de coberta més característic. Mentre que les cases petites acostumaven a tenir un sol vessant, les grans en tenien dos separats per un *carener* situat al mig de la façana, situant-se al final la *tortugada*, canal habitualment metàl·lica per recollir l'aigua de la pluja i abocar-lo a un tub o *canonada*.

Les cases mostraven un gran tancament arquitectònic vers a l'exterior, sent les finestres les més freqüents. Els dormitoris no tenien més que petites finestres (habitualment de 50 x 50 cms.), amb porticons d'una o dues fulles i tanques amb baldes de fusta, o *bal-dillo*. Als menjadors hi havien finestres més grans, sobre la porta d'entrada, les quals a les cases benestants eren substituïdes per un o dos balcons (o un balcó al centre i una finestra a cada cantó). Aquests, sempre molt estrets (sobre els 50/70 cms, d'amplada) estaven fets mitjançant una *pedra balconera*, protegides amb baranes de ferro.

Habitualment, les cases constaven de dues portes, una per a les persones i l'altre per als animals. En les cases petites i mitjanes, la porta principal tenia una forma d'arc de mig punt, amb portes de fusta de dues fulles, acollades amb *golfos*. A la fulla que de l'esquerra s'hi posava una *arnella* de ferro forjat, per permetre acompanyar la porta per tancar-la i servir de picador. De dia, la porta era oberta o tancada amb una simple balda de ferro que es podia aixecar i baixar des de l'exterior. De nit, en canvi, la porta es tancava des de l'interior amb un *forroll*, barra horitzontal de ferro o fusta. Les portes de les cases benestants, en canvi, eren

molt més grans, habitualment de forma rectangular, amb portes de fusta també de dues fulles, moltes de les quals tenien una petita *portella* per poder entrar sense haver d'obrir la porta principal.

Un obertura molt freqüent eren els finestrals arcats, al darrer pis superior de les golfes o a sota de la mateixa teulada, el que permetia un espai semiobert útil per a la conservació d'alguns productes agrícoles, per assecar els raïms i figues, tomàquets, estendre les ametlles, com a dispensa i també, en alguns casos, com a petit corralet. D'aquestes arcades n'hi havien de dos tipus, en forma d'arc i rectangulars. Els primers es formaven amb una sèrie d'arcades que deixaven unes petites obertures de, com a màxim, un metre d'alt, amb una successió d'arcs a tota la part anterior i posterior de la casa, mentre que els costats es trobaven tancats per paretés. Els de forma rectangular, més freqüents sobre tot a les cases mitjanes, estaven construïts habitualment per un màxim de dues o tres obertures, separades per una columna rectangular, a sobre de la qual hi reposava una biga, sobre la qual es recolzava el final de la teulada.

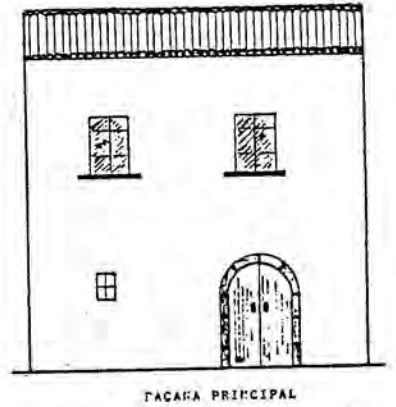
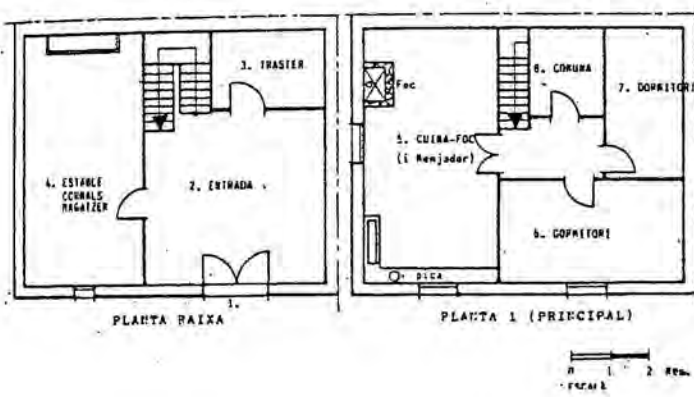
2.3. Descripció dels diferents tipus de cases

Malgrat que cada casa és diferent i qualsevol intent de classificació implica evidentment una simplificació, revisant els habitatges prioratins podem distingir-ne l'existència de sis tipus principals de, diferenciables sobre tot per la seva superfície i la utilització dels espais. Procedirem a la descripció d'un exemple per a cadascun dels models.

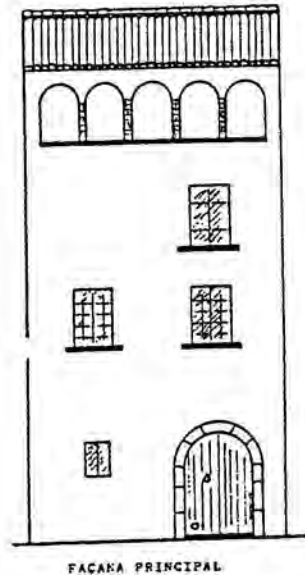
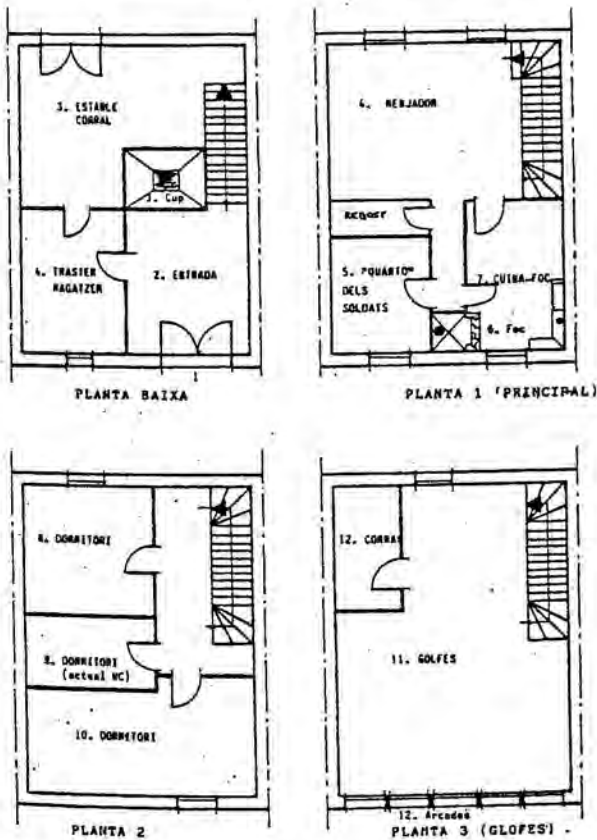
Tipus A.- Casa "petita" (planta baixa i pis)

Ha estat propi, sobre tot, de les cases dels jornalers i petits propietaris, ocupades per un nombre reduït de persones. La casa ob-

Tipus A.-
CASA PETITA (planta baixa i pis)

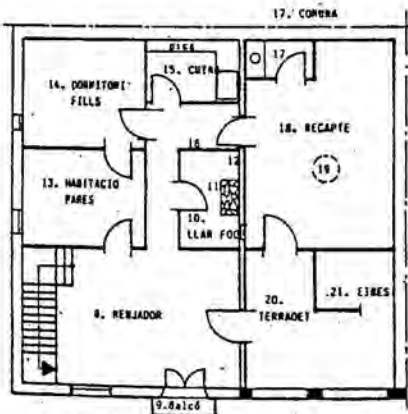
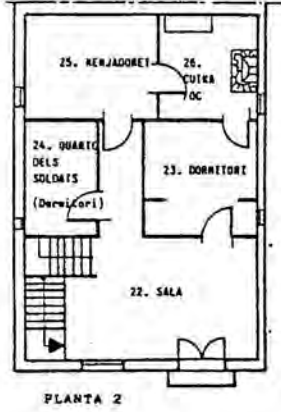
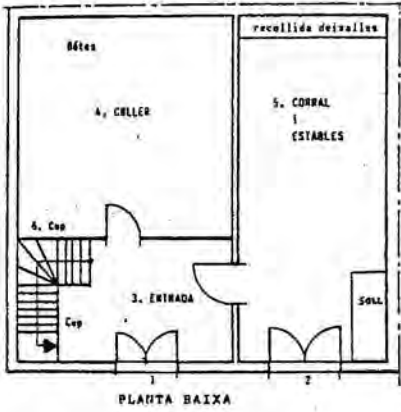
Tipus B.-
CASA PETITA (planta baixa i dos pisos)

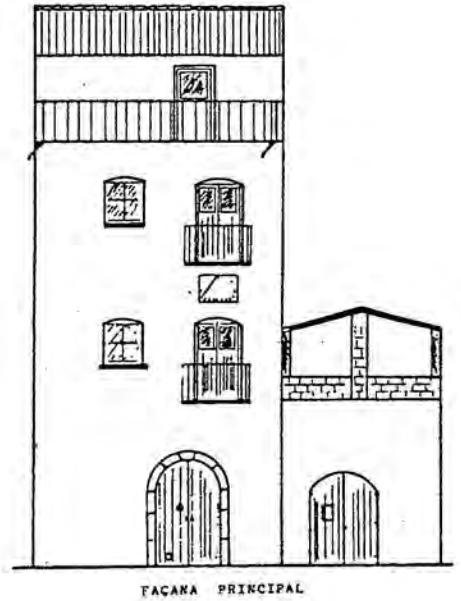
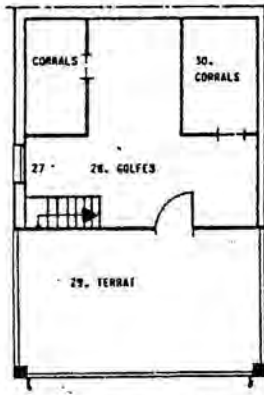
0 1 2 Res.
ESCALA

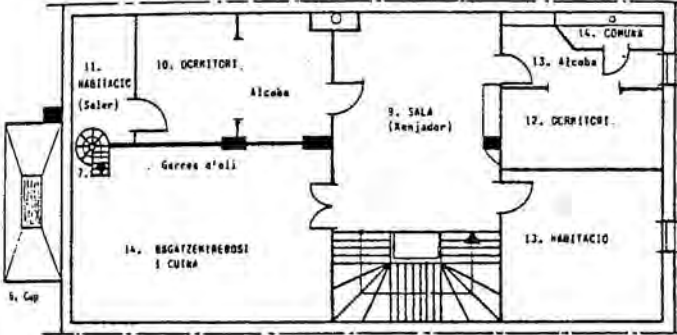
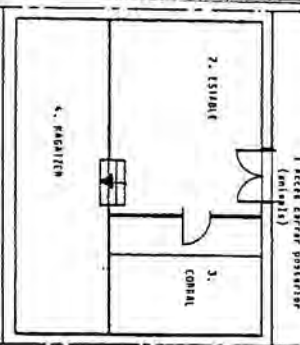
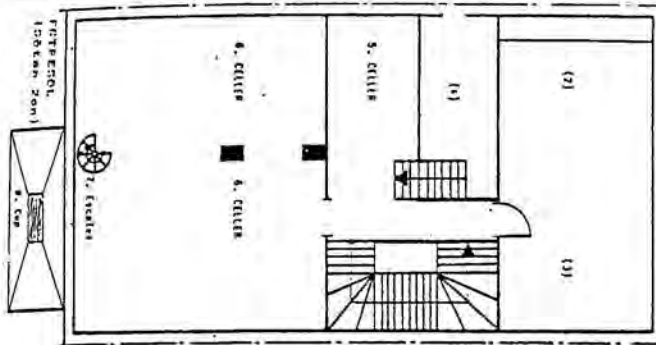
0 1 2 Res.
ESCALA

Tipus C.-
CASA MITJANA (planta baixa i dos pisos)

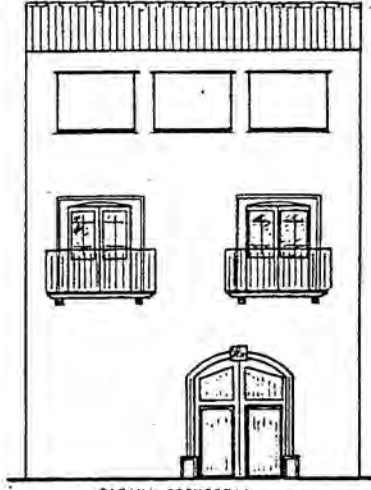

- 12. Forn de pa
- 13. Habitacio pares
- 14. Dormitori fills
- 15. Cuiera
- 16. Prostatgories aigua
- 17. Corra
- 18. Recapte
- 19. Forn per a la bugada
- 20. Terradei
- 21. Esbes
- 22. Sala
- 23. Dormitori
- 24. Quarto dels solidats (Dormitori)
- 25. Verjadorei
- 26. Cuiera i OC
- 27. Fornet per pujar l'all
- 28. Golfes
- 29. Terrat
- 30. Corrales

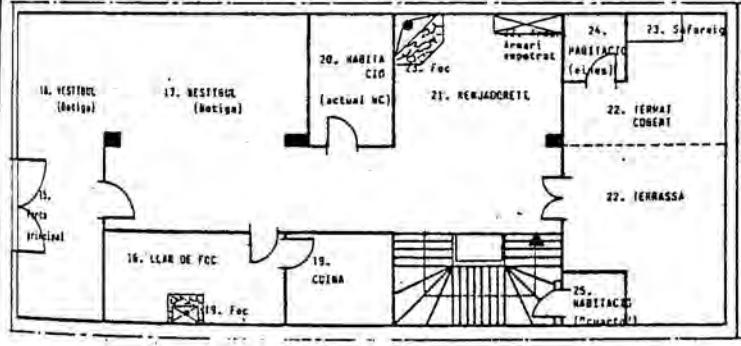

PRIMERA PLANTA
(Sòtan lèr)
(Pla dels passadís i dormitoris)

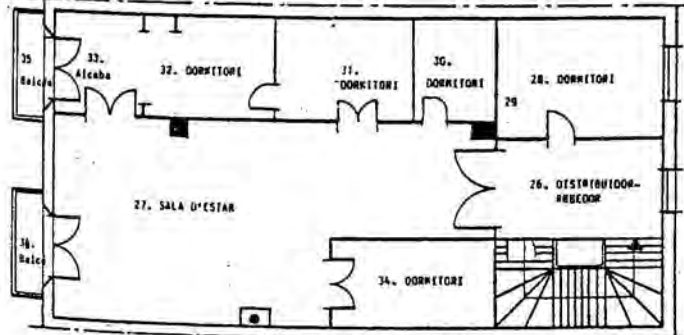
FACADA PRINCIPAL
Escala
0 1 2 Mts.

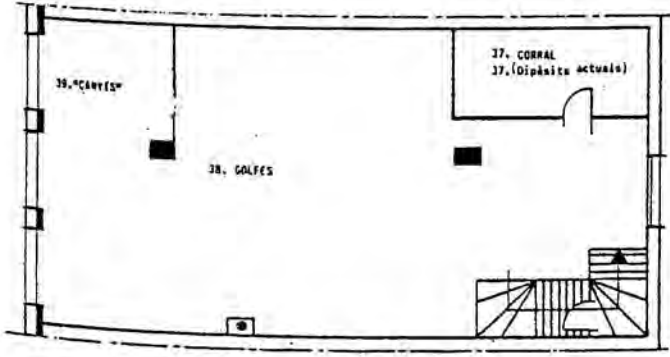
SEGONA PLANTA
(Planta principal)

29. Finestrecs

TERCERA PLANTA
(Pla primer)

QUARTA PLANTA

Tipus D.-
CASA MITJANA (planta baixa, dos pisos i sótans)

servada (de Gratallops, carrer de la Font) està edificada sobre un solar d'uns 80 m² de forma rectangular. S'hi accedeix per una única porta de mig punt d'1,30 m. d'amplada. La planta baixa consta d'una sala d'entrada, d'un estable-corràl (que serveix també per guardar la llenya i de magatzem d'eines) i d'un petit traster, utilitzat com a celler i dispensa. L'espai agrícola és, doncs, reduït, no havent-hi cup. La planta principal es compon de dos dormitoris, de dimensions força reduïdes. Entre l'habitació i l'escala hi trobem una petita habitació, abans comuna i avui transformada en WC.

Tipus B. Casa "petita" (planta baixa i tres pisos)

Observarem una casa d'uns petits propietaris del carrer Masets de Gratallops, construïda en un solar rectangular molt estret (6,5 x 8,5 m), amb dues plantes més que l'anterior. Com s'observa, consta d'una doble entrada (pel carrer del davant i del darrera), la principal per a l'entrada a l'habitatge i l'altre per a la sortida dels animals i carros. Com en el cas anterior, la planta baixa consta d'una sala d'entrada, d'un estable-corràl i d'un traster-magatzem. A més, té un petit cup, accessible des de l'entrada.

El primer pis està format per la cuina-foc, el *minjador* (on hi ha només una taula de roure i una calaixera), el *quarto dels soldats* i un petit rebost. Des del menjador, una escala condueix al segon pis, constituït per tres dormitoris, dos orientats al davant i al darrera de la casa, i l'altre interior, sense ventilació exterior, avui transformant en WC i que també s'havia utilitzat per guardar-hi els carretells de vi ranci i com a petita dispensa. Finalment, les golfes, a les s'hi accedeix per una escala de fusta i obertes vers l'exterior amb unes arcades, estan formades per una gran sala, amb un petit tancat (corralet).

Tipus C. Casa "mitjana" (planta baixa i tres pisos)

En les cases mitjanes no només es produeix un increment de la superfície total, sinó també una altra utilització i distribució de l'espai, amb un major nombre d'habitacions, la separació del foc de la cuina i un major espai per als menjadors i les dependències agrícoles més àmplies. L'exemple següent correspon a una d'aquestes cases, del carrer de la Font de Gratallops, edificada sobre un solar de gairebé 100 m² [8].

L'accés des del carrer es fa mitjançant dues portes contigües al carrer, una de les quals accedeix directament a l'estable. A la planta baixa hi trobem una sala d'entrada (amb un terra fet amb petites pedretes, representant elements decoratius), i un cup (6), sota l'escala que condueix al primer pis. Just enfront de la porta principal s'accedeix al celler, mitjançant una porta de quatre fulles (1,75 m. d'amplada). Aquest té el sòl de terra batuda, el que proporciona unes condicions ambientals molt favorables per a la conservació del vi. Al celler (4) hi havia, a més de les bótes, una petita premsa i s'hi guardaven les eines agrícoles. A l'estable, avui en desús, hi havia també una cort per als porcs (anomenada *soll*), a més de la *pallisseta* (o menjadores), i un espai per a recollir les deixalles i aigües brutes de la casa.

Unes escales comuniquen amb el primer pis, separat per una porta al replà que, simbòlicament, separa l'espai agrícola de l'habitatge. La peça fonamental d'aquesta planta és el menjador (8), amb dues obertures exteriors, un balcó-finestra (9) i una finestra. Al costat del menjador, separat d'aquest per una paret, hi ha el foc. Aquesta habitació es comunica amb un passadís central mitjançant una porta que, tot i tancada, permet el tiratge del foc. Aquest està situat a uns 15 cms. del nivell de terra, sobre d'una planxa de ferro colat, amb una *fumera* de forma quadrilonga. A l'altra banda del passadís hi ha dos dormitoris (13 i 14), comunicats interiorment entre elles per una petita porta (0,75 x 1,80 m). Les altres portes

d'aquestes habitacions (una al menjador i l'altre al passadís) es tanquen habitualment amb clau, delimitant un espai privat en contraposició al menjador, obert a l'exterior. Entre la cuina (15) i la llar de foc hi trobem un petit passadís (avui convertit en un WC), on hi havien prestatgeries per guardar els cànctirs d'aigua (16). El primer pis es complementava amb una altra part semicoberta, avui en dia totalment enderrocada, on hi havia la comuna (17), un ampli espai per al *recapte* (18), el lloc per fer la bugada (19), una petita habitació per guardar les eines (21), i un petit terrat (20).

El segon pis, inicialment pensat com a habitacions, fou reformat a principis de segle per convertir-lo en una altre habitatge diferenciat. Per això, dels quatre dormitoris inicials, un es convertí en una cuina i l'altre en un menjador. L'habitació més petita (de menys de 2,5 m²), és anomenada *Quarto dels soldats* (24), utilitzada pels parents i convidats de pas i darrerament com a habitació per guardar els carretells i algunes gerres d'oli. L'habitació principal es comunica amb el menjador mitjançant una porta de doble fulla, i és l'única habitació de la casa que té una alcova. L'últim pis (les golfes) està dividit en dues zones. La primera és un espai tancat, sota la teulada (amb un encanyissat), amb un corralet per l'aviram, i un ampli espai utilitzat com a magatzem, amb una obertura lateral vers el carrer, per pujar -amb una corriola- les gerres d'oli, les ametlles, figues, i d'altres productes. L'altre espai és un terrat inclinat, que s'inicia uns 40 cms. més amunt que les golfes, el qual està protegit per una barana de ferro.

Típus D. Casa "gran" (amb soterranis)

La superfície d'una casa pot incrementar-se considerablement si, a part de les plantes anteriors, s'hi afegixen d'altres plantes a sota de la principal, quan la casa dona a dos carrers de diferent nivell. La casa que ens servirà d'exemple, una del carrer Major de Torroja, està construïda sobre un solar rectangular de 7 x 15,5 m.,

(és a dir, prop de 110 m²), i consta d'una planta principal, dos pisos superiors i tres d'inferiors.

Realitzarem la descripció començant pel nivell més inferior. Els soterranis tercer i segon són pràcticament una mateixa planta, però a diferent altura. La porta d'entrada permet accedir directament als estables per als animals i, als galliners i a les dependències agrícoles. Després de pujar unes poques escales, trobem un entresol dedicat al celler i a guardar les eines agrícoles, dividit en diverses habitacions sense portes. Al fons del celler hi ha la part baixa del cup i una petita escala de cargol que accedeix al pis superior al costat del cup. Hi ha, però, una altra escala, la principal, que passa per sobre el galliner i deixa uns espais buits que són aprofitats per a guardar les eines.

El soterrani 1er és un habitatge complet, amb tres dormitoris, una sala i una cuina, segurament utilitzada abans com a residència pels mossos [9]. Els dormitoris tenen una petita alcova rectangular d'una petita alcova rectangular (1,20 x 2,60 m.) i, en la principal, hi ha també una comuna estreta i allargada (0,75 x 1,60 m.). El pis es complementa amb una àmplia dispesa (és possible que hagués estat una cuina) on hi trobem unes prestatgeries per a les gerres d'oli. Pel fons d'aquesta dispesa s'accedeix al cup. Tota aquesta planta, que ha deixat de ser habitada des de fa molts anys, es troba força deteriorada, el que fa difícil identificar la funció d'alguna de les seves habitacions.

L'accés des del carrer, a la planta principal dona directament a una àmplia sala (de 35 m²), anteriorment dedicada a botiga. Des d'aquesta, s'accedeix al menjador, sense cap porta, a una petita cuina i a la llar de foc (18 i 19). Des del menjador, pot accedir-se a un terrat de 14 m², la meitat del qual està cobert (on hi trobem el safareig i l'espai per la bugada).

Al primer pis hi ha cinc dormitoris i una sala d'estar, amb un ampli balcó, un espai que no hem trobat present en les cases anteriors. També pot observar-se, a l'inrevés que en els exemples anteriors, com les escales no donen directament a una sala o al menjador, sinó a un distribuïdor-rebedor. Tres dels dormitoris són interiors, sense cap finestra a l'exterior, i amb dimensions molt reduïdes (entre 5 i 7 m²). L'habitació principal té una alcova, que ocupa la meitat de l'habitació amb una superfície total de 12 m², amb una porta de 1,34 m. que accedeix a un balconet sobre el carrer. Malgrat la major posició de la casa, els dormitoris tampoc demostren tenir una gran comoditat i intimitat. En tots ells, no hi ha gaire més espai que per a un llit, i entre ells hi ha portes interiors (31 i 32) o finestretes (28, 30 i 31) que les comuniquen. Des del rebedor de la primera planta, l'escala continua fins el segon pis, el de les goltes. Aquestes consten d'una única sala, oberta a l'exterior amb arcades, pel davant i pel darrera. Tenen, també, un canyís per a l'assecat de les fruites i un petit corral.

Tipus E. Les cases dels benestants

Algunes cases grans són cinc vegades més grans que l'anteriorment descrita, ja força gran: a Torroja, la més gran està construïda sobre un solar de 982 m². L'estructura d'aquestes cases [10] representa, encara més, una major privacitat dels espais i grandària en els espais d'habitatge comú i agrícola. Des de les portalades d'accés a la casa, molt més grans (com a símbol de la seva grandària), s'accedeix a una àmplia sala (de vegades un pati), des d'on parteix una àmplia escala que accedeix al primer pis. Com en les anteriors, la planta baixa es destina a l'ús agrícola, i com a habitatge per als mossos i masovers, i les altres a la residència dels propietaris. Les cases destaquen, també, pel fet de tenir habitacions més àmplies, per la presència de grans sales d'estar, i fins i tot de petits oratoris.

Tipus F. Les masies

Les masies no han estat gaire habituals al Priorat. Tot i així, en trobem algunes que havien estat habitades. Abans de la crisi fil·loxèrica, n'hi havien registrades vuit a Gratallops (sobre tot les del Mas d'en Serres, Mas del Jové i Mas del Ros) i cinc a Torroja (sobre tot, el Mas de les Planes, Mas Roig i Mas Marimon, aquesta encara habitada avui en dia) [11].

2.3. Un sobri interior

Ens queda per veure el mobiliari interior de les cases. Si per a la seva estructura hem pogut recórrer a l'observació etnogràfica, per a la descripció del mobiliari interior corresponent al període anteriorment descrit ens seran útils els inventaris post-mortem. Mitjançant aquests inventaris, que descriuen amb força detall tots els béns mobles, podrem entrar dins de dues cases a principis de segle, junt amb una comitiva integrada pel Jutge, un funcionari i alguns parents del difunts. Els documents ens proporcionen no només informació sobre els aspectes materials dels objectes i mobles mencionats, sinó també sobre el quadre contextual en que s'insereixen. Com assenyala Mathieu (1985: 243), de la lectura d'aquests documents és possible enriquir considerablement els nostres coneixements sobre el quadre de la vida quotidiana. Un quadre que, com veurem, es mostra extraordinàriament sobri.

Evidentment, els diferents inventaris reflexen les diferències entre les cases. A les petites, el nombre de mobles i objectes que es tenien eren ben pocs, sobre tot a les habitacions i la cuina. Entrem, per exemple, a la casa de Jaume Ferré Masip [12], vidu i sense descendents, mort a casa seva el dia de Nadal del 1902. El dia següent, el seu germà Francesc, el Jutge Municipal, el Secretari del Jutjat, la criada de la casa i dos testimonis entraven a la casa del difunt per inventariar tots els béns, després de demanar a la criada

que dongués "todas las llaves de los cofres, papeleros, cómodas y demás".

Seguim amb la comitiva, pas a pas, les diverses habitacions de la casa. A la planta baixa, a l'entrada, hi trobaren "una mesa de madera de pino, tres sillas grandes usadas" i a les habitacions del costat, el celler i rebost, diverses bótes i eines agrícoles, així com "algunas patatas y legumbres y algún objeto de poco valor, junto con objetos de labranza muy usados y ordinarios, nueve botas para depositar vino, ocho vacías y una llena conteniendo unas ocho cargas de dicho líquido, una pequeña con un poco de vinagre, dos tinas ('cusiyois'), cuatro portaderas, una 'ferradura', dos 'cosis', dos aradas, una hacha, una sierra, una 'serralla', con 'eynas' para podar y una pala francesa". No hi faltava tampoc, una escopeta. La cuina, al costat, només contenia "dos sillas pequeñas y un colchón encima el banco que sirve de asiento, una mesa pequeña, ocho platos, y unos pocos objetos para cocer o guisar y servir mesa, dos objetos viejos y una caldera". Observi's, també, el petit nombre de plats i d'estris de cuina. Junt a aquesta, una altra petita habitació gairebé buida contenia quatre gerres d'oli i un càntir d'aigua, que servia de pas al corral i als estables, on hi trobaren "tres gallinas y unos siete conejos según declaración de la criada, no habiendo sido posible contarlos por estar escondidos, en el pesebre una pajera con algo de paja, un burro, un 'basté', y una brida". Les eines agrícoles i animals reflexen una considerable precarietat per al conreu: difícilment es podria portar una explotació amb un equipament tan reduït.

Passem al primer pis. Allà hi trobem "trece sillas grandes usadas, tres pequeñas en el mismo estado, una mesa pequeña de madera con un cajón, con papeles, otros objetos, un revólver y un reloj inutil de niquel". Al costat d'aquesta sala, hi ha un dormitori, sempre amb molt poc mobiliari, compost per "dos sillas grandes y una pequeña, una caja vacía, una cama de madera con bancos y tablas con jergón y un colchón, un armario con varias ropas usadas, un espejo,

y una capa que usaba el difunto de pañete oscuro". A un altre dormitori, on va morir Jaume Ferré, hi havia "una cama con jergón, dos colchones, dos sábanas, dos almohadas, una manta, una colcha y un cubre-cama". A una altra habitació del costat hi havia una petita bóta amb vi ranci, algunes robes usades pel difunt, papers i "diferentes objetos de escaso valor". Finalment, a les golpes, el Jutge va trobar-hi "unas catorce arrobas de higos para los animales para comer, dos piezas de madera y un poco de maiz, unos treinta quintales de leña y unos dieciseis 'feyxos' del mismo artículo". Observi's, en general, la buidor de mobles a les diferents dependències i el petit nombre de robes personals.

En contraposició a l'anterior, vegem l'inventari d'una casa mitjana, la de Josep Vilalta del carrer de la Font [13], realitzat el 1911 a petició del seu fill del mateix nom, després de setze anys d'usdefruit per part de la seva vídua Teresa Garriga. Tot i que els béns trobats a la casa són molts més que en el cas anterior, l'inventari ens mostra, també, un mobiliari reduït i sobri, tant dels mobles com dels diferents objectes de la casa. Amb tot, la disposició del mobiliari, la presència d'objectes decoratius i la major quantitat de robes personals ens suggereixen les diferents maneres de viure d'una i altra casa.

L'inventari s'iniciava a la planta baixa. Al seu estable hi havia només "un mulo de pelo negro de siete palmas de alto y de edad nueve años, y dos 'bastés'". A la bodega hi havien "siete cubas de cabida las dos de diez cargas, las demás de siete, algo viejas, cuatro portaderas en mal estado, un tonel vacío en mal estado, dos id. de cántaro y medio, una tina vulgo 'cossiol' regular, dos espitas la una mediana y la otra pequeña y cuatro tinajas regulares vacías." També hi havia una "una prensa rinconera toda de madera, incluso el caracol y verjas, con todos sus utensilios, juego de cofines y cuerda de esparto." A l'entrada s'hi guardaven dues arades i tots els complements necessaris. Com s'observa, la producció del vi era possible amb aquest instrumental.

A la primera planta, al menjador només hi havia "una mesa de comedor de nogal, con un banco de diez palmos de largo, siete sillas grandes y cinco de medianas", així com un rentamans de fusta. Els elements decoratius tampoc no eren gaires: "una imagen de la Purísima Concepción, de hojalata, siete cuadros medianos de marco de madera de escaso valor, representado asuntos religiosos, dos cuadros pequeños (...), un espejo mediano y otro de pequeño". A la llar de foc, al costat del menjador, el mobiliari era ben simple: una taula de fusta plegable, junt a la paret de la xemeneia, i dos bancs de fusta.

Repartits entre el menjador i la cuina, hi havien els estris de cuina i de menjar. Tot i que el document no indica amb precisió la seva ubicació exacta, si els relaciona detalladament:

"Dos botellas de cristal de medio litro a un litro de cabida. Un porrón. Siete platos o fuentes. Una bandeja de hojalata. Unas vinagreras. Siete cucharas y tres tenedores. Tres tinajas medianas. Dos idem pequeñas. Dos barreños. Un trinchante de media luna. Once platos de sopa. Diez pucheros de todas dimensiones. Tres cacerolas medianas. Una idem grande, con tapadora de hojalata. Seis cuchara y cuatro tenedores de metal. Dos cubre-sarten de tierra. Dos cántaras. Un cántaro. Dos medidas para granos de cuarterón y cuarta de madera. Un mortero de piedra con mango de madera. Un hierro del fuego, unas tenazas y una tostadera. Dos candiles. Una linterna. Una caja para especias. Una sartén. Un tablero de amasar. Un cubo para vino. Una caja de madera. Una balanza de mano con platillos de metal".

El dormitori de la primera planta, tot i ser el principal, només contenia dos llits de fusta, amb matalassos de llana, una tauleta de nit i una calaixera, aquesta en una alcova separada per unes cortines. La roba del llit estava composta per "dos jergones, nueve sábanas, tres cubrecamas de indiana, tres almohadas, una manta para cama de lana, una vánova". Tampoc faltaven elements decoratius ("dos macetas de sobremesa con flores artificiales, unas cortinas para alcobas") i religiosos ("dos crucifijos, una pila de agua bendita, una talla"). Hi havia, també, "una tumbilla para calentar la cama". La roba d'ús personal estava repartida entre les diferents habitacions. En aquesta només hi havia "una falda negra, un abanico muy grande, un paraguas, una toalla". D'altra banda, com a totes

les cases mitjanes i benestants s'hi guardava "una caja de madera conteniendo toda la ropa necesaria para arreglo del túmulo".

El segon pis estava compost per una sala i dos dormitoris. El mobiliari de la sala estava compost per "una mesa de pino regular con un banco de diez palmos de largo y cuatro de ancho, en buen estado, seis sillas regulares y un brasero viejo". A aquesta sala hi havia també dos armaris. El primer contenia vint plats i el segon roba de llit i d'ús: "doce sábanas, las seis nuevas y las otras de medio uso, cuatro camisas nuevas y tres usadas, seis calzoncillos, dos nuevos y cuatro en medio uso, dos toallas, cuatro manteles de mesa y doce servilletas en buen estado". Les altres habitacions contenen un mobiliari reduït i vell, compost per llits, calaixeres i algunes cadires. A l'habitació del davant només hi havien dues cadires i una "cómoda conteniendo la ropa de uso y porte de su difunto marido, consistente en vestido y capa de paño negro y almillá de seda, en buen estado, otros dos de pana muy usada, un gorro regular y los vestidos ordinarios para el trabajo de paño recio y de algodón, casi inservibles."

Finalment, les golfes contenen objectes vells. L'inventari les descriu així: "una arca vieja inservible, vacía, y otro pequeña, algunos trapos viejos que no tienen uso alguno ni apenas pueden servir para nada, las maderas ó sean bancos y tablas de unas camas y un jergón en estado casi inútil, nueve madejas de hilo sin elaborar y una silla vieja." En una altra habitació de les golfes hi havien "dos barriles pequeños, vacíos y viejos, un barril de vinagre, una tinaja mediana vacía y un tonel vacío de media carga."

Dues descripcions, evidentment, són poques per extreure'n conclusions sobre el quadre de vida material de les famílies prioratines de principis de segle. Amb tot, els inventaris descrits suggereixen algunes conclusions. En primer lloc podem dir que, en general, reflexen un major nombre de mobles a mesura anem pujant dintre de l'escala social, encara que el mobiliari elemental sembla ser el

mateix. En segon lloc, la disposició dels mobles es fa de forma no modular. Les diferents habitacions tenen una funció prioritària, però aquesta no és específica: sovint, els mobles i objectes es situen en habitacions diferents a la que podríem esperar en una distribució absolutament modular. En tercer lloc, els mobles tendeixen a una comoditat molt lleugera, que només podrem trobar en cases benestants. Els dormitoris, com hem vist, només contenen uns pocs mobles per passar la nit. Aquests es configuren, doncs, com a un espai nocturn, per dormir, un espai fosc poc decorat. En quart lloc, observem en la configuració del mobiliari de la casa mitjana l'existència d'espais de reserva, disponible per a una reorganització de l'espai i variables. Per això, si en la configuració arquitectònica hem assenyalat ja l'existència d'una variabilitat i readaptació constant d'aquesta, analitzant el mobiliari descobrim la mobilitat de la casa camperola. La disposició dels mobles ens deixa un cert regust de barreja, de confusió.

3. LA PERCEPCIÓ DE L'ESPAI DOMÈSTIC

A la varietat de formes i tipus d'habitatges li correspon una no menys gran diversitat de percepcions de l'espai domèstic. Per això, aquest -amb les seves transformacions al llarg del temps- esdevé un indicador privilegiat dels lligams essencials, els més íntims, de la vida social (Chiva, 1987: 6).

3.1. Espais masculins, espais femenins

Entre els dos sexes, la percepció de l'espai domèstic i la continuïtat exterior d'aquest difereix considerablement. Homes i dones, cadascun operant dins d'uns espais ben definits, tenen una visió força diferent del seu entorn social. La lògica de la distribució de l'espai reproduïx, sobre tot, el dualisme sexual de la repartició del treball dins del grup domèstic [14]. En el discurs dels nostres informants, la imatge que es dona sobre la repartició del treball de

l'home i de la dona no en fa una separació radical entre ambdós quant a la seva consideració econòmica. La casa, les vinyes i la botiga o el taller (si és el cas), es veuen com a una única unitat econòmica, si bé el treball s'organitza separant les tasques, amb una certa complementarietat per a determinats treballs, el que condiciona dues formes d'utilització de l'espai domèstic. Mentre que l'home s'orienta sobre tot a realitzar les seves activitats fora de la casa, la dona s'orienta més a l'interior.

En general, l'home és poc a casa, excepte per menjar i dormir, i encara fa alguns àpats al camp. La seva activitat com a pagès s'estructura d'acord amb les tasques agrícoles concretes, intentant adaptar-se a les condicions climàtiques i a la durada del dia. A l'hivern, l'esmorzar es fa cap a les 9 del matí. Després anirà al tros fins a mitja tarda, sense tornar a casa en tot el dia. A l'estiu, en canvi, es matinarà, per aprofitar les hores en que la calor és més suportable, esmorzant al camp i tornant a casa abans del migdia. El dinar, llavors, es fa a casa, seguit d'una migdiada que s'allarga fins a les cinc de la tarda, per tornar al camp si queda feina a fer fins que es fa fosc. Després de sopar, a l'estiu es desenvolupa una intensa activitat social, "fent petar la xerrada" al cafè o a la plaça de l'Església (a Gratallops).

La jornada de la dona, en canvi, gira més entorn del treball a la mateixa casa. La seva primera activitat, fins fa poques dècades consistia en encendre el foc i mantenir-lo encès durant tot el dia (a l'hivern), a més de regar i escombrar l'entrada de la casa (a l'estiu), una de les parts de la casa que es procurava cuidar més. A part d'aquestes feines, les dones tenien a càrrec seu tots els treballs domèstics, el cuidar dels animals del corral i la participació en els treballs agrícoles en que es necessiten més braços: el seu treball a la vinya no és gens estrany, excepte entre les dones de cases benestants. Amb tot, el seu treball s'ha vist reduït considerablement en les darreres dècades. Abans, la dona no només havia de mantenir la casa en ordre, fer el menjar i cosir la roba: calia

pastar el pa, normalment un cop cada quinze dies, fer algunes robes i filar, anar a buscar l'aigua per a l'ús de la casa i preparar el menjar a més del dur treball de la bugada, la preparació de les conserves dels aliments, i de fer de mares dins d'una societat caracteritzada per un gran nombre de fills, amb freqüents malalties i una alta mortalitat.

Es fa difícil calcular el temps invertit en aquests treballs, però les informants de més edat valoren que la majoria del temps no es dedicava a la neteja i a fer el menjar, sinó sobre tot en les altres feines. Com ens deia una dona, *"els llits es feien en cinc minuts, i normalment quan ja s'havia fet tota l'altra feina, i el regar l'entrada i el terra no cansava massa: aquestes feines rai"* [15]. Els menjars tampoc no ocupaven gaire temps: excepte els dies festius, eren sobris i força monòtons. Les dues feines que exigien més hores de treball eren el portar l'aigua i el fer la bugada. La roba d'ús freqüent era rentada amb freqüència, però els draps, robes de treball, llençols i estovalles eren guardades fins que n'hi havien suficients per ser rentats a la cendra, procediment per al qual s'invertien dos o tres dies. La bugada es feia a casa, posant la roba seca a sota d'una capa de cendra, abocant-hi aigua bullent. Després, la roba havia de ser transportada fins al riu o als rentadors municipals, per ser ensabonada i esbandida.

Però, sens dubte, una de les principals ocupacions era el portar i proporcionar l'aigua, imprescindible per desenvolupar les activitats domèstiques. A Gratallops, aquesta havia d'anar a buscar-se a la font (a la del mateix poble, o a una altra situada a uns vint minuts del poble), portant-se amb unes gerres a pes o amb l'ajuda de l'animal de conreu (els benestants tenien un ase o una somera dedicada només al transport de l'aigua). Com indica Segalen (1980:95): *"es fa difícil comprendre com seria la vida diària sense aigua corrent, i la important responsabilitat que era confiada a la dona amb la gestió del preciós líquid. L'aigua serveix per a la preparació i cuinat dels aliments dels homes i dels animals; serveix també per*

beure els homes i animals, per fer la bugada i per a la higiene corporal". Aquesta relació entre la dona i l'aigua ha implicat una afinitat simbòlica entre ambdues, entre el rentar i el simbolisme de la purificació a través de l'aigua [16]. A través del trasllat, consum i manipulació de l'aigua, aconsegueix tasques materials i de producció.

La separació dels treballs entre sexes fa configurar, interiorment i exteriorment dues percepcions simbòliques de l'espai que es tradueixen en una estructuració complexa de les relacions socials de cada membre del grup domèstic amb la resta de la comunitat local, ja sigui en representació de la casa o nivell de relacions individuals. Es produeix així una frontera entre l'interior i l'exterior, entre l'espai tancat de la vida domèstica i l'espai obert de la vida pública, el que caracteritza l'oposició entre el masculí i el femení. En aquest sentit, podem parlar d'una *"feminització de la casa i dels seus habitants per oposició a una masculinització de l'exterior"* (Segalen, 1980:125).

4.2. La casa i l'organització de l'espai domèstic

La forma de la vivenda i la del grup domèstic es troben interrelacionades. Els pares difícilment podran imposar una cohabitació del seu fill casat si no poden oferir-li, a més d'una perspectiva suficientment bona d'herència i un patrimoni que pogués mantenir a les dues famílies, una casa suficientment gran. Per això, cal contemplar els diferents tipus d'habitatges que hem observat anteriorment no només com a diferències arquitectòniques i de possibilitats econòmiques de construcció, sinó també com a resultat de diferents concepcions sobre l'espai domèstic i la seva utilització. Vegem quines eren les diferents utilitzacions de l'espai en els models d'habitatges descrits.

En les cases petites, la divisió de l'espai -com hem vist- era molt menor. Des del carrer, es pot accedir lliurement a l'habitació principal de la casa, la cuina-foc, "centre domèstic" multifuncional on es desenvolupava la vida familiar, on es menjava, es rebien les visites, i es passaven les vetllades vora el foc:

"Quan vivíem a la casa petita, a la cuina ho fèiem tot. Allà, la mare feia el menjar i jo feia els deures de l'escola. Normalment dinàvem a la cuina, encara que teníem un petit menjador que només s'utilitzava els dies de festa. Normalment, menjàvem vora el foc, no sempre tots junts, sobre tot en els sopars d'estiu. El pare sovint arribava tard del cafè, i mentre sopava la mare fregava els plats. El sopar també era continuament interromput per les visites, que també es rebien a la cuina" [17].

L'informant que recorda la seva infància ara viu en una casa més gran, però malgrat la major especialització dels diversos espais conclou que, a casa seva, la cuina segueix sent l'espai més important. La cuina-foc, per a les petites cases es configura com l'espai central de la vida comunitària, obert a l'exterior i als visitants, que poden entrar-hi sense haver de demanar permís. Com a molt, el visitant ha d'anunciar la seva arribada des de la porta, però si ningú respon s'hi entrarà igualment. Com a l'espai més important, les cuines es troben habitualment ben il·luminades.

L'obertura a l'exterior de la cuina contrasta amb els dormitoris, un "terreny privat", reservat als membres de la casa. Gairebé mai es convida a un estrany a veure-les, i la seva porta d'accés resulta gairebé infranquejable, si no és per visitar a un malalt o un mort, però sempre que "estiguin fetes". Els dormitoris estan impregnats d'intimitat i, són, en certa manera, l'expressió simbòlica del treball femení: han d'estar arranjades, però no són visibles. Les habitacions són, sobre tot, un espai nocturn: el lloc per dormir, per a la sexualitat, per a la malaltia. D'aquí, la seva manca d'il·luminació, la simplicitat dels seus mobles.

Aquest tancament de les habitacions vers l'exterior (tancament no només simbòlic, sinó real, car les portes de les habitacions principals es tanquen amb clau) contrasta amb una manca de privaci-

tat de les habitacions entre els membres de la casa. Com hem vist, moltes habitacions es troben comunicades per petites portes o finestretes i, sovint, l'accés d'una a l'altra només és possible a través de l'altra. La seva superfície acostuma a ser ben reduïda com per només cabre-hi un petit llit o un llit de matrimoni, on hi podien dormir sense problema diverses persones del mateix sexe d'edats i generacions diferents.

Aquesta vida domèstica centrada en una superfície reduïda té el seu contrast en la repartició de l'espai en les grans cases. En elles, per entrar-hi des del carrer, cal passar prèviament per les sales d'entrada, des d'on el visitant serà convidat a entrar al foc (*"Passi al foc"*) i no a la cuina. El centre de la casa es desplaça de la cuina al foc, especialitzant-se els diversos espais en funcions diferents. La cuina -en les cases petites, un espai comunitari- queda aquí reservada a la muller com al seu espai, mentre que per a l'home es reserven algunes sales del primer pis, car aquest passa moltes més hores a casa que en el cas dels jornalers o petits propietaris. La privacitat dels dormitoris, per contra, no és gaire superior a la de les cases petites. La seva superfície és també reduïda (gairebé només hi cap el llit), només incrementada per la presència de l'alcova, i també existeixen comunicacions interiors entre unes habitacions i altres. En aquest sentit, la major superfície d'aquestes cases sembla orientar-se sobre tot a ampliar els espais comuns. Els dormitoris augmenten més en nombre, a causa del fet que hi visquin grups domèstics més amplis, però no en superfície. En conjunt, però, els espais de les cases grans responen a una altra concepció, amb una major delimitació dels espais específics per a cada membre del grup domèstic [18].

4.2. La casa enfront del canvi: una redefinició de l'espai domèstic

Introduir un tall temporal en l'explicació de les cases resulta quelcom difícil i artificial. No hi ha un "abans" i un "ara" recent, en que les cases s'hagin modificat totalment, però aquest discurs

apareix sempre en els nostres informants, que descriuen el present com si fos una ruptura amb tot el passat. Quan preguntem pels canvis en els habitatges només els més recents ens són explicats, mentre que els anteriors són recordats com a poc importants.

Sabem, però, que el procés de modificacions dins de la casa, tant els canvis formals com els referits a la utilització i funció de l'espai domèstic, no es limiten als últims anys. Així, durant la segona meitat del segle XIX es generalitzà la construcció de la comuna de seient de fusta en un racó de l'estable o corral o a sobre d'aquest (Boronat i Rovira, 1984:81), junt amb d'altres ampliacions i modificacions. A finals de segle, es reformaren les cuines, amb fogons de llenya, noves aigüeres i taulells. Durant els primers anys d'aquest segle es realitzaren diverses modificacions a les façanes, ampliant les finestres i convertint-les en balcons i procedint a l'arrebossament i enblanquinament de moltes d'elles. A la vegada, es construïren noves habitacions que permetien una major intimitat, mentre que en algunes cases mitjanes i grans els diferents pisos es convertien en habitatges diferents (amb cuina, foc i, de vegades, menjador independent), el que va permetre una vida autònoma dels diferents nuclis familiars. Durant els anys quaranta, el llum elèctric s'havia incorporat a la majoria de les cases, mentre arribaven també les anomenades cuines econòmiques. Més tard, als cinquanta i seixanta es realitzà la instal·lació d'aigua corrent, l'enrajolat dels terres, sobre tot dels menjadors i habitacions, la substitució de les comunes pels WC de porcellana, la millora de les cuines amb rajoles i la instal·lació dels dipòsits a les golfes [19].

Aquesta breu enumeració dels canvis fonamentals ens permet veure que les modificacions han estat contínues i que les més recents no són més que una continuïtat el procés de modificacions i d'adaptació dels habitatges a les seves noves funcions.

A partir dels anys seixanta i setanta, tanmateix, les reformes es materialitzen en la construcció de noves cases que procuren adap-

tar-se a la nova distribució de l'espai domèstic. El pas d'una estructura a l'altre de la casa es fa mitjançant la construcció d'una altra casa, destinant la vella a garatge o magatzem, o bé mitjançant obres de reforma a l'antiga casa, en fases diferents. Per Segalen (1980:190), hi ha tres factors que orienten aquests arranjaments de les cases rurals: *"un desig d'ostentació, un desig d'intimitat i de confort que testimonien l'emergència d'una nova mentalitat familiar"*. Per a aquesta autora, el desig d'ostentació es manifesta en un major arranjament de les cases, com senyal d'una millor posició econòmica. No neguem que aquest desig influènci a l'hora de reformar l'habitatge, però no ens sembla que al Priorat aquest desig sigui determinant. Les noves cases, o la modificació de les velles, són sobre tot la conseqüència d'una redefinició dels espais domèstics. En aquests sentit, ens sembla que hi ha quatre elements bàsics que condicionen la nova estructura de les cases: la substitució de la cuina pel menjador com a espai obert a l'exterior; l'increment de la vida domèstica i la variació en els rols de cada persona del grup domèstic; el desig d'augmentar la privacitat de les habitacions; i, finalment, la disminució del nombre de grups extensos i el desig de residir separatament per part de les parelles que es casen, o com a mínim de tenir espais diferenciats dins la casa dels pares.

Els dos primers punts es presenten interrelacionats. La substitució de la cuina com a espai comunitari i obert a l'exterior és una de les redefinicions més importants dins de les cases actuals. Encara que sembli paradoxal, la cuina s'ha "femenitzat" més, convertint-se en l'espai central de la dona, en gran part com a conseqüència d'una major dedicació a l'elaboració dels menjars (més diversificats i complets). A part, el major nombre de compres (amb el temps que això implica) i l'increment del nombre d'hores dedicades a la neteja comporten una importància més gran de la cuina en la funció de preparació d'aliments i neteja. En femenitzar-se, en haver de donar un major nombre de prestacions, la cuina es converteix progressivament en un espai cada vegada més privat, deixant de ser l'espai multifuncional obert a l'exterior i centre de les reunions familiars.

Aquests canvis només són possibles amb el trasllat de l'espai comunitari vers a un altre lloc. El menjador serà, en les cases actuals, l'espai més valoralitzat, transformant-se en una "sala d'estar". A més de la necessitat de "sortir" de la cuina privatitzada, sobre tot per part de l'home, hi ha dos factors que intervenen en aquesta nova funcionalitat. D'una banda, el trasllat o desaparició del foc: tant si aquest desapareix de la casa, substituint-se per d'altres tipus de calefacció [20], o és traslladat al menjador, aquest es converteix en l'espai "calent" de la casa. D'altra banda, el menjador és el lloc on hi ha el televisor, i és davant d'ell on es passa la majoria de temps, aplegant en una sola sala tots els membres del grup domèstic, convertint-la en el centre de la vida familiar. Encara cal afegir-hi una altra nova funció al menjador: el lloc on es reben les visites. Per això, a més de l'espai "calent" es converteix en l'espai "net", contràriament a la cuina, que passa a ser del domini privat, un espai susceptible de desordre. En moltes cases, encara s'observa una transició: la cuina serveix sobre tot per rebre les visites femenines i les persones de més confiança. Però les visites masculines (molt menys freqüents) i de menor confiança són rebudes al menjador. Aquest es converteix en un "aparellador" de la casa, el lloc on s'exhibeixen les fotografies familiars, els objectes de decoració, els regals. El menjador es converteix així en la frontera entre l'espai privat i l'espai comunitari, entre l'espai tancat i l'obert al foraster.

El tercer punt que hem indicat com a fonamental en els canvis de la vida domèstica és el desig de privacitat en les habitacions. Avui, totes les habitacions de nova construcció es fan amb una sola porta, preferentment exteriors, i en totes les cases se'n fan més, mitjançant un altre pis o aprofitant una part de les golfes).

Tot plegat suposa un desig de major privacitat, que s'aconsegueix plenament gràcies a la separació dels diversos nuclis conjugals. Ja en les reformes realitzades a principis de segle s'observa

la construcció d'espais que, tot i ocupar un mateix edifici, tendeixen a configurar-se com a vivendes diferents, amb espais definits: tot i compartir el mateix sostre, els diferents nuclis conjugals tenen una vida diferenciada. A Cal G., per exemple, els pares vells vivien a la planta baixa, mentre el fill hereu, la seva muller i els fills d'aquests viuen al primer pis, planta que ha estat molt més modificada que la de sota. Els menjars, habitualment, es fan separatament. En aquest cas, la casa és molt gran, pel que les possibilitats de privacitat poden assegurar-se sense excessius problemes. En canvi, el desig de privacitat per part de la nova parella és més difícil de complir quan la casa no és prou gran. Llavors, si es tenen prous recursos, es construirà una nova casa, mentre els pares vells es queden a residir a l'antiga. Aquesta residència separada, però, no implica grans canvis en les relacions entre els pares i el fill casat. En D., per exemple, va construir fa cinc anys una nova casa, a on va anar a viure-hi amb la seva dona i els fills, deixant llavors la casa dels seus pares, on hi havien viscut vuit anys després del seu matrimoni. Malgrat aquesta residència separada, les relacions entre els dos G.R. són habituals: ambdues cases estan properes i els menjars en comú són freqüents (especialment tots els diumenges). A la vegada, en D. treballa i administra les terres del seu pare, passant-li una part dels ingressos. Així, doncs, les diferències funcionals entre dos nuclis conjugals que viuen sota una mateixa casa, però en dos pisos, i dos que viuen separats, però amb freqüents relacions, poden arribar a ser mínimes.

En aquestes noves cases, doncs, les habitacions diferencien clarament les generacions. La vida domèstica es divideix en espais que separen els diferents membres del grup domèstic, reflex d'un major desig de privacitat i d'unes altres pautes de conducta familiar. Les modificacions en l'estructura de les cases es converteixen, així, en una metàfora d'una nova concepció de les relacions domèstiques. La progressió històrica de l'espai domèstic ha anat afavorint, doncs, la difusió d'un cert individualisme, afavorit amb les separacions i especialitzacions dels diferents espais.

NOTES 6.-

L'ESPÀI DOMÈSTIC

[1] Sobre l'espai domèstic i la seva percepció, veure entre d'altres els treballs de Royer (1972), Bourdieu (1972), Drulhe (1972), Gaillard-Bans (1976), Rogers (1979), Collomp (1983), Guibal (1987), i Bestard (1986).

[2] Sobre la casa dels vicultors, veure Parrain (1955), Royer (1980) i Guibal (1987).

[3] Veure Royer (1980:105-107). Aquesta classificació es refereix a la casa vinícola a França, encara que creiem que pot estendre's a una àrea propera com Catalunya.

[4] La fermentació és un fenomen que genera calor, pel que un most fermentat està sempre a una temperatura superior a la de l'ambient. Els vins de qualitat han de fermentar per això a una temperatura per sota dels 20/25°, altrament es volatitzarien algunes substàncies sensibles al calor i es perdria "bouquet". A més, per conservar el vi, aquest ha de mantenir-se a una temperatura adequada (habitualment entre els 10° i els 18°).

[5] Cfr., en aquest sentit, Rapoport (1972:97-100). Per a aquest autor hi ha, en general, "dues tradicions d'aglomeració concentrada. En una, l'aglomeració tota sencera es considera com el quadre de vida, mentre que la casa és simplement una part del conjunt, més íntim, més tancat i més arbitrari. En l'altre, s'ha considerat la casa sobre tot com a la totalitat del quadre de vida i de l'aglomeració, sigui un poble o una ciutat, com un teixit connectiu, semblant a una plaça perduda que cal travessar i que té, doncs, una natura secundària". En aquest sentit, "dins la cultura occidental pot considerar-se un poble llatí com a característic del primer tipus, i la ciutat anglo-americana com a característica del segon tipus".

[6] La caracterització de la casa com a part d'un conjunt de relacions socials, tal i com ho fem al Priorat, no coincidiria amb observacions realitzades a d'altres àrees on la temàtica ha estat abordada. Així, per exemple, en una zona tan diferent com Galícia, Fernández de Rota (1984: 36-107), considera la casa com a un "microcosmos, rèplica de l'univers cultural en que s'emmarca (...). En ell podem trobar-hi tots els nivells de relació social de la casa cap a la seva unitat interior i vers la seva inevitable solidaritat comunal i les seves implicacions religioses" (Fernández de Rota, 1984: 106).

[7] Veure, en aquest sentit, els estudis d'Ariès (1973:441-461), on analitza com la recerca d'intimitat durant l'Antic Règim era absolutament desconeguda. En aquest mateix sentit, Flandrin (1976: 124), recolzant-se en informacions de diversos autors, indica que la majoria de les cases no tenien més que una sola habitació.

[8] Actualment, aquesta casa només és habitada durant les vacances. Malgrat les darreres reformes i l'enfonsament d'una part de la mateixa, les informacions dels seus propietaris ens han permès reconstruir-la tal i com era a principis de segle.

[9] Aquesta planta es troba abandonada i força deteriorada, pel que es fa difícil veure la funcionalitat de cadascuna de les seves habitacions.

[10] Malauradament, no hem pogut confeccionar cap plànol de cases d'aquest tipus.

[11] Per a una descripció i anàlisi sobre l'estructura de les masies, poden veure's entre d'altres els treballs etnogràfics de Torres Balbás (1930: 490-502), Griera (1924), i Violant i Simorra (1950). Sobre el País Valencià, veure Mira et al. (1983).

[12] "Inventario judicial preventivo del ab-intestato d D. Jaime Ferré Masip, a instancia de su hermano D. Francisco Ferré Masip, de este pueblo". Gratallops, 26 de desembre de 1902. A.J.P.G.

[13] "Inventario de los bienes muebles de la herencia de D. José Vilalta Gui, legados en usufructo de D^a Teresa Garriga". Gratallops, 3 de novembre de 1911. A.J.P.G.

[14] Malgrat que la parentela pot ajudar al grup domèstic en els moments de crisi (malaltia, mort, conflictes familiars, etc.) o de solidaritat familiar (celebracions, rituals de pas), o pot ajudar en una determinada feina, la majoria dels treballs es reparteixen entre el marit i la muller, amb l'ajuda dels fills i de vegades amb els domèstics. Com indica Segalen (1980:87), "la parentela més estreta [s'utilitza] per al treball quotidià identificant estretament una casa; la parentela més extensa, en canvi, per als aspectes socials més importants: ascensió al poder polític, devolució dels béns, estratègies d'aliances".

[15] M.G.P., dona, 73 anys, vídua.

[16] Veure, en aquest sentit, Segalen (1980: 96-98), i l'article d'Yvonne Verdier a *L'Homme* (1976: 103-128): "existeix una afinitat profunda entre la dona i l'aigua que apareix en els rituals com a l'element simbòlic que assegura el passatge de la vida a la mort. Examinant les festes de la "femme-qui-aide" des del naixement fins a la mort, rentant el recent nascut i fent la neteja del mort, Verdier destaca que "rentar apareix com a un acte carregat d'eficàcia simbòlica (...). Mitjançant un cert simbolisme cristià de la purificació, la bugada ofereix doncs la imatge de pas de la mort a la vida, pas en que l'aigua seia el vehicle i la imatge jugada en els dos sentits: fer passar de la vida a la mort, però també fer venir al món l'infant com si aquest hagués de passar igualment per l'aigua (...). En aquest doble pas, la dona que renta seria, doncs, la guia (...). Amb el contacte amb el líquid purificador es confereix [a la dona] una capacitat simbòlica, la de tornar al món al seu lloc, de donar corda al rellotge del temps de la vida i de la mort".

[17] M.P., dona, 63 anys, casada.

[18] Sobre el concepte i característiques de l'anomenada "primitiva família burgesa", veure Breton i Barruti, 1978: 72-76.

[19] Sobre els processos de reformes de l'estructura de les cases, veure, entre d'altres, Boronat i Rovira (1984: 81-85), sobre les reformes a les vivendes d'Altafulla; Fernández de Rota (1984: 86-90), de la casa rural a Galícia; Segalen (1980: 186-190), sobre els canvis en les cases rurals franceses; i Del Rey i Bohigues (1983: 183-289), amb una presentació de la tipologia evolutiva dels models elementals als més complexos en les cases del País Valencià.

[20] Recordo, en aquest sentit, una anècdota en ser rebut a una casa, quan una senyora d'edat va convidar-me a entrar a casa seva. Mentre esperava al seu fill, va indicar-me que "passés junt al foc, que ara mateix l'encenc i podrà estar calent". En passar al foc, va encendre una estufa de butà que estava dins de la llar de foc. Per a ella, el foc era l'habitació.

7.-

FORMES DE RESIDÈNCIA

Quina ha estat la forma de residència dels grups domèstics del Priorat durant el període de la nostra investigació?. Com han repercutit les transformacions econòmiques i demogràfiques en la dimensió i composició dels grups residencials?.

En aquest capítol i el següent intetarem respondre a aquestes qüestions a través de l'anàlisi exhaustiva de les llistes nominatives disponibles del XIX i el XX de Gratallops i Torroja. Tanmateix, l'enfoc serà diferent en cadascun. En aquest primer, realitzarem una lectura vertical de les dades dels Padrans d'habitants i Llibretes de Compliment Pasqual al llarg de gairebé dos segles. En el següent, en farem una lectura horitzontal, analitzant no les dades dels diversos censos, sinó la dels propis grups residencials al llarg de la seva durada, en combinació amb d'altres fonts. La reconstrucció dels processos de formació, fusió i fissió dels G.R., que hem realitzat mitjançant una fitxa per cada G.R. segons el procediment descrit en la presentació de la metodologia emprada, ens permetrà estudiar als grups com a un procés i els tipus de cursos domèstics en els quals els prioratins han viscut.

Amb tot, abans, s'imposa la necessitat de fer talls transversals analitzant els propis Censos i les Llibretes de Compliment Pasqual, per poder analitzar l'evolució dels percentatges dels diferents tipus d'unitats residencials d'acord amb l'evolució econòmica i demogràfica de la població. Descobrirem així els factors externs que incideixen en les modificacions de les formes residencials, mentre que l'anàlisi del cicle domèstic ens revelarà més els factors interns (modalitats de transmissió del patrimoni financer, instal·lació de les parelles, mecanismes de reproducció, modificacions demogràfiques internes, etc.). Si bé, malgrat la detallada periodització cronològica, l'anàlisi de llargues sèries de censos conserva part dels problemes de l'aproximació estadística (Segalen, 1977:228), per contra ens permetrà destacar la correlació amb les variacions conjunturals econòmiques i demogràfiques. Tractarem de contestar a qüestions relacionades amb les taxes, direcció i possibles causes de

canvi en 1) el nombre i mitjana de persones per grup residencial (MP/GR) dels G.R. i factors de creixement i decreixement en relació a l'evolució econòmica i moviments demogràfics; ; 2) variacions quant a la dimensió dels G.R.; 3) composició dels G.R. i processos d'extensió vers a formes extenses i múltiples; i 4) processos diferencials respecte a la dimensió i composició dels G.R. segons la classe (prenent com a variable la propietat).

L'estudi es fonamenta en la idea de que la composició dels grups residencials presenta una gran variabilitat en la seqüència de les dades que només és possible descobrir a partir de l'anàlisi de llargues sèries de llistes nominatives. L'augment o disminució del nombre de membres d'un grup residencial i la seva extensió han estat al Priorat, a més del producte de la pròpia dinàmica del curs domèstic, estratègies adaptatives en funció de les possibilitats econòmiques i les necessitats de força de treball. En aquest sentit, coincidint amb Netting (1979:57), el G.R. es mostra com a una institució molt flexible i sensible a les fluctuacions a curt termini, ajustant la seva dimensió i extensió sense necessitat de canvis culturals estructurals ni de modificacions en les normes socials (Netting, 1979:57). A més, com assenyala Smith (1984:65), les diferències en la posició en el procés de producció impliquen diferents estratègies domèstiques les quals, a llarg termini, influeixen directament l'organització dels grups residencials i la seva composició. Al contrari que en d'altres zones, on la complexitat domèstica no sembla lligada a la riquesa (Fine Souriac, 1977:485), al Priorat les formes residencials són un reflex de la diferenciació social i de les dinàmiques de canvis econòmics. Contràriament a la homogenitat en els models d'estructures familiars, pretenem insistir en la gran diversitat d'arranjaments residencials que es produeixen en una mateixa comunitat.

Per tal d'intentar posar en evidència eventuais lligams entre el nombre de persones dels G.R. i les formes residencials amb les modificacions socioeconòmiques i demogràfiques, s'han agrupat les

l·listes nominatives comptabilitzades en tres períodes: a) 1792-1864; b) 1867-1920; i c) 1924-1986. El primer període s'ha estudiat a partir de les Llibretes de Compliment Pasqual de Gratallops. En el segon, s'han analitzat els Censos de Població de Torroja de cada cinc anys [1], mentre que en el tercer s'han analitzat els Padrons d'Habitants de Gratallops i de Torroja cada cinc anys. En els dos darrers períodes les dades s'han comptabilitzat tenint en compte les diferències socials dels G.R. [2]. A través d'aquestes dades, doncs, farem una primera lectura sobre les formes residencials de les diferents subclasses durant prop de dos segles, que podrà ser contrastada posteriorment amb les obtingudes a partir de l'anàlisi dels cursos domèstics. Amb aquesta doble aproximació serà possible descobrir quins són els mecanismes que han condicionat les formes de residència dels habitants de Gratallops i Torroja.

Quadre 1.
Evolució de la població, del nombre de G.R. i de la MP/GR. Gratallops, 1792-1953

Any	Nombre d'habitants			Nombre de G.R.	Mitjana de pers. per G.R.	
	Hab (1)	Hab (2)	Incr (2-1)		MP/GR (1)	MP/GR (2)
1792	1046	1141	9,08	196	5,33	5,82
1797	1048	1146	9,35	213	4,92	5,38
1800	1042	1142	9,60	218	4,78	5,24
1804	1048	1187	9,50	229	4,73	5,18
1809	1127	1242	10,20	236	4,78	5,26
1812	1160	1279	10,26	274	4,23	4,67
1816	1148	1269	10,54	267	4,30	4,75
1819	1161	1266	9,04	282	4,12	4,49
1824	1440	1494	3,75	284	5,07	5,25
1826	1365	1438	5,35	292	4,67	4,92
1829	1130	1251	10,71	262	4,31	4,77
1837	1432	1504	5,03	260	5,50	5,78
1839	1333	1479	10,95	257	5,18	5,75
1842	1104	1220	10,51	230	4,80	5,30
1846	1055	1170	10,90	271	3,89	4,32
1848	970	1066	9,90	231	4,19	4,61
1853	782	866	10,74	187	4,18	4,63

(1) Nombre d'habitants inscrits a la Llibreta de Compliment Pasqual (combregants)

(2) Nombr. d'hab. resultants de la reconstrucció dels cursos domèstics (fitxes dels G.R.). % d'increment de 2 respecte a 1. Font: Elaboració pròpia, segons Llibretes de Compliment Pasqual. A.H.A.T.

1. FORMES RESIDENCIALS DURANT LA PRIMERA MEITAT DEL XIX (1792-1853)

Durant tot el XIX, la mitjana de persones per grup va mantenir-se força elevada, sempre superior a 4 i apropant-se sovint a 6 (quadre 1). Amb tot, les dades de la primera meitat del XIX (quadre 1) han de prendre's amb tota cura a causa de la natura de la font. Les Llibretes de Compliment Pasqual inclouen només els combregants, exclouent els menors de 6 anys pel que cal, doncs, recórrer a la formulació de càlculs hipotètics que ens permetin conèixer quina era la població aproximada i la dimensió dels G.R. Gràcies a la reconstrucció dels cursos domèstics (mitjançant una fitxa per a cada G.R.) ha estat possible tenir una primer aproximació sobre aquestes dades, car la reconstrucció ens permet incloure al G.R. els fills menors. Segons aquestes dades, el nombre de G.R. segueix una evolució similar al de la població, si bé amb oscil·lacions molt més grans, amb importants fluctuacions en els processos d'ajustament dels G.R.

Pel que fa a les dades sobre la forma de residència d'aquest període, aquestes són més fiables, car el nombre i composició dels G.R. relacionats a les Llibretes de Compliment Pasqual és, salvant els problemes metodològics expressats anteriorment i generals per a les llistes nominatives històriques, el real. Per sobre de les fortes oscil·lacions en les proporcions dels diferents tipus dels G.R., podem observar tres períodes amb tendències diferents en l'evolució de les formes de residència entre el 1792-1853 (quadre 2 i Apèndix). En el primer, entre el 1792 i el 1809, s'observa un fort percentatge de grups extensos i múltiples (sobre el 36 %). Entre 1812 i el 1829, per contra, s'incrementa la proporció de grups simples (fins al 68 % el 1829) i disminueix considerablement la dels grups complexos (només el 24 % el 1826), amb un significatiu increment dels solitaris. Finalment, a partir del 1837, torna a produir-se una situació similar a la del primer període: un 36 % de G.R. complexos i un 54 % de simples. L'única diferència és un elevat percentatge dels grups solitaris (6,5 % com a mitjana del període).

Aquesta variabilitat ens suggereix la flexibilitat en la determinació de la forma de residència. L'increment de la segona i tercera dècada en la proporció dels G.R. simple sembla coincidir amb un període de forta inestabilitat política i militar, pel que, malgrat ser una època d'alça del preu del vi, no s'hi va manifestar una dinàmica de creixement econòmic ni d'acumulació. Fenòmens com la Guerra del Francès, la primera dels carlins i les lluites entre liberals i realistes provocarien moviments d'emigració (política i econòmica). En canvi, amb la desamortització, s'inicià un fort impuls econòmic a la comarca (Margalef i Tàssies, 1985:56), amb una important rompuda de terres i plantació de vinyes. Aquestes tendències (major nuclearització dels G.R. en períodes de recessió econòmica; major extensió en períodes d'expansió o estabilitat) semblen confirmar-se examinant les dades de finals del XIX i del XX.

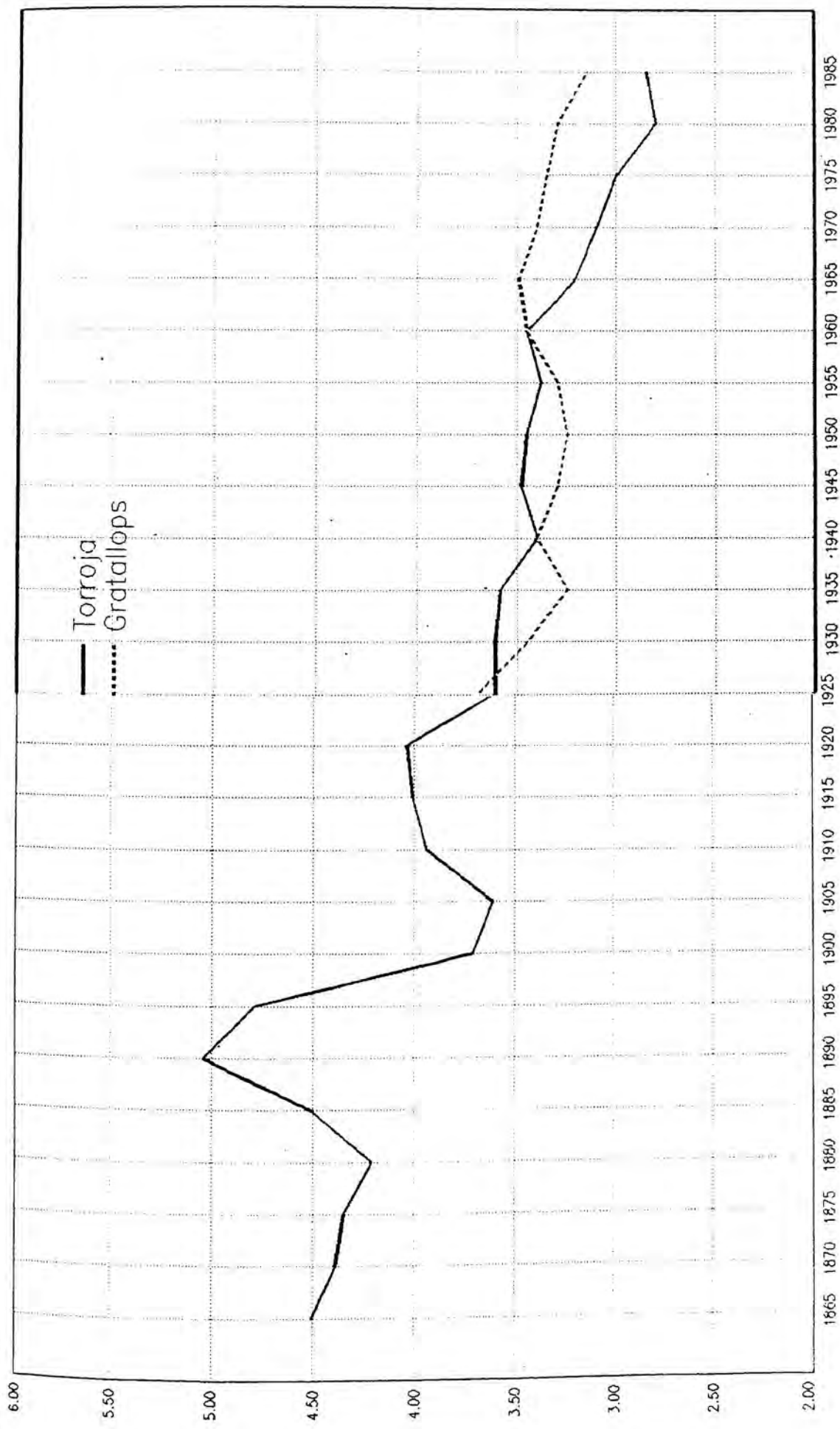
Quadre 2.
Formes de residència (resum). Gratallops, 1792-1853

Any	Nombre G.R.	Forma de residència					
		1	2	3	4	5	4 + 5
1792	196	0,5	0,0	64,8	18,4	15,8	34,2
1797	213	0,0	0,0	61,1	19,7	18,3	38,0
1800	218	0,4	1,8	58,7	21,5	17,4	39,0
1804	229	2,6	1,7	54,6	21,6	19,4	40,9
1809	236	3,9	0,4	64,8	18,6	12,1	30,8
1812	274	7,4	0,7	60,0	16,3	15,3	31,6
1816	267	7,0	1,5	61,0	15,9	14,3	30,3
1819	282	6,7	0,7	66,5	15,6	11,0	26,5
1824	284	5,6	0,3	67,5	14,9	11,8	26,8
1826	292	4,9	2,5	68,2	13,8	10,6	24,4
1829	262	5,4	3,1	61,9	18,5	11,2	29,6
1837	260	5,4	2,9	51,6	25,4	14,6	39,9
1839	257	6,9	1,7	52,3	24,2	14,7	38,9
1842	230	5,7	1,3	52,7	27,5	12,6	40,1
1846	271	7,0	3,7	55,9	23,3	10,0	33,3
1848	231	6,1	2,6	54,6	25,7	10,9	30,2
1853	187	8,6	2,1	60,1	18,3	10,7	29,0

NOTA: Per a les dades completes, veure apèndix.

FONT: Elaboració pròpia, segons Llibretes de Compliment Pasqual. A.H.A.T.

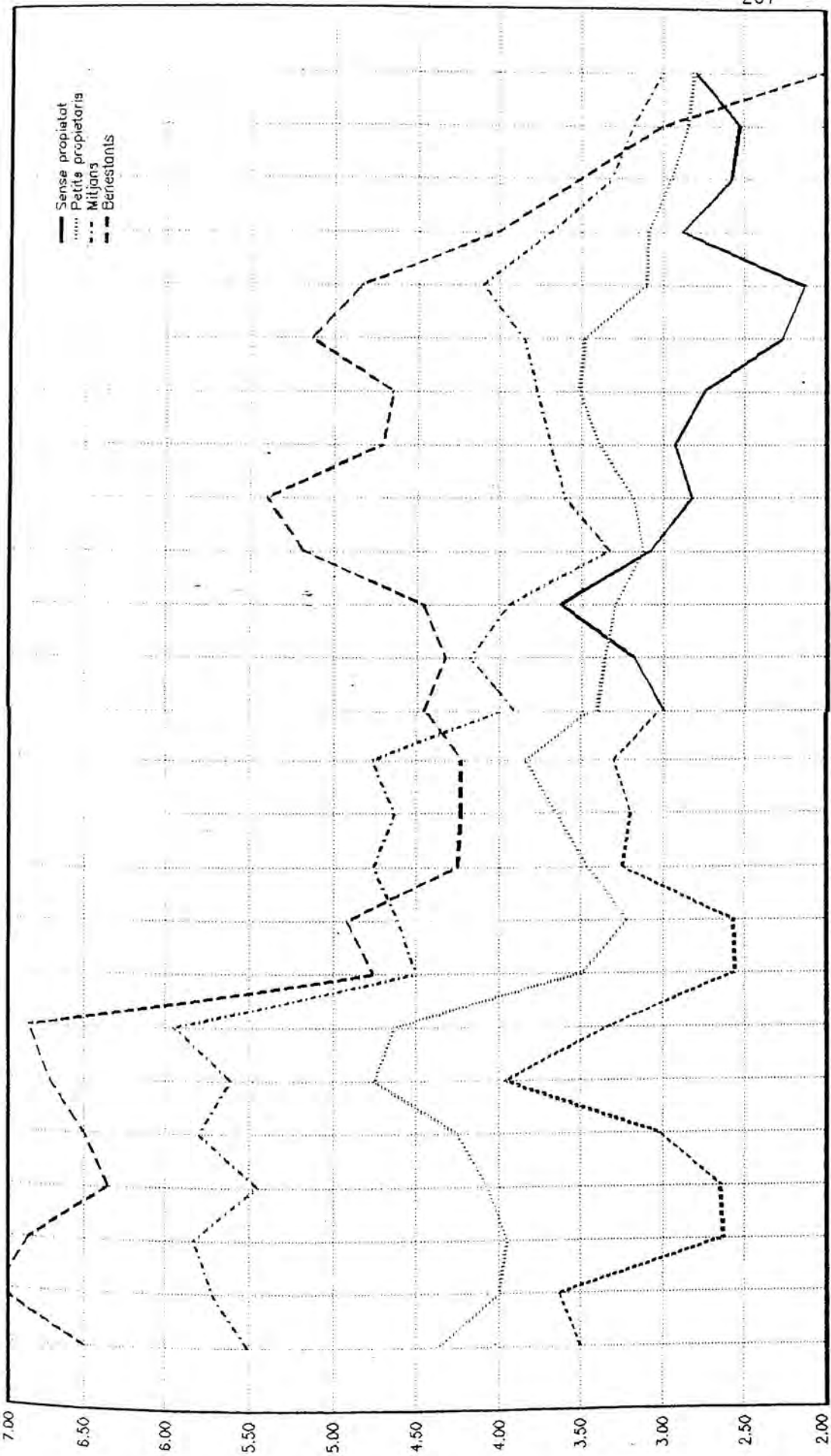
Mitjana

Gràfica A.-
MITJANA DE PERSONES PER GRUP RESIDENCIAL
Gratallops i Torroja, 1867-1986

Anys

Talla mitjana

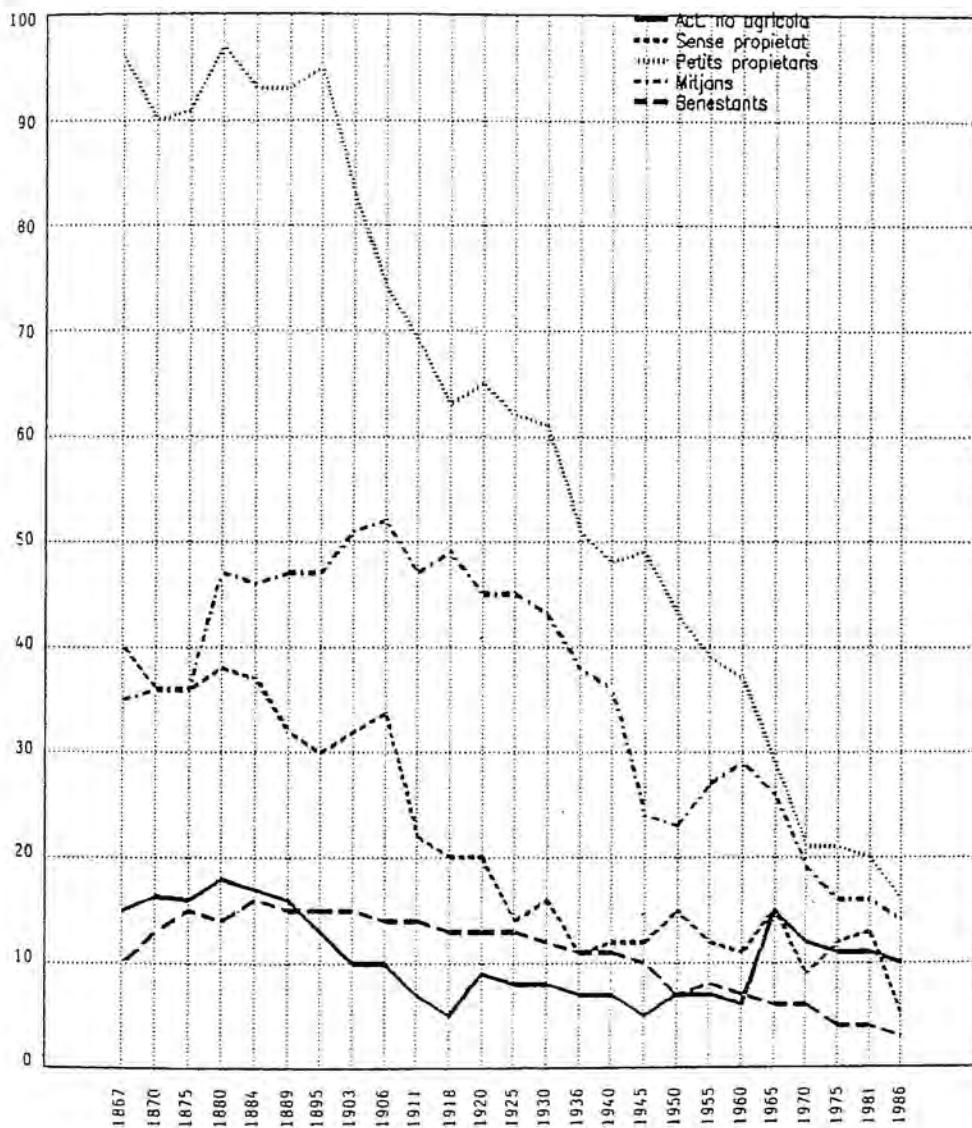

Anys

Anys

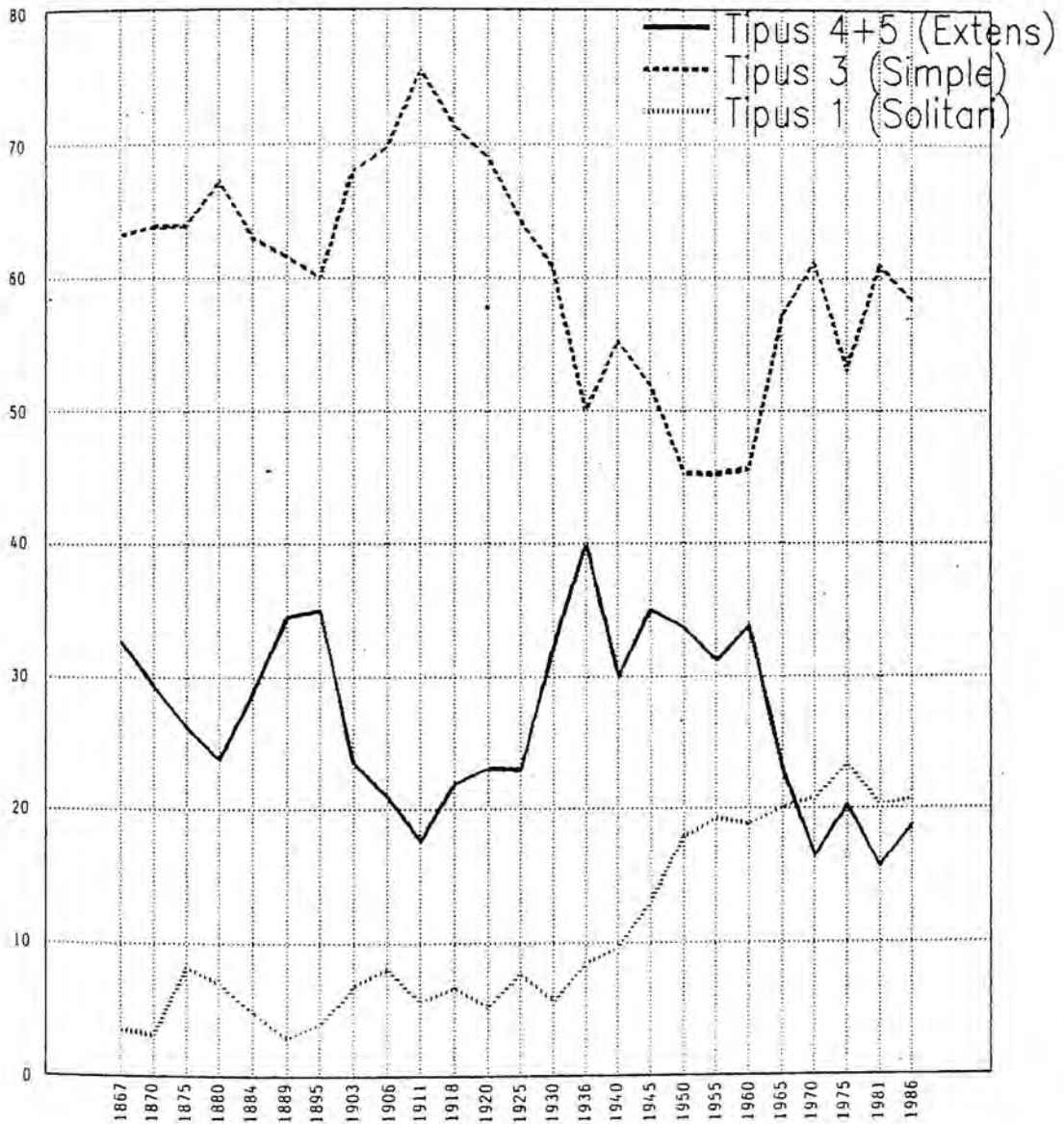
Gràfica B.-
MITJANA DE PERSONES PER GRUP RESIDENCIAL,
SEGONS LA POSICIÓ SOCIAL
Torroja, 1867-1986

Nombre

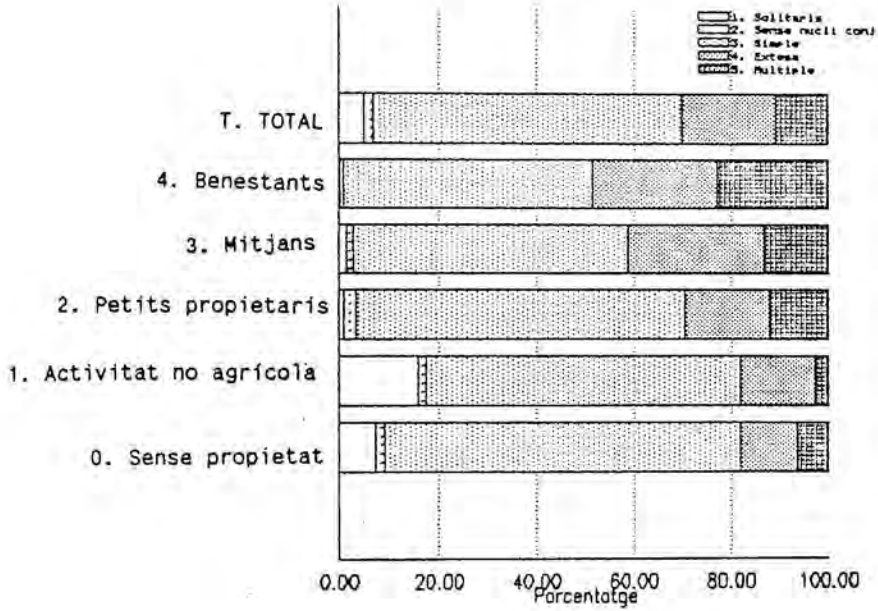
Gràfica C.-
EVOLUCIÓ DEL NOMBRE DE GRUPS RESIDENCIALS
Torroja, 1867-1986

Porcentatge

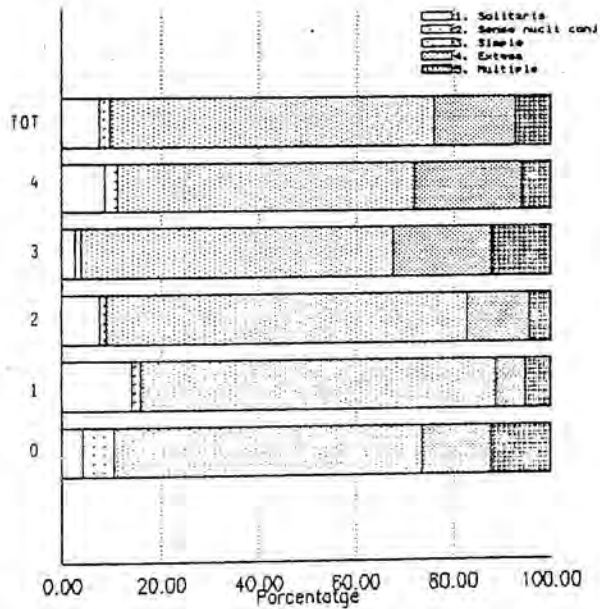

Gràfica D.-
FORMES DE RESIDÈNCIA
Torroja, 1867-1986

Torroja, 1867-1895

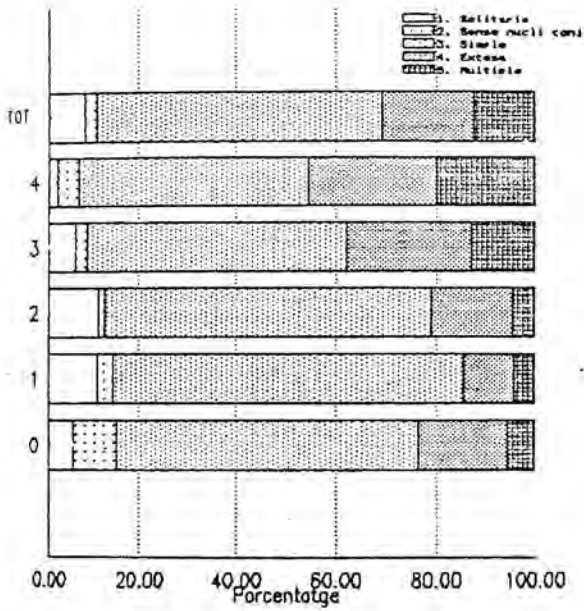

Torroja, 1903-1925

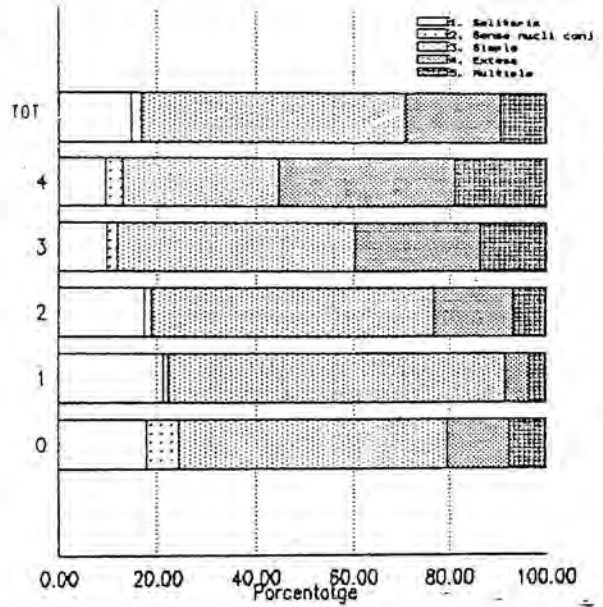

Gràfiques E i F.-
FORMA DELS GRUPS RESIDENCIALS
SEGONS LA POSICIÓ SOCIAL

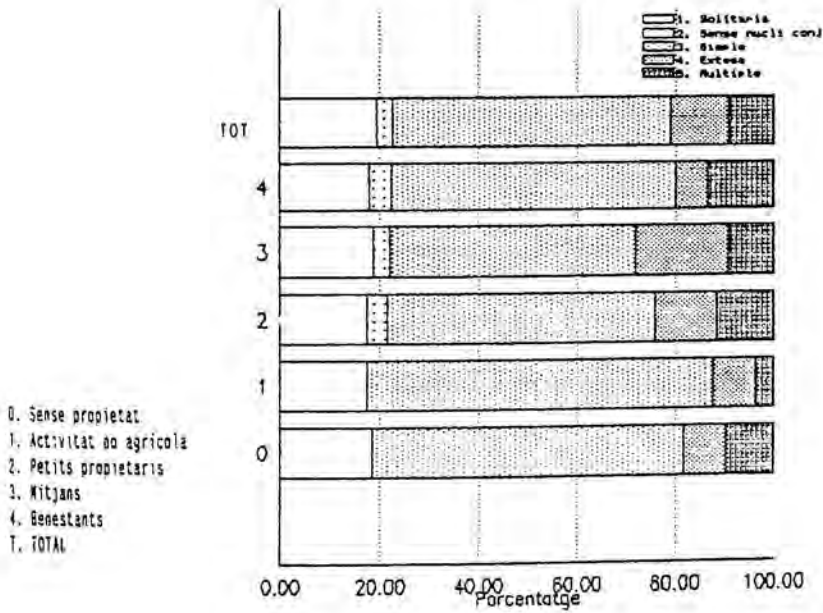
Gratallops + Torroja, 1925-1940

Gratallops + Torroja, 1945-1965

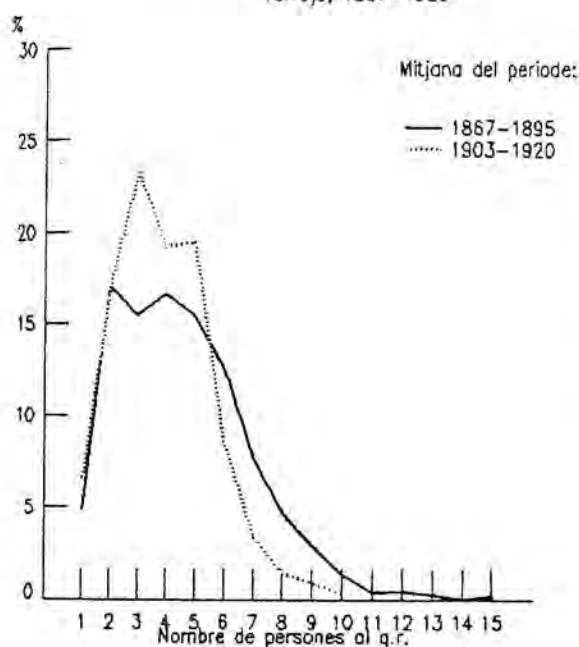

Gratallops + Torroja, 1970-1986

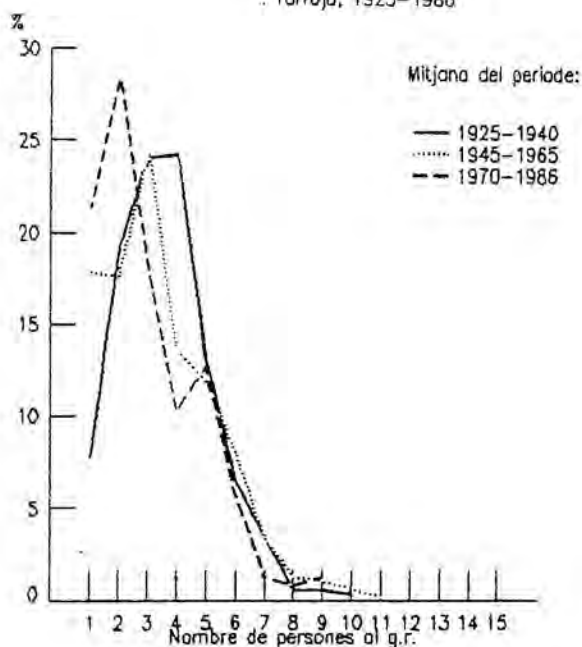

Gràfiques G, H i I.-
 FORMA DELS GRUPS RESIDENCIALS
 SEGONS LA POSICIÓ SOCIAL

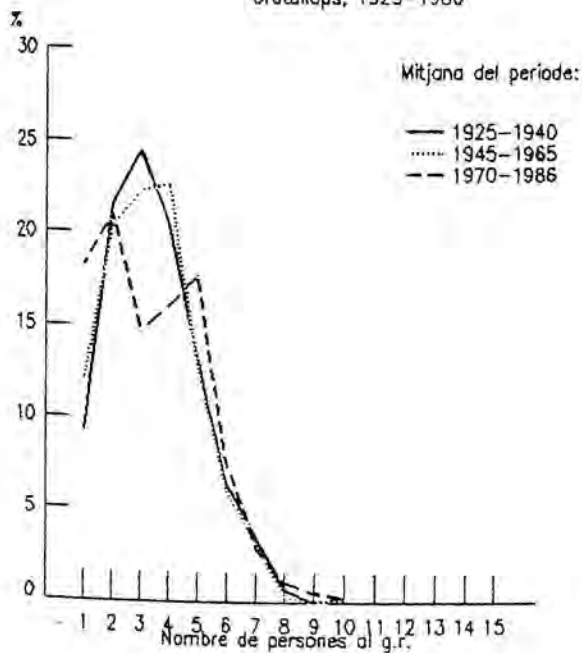
Torroja, 1867-1920

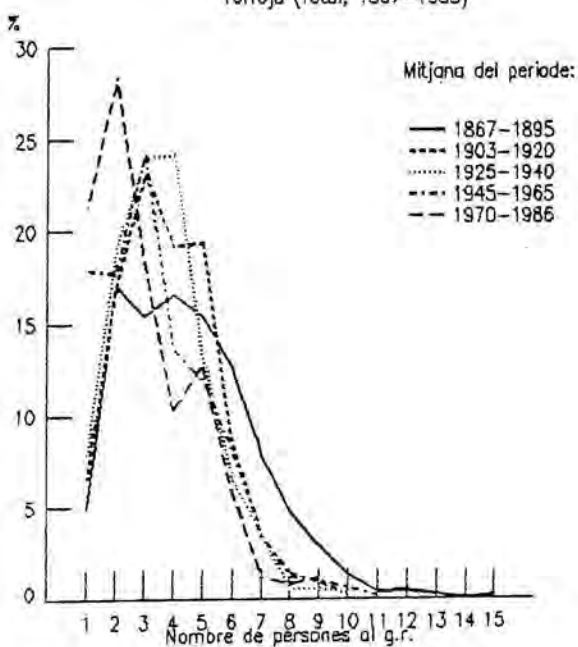
Torroja, 1925-1986

Gratallops, 1925-1986

Torroja (Total, 1867-1985)

Gràfiques J, K, L i M.-
DISTRIBUCIÓ DELS G.R.
SEGONS EL NOMBRE DE PERSONES

2. FORMES RESIDENCIALS ABANS I DESPRÉS DE LA CRISI FIL.LOXÈRICA (Torroja, 1867-1924)

Els decennis finals del segle XIX i principis del XX constitueixen un període d'indiscutible transcendència per al Priorat i per a totes les zones vinícoles en general. Dues tendències ben diferents van marcar l'evolució de la producció vitivinícola: una expansió de la producció i una etapa de crisi, separades per la irrupció de la fil.loxera i de les vinyes. La dimensió de la crisi fil.loxerica, tanmateix, és molt més àmplia i no ha de contemplar-se únicament com a un problema conjuntural, sinó com a una conseqüència de la situació d'endarreriment de l'economia i de l'agricultura de finals del XIX i de la incapacitat d'unes classes dirigents per formular un projecte econòmic a llarg termini (Carnero, 1980). Des d'aquesta perspectiva, els efectes socials, econòmics i demogràfics de la crisi són incalculables i els grups domèstics tampoc no escaparan als ràpids canvis socioeconòmics. La successió de les dades sobre el nombre de membres dels grups residencials i les formes de residència en mostren la seva capacitat adaptativa i com els processos econòmics i demogràfics afecten a la seva composició.

2.1. Evolució de la població i del nombre de grups residencials

Com hem vist anteriorment, els anys anteriors de la fil.loxera es caracteritzen per un increment important en el nombre d'habitants, i els posteriors per una forta disminució. Tanmateix, l'evolució del nombre de grups residencials no és idèntic al de la població el que provoca, en conseqüència, reajustaments en les dimensions d'aquests (quadre 3). Durant el període pre-fil.loxèric, la població de Torroja va incrementar-se en més del 15 % (de 885 a 1024), mentre que el de G.R., en canvi, va mantenir-se força estable, fins i tot fins als Padrons immediatament posteriors a la crisi, al voltant dels 200 (196 el 1867; 214 el 1880; 203 el 1889). Aquesta evolució diferenciada del nombre d'habitants i del de G.R. va implicar un

increment considerable en l'ocupació de les cases: la MP/GR de Torroja passarà de 4,21 a 5,04.

Quadre 3.
Evolució de la població, del nombre de G.R. i de la MP/GR
Torroja, 1867-1920

<u>Any</u>	<u>Nombre d'habitants</u>	<u>Nombre de G.R.</u>	<u>MP/GR</u>
1867	885	196	4,51
1870	839	191	4,39
1875	845	194	4,35
1880	902	214	4,21
1884	939	208	4,51
1889	1024	203	5,04
1895	957	200	4,79
1903	709	191	3,71
1906	668	185	3,61
1911	607	159	3,94
1918	602	150	4,01
1920	615	152	4,04

Font: Elaboració pròpia, segons censos de població. A.M.T.

Posteriorment, afectada ja Torroja per la fil·loxera, la disminució del nombre d'habitants és molt elevada: només entre el 1889 i el 1906, el poble perd un terç dels seus habitants. En canvi, el nombre de G.R. només disminueix en un 8 %. Deu anys després de la crisi, les tendències semblen invertir-se: la disminució de la població (-6 %) és menys intensa proporcionalment que la dels G.R. (-14%). Amb tot, la talla mitjana dels G.R. disminuirà considerablement durant els anys posteriors a la crisi, situant-se en 3,6 el 1906.

Els guanys i pèrdues demogràfiques d'aquests anys, doncs, es produïren gràcies a una considerable flexibilitat dels grups residencials, que augmentaren o disminuïren els seus efectius en funció de la conjuntura econòmica. L'etapa d'expansió econòmica va possibilitar el creixement dels efectius dels G.R., que s'ajustaren a la major demanda de força de treball, i a les majors possibilitats de recursos econòmics, tot reduint l'emigració habitual dels membres

excedents. Després de la crisi, en canvi, s'observen dues tendències diferenciades en la variació de les dades. En els primers moments immediats a la crisi van ser sobre tot les persones (individualment) les que emigraren, sobre tot els fills solters i les parelles joves, mentre restaven al poble les generacions més grans i els fills amb possibilitats de rebre un major patrimoni. Així, els G.R. van reduir els seus membres davant la ràpida disminució de recursos econòmics. Posteriorment, però, la tendència s'invertí i els G.R. disminuïren ràpidament com a conseqüència, d'una banda, de l'emigració de grups domèstics sencers, i de l'altra de d'un procés de reajustament intern posterior a la crisi fil·loxèrica. La fi de grups residuals de matrimonis d'edat avançada amb els fills emigrats i sense possibilitats de continuïtat, i un major replegament de la gent en unitats residencials com a conseqüència d'una certa estabilització de la crisi van ser alguns d'aquests factors que expliquen la disminució dels G.R. Paral·lelament, com hem analitzat en un altre capítol, es produïen significatives variacions en l'estructura social, disminuint els G.R. de petits propietaris i incrementant-se el de mitjans.

Si observem la gràfica B veurem, a més, com la talla mitjana dels grups residencials és força diferent. En general, aquesta mitjana augmenta com més propietat es té, amb diferències considerables fins el 1900. Entre els benestants i mitjans, a més, s'observa una major estabilitat (fins al 1900, amb mitjanes sempre superiors a 6,5 i a 5,5, respectivament) que entre els altres grups socials, que experimenten una major variabilitat en el nombre de coresidents.

Com pot apreciar-se, l'efecte de la crisi fil·loxèrica provocà una ràpida disminució de la MP/GR en tots els grups socials, però els G.R. amb poques propietats van veure's molt més afectats per la crisi que no pas els mitjans i benestants. Així, si observem l'evolució posterior a la crisi del nombre de G.R. de les diferents classes de Torroja (gràfica C), veurem com la disminució dels grups residencials menys afavorits va ser molt més gran que la dels benes-

tants i mitjans, el nombre dels quals, tot i la crisi, només va disminuir lleugerament. Tanmateix, encara que les cases dels benestants no van tancar-se, si veieren reduït considerablement el nombre dels seus membres (veure apèndix), perdent més del 45 % dels seus efectius entre el 1895 i el 1911. La seva emigració va ser a càrrec, sobre tot, dels fills no hereus, que marxaren amb bones condicions econòmiques, mentre els pares i el germà es quedaven al poble intentant tornar a fer productives les seves terres. En definitiva, l'increment o disminució del nombre de membres dels G.R. benestants depèn sobre tot de les possibilitats econòmiques i no de les necessitats de força de treball, prescindint de membres quan els recursos econòmics disminueixen, com en els anys posteriors a la fil·loxera.

En canvi, els mitjans van ser els menys afectats per la crisi, amb una emigració post-fil·loxèrica molt dèbil (només el 14 %), sens dubte com a conseqüència de la utilització d'una força de treball pròpia (en aquell moment absolutament necessària per a la replantació de la vinya i la continuïtat de les explotacions). Això s'observa en la seva MP/GR: si bé immediatament després de la crisi, entre el 1895 i el 1903, va disminuir considerablement, després aquesta mitjana es mantingué estable fins el 1920, superant fins i tot als benestants. Els mitjans van ser, durant aquests anys, un grup considerablement actiu (d'ells partiren, sobre tot, les iniciatives cooperativistes i les reivindicacions socials i polítiques), en comptar amb les terres i la força de treball suficient. Per la seva banda, els petits propietaris i no-propietaris van veure reduït en un 27 % (entre el 1895 i el 1911) el seu nombre de grups residencials, amb pèrdues d'habitants considerables.

L'expansió i recessió anterior i posterior a la fil·loxera ens descobreix, doncs, com els diferents grups socials suportaren de forma diferent els canvis econòmics i socials, com a conseqüència de les seves diverses estratègies domèstiques. Els benestants, amb unes majors possibilitats de continuïtat, han d'adaptar-se als recursos

econòmics tot incrementant o disminuint el nombre de residents a cada casa. Per contra, els menys afavorits, amb una dependència més gran de les possibilitats de treball són grups molt més flexibles, ajustant la seva pròpia talla mitjana a l'oferta de treball i preocupant-se més per les alternatives de residència que per la continuïtat del grup.

2.3. Els G.R. segons el nombre de persones

Les importants variacions experimentades quant al volum demogràfic dels G.R. d'abans i de la fil·loxera queden millor reflectats en la gràfica D, que expressa les variacions quant el nombre de persones (grups d'1, 2, 3, etc.), establint una mitjana per als padrons anteriors i posteriors a la fil·loxera de Torroja. Per al període 1903-1920 pot observar-se, respecte a l'anterior, una forta reducció dels grups més nombrosos i un increment dels més petits. És més [3], després del 1903, només trobem un grup que contingui més de 10 persones coresidents, mentre que en el període anterior n'hi havien forces (el 1875 el 9,5 % de la població vivia en aquests grups nombrosos).

Quadre 4.-

Proporció de grups residencials contenint 6 i + persones. Torroja

	<u>m 1867-1895</u>	<u>m 1903-1920</u>	<u>Disminució</u>
Act. no agrícola	29,34 %	9,75 %	- 66,76 %
No-propietaris	9,49 %	7,86 %	- 17,17 %
Petits propietaris	26,55 %	8,75 %	- 67,04 %
Mitjans	49,97 %	27,83 %	- 44,30 %
Benestants	57,87 %	20,26 %	- 64,99 %
TOTAL	30,65 %	14,83 %	- 51,61 %

Font: Elaboració pròpia, segons censos de població. A.M.T.

Com hem assenyalat, les altes proporcions de persones que conviuen en grups residencials varien considerablement segons la posi-

ció econòmica del grup (quadre 4). Observi's, en aquest sentit, les fortes disminucions en els grups nombrosos dels petits propietaris, que s'havien incrementat en el període d'expansió anterior a la crisi, i dels benestants, per les raons apuntades. Aquesta disminució en els membres dels G.R. no només va ser la conseqüència de l'emigració, sinó també d'un important descens de la natalitat i un lleuger increment de la mortalitat. Tots aquests factors contribuïren, òbviament, a la disminució del nombre de membres dels G.R. Així, la reducció del nombre de fills era més correntment adoptada

Quadre 5.
Formes de residència (resum).
Torroja, 1867-1920

Any	Nom. G.R.	1	2	3	4	5	4+5
1867	196	3,6	0,6	63,3	19,9	12,8	35,7
1870	191	3,1	3,7	63,9	38,0	9,4	29,3
1875	194	8,2	1,5	63,9	16,0	10,0	26,3
1880	214	7,0	1,9	67,3	13,1	10,5	23,9
1884	208	4,9	3,4	63,0	18,3	10,6	28,8
1889	203	3,0	1,0	61,6	23,6	10,8	34,5
1895	200	4,0	1,0	60,0	23,5	11,5	35,0
1903	191	6,9	1,0	68,0	17,9	5,8	23,6
1906	185	8,1	1,1	69,7	12,4	8,6	21,1
1911	159	5,7	1,3	75,5	12,6	5,0	17,6
1918	150	6,7	0,7	71,3	14,7	6,7	22,0
1920	152	5,3	2,6	69,1	16,4	6,6	23,2

Font:elaboració pròpia, segons censos de població. A.M.T.

pels benestants en moments de crisi econòmica que no pas pels petits propietaris, que mostren una mitjana de fills més continuada [4].

2.4. Formes residencials

Les estadístiques referides al nombre de persones per G.R., expressen índexs quant al volum demogràfic dels grups, i es veuen afectats per les variacions demogràfiques, però res no indiquen respecte a la seva composició morfològica. Alguns autors han assenyalat que les formes de residència no registren tan ràpidament els canvis

demogràfics i econòmics com el nombre de persones habitants d'un grup residencial. Salitot Dion (1973: 23), per exemple, indica que les *"estructures familiars no corresponen sistemàticament a l'organització social i econòmica en la qual s'insereixen"* perquè només poden registrar amb retard les variacions i transformacions socials. Per contra, en la nostra anàlisi hem pogut constatar com les formes residencials registren, fins i tot a curt termini, les transformacions socials i econòmiques.

En aquest sentit, l'evolució experimentada per les formes de residència ha estat similar a la de la MP/GR durant aquest període. Durant els anys anteriors a la crisi fil·loxèrica va produir-se un lleuger increment dels grups complexos (tipus 4, extens + 5, múltiple), mentre que durant els anys següents a la crisi, aquestes formes disminuïren considerablement (veure quadre 6 i gràfica E). L'evolució coincideix, a més de les oscil·lacions econòmiques i migratòries, amb d'altres processos demogràfics. Així, la major extensió dels grups anterior a la fil·loxera coincideix amb un decreixement de l'edat de casar-se, mentre que la menor extensió posterior a la crisi coincideix amb un fort increment d'aquesta edat, confirmant les impressions de Fine-Souriac al Pirineu en el sentit que *"quan la mortalitat i l'edat al matrimoni disminueixen, tenim més possibilitats de trobar, en una data determinada, tres generacions vivint conjuntament"* (1977:482)

Amb tot, cal aprofundir en les dades per descobrir les variacions experimentades en la composició dels G.R. Una major o menor extensió és simptomàtica, però, ¿en quin sentit es produïa l'extensió des G.R.?. Habitualment, aquesta es produïa més vers als parents lineals que col·laterals (quadre 6), un element constant que sembla repetir-se a tots els períodes. Així, abans de la fil·loxera, del total de G.R. un 22 % hi tenen vivint un parent de tipus lineal de fora del nucli conjugal (tipus 4a, 4b, 4d, 5a i 5b), mentre un 10 % el tenen col·lateral (tipus 4c, 4d, 5b i 5c). Com s'observa, la disminució de grups extensos col·laterals va ser molt més baixa que la

dels lineals, sobre tot les del tipus 5b, la fase màxima de desenvolupament d'una família troncal, i la del tipus 4b (extensa als descendents).

Quadre 6.

Proporcions de G.R. extensos i múltiples (mitjana per períodes)

Tipus	m 1867-1895		m 1903-1920		variació
	% tipus	% total	% tipus	% total	
4	21,12			14,81	-29,87
4a	56,83	9,45	41,50	7,64	-19,15
4b	10,25	1,70	5,80	1,02	-40,00
4c	23,93	3,76	22,03	4,06	+ 7,97
4d	13,24	2,20	11,03	2,03	- 7,70
5		10,95		6,57	-40,00
5a	49,35	5,45	54,50	3,58	-34,31
5b	33,76	3,69	21,80	1,43	-61,24
5c	10,38	1,13	14,5	0,95	-15,92
5d	6,49	0,71	9,09	0,59	-23,52
4+5		32,07		21,38	-33,33
Par. lineals		22,49		15,70	-30,19
Par. col.laterals		10,78		10,62	- 1,48
G.R x censos analitzats		1406		837	

Font: elaboració pròpia, segons censos de població. A.M.T.

Finalment, ens cal analitzar la forma residencial segons la posició social dels G.R. La gràfica F mostra clarament com, a mesura que ascendim en la posició social s'incrementen els índexs d'extensió dels G.R.: mentre que gairebé la meitat dels benestants i mitjans registren formes complexes (48 i 41 % respectivament), només el 29 % dels petits propietaris i el 18 % dels no-propietaris tenen formes complexes. Cal destacar, d'altra banda, una proporció significativa de G.R. no-propietaris solitaris (15 %), tipus de residència que en les altres classes és pràcticament insignificant. Després de la fil.loxera (gràfica G), la reducció de les formes extenses s'aprecia sobre tot entre els benestants (del 48 al 28 %), i menys entre els mitjans (del 29 al 17 %). A la vegada, s'observa com creix lleugerament la proporció de solitaris, que des de llavors ha estat una forma apreciable en totes els grups socials.

Els canvis socials i econòmics experimentats durant la fil·loxera comportaren, doncs, significatives variacions en les formes de residència i el nombre de G.R., confirmant l'adaptabilitat de les estratègies residencials i els diferents efectes dels processos d'expansió econòmica i demogràfica segons la classe.

3. ELS G.R. ENTRE 1924-1986 (Gratallops i Torroja)

Entre el 1924 i l'actualitat s'han tornat a produir d'altres processos d'expansió i recessió quant a les formes residencials. Fins al 1960 s'observa una lleugera estabilització en la MP/GR junt amb un important increment de les formes de residència complexes entre el 1936 i el 1960. Després, en canvi, la tendència s'ha modificat substancialment, amb un descens considerable de les dimensions dels G.R., i de la proporció dels grups complexos.

3.1. Nombre de G.R. i talla mitjana

Durant aquest període (gràfica C), el nombre de G.R. de Torroja i Gratallops ha continuat descendint. Com es veu al quadre 7, Torroja ha passat de 143 a 48 G.R. i Gratallops de 154 a 86, però les disminucions més importants s'han produït en els darrers anys. A la vegada, la MP/GR s'ha anat reduint progressivament (gràfica A), després d'una certa estabilització entre el 1925 i el 1960 (entre 3,60 i 3,45 P/GR), fins situar-se en 2,84 el 1981. Amb tot, les oscil·lacions són molt menors a les experimentades abans i després de la crisi fil·loxèrica. El perquè d'aquesta evolució s'explica per una combinació de factors diversos. Fins els anys seixanta, Gratallops i Torroja semblen viure en una aparent estabilització demogràfica, amb una dèbil emigració, sobre tot de grups sencers, car l'agricultura, tot que permetia un nivell econòmic baix, era així i tot l'única sortida davant la inestabilitat econòmica general. A la vegada, durant la dècada dels quaranta va augmentar lleugerament la natalitat.

Aquests factors van permetre als G.R. estabilitzar-se quant al seu nombre durant uns anys. En la dècada dels setanta, però, l'emigració va tornar a intensificar-se. Això, a més de la disminució en el nombre de fills, l'existència de nombrosos grups domèstics en el final dels seus cicles (població envellida) i un desig creixent d'independència en casar-se residint fora dels pares, ajuda a explicar aquesta reducció de les dimensions dels G.R, paral·lela a la disminució en la superfície cultivada i la producció del vi.

Quadre 7.
Evolució de la població, del nombre de G.R. i de la MP/GR
Torroja i Gratallops, 1924-1986

Any	Torroja			Gratallops			Tor+Grat
	Nombre d'hab.	Nombre de G.R.	MP/GR	Nombre d'habit.	Nombre de G.R.	MP/GR	MP/GR
1924/25	516	143	3,60	568	154	3,68	3,64
1930	506	140	3,61	513	147	3,48	3,55
1936	427	118	3,61	487	150	3,24	3,41
1940	388	114	3,40	456	134	3,40	3,40
1945	347	100	3,47	427	128	3,33	3,39
1950	329	95	3,46	429	131	3,27	3,35
1955	319	93	3,43	416	123	3,35	3,40
1960	319	90	3,45	381	111	3,43	3,44
1965	311	91	3,15	367	105	3,49	3,38
1970	206	67	3,07	330	97	3,40	3,26
1975	192	64	3,00	311	93	3,34	3,20
1981	182	64	2,84	301	91	3,30	3,11
1986	139	48	2,89	268	86	3,15	2,82

Font: elaboració pròpia, segons censos de població. A.M.G. i A.M.T.

Si analitzem per classes la mitjana de persones per G.R (gràfic H i apèndix), observem com fins al Padró del 1965, es produeix una certa estabilització, mantenint-se la tendència anterior en el sentit que la MP/GR augmenta a mesura que ascendim en la posició social: els benestants són els que continuen mantenint un nombre major de persones residint conjuntament, (sempre per sobre de 4,0), seguits dels mitjans (entre 3,5 i 4,0), dels petits propietaris (entre 3 i 3,3) i els no propietaris entre (2,6 i 2,9). A partir del 1970, però, aquesta situació es veu absolutament modificada. Llavors, les

cases benestants disminueixen considerablement els seus efectius i es situen com al grup social amb una MP/GR més baixa. Tots els grups, però, han vist reduït els seus membres i la seva talla mitjana, la qual s'ha situat en el punt més baix de la seva història contemporània (3,15 i 2,82 el 1986, respectivament).

3.2. Els G.R. segons el nombre de persones

La distribució dels G.R. segons el nombre de persones (quadre 8) mostra millor aquesta tendència a la reducció dels efectius dels grups mitjans i benestants, aproximant-se a les dels altres grups. Així les proporcions de G.R nombrosos són progressivament més similars entre les diferents classes, sobre tot en el darrer període. El resultat global pot apreciar-se a les gràfiques I i J., en les quals s'observa el progressiu increment dels grups d'1, 2 i 3 persones i la disminució dels més grans.

Quadre 8.-
Proporció de grups residencials contenint 6 i + persones.
Gratallops +Torroja

	1924/25-1940	Variació	1945-1965	Variació	1970-1986	Variació
0.Act. no agrícola	11,10	+13,84	13,14	+18,37	14,14	+ 7,61
1.No-propietaris	1,72	-78,11	6,13	+256,39	6,16	+ 0,48
2.Petits propietaris	20,44	+133,60	8,59	-57,97	11,27	+31,19
3.Mitjans	19,65	-29,39	15,86	-19,28	11,84	-25,34
4.Benestants	22,54	+11,25	22,06	-50,08	9,08	-58,83
Total	11,24	-24,20	11,85	+115,30	11,11	- 6,24

3.3. Formes residencials.

Contràriament a la MP/GR, les proporcions de G.R. segons el tipus de residència han variat considerablement, el que demostra que ambdós indicadors, tot i estar relacionats, mantenen processos de desenvolupament i sentits diferents (quadre 9).

Quadre 9.-
Formes de residència (resum). Gratallops + Torroja, 1924-1986

Any	Nom.G.R.	1	2	3	4	5	4 + 5
1924	143	7,7	4,9	64,3	15,4	7,7	23,1
1930	140	5,7	1,4	60,7	22,9	9,3	32,1
1936	118	8,5	2,5	50,0	29,7	10,2	39,8
1940	114	9,7	5,3	55,3	21,9	7,9	29,8
1945	100	13,0	2,0	52,0	26,0	7,0	35,0
1950	95	17,9	3,1	45,3	26,3	7,4	33,7
1955	93	19,4	2,2	45,2	21,6	11,8	31,2
1960	90	18,9	2,2	45,6	23,3	10,0	33,3
1965	91	20,1		54,1	14,3	8,8	23,1
1970	67	20,9	1,5	61,2	8,9	7,5	16,4
1975	64	23,4	3,1	53,1	7,8	12,5	20,3
1981	64	20,3	3,1	61,0	7,8	7,8	15,6
1986	48	20,8	2,1	58,3	14,6	4,2	18,7

NOTA: Per a les dades completes, veure apèndix. FONT: Elaboració pròpia, segons censos de població. A.M.G. i A.M.G.

Durant la postguerra va tornar a produir-se un fort increment dels G.R. complexos, arribant al 35 % de G.R. complexos, elevat percentatge que ens indica la importància de la residència extensa a Gratallops i Torroja, pràcticament fins el 1970. En canvi, sembla que el fort retard en l'edat per casar-se (amb una edat mitjana de 32,9 per als homes, i 28,3 per a les dones), no va afectar negativament a l'increment de G.R. complexos. L'alt increment s'explica, sobre tot, per la disminució de l'emigració, el que portaria als G.R. a estendre's per acomodar-se al creixement del nombre d'adults (paralització de l'emigració i augment de l'esperança de vida), a la vegada que disminuïen les possibilitats de creació de nous G.R. davant d'una situació econòmica desfavorable, quan existeixen les condicions ideològiques per fer-ho (Netting, 1979:57). L'extensió dels G.R. pot ser també, doncs, una estratègia pròpia dels moments de manca d'expectatives econòmiques a l'exterior de la comunitat que incentivin els processos migratoris i tendeixin a estabilitzar la població. Els factors que intervenen en la regulació de l'extensió dels G.R. són, doncs, ben complexos.

En els darrers quinze anys, en canvi, les proporcions de G.R. complexos han disminuït considerablement (el 1981, Gratallops amb el 15 % i Torroja amb el 15,62 %), fins arribar a les proporcions més baixes dels dos darrers segles. Aquesta disminució, tanmateix, no s'ha vist acompanyada d'un increment dels grups simples (tipus 3), situada en els darrers anys a l'entorn del 60 %, sinó sobre tot dels solitaris (22 % el 1986 a Gratallops). L'increment d'aquests ha estat, al nostre entendre, la modificació més significativa en les formes de residència durant els gairebé dos segles estudiats, molt més que la reducció en l'extensió dels G.R. (de fet, les proporcions dels grups extensos de principis del XIX són similars als dels darrers Padrons analitzats). Cal destacar, també, un notable increment dels matrimonis que viuen sense fills, majoritàriament parelles amb els fills ja casats (tipus 3a). L'increment dels solitaris (la majoria dels quals són vidus) i dels matrimonis jubilats sense fills suposen un canvi en la valoració social i en les condicions econòmiques d'aquestes persones: si abans no tenien més sol·lució que dependre, en els últims anys de la seva vida, dels seus descendents o de les rendes d'un usdefruit, les pensions que avui s'aconsegueixen els permeten unes mínimes possibilitats per residir a part dels seus fills. En aquest sentit, de les 24 persones de Gratallops i Torroja que viuen soles, el 1986 hem pogut trobar lligams de parentiu propers (filiació o col.lateral) amb d'altres G.R. del poble en la meitat d'elles.

Més enllà de les pròpies dades, el treball de camp revela com aquests canvis significatius en la composició dels grups domèstics han modificat fins i tot les pròpies preferències de residència. Si bé els darrers canvis experimentats en la composició dels GR reflecteixen també, com en d'altres períodes, una estratègia adaptativa, el discurs oral dels nostres informants insisteix en l'acceptació social de la necessitat d'independència per part de les noves generacions, ja sigui en una residència separada o a la mateixa casa adequant uns espais diferenciats. Tant en un cas com en l'altre, el fet que els pares visquin a la mateixa població genera un nou tipus de

relacions recíproques entre els grups domèstics que les dades administratives del padró no poden reflexar. La realitat de l'estructura domèstica tendeix, doncs, a modificar-se en ella mateixa en el què representa socialment cada grup. Les modificacions en la forma i construcció de les cases, en la dinàmica de les relacions i contactes entre els parents, són alguns dels elements que serveixen de base per a poder apreciar aquestes relacions.

Per sobre d'aquest canvi en les concepcions, la realitat dels G.R. es manifesta en unes coordenades més àmplies. L'elevada emigració, paral·lelament a la millora de les comunicacions determina canvis notables en les relacions interfamiliars i en la composició dels mateixos grups domèstics. L'emigració dels últims decennis (vers a pobles propers o a ciutats com Barcelona o Reus) no ha estat seguida per una pèrdua de les relacions familiars, com en d'altres èpoques. Per això, si bé en el poble queden molts G.R. que poden considerar-se dins d'una fase de G.R. madurs i ancians (el que es tradueix en un increment dels matrimonis sense fills (3a), dels solitaris vidus i en d'altres grups sense continuïtat), una altra xarxa de relacions (amb la presència, per exemple, dels fills residents fora del poble per vacances o caps de setmana) crea una nova dinàmica de lligams de parentiu i de relacions entre els grups domèstics.

3.3.2. Tipus d'extensió

En aquest sentit, les formes d'extensió han experimentat importants variacions. Al marge de l'àmplia oscil·lació de les dades d'un període a l'altre (quadre 10), hom pot observar una tendència del G.R. a replegar-se als parents ascendents directes, disminuint considerablement aquelles formes d'extensió vers a un parent col·lateral o més llunyà. Observi's, en aquest sentit, l'increment proporcional de les formes de residència lineals (4a, 5a i 5b), en detriment d'aquelles esteses als col·laterals (4c i 5c). Els G.R. que s'estenen vers als col·laterals en els darrers anys són mínims. Per

això, malgrat que el nombre de grups complexos sigui encara considerable, la morfologia residencial ha variat considerablement.

Quadre 10.
Proporcions de grups residencials extensos i múltiples (resum per períodes).
Gratallops +Torroja, 1924-1986

	n 1925-1940			n 1945-1965			n 1970-1986			Variació 1867/1986
	% tipus	% total	variació	% tipus	% total	variació	% tipus	% total	variació	
4		29,50	+99,20		19,51	-33,93		11,47	-41,14	-44,27
4a	60,56	17,86	+133,80	70,20	13,68	-23,40	85,71	9,83	-28,14	- 4,02
4b	7,51	2,21	+116,66	5,76	11,24	+408,53	7,14	0,81	-92,79	-52,35
4c	23,94	7,06	+73,89	15,86	3,09	-56,23	5,71	0,65	-78,96	-82,71
4d	7,98	2,35	+15,76	8,17	1,59	-32,34	1,42	0,16	-89,93	-92,79
5		12,46	+89,64		9,55	-23,35		9,34	- 2,19	-14,97
5a	57,77	7,20	+101,11	77,45	7,40	+2,77	75,43	7,04	- 4,86	-29,72
5b	25,55	3,18	+122,37	10,78	1,03	-67,61	21,05	1,96	+90,29	-73,45
5c	11,11	1,38	+45,26	10,78	1,03	-25,38	3,08	0,32	-68,93	-54,92
5d	5,55	0,69	+16,49	0,98	0,09	-86,95	0,00	0,00	-100,00	-100,00
4+5		41,96	+96,25		29,05	-30,76		20,81	-28,36	-35,11
Lin		32,80	+108,91		34,94	+6,52		19,80	-43,33	-11,96
Col		13,97	+31,54		6,74	-51,75		3,09	-54,15	-71,33

Font: Elaboració pròpia, segons censos de població. A.M.G. i A.M.T.

L'increment de la residència complexa a la postguerra va produir-se, sobre tot, entre els benestants i mitjans, els quals tenen unes majors possibilitats de crear grups complexos de residència quan les condicions ho permeten. Per contra, en les darreres dècades, la tendència ha estat la contrària: han estat sobre tot els benestants (gràfica I) els que han disminuït la complexitat dels seus G.R., molt més que qualsevol altre grup social. La darrera disminució de les formes complexes ha estat pròpia, sobre tot, d'aquelles classes que estan associades al sistema de la família troncal (benestants i mitjans) i no dels petits propietaris, que segueixen mantenint els mateixos percentatges que en d'altres períodes. En certa manera, aquesta constatació concordaria amb les conclusions de Berkner (1972:409), quan indica que l'increment de les formes de residència nuclears es la conseqüència de la disminució dels grups residencials de les classes socials associades al sistema troncal.

4. ESTRUCTURES FAMILIARS O ESTRATÈGIES RESIDENCIALS?. ALGUNES CONCLUSIONS I TENDÈNCIES GENERALS

4.1. La variabilitat en les formes de residència i les estratègies residencials

L'anàlisi d'un elevat nombre de llistes nominatives i la gran variabilitat que hem trobat en les dades, afegeix un nou element de dubte a les conclusions extretes a partir de l'examen d'un sol cens o de prendre'n alguns com a mostra de determinats períodes. Els canvis periòdics en les proporcions de les diferents formes residencials d'un cens a l'altre, malgrat ser un element poc destacat en les crítiques formulades a les anàlisis impulsades pel Grup de Cambridge, signifiquen un toc d'atenció per a aquells treballs que pretenen generalitzar, a partir de les dades d'un sol cens, l'estructura familiar d'una població d'un període. I això per dues raons.

En primer lloc, perquè si bé cada cens és una fotografia estàtica, la successió dels censos és una successió de fotogrames tots diferents. Llavors, quin elegir com a més representatiu?. La introducció de la llarga durada ens ofereix, malgrat el major esforç quantitatiu que implica, una imatge dinàmica de les formes de residència, de les anomenades estructures domèstiques. Si les dades quantitatives de les llistes nominals han contribuït a trencar, malgrat totes les crítiques, el mite de la família extensa pre-industrial, l'anàlisi periòdic d'aquestes llistes ens mostra uns G.R. extraordinàriament fluctuants, segons els canvis en les condicions demogràfiques i econòmiques, més que unes estructures estables.

L'examen dels censos demostra -en segon lloc- que, les diferents formes domèstiques són en realitat estratègies adaptatives susceptibles de canviar en funció de les possibilitats econòmiques de cada grup, de les seves necessitats de força de treball i d'aspectes conjunturals socioeconòmics i demogràfics. La gran diversitat de sol.lucions residencials adoptades situa a les relacions fami-

liars, i al grup residencial en particular, com a un mecanisme de protecció davant les fluctuacions econòmiques. Amb gran facilitat, els grups poden créixer o disminuir (mitjançant processos de fissió, fusió o emigracions), contraure's o estendre's, convertint-se en una institució extraordinàriament sensible als canvis conjunturals i estructurals. Aquestes alteracions no impliquen canvis en la valoració ideològica dels models que es considerin ideals, que es reproduïen quan les condicions són favorables o serveixen com a una estratègia adaptativa. Al respecte, el procés històric que hem intentat dibuixar suggereix tres primeres conclusions respecte als mecanismes que condicionen aquesta dinàmica altament variable quant al nombre de persones coresidents i la seva forma:

1. La dimensió (nombre de membres) dels G.R. depèn de tres tipus de factors. En primer lloc, dels factors migratoris. En períodes d'increment demogràfic, creix la presència de membres a les cases, mentre que en períodes de recessió, es redueix com a primera estratègia adaptativa davant la disminució de recursos i de demanda de treball. En segon lloc, el major o menor nombre de membres dins d'un grup depèn de les seves possibilitats econòmiques. En moments de crisi s'han produït processos de fissió per reduir el nombre de persones coresidents, sobre tot quan hi ha sortides externes a la comunitat. Finalment, la MP/GR depèn d'altres variables demogràfiques, com la reducció del nombre de fills, i d'una major o menor mortalitat. Així, la tàctica d'expulsar, retenir i incorporar selectivament a certs membres del grup residencial permet fer ràpides adaptacions als canvis socials i econòmiques (Palerm, 1978) [5]

2. Les formes de residència han estat també, al Priorat, estratègies adaptatives als processos conjunturals i estructurals de canvi econòmic, social i demogràfic, en àmplia correlació amb les condicions de producció, productivitat i comercialització de la producció vinícola. Sovint, aquesta configuració de la residència han estat l'única adaptació possible als constrenyiments imposats pels límits o possibilitats dels recursos, sobre tot entre els grups

menys afavorits socialment. En períodes d'expansió econòmica o d'estabilització, creixen els percentatges de G.R. amb formes residencials complexes, i disminueixen en períodes de crisi o recessió econòmica. Els canvis experimentats són, sovint, ràpids, podent variar les proporcions fins i tot d'un padró a l'altre, sobre tot en períodes d'alta emigració. Un nombre d'habitants estable crea les condicions favorables per a una major complexitat dels G.R.; una elevada emigració, per contra, limita les possibilitats d'extensió del G.R. Quan, malgrat una situació de crisi, no hi ha possibilitats d'emigració, els grups tendiran a estendre's per possibilitar, així, mecanismes de supervivència. La mortalitat, natalitat i nupcialitat incideixen també en la forma de residència. Així, una mortalitat en descens i una edat al matrimoni baixa creen més possibilitats per a la convivència conjunta de tres generacions (Fine-Souriac, 1977:48-2), però això pot implicar llavors canvis de mentalitat i un desig d'independència de les parelles més joves. Quan la mortalitat es redueix es produeix una major pressió dins del G.R., en fer que una residència extensa o múltiple duri forces anys més.

3. Malgrat les generalitzacions anteriors (necessàries per establir tendències generals), la dimensió i possibilitats d'extensió d'un G.R. i les seves estratègies adaptatives són diferents per a cada grup social, de manera que una determinada posició determina unes majors o menors possibilitats d'extensió. Com hem vist, la complexitat dels G.R. del Priorat ha estat relacionada amb la riquesa.

4.2. Extensió dels grups domèstics: la seva significació en els diversos grups socials

En quin sentit, però, la diferenciació social incideix sobre les possibilitats d'extensió d'un G.R.? Harvey Smith ha assenyalat que els grups complexos es troben en millors condicions per poder acumular i preservar la propietat i la riquesa, controlar més el treball familiar, arranjar els matrimonis de forma més selectiva, afavorir alguns hereus; i crear grups més extensos de parents per a

assistència i suport financer comú, pel que aquestes famílies podrien tenir millors possibilitats econòmiques que aquelles que resideixen en grups nuclears (Smith, 1984:70). Malgrat això, aquest autor demostra que és la diferenciació social la que possibilita una major o menor extensió dels G.R. i no a l'inrevés. Que un G.R. sigui extens o múltiple no vol dir que tingui majors possibilitats econòmiques. Cada grup domèstic, com a grup residencial i productiu, tendirà a crear en cada moment aquella forma residencial que respongui millor a les seves necessitats i possibilitats, ja siguin de força de treball, de recursos, o de rendabilitat de la seva explotació, d'acord amb el desenvolupament del seu curs domèstic.

Una major o menor extensió és el resultat, a més de la pròpia dinàmica del curs domèstic, de la necessitat de mantenir un difícil equilibri entre les possibilitats de recursos del grup domèstic i les necessitats de força de treball de les seves terres. En un sistema d'agricultura com el de la vinya, les necessitats del procés tècnic de producció condicionen en bona part aquests factors en dos sentits. D'una banda, perquè hi ha unes determinades necessitats de força de treball per poder realitzar els treballs agrícoles imprescindibles en les terres del G.R., mitjançant els propis recursos humans o amb d'altres, si l'explotació és gran. Si no es pot recórrer a d'altres persones o el volum de la propietat no ho fa necessari, cal tenir aquesta força de treball dins del propi grup domèstic.

Però a més, com hem vist, el cicle de conreus de la vinya, reparteix desigualment les necessitats de força de treball al llarg de l'any, amb dos moments que exigeixen una major dedicació (la verema i la poda). La necessitat d'una major quantitat de força de treball durant aquests períodes fa que cada pagès hagi de doblar, pràcticament, el seu treball i, a més, calgui recórrer a l'ajut dels altres membres del grup domèstic i/o a la contractació de jornalers. Aquest fet exigirà una mobilització de tots els recursos humans possibles durant aquests períodes, sobre tot a la verema, el que implicarà, lògicament la necessitat de comptar, dins del grup domèstic

amb una sobrecàrrega d'efectius per al treball de manera que fos possible una intensificació del treball familiar en determinats períodes, sense haver de recórrer a d'altres persones no familiars[6]. En definitiva, les disponibilitats de força de treball implicaran unes limitacions quant a les possibilitats de conreu d'una major o menor superfície, mantenint sempre un difícil equilibri entre les possibilitats de recursos del grup familiar i les necessitats de força del treball de les terres del grup.

Aquest equilibri, però no s'assoleix de la mateixa manera en tots els grups domèstics. Així, els petits propietaris i jornalers tenien dificultats en adoptar formes de residència extensa perquè les terres pròpies no podien mantenir més que un nombre limitat de membres. Per sobreviure, els seus G.R. havien de fissionar-se i dividir-se, dins d'un intent continu d'equilibrar de la força de treball generada a partir del treball com a parcers i jornalers.

Entre les cases mitjanes pot apreciar-se una major correlació entre el nombre de força de treball i la superfície a cultivar, pel que mostren una menor variabilitat en moments de crisi. Un augment excessiu del grup implicaria masses membres a alimentar, però un nombre insuficient posaria en perill les possibilitats de continuïtat de l'explotació. El seu objectiu fonamental quant a la residència consistia, doncs, en un control del curs domèstic per equilibrar la relació propietat/necessitat de força de treball/nombre de membres.

Entre els benestants, per contra, el sostre màxim de superfície a cultivar no depenia dels recursos humans de la pròpia casa, car era corrent recórrer a la contractació de força de treball suplementària (jornalers i parcers). El fet que una casa benestant comptés amb un major o menor nombre de membres no depenia únicament, doncs, de les necessitats de força de treball, sinó també de raons al marge de procés de producció tècnica, ja sigui en termes de prestigi o per a aconseguir estratègies i aliances matrimonials. Així, per exemple, mentre que a les cases dels petits propietaris i mit-

jans el treball de la dona al camp era ben habitual, tant en els moments de major demanda de força de treball com en la resta del cicle productiu, entre les cases benestants aquest treball era considerat com a impropï. Per això, si les cases dels benestants han estat més extenses, això era més el resultat de les possibilitats de manteniment de les pròpies terres que no a l'inrevés: el nombre de membres no condicionava la superfície màxima a explotar [7]. En molts casos, com han demostrat Sieder i Mitterauer a Àustria (1979), les cases benestants passaran per fases de tipus nuclear sense veure perillar les possibilitats de continuïtat de la seva propietat, únicament recorrent a domèstics o a parcers. En el mateix sentit, hem vist com en els períodes de crisi productiva, les cases benestants redueixen considerablement el nombre dels seus membres i la seva extensió a d'altres nuclis conjugals.

Podríem dir, en definitiva, que els G.R. benestants ajusten la seva extensió i nombre de membres a les possibilitats econòmiques i al volum de la seva propietat, els mitjans a les seves disponibilitats de força de treball i l'evolució del curs domèstic, i els petits propietaris i no-propietaris a les possibilitats de contractar-se com a jornalers o -més recentment- d'obtenir d'altres ingressos de fora l'agricultura. La convivència d'un nombre de persones elevat o de diversos nuclis conjugals es fa possible, doncs, en la mesura que aquests ajustaments siguin possibles, en la mesura que les explotacions són suficientment grans com per ocupar les possibilitats de treball dels homes adults del grup, per permetre el manteniment del conjunt dels seus membres i quan, per obvi que pugui semblar, la casa on es resideix és suficientment àmplia com per permetre viure juntes a un nombre elevat de persones sense generar grans tensions. Només alguns sectors de la societat poden realitzar l'ideal, perquè només ells tenen l'espai i la casa necessàries per fer-ho possible. Convé no oblidar, com hem analitzat en el capítol anterior, que les cases dels benestants de Gratallops i Torroja eren molt més grans que les dels petits propietaris i jornalers, sovint de dimensions molt reduïdes. Els pares no podien imposar la cohabitació al seu

fill casat més que quan estaven en condicions d'oferir-li una perspectiva suficientment bona d'herència, un patrimoni que pugui mantenir als dos nuclis conjugals i una casa prou gran (Flandrin, 1976).

Hem intentat mostrar, doncs, la dificultat de dissenyar -ni tan sols a nivell general- un model únic per a les estructures residencials de les comunitats estudiades, assenyalant les diferents estratègies econòmiques i residencials que es manifesten en la dimensió i composició dels G.R. i en la seva adaptació als processos històrics. Només subdividint la comunitat rural en diferents subclasses és possible apreciar l'impacte dels canvis econòmics i les estratègies d'adaptació dels G.R.. L'anàlisi dels cicles domèstics i dels processos de transmissió de l'herència ens permetrà desenvolupar una hipòtesi de treball que l'estudi de les formes residencials a través dels diferents censos només perfila: al Priorat, el sentit de perpetuació de les cases sembla ser, sobre tot, una característica pròpia dels grups benestants i, en menor mesura, dels mitjans.

Si les xifres són complexes, difícils de sintetitzar, la realitat social encara ho és més. Els grups canvien amb molta freqüència de casa i són nombrosos els testaments que procedeixen al repartiment d'una única casa, de vegades fins i tot deixant a un altre fill o parent proper el dret d'utilitzar una determinada habitació. Així, persones que no formaven part del grup domèstic (o d'aquest com a entitat productiva, reproductiva i de consum), conviuen en un mateix espai. I d'altra banda, persones que compartien, per exemple, una mateixa explotació de terres, visquessin en edificis separats. Són, clar, problemes de difícil solució, però que indiquen la complexitat de situacions adoptades i les diferents vides dels camperols, a voltes difícils de generalitzar. Caldria preguntar-nos si els Censos reflexen tota aquesta complexa realitat social. La simple distinció entre els pagesos segons la seva propietat possibilita una primera aproximació a aquesta diversitat social extraordinàriament rica i diferenciada dels rígids models d'interpretació sociològica.

NOTES 7.-

FORMES DE RESIDÈNCIA

[1] En aquest sentit, Smith, després d'analitzar les taxes de fertilitat i el nombre de fills segons les diferents classes, conclou que les seves dades indiquen que "la limitació familiar va ser adoptada al principi de forma força diferent a la població (al Llenguadoc), en primer lloc i principalment pels propietaris, contrastant les ràpides oscil·lacions en els naixements d'aquest grup amb la continuada fecunditat de les parelles de jornal·lers. Cada grup, en conseqüència, comptava amb diferents patrons biològics familiars reflexats en diferents actituds i consciències, veient la família, els fills i les actituds respecte a la sexualitat condicionades, en part, per les pressions i lògica de l'economia familiar. I, tenint en compte la natura encara primitiva de la contracepció en aquest període (durant el qual el coitus interruptus era l'únic mètode conegut en ús), hem de concloure que els pobres eren, aparentment, més actius sexualment, a causa de que les estratègies familiars imposaven restriccions, i si no una forta repressió, en les millors famílies." (Smith, 1984:80)

[2] Veure, en aquest sentit, els treballs de Burch (1972) i de Fine-Souriac (1977). Coale et al. (1965) s'empara en un model demogràfic creat en condicions fictícies, en poblacions estacionàries en sentit tècnic per comprovar les correlacions entre fertilitat, mortalitat, edat al matrimoni i forma residencial.

[3] Aquesta conclusió no és la mateixa per a Fine-Souriac (1977:485), al Pirineu, ni per a Flandrin (1979).

[4] Dit en d'altres termes, l'explotació camperola, com assenyala Mendels (1978), incapaç d'aconseguir personal auxiliar en els moments en que el cicle productiu més ho necessita (a causa del preu car dels salaris), haurà de recolzar-se en una mà d'obra familiar i cercar de maximitzar els seus guanys a partir del producte marginal de la pròpia força de treball domèstica.

[5] Per a Palerm (1978) "l'estructura pròpia de la unitat domèstica camperola, és a dir, el seu nombre i composició per sexes i edats, ha de veure's com a un producte de les estratègies adaptatives. La millor demostració de que això és així és que la unitat domèstica periòdicament expulsa de forma selectiva a alguns dels seus membres sobrers, i quan els fa falta incorpora de forma també selectiva als membres que necessita per assegurar l'èxit del seu funcionament".

[6] Per a Collomp (1972:971), els lligams entre pares i fills, en un sentit de continuïtat no es trenquen per les següents raons: a) econòmiques: s'evita la divisió del patrimoni i proporciona nous braços per al conreu de la terra; b) per les condicions de l'hàbitat: unes cases petites implicaran importants limitacions per a l'extensió del grup domèstic; c) per raons de mentalitat, difícils d'explicar. Els fills van prenent el relleu dels pares no només en la família, també a l'administració i en el conjunt de les relacions familiars. El matrimoni, així, no trenca la dinàmica domèstica, sinó que la reafirma. Per a ell, aquesta explicació psicològica i social és més important que les condicions econòmiques.

[7] La reproducció de l'estratificació social és una condició necessària perquè els grups benestants no es vegin tan afectats per l'equilibri entre recursos i necessitats de força de treball. Els interessa una certa "flexibilitat" i un interès doble en una natalitat alta en els altres grups socials (més força de treball) i una de baixa en ells mateixos.